

SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA | STOCKHOLM
sh.se

Fångna i begreppen?

Revolution, tid och politik i svensk socialistisk press 1917–1924

Karin Jonsson

SÖDERTÖRN DOCTORAL DISSERTATIONS

Fångna i begreppen?

Fångna i begreppen?

Revolution, tid och politik i svensk socialistisk press 1917–1924

Karin Jonsson

Ämne: Historia
Område: Historiska studier
Institution: Historia och samtidsstudier och
Baltic and East European Graduate School (BEEGS)

Södertörns högskola
Biblioteket
SE-141 89 Huddinge

www.sh.se/publications

Omslagsbild: Nils Svahn, Våren kommer,
i *Stormklockan*, 31 mars 1917
Omslag: Jonathan Robson
Grafisk form: Per Lindblom & Jonathan Robson

Tryckt hos Elanders, Stockholm 2017

Södertörn Doctoral Dissertations 147
ISSN 1652–7399

ISBN 978-91-88663-21-4 (print)
ISBN 978-91-88663-22-1 (digital)

Till Harriet

Abstract

I den här avhandlingen görs en organisationsöverskridande studie av begreppet revolution i svensk socialistisk press mellan åren 1917 och 1924. Begreppsanalysen görs mot bakgrund av periodens tongivande internationella händelseutveckling i form av världskrig och revolutioner och den nationella politiska situationen med omfattande protester för bröd och rösträtt. Avhandlingens huvudsakliga syfte är att begreppshistoriskt analysera arbetarrörelsens förhållningssätt till begreppet revolution med speciellt fokus på teoretiska och ideologiska spänningar mellan revolution och reform, determinism och voluntarism och partikulär och universell revolutionsuppfattning.

Undersökningens främsta teoretiska inspiration kommer från Reinhart Kosellecks *Begriffsgeschichte*. Fokus har särskilt riktats mot revolutionsbegreppets temporalitet och förhållandet mellan politik och tid/historia. I fyra tematiskt strukturerade empiriska kapitel, *Framsteg och revolution*, *Natur och evolution*, *Eskatologi och myt* samt *Revolutionären, folket och massan* analyseras likheter och skillnader i bruk av revolutionsbegreppet inom och mellan de olika socialistiska organisationerna och över tid. I det första empiriska kapitlet, som även har en introducerande karaktär, undersöks receptionen av de ryska revolutionerna och analysen av samtidens revolutionära möjligheter i förhållande till en linjär historiesyn och föreställningar om ändamålsenlighet och determinism i olika bemärkelser. I de mellersta kapitlen *Natur och evolution* och *Eskatologi och myt* analyseras dels användningen av metaforer från naturen och evolutionsbegreppets plats, dels judisk-kristna metaforer och deras funktion i revolutionstexter av olika slag. I dessa kapitel fokuseras hur revolution uppfattas i förhållande till både linjär och cyklisk tid och hur de olika tidsuppfattningarna samverkar och kontrasteras mot varandra när revolutionens möjlighet och nödvändighet behandlas. I det sista empiriska kapitlet analyseras revolutionsbegreppet i förhållande till de kategorier som pekas ut som revolutionens subjekt eller de vars inre behöver revolutioneras i olika avseenden innan en fullständig revolution anses möjlig.

Undersökningen lyfter fram betydande likheter och avgörande skillnader i revolutionsuppfattning inom och mellan de socialistiska organisationernas

press. Begreppsbruket karakteriserades såväl av historiens tyngd och äldre tiders revolutionsbegrepp som att vara bundet till samtiden och påverkat av periodens revolutioner, i synnerhet de två ryska revolutionerna 1917.

I förhållande till tidigare forsknings diskussion om de socialistiska organisationerna som reformistiska eller revolutionära har undersökningen poängterat att det inte är meningsfullt att hävda att en viss linje är revolutionär eller reformistisk om det inte definieras vad som avses med begreppen. Utifrån undersökningen konstateras att det är lika svårt att hävda att den ena eller andra organisationen är revolutionär utan en analys av vad revolutionsbegreppet innebar för de olika grupperna.

Nyckelord: Arbetarrörelsens historia, begreppshistoria, revolution, februarirevolutionen, oktoberrevolutionen, den svenska revolutionen, politisk revolution, social revolution, världsrevolution, revolutionär, anarkism, socialdemokrati, syndikalism, vänstersocialism, reform, evolution, determinism, voluntarism, judisk-kristna metaforer.

Förord

Nu när avhandlingen är klar känns det lika overkligt som det gjorde att börja doktorera. Det tog ett par år innan jag döpte ett dokument till ”avhandlingen” och nu är innehållet, tydligen, definitivt och oåterkalleligt. Det är så många som jag vill tacka för att manuset blev färdigt och för att jag efterhand inte kände mig främmande i miljön utan till och med började ta den för givet, i positiv bemärkelse. Mina tack framförs i intuitiv form, men medvetet och omedvetet påverkade av genren.

Först, och nog också störst, vill jag tacka mina fantastiska handledare Lars Ekdahl och Ylva Waldemarson. Jag kan helt ärligt inte föreställa mig bättre handledare. Tack för att det alltid har varit givande, lärorikt och nästan alltid roligt att träffa er. Tack för att det alltid har känts hoppfullt efter våra möten och tack för att ni varit så entusiastiska och, tror jag, på riktigt har tyckt att det varit roligt att läsa mina många och långa versioner. Tack Ylva för din uppmärksamhet vid viktiga detaljer och för din förmåga att notera nyanser och samband. Tack så väldigt mycket Lars för din hjälp på olika fronter. Tack för att jag har fått ta del av din tankeskärpa och din enorma kunskap om arbetarrörelsen och avhandlingsskrivande. När det var mos i mitt huvud var det klart i ditt. Tack för både övergipande och grundläggande kommentarer och tack för hjälp med stort och smått på slutspurten. Nu önskar jag dig att få läsa skönlitteratur en lång tid framöver och inte tänka på revolution överhuvudtaget.

Tack Ragnar Björk för att du uppmuntrade mig att söka doktorandtjänst och för all din teoretiska kunskap som du delade med dig av vid högre seminarier. Tack till hela miljön på Historiska studier på Södertörn och särskilt tack till historieämnet. Tack Maria Nyman, Christina Douglas, Ann-Judith Rabenschlaug, Kekke Stadin, Robert Sandberg, Per Bolin, Monica Einarssson, Steffen Werther, Niklas Svensson, Yuliya Yurchuk, Anne Hedén, Nadezda Petrusenko och alla ni andra. Tack till Marco Nase, Michał Salamonik, Norbert Götz och Francesco Zavatti. Tack Håkan Blomqvist för all din kunskap om arbetarrörelsen och din allmänna entusiasm som smittar av sig. Tack till BEEGS som jag har haft förmånen att vara knuten till.

Tack till ”doktorandgänget”. Tack Julia Malitska, min kära kontorskamrat. De här åren hade utan tvekan varit mycket tråkigare utan dig bakom ryggen. Tack Patrik Höglund och Martin Andersson samt Josefin Hägglund lite extra för allt snack om arbetarrörelsen och allt annat. Tack Kim Silow Kallenberg för alla kaffe, té, diskussioner, trams och konserter. Tack Rahel Kuflu för så mycket. Tack för att det blev så roligt att doktorera när vi lärde känna varandra på ämnesresan till Istanbul och tack för alla våra samtal om forskning och livet och akademin. Tack också till syrran men du dyker upp längre fram.

Jag vill rikta ett stort tack till mina opponenter på halvtids- respektive slutseminariet. Lars Edgrens noggranna och engagerade läsning innebar att jag både hade tilltro till min undersökning och kunde ta beslutet att göra en dramatisk omstrukturering med nya kapitel dryga året innan doktorandtjänsten tog slut. Tack för ditt lika noggranna och engagerade bidrag vid slutseminariet, Carl Marklund, det betydde mycket.

Insamlandet av material har skett på Kungliga Biblioteket och Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. Tack till all personal som har varit mig behjälplig. Ett särskilt tack till Lars Gogman på ARAB för att du hjälpte mig att hitta en omslagsbild till avhandlingen.

Under doktorandtiden har jag haft förmånen att vara knuten till tre olika miljöer. Min anställning har varit bunden till Historiska studier och BEEGS vid Södertörns högskola, tack för att ni gjort det möjligt för mig att skriva den här avhandlingen. Stort tack riktas även till Forskarskolan i historiska studier med säte vid Lunds universitet för skrivbordsutbyte, internat i lyxig omgivning och en stor och välbehövlig doktorandmiljö. Tack också till Helge Ax:son Johnsons stiftelse för generöst bidrag som gjort det möjligt att bli klar med avhandlingen.

Slutligen vill jag tacka vänner och familj för allt. Tack först till mitt kära ”bagiskontor-gäng”. Tack Karin Edberg, Helena Löfgren och Anne Kaun för att ni blev morsor ungefär samtidigt som jag, är mina grannar, Södertörnskollegor och allmänt bäst. Ni har bidragit mycket till att mitt sista år med avhandlingen (och föräldraledigheten) blev så mycket roligt och så lite misär!

Tack till mina vänner utanför avhandlingsvärlden. Tack mina kära kvinnor för allt: Wirra, Alex, Emelie, Carolinn, Dawn och Johanna! Tack också till Maria och Anna och Anna och Fredrik och alla andra som jag glömt.

Sist riktar jag ett enormt tack till min familj. Tack mamma, Janne, Mathias, Nadia, Marie och Ali. Tack älskade syrran för all kärlek, alla diskussioner om våra avhandlingar och livet som ständigt pågår. Tack för att

du orkat läsa så mycket av vad jag har skrivit och hjälpt mig på slutet med bökiga referenser. Tack också till familjen jag hade tur att gifta in mig i. Tack Gunilla, Lage, Maria, Majid, Leila, Lidija, Johanna och Danial. Tack till alla barn!

Nästan allra sist vill jag tacka Benjamin. Tack min älskade karl för så mycket. För all kärlek förstås och för att du stått ut med mig och mitt stundtals sura humör på sluttampen. Stort tack också för din enorma kunskap och ditt skarpa intellekt som jag haft förmånen att ta del av. Dina kommentarer och förslag har utan tvekan gjort avhandlingen bättre och intressantare. Stort tack för hjälp med engelska översättningar, både i avhandlingen och vid andra tillfällen.

Absolut sist vill jag tacka de som hör det förflutna och framtiden till. Tack pappa Lasse för ditt stora intresse för historia som fakta, myt och skröna. Tack för att du var så mallig över ”flickorna” även när vi inte hade gjort något märkvärdigt. Jag vet att du hade varit stolt som en tupp även om du troligen inte hade läst avhandlingen. Tack Harriet, mitt älskade barn, för att de sista två åren varit så fina. Kanske låter det larvigt och sentimentalt att konstatera men du gör mig lycklig varje dag.

Bagarmossen, november 2017

Innehållsförteckning

1. Inledning

Arbetarrörelsens möte med revolutionen

> Nu är det bortblåst alltsammans! Nu är tröttheten förbi, tvivlen skingrade! Revolutionen har brutit in över världen och vräkt reaktionens mäktigaste bålverk. Vi känna inom oss hur de vårliga, friska vindarna gripa oss fatt. […] Nu veta vi att vår sak skall segra, militarismen och reaktionen brytas ned av livet som oemotståndligt tränger sig fram och frigjorda folk skola tävlande med varandra träda i samarbete för den mänskliga kulturens uppgifter.[1]

Entusiasmen hos Erik Palmstierna, blivande socialdemokratisk sjöfartsminister, gick inte att ta miste på. Den nyss genomförda ryska februarirevolutionen lovade slutet på det fruktansvärda krig som härjat världen i över tre år. Men det stannade inte där, Palmstiernas messianska utrop välkomnade en ny, bättre värld i vilken människorna i enlighet med det obönhörliga framsteget och i vänskaplig tävlan strävade mot att realisera det samhälle de så länge arbetat för och drömt om, en värld där människan kunde fullkomnas. På ett konkretare plan sammanföll entusiasmen över revolutionen i Ryssland med förhoppningen om att den allmänna och lika rösträtten snart skulle införas i Sverige. Rösträttskämparna arbetade med tiden och historien på sin sida, samtidigt som, vilket det ryska exemplet visade, tiden följde sina egna lagar, omöjliga för människan att fullständigt avtäcka. Nu hade demokratin slagit igenom i det rike där reaktionens fäste varit som allra starkast. Sverige haltade efter i utvecklingen. Det var hög tid för den svenska arbetarklassen att kräva sin rätt.

Av de höga toner som Palmstiernas utrop gav uttryck för är det lätt att tro att han förespråkade en väpnad revolution. Så var det inte. Han var en reformistisk politiker, en socialdemokrat på högerkanten med liberal partibakgrund.[2] Men den revolutionära entusiasmen drabbade Sveriges, liksom

—

[1] Erik Palmstierna, ”Ett skede”, *Tiden* 1917:4, s. 103f.

[2] Erik Palmstierna, urn:sbl:8021, Svenskt biografiskt lexikon (art av Torbjörn Norman), hämtad 2017-11-10.

Europas och världens, socialister oberoende av vilken kant de hörde hemma på. Alla ville de tro att världen rörde sig i socialistisk riktning och att deras politiska kamp följaktligen uttryckte historiens egen rörelse framåt. De ville kort sagt tro att en förändring mot ett friare och jämlikare samhälle var möjligt, och de, tycks det som, behövde en garanti för att kampen inte var förgäves.

Februarirevolutionen följdes som bekant av ytterligare en revolution. Halvåret senare, på hösten 1917, genomfördes oktoberrevolutionen. Receptionen av den tidigare revolutionen var i stort okomplicerad – oberoende av hur den tolkades eller vilken plats den tillskrevs i revolutionshistorien omfamnades den med mer eller mindre begeistring eftersom den uppfattades som ett steg mot demokrati och världskrigets upphörande.[3] Oktoberrevolutionen däremot blottlade djupa sprickor inom och mellan olika socialistiska organisationer och tvingade fram formuleringar från den breda vänstern om hur den föreställde sig den socialistiska kampens mål och medel i samtiden och i ett historiskt perspektiv.[4] Både de nya, konfliktfyllda positioneringarna gentemot oktoberrevolutionen och den mer samstämmiga entusiasmen för februarirevolutionen förmedlade olika och bitvis paradoxala röster om den socialistiska revolutionens förhållande till historia och tid. Dessa röster tycktes vilja överbrygga avståndet som fanns mellan samtidens konkreta politiska kamp för ett socialistiskt samhälle och de abstrakta, teoretiska antaganden om tidens och politikens karaktär som närmast genomsyrade varje uttalande om revolutionens villkor. Tolkningarna av de två ryska revolutionerna, och av begreppet revolution i en mer allmän mening, kan förstås som en plats eller arena där striden om politiken som aktivitet kontra historisk rörelse kommer till uttryck. Den brittiske historikern Geoff Eley har beskrivit det som att fatalismen tappade sitt grepp om de europeiska socialisterna när bolsjevikerna tog makten genom oktoberrevolutionen. Socialism kunde nu inte längre förstås som den nödvändiga följden av kapitalismens oundvikliga kris eller som det objektiva resultatet av historiens lagar. Med oktoberrevolutionen aktualiserades och konkretise-

—

[3] Se exempelvis Carl Göran Andræ, *Revolt eller reform. Sverie inför revolutionerna i Europa 1917–1918*, 1998; Carl Marklund, ”Revolution via ombud? Rysslandssynen i fyra Stockholmstidningar revolutionsvåren 1917”, *Presshistorisk årsbok*: 23, 2006.

[4] Se exempelvis Aleksander Kan, *Hemmabolsjevikerna. Den svenska socialdemokratin, ryska bolsjeviker och mensjeviker under världskriget och revolutionsåren 1914–1920*, 2005; Werner Schmidt, *Kommunismens rötter i första världskrigets historiska rum. En studie kring arbetarrörelsens historiska misslyckande*, 1996; Karin Jonsson, ”Svenska socialisters bruk av begreppet revolution under åren kring den ryska revolutionen”, opublicerad magisteruppsats Södertörns högskola, 2010.

rades uppfattningen att revolutionen var görbar, vilket framförallt kom att prägla Europas radikala socialister de nästföljande åren. Eley uttrycker det som att den ryska revolutionen förstorade känslan av det politiskt möjliga.[5] ”It created a new horizon. It incited a general sense of movement and opportunity, of pushing on the frontiers of political imagination.”[6]

Den här avhandlingen handlar om begreppet revolution och om hur det användes i den politiska pressen av svenska socialister i en brytningstid som präglades av krig och revolutioner, omfattande politiska förändringar och förhoppningar om en ny och bättre värld. Medan periodens sociala och politiska historia av massdemonstrationer för bröd och rätt över hela landet – den så kallade svenska revolutionen – är väl täckt av tidigare forskning vet vi betydligt mindre om den svenska socialismens revolutionssyn.[7] Min magisteruppsats i historia, ”Svenska socialisters bruk av begreppet revolution under åren kring den ryska revolutionen” från 2010, kan betraktas som en förstudie till den här undersökningen. Den ursprungliga idén för avhandlingen var att bredda den begreppshistoriska undersökningen och studera flera för arbetarrörelsen centrala begrepp och deras relationer inom och över organisationsgränser. Det visade sig dock vara mer fruktbart att med utgångspunkt i begreppet revolution göra en fördjupad analys av olika teman som framkom genom användningen av begreppet. I den här studien har jag således fördjupat analysen av några teman som uppsatsen pekat ut som kännetecknande för revolutionsbegreppets plats i den socialistiska pressen, bland annat karakteriserandet av revolutionen som nödvändig. Avhandlingen går också in på nya områden. Dels har den en annan grundproblematik i fokus, dels har jag lagt större vikt vid analyser av metaforik och historiesyn. I det sista empiriska kapitlet har begreppen folk och massa, som först var tänkta att utgöra självständiga begrepp att analysera, undersökts i förhållande till revolutionsbegreppet. Både uppsatsen och avhandlingen bygger på tryckt material som tidningar, tidskrifter och kortare skrifter riktade till en publik. En del av materialet som analyserades i uppsatsen återkommer i avhandlingen men behandlas huvudsakligen utifrån andra frågeställningar.[8]

Revolution är ett av den socialistiska ideologins mest centrala, förtätade och omtvistade begrepp. Under åren runt de ryska revolutionerna explo-

—

[5] Geoff Eley, *Forging democracy*, 2002, s. 152.
[6] Eley 2002, s. 152.
[7] Se exempelvis Sigurd Klockare, *Den svenska revolutionen 1917–1918*, 1967; Andræ 1998; Schmidt 1996.
[8] Jonsson 2010.

derade användandet av begreppet av tidens socialister och begreppet framstod alltmer som en arena på vilken politikens temporalitet stod i fokus och där själva revolutionsbegreppet var föremål för en strid mellan olika socialistiska tolkningar. Striden om innebörden av begreppet revolution blottlade flera grundläggande konflikter vilka dels hade funnits ända sedan den organiserade socialismens tidigaste år, dels – i sitt uttryck – var specifika för åren runt de ryska revolutionerna.[9] Konflikterna rörde framförallt tre spänningar: 1) förhållandet mellan revolution och reform, det vill säga vägen till men också målet för den socialistiska kampen; 2) huruvida den socialistiska revolutionen ytterst vilade på deterministisk eller voluntaristisk grund och hur förhållandet mellan historiematerialism och revolutionär vilja och organisering uppfattades samt; 3) relationen mellan den specifika, partikulära revolutionen och revolution i universell, metahistorisk bemärkelse.

Att använda sig av begreppet revolution och att fylla det med olika betydelser utgjorde sätt för de svenska socialisterna att både kommentera, förstå och försöka påverka sin samtid, vare sig medlet för kampen uppfattades gå genom reformer och parlamentarisk demokrati, generalstrejk, politisk revolution eller en position däremellan.

Vid tiden för de ryska revolutionerna var pressen ett av de viktigaste instrumenten för politiska rörelser när de ville föra ut sitt budskap och mobilisera människor att handla i enlighet med deras politiska uppfattning. Vid sidan av massmötenas muntliga agitation var det således genom tidningar, tidskrifter, broschyrer och pamfletter som den organiserade socialismen kunde influera den offentliga opinionen och påverka folk att agera politiskt.[10] Den politiska pressens uppgift att entusiasmera och övertyga sina läsare om att deras specifika samhällsanalys var den rätta innebar att spänningarna mellan determinism och voluntarism, reform och revolution och universell och partikulär revolutionsuppfattning som berördes ovan blev särskilt tydliga. Det är i det offentliga, skriftliga materialet som vi därför kan finna kampen både inom och mellan organisationerna om revolutionsbegreppet och dess betydelse i förtätad form.

—

[9] Se exempelvis Eley 2002; Donald Sassoon, *Hundra år av socialism. Vänstern i Europa under 1900-talet*, 2002.

[10] Se exempelvis Gunilla Lundström, ”En värld i rubriker och bilder (1897–1919)” i Lundström, Rydén, Sandlund (red), *Den svenska pressens historia. 3. Det moderna Sveriges spegel (1897–1945)*, 2001; Andrae 1998, s. 13.

En politiskt och samhälleligt omvälvande period

Det är inte många perioder i svensk 1900-talshistoria som är studerade så ingående som de sena krigsåren och den tidiga mellankrigstiden. När det gäller den svenska arbetarrörelsens historia utmärker sig perioden till och med för det stora intresse som den har åtnjutit från forskarvärlden. Politiskt sett var tiden oerhört händelserik och retrospektivt framstår den nästintill som tumultartad. Det utbröt politiska revolutioner som mynnande ut i inbördeskrig i flera länder. I Ryssland genomfördes februari- och oktoberrevolutionerna 1917, vilka snabbt följdes av revolutionära resningar i inte minst Tyskland (1918–1919), Finland (1918) och Ungern (1918–1919). Oktoberrevolutionen och bolsjevikernas maktövertagande resulterade i Sovjetunionens bildande, och vid samma tid i grundandet av den kommunistiska internationalen Komintern, som knöt merparten av Europas nybildade kommunistpartier till sig.[11] Vid sidan av revolutioner och inbördeskrig karakteriseras perioden dessutom av mindre våldsamma men lika socialt och politiskt omvälvande händelser. Sverige och många andra europeiska länder präglades under den här perioden av vad som har kommit att kallas för det demokratiska genombrottet. 1918 beslutades det om allmän och lika rösträtt för män i kommunala val och i riksdagsval i Sverige, och året därpå utsträcktes den till att inbegripa även kvinnor.[12] I ett internationellt perspektiv utmärktes dessutom det sena 1910-talet och 1920-talet av djupa ekonomiska kriser, imperiernas fall, nationalstatens definitiva genombrott och fascismens framväxt.[13]

Uppräknandet av dessa historiska fakta har inte ambitionen att vara uttömmande utan vill visa på bredden och komplexiteten av händelser och processer som kännetecknade tiden och mot vilka ideologiska och organisatoriska förändringar inom arbetarrörelsens politiska gren måste förstås. Det är inte en överdrift att anta att samtiden uppfattades som exceptionell, unik och olik historien. Många upplevde det som att den gamla civilisationen gick under, och inom arbetarrörelsen men även i det

—

[11] Den tredje, kommunistiska Internationalen, Komintern, konstituerades 1919. Men det var först med den andra världskongressen 1921 och antagandet av de 21 villkoren/ teserna som Komintern bytte skepnad från propaganda- till kamporganisation och nationella kommunistiska partier organisatoriskt blev förgreningar av ”ett enda kommunistparti”, Erland F. Josephson, *SKP och Komintern 1921–1924. Motsättningarna inom Sveriges kommunistiska parti och dess relationer till den Kommunistiska internationalen*, 1976, s. 28f.

[12] Det skulle dröja till 1921 innan den nya rösträtten praktiserades i val till riksdagens andra kammare.

[13] Se exempelvis Eley 2002; Sassoon 2002.

övriga samhället förstods samtiden inte sällan som tröskeln till den annorlunda framtiden, det vittnar både politiska, skönlitterära och biografiska texter om.[14] Knappt 35 år efter de ryska revolutionerna beskrev den socialdemokratiske journalisten och författaren Ragnar Casparsson, som 1917 var syndikalist, den omvälvande perioden på följande sätt.

> Det är inte för mycket sagt, att den svenska arbetarklassen levde i ett febertillstånd under hela 1917. Däremot vore det väl inte riktigt att påstå, att detta uteslutande hade sin orsak i den ryska revolutionen. De egna bekymren, svälten, trångboddheten, dyrtiden – hela hopplösheten i läget var skäl nog för en dov och förbittrad stämning.[15]

Ett liknande vittnesmål ges av Karl Kilbom i memoaren *I hemligt uppdrag*. ”Vi levde nästan i luften, så mycket mer som första ryska revolutionen signalerade ’en ny värld’ och vänstern inom arbetarrörelsen överallt syntes komma i rörelse.”[16] 1917 var Kilbom en av dem som lämnade det socialdemokratiska partiet för att bilda Sverige Socialdemokratiska Vänsterparti.

Världskrig, revolutioner och demonstrationer

Att hela Europa drogs med i antingen våldsam förväntan eller rädsla för revolution 1917 och dessutom många gånger tillmätte revolutionen en enorm betydelse som gick långt utanför den politiska situationen i Ryssland, hade flera orsaker. Världskriget var inne på sitt tredje år och missnöjet över det utdragna kriget var omfattande, även i länder som Sverige som inte befann sig i krig. Av de som välkomnade revolutionen förbands den både med konkreta förhoppningar om att kunna leda till att kriget upphörde och till messianska förväntningar på en framtid utan krig. I Sverige rådde så kallad dyrtid sedan svårigheten att försörja befolkningen tilltagit hösten 1916. Matbristen intensifierades och halvåret senare, våren 1917, infördes matransoneringar som slog hårt mot arbetarhushållen. Trots att Sverige stod utanför kriget var landets ekonomiska situation förbunden med händelseutvecklingen utomlands.[17] I de krigförande länderna var den ekonomiska situationen allvarligare än i Sverige.

Hunger och politisk revolution var förbundna med varandra i så hög grad att den ryska februarirevolutionen utbröt genom att arbetarkvinnor i

—

[14] Se exempelvis Schmidt 1996.
[15] Ragnar Casparsson, *LO under fem årtionden, del II,* 1951, s. 420; Klockare 1967, s. 23.
[16] Karl Kilbom, *Ur mitt livs äventyr. 2, I hemligt uppdrag*, 1954, s. 135; Klockare 1967, s. 26.
[17] Andræ 1998; Kan 2005.

Petrograd, dagens St. Petersburg, gick ut på gatorna i demonstrationer för bröd.[18] Den första demonstrationen skedde på internationella kvinnodagen, den 23 februari enligt rysk tideräkning. Trots att den gick fredligt till oroade demonstrationen myndigheterna eftersom kosackerna som var beordrade att hålla ordning föreföll sympatisera med demonstranterna.[19] Parallellt med gatudemonstrationerna försökte socialistrevolutionären Kerenskij och andra oppositionella i den ryska folkförsamlingen Duman att ”hetsa upp allmänheten” genom att uttrycka sig provokativt och angripa regeringen. Den 24:e februari fyllde mer än 200 000 arbetare gatorna i protest mot den politiska situationen. De skanderade ”Ner med enväldet! [...] Ner med kriget!” och människor plundrade livsmedelsbutiker i jakt efter något att äta.[20] Den amerikanske historikern Richard Pipes visar att de omfattande demonstrationerna fortsatte och att de antog en allt mer politik karaktär, ”uppenbarligen under inflytande av radikala intellektuella.”[21] Protesterna övergick i revolution efter att trupper dödat 40 civila när de skjutit rakt in i en folkmassa som vägrat skingra sig på Flaggtorget i Petrograd. På massakern följde ett myteri i Petrograds garnison vilket i sin tur drog med sig arbetarna i gemensam protest i en explosionsartad takt. Pipes menar att protesternas förvandling från lokalt myteri till landsomfattande revolution skedde genom att dumaledarna utövade påtryckningar mot tsar Nikolaj att abdikera.[22] Duman tillsatte en provisorisk regering med historikern Pavel Miljukov från det liberala Kadettpartiet som utrikesminister och Kerenskij som justitieminister. Parallellt med maktskiftet i Duman organiserade sig Petrograds arbetarklass i arbetar- och soldatsovjeter, vilkas relation till den provisoriska regeringen var spänd och komplicerad.[23]

Även i Sverige svepte demonstrationer för bröd och rätt över landet och en bred vänsterrörelse som spände från syndikalister och ungsocialister till socialdemokrater framförde krav och resolutioner formulerade i en svensk kontext men som också både retoriskt och innehållsmässigt var inspirerade av händelseutvecklingen i Ryssland.[24] Ekot från februarirevolutionen hördes inte bara i högstämda texter som Erik Palmstiernas ”Ett skede” som fick inleda den här avhandlingen utan även i konkret politiskt handlande. En del historiker har använt sig av benämningen ”den svenska revolutionen” för

—

[18] Eley 2002, s. 139.
[19] Richard Pipes, *Den ryska revolutionen*, 2005, s. 98.
[20] Pipes 2005, s. 100.
[21] Pipes 2005, s. 100.
[22] Pipes 2005, s.103.
[23] Marklund 2006, s. 46; Eley 2002, s. 139; Pipes 2005, s. 98ff.
[24] Se exempelvis Andræ 1998, s. 13.

att beskriva den period i svensk historia som initierades vårmånaderna 1917, då det skedde en explosionsartad massmobilisering för förbättrade ekonomiska förhållanden för arbetarklassen och för införandet av allmän och lika rösträtt. Kontrafaktiska resonemang om vad som hade hänt om protesterna hade övergått i beväpnad, politisk revolution har tillsammans med ett intresse för att söka grunden till varför revolutionen inte utbröt i Sverige vidhäftat en del av den historiska forskningen om perioden.

Historikern Carl Göran Andræ menar att Sverige befann sig i en revolutionär situation 1917–1918 men att det bland annat till följd av en gammal politisk tradition av samverkan över klassgränserna blev ”en revolution på svenska, en revolution genomförd med polismästarens tillstånd”.[25] Andræ har identifierat tre faser i den svenska revolutionära situationen. Dessa politiska kriser uppfattar han både som starkt påverkade av den internationella politiska utvecklingen och avhängiga andra, för svenska förhållanden, specifika faktorer. Den första krisen inföll under vårmånaderna april och maj 1917. Den andra kom i februari 1918 då Finland befann sig i inbördeskrig. I Sverige skärptes klassmotsättningarna av tanken på en svensk intervention och att svenska vapen sändes till grannlandet. Den tredje krisen lokaliserar Andræ till november 1918 och den tyska revolutionens inverkan på det politiska klimatet i Sverige. Medan vänstersocialisterna sände ut ett upprop som uppmanade till bildandet av en socialistisk regering som var stödd på arbetar-, soldat- och bonderåd, menar Andræ att socialdemokraterna ”utnyttjade den sociala och politiska oron för att tvinga högern att acceptera den allmänna rösträtten rakt igenom”.[26]

Liksom i Ryssland började ”den svenska revolutionen” med att arbetarklassens kvinnor gick ut på gatorna i protest. Den 12:e april samlades 200 kvinnor från Söderhamns skärgård till demonstration och uppvaktning av den så kallade brödbyråns ordförande.[27] Över landet bröt det ut – eller organiserades – liknande sammankomster. Efter de välkända och omskrivna händelserna i Västervik utlöstes den verkligt omfattande protestvågen som genom demonstrationer, marscher och upplopp över hela Sverige omfattade över 250 000 människor i mitten av april.[28]

Andræ har framställt aktionen i Västervik som en framgång för syndikalismen genom att händelserna vittnar om att många av samtidens arbetare förhöll sig skeptiska till tanken att det var möjligt att erövra makten i

—

[25] Andræ 1998, s. 313.
[26] Andræ 1998, s. 13f.
[27] Andræ 1998, s. 23.
[28] Andræ 1998, s. 23ff; Klockare 1967, s. 28ff.

samhället genom parlamentariska metoder.[29] Händelseutvecklingen i Ryssland där februarirevolutionen och arbetarnas organisering i sovjeter visade att makten kunde erövras och organiseras utomparlamentariskt kunde därför både fungera legitimerande när de svenska socialisterna ställde politiska krav i anslutning till marscher och demonstrationer och inspirera till möjligt politiskt handlande. Den revolutionära vind som svepte över Sverige vår- och försommarmånaderna 1917 hjälpte inte endast till att flytta fram syndikalisters och vänstersocialisters positioner i lokalpolitiken eller till att inspirera socialdemokraters retorik till att anta en mer revolutionär och uppviglande karaktär. Detta var inte minst tydligt i dagspressen som nära nog svämmade över av texter av olika slag med revolution i fokus. Mitt antagande, som jag kommer att utveckla i undersökningen, är att även socialdemokraterna blev tvungna att pröva sin syn på det konkreta och teoretiska förhållandet mellan revolution och reform.

Som ett exempel på den ryska februarirevolutionens retoriska och legitimerande kraft kan Per Albin Hanssons välkända hänvisning till ”kamraterna i vapenrocken” tas. Under 1920-talet åtnjöt Hansson i egenskap av partiledare stor framgång med sin folkhemsretorik men våren 1917 gjorde han sig känd som en av de mest framträdande och revolutionsvurmande socialdemokraterna. När socialdemokraternas partiledare Hjalmar Branting som just hemkommit från sin Rysslandsresa den 22:a april höll ett välbesökt föredrag om sina erfarenheter i Auditorium i Stockholm fanns vid sidan av de vanliga åhörarna även ett hundratal soldater närvarande. Medan publiken applåderade gjordes det plats åt soldaterna vilka effektfullt hade marscherat in i lokalen i samlad trupp. Per Albin antog en högstämd och dramatisk ton då han likt en agiterande vänster- eller ungsocialist som kommenterade soldaternas medverkan i februarirevolutionen frammanade myten om den revolutionära soldaten som arbetarens förbundna.

> [k]amraterna i vapenrocken äro ju egentligen kamrater i arbetarblusen […] och givetvis är det under de tider vi nu leva gott att veta, att man just på lägerplatserna och på regementena har kamrater, som tänka som vi och som, om det en gång skulle sättas i fråga, handla som vi tänkt handla.[30]

Per Albins uppmärksammande av värnpliktiga och stamanställda soldater som arbetarklassens lierade i händelse av en revolutionär situation var inte ett isolerat fenomen i svensk politik i februarirevolutionens omedelbara

—

[29] Andræ 1998, s. 27f.
[30] Citat ur Anders Isaksson, *Per Albin. 2, Revolutionären*, 1990, s. 45.

följd. Även delar av de socialdemokratiska ungdomsförbunden inspirerades av nyheterna om soldaternas betydelse för den ryska revolutionens utfall. Under april och maj genomfördes det vid sidan av de många demonstrationerna för bröd och rätt även militärdemonstrationer i Sverige. Resolutionerna som framfördes i samband med demonstrationerna gällde visserligen i första hand dålig mat och permissionsförbud, men på flera håll lyckades medlemmar ur Socialistiska ungdomsförbundet och Socialdemokratiska ungdomsförbundet, som var på väg att lämna partiet, genomföra möten som organiserade både soldater och arbetare. Vissa ungdomsklubbar hade dessutom särskilda militärkommittéer som bedrev agitation bland värnpliktiga. I april tog de socialdemokratiska ungdomsklubbarna i Stockholm initiativet till föreningen ”Soldater och arbetare”. Föreningen organiserade snabbt medlemmar på flera orter i Sverige men lyckades aldrig göra något bestående eller politiskt angeläget avtryck. Under en kort tid spred föreningen dock mängder av flygblad och broschyrer som uppmanade till antimilitarism och medlemmarna agiterade muntligt vid sammankomster och i enskilda sammanhang.[31] Även om forskningen har avfärdat ”Soldater och arbetare” som en marginell och obetydlig sammanslutning oroades samtidens försvarsmakt och polis av demonstrationer bland militären och dess samröre med en revolutionärt agiterande och organiserande arbetarrörelse. Det var heller inte ovanligt att ungdomsklubbarnas och ”Soldater och arbetares” möten infiltrerades av civilklädda poliser.[32]

De studerade organisationerna

Undersökningen har ett organisationsöverskridande perspektiv som i praktiken innebär att den utgår från Socialdemokratiska arbetarepartiet (SAP) för att sedan följa de organisatoriska splittringar och förändringar som präglade den undersökta periodens socialistiska rörelser. Dessutom innefattar undersökningen de socialistiska rörelser som separerats från SAP under ett tidigare skede. Både ungsocialister och syndikalister reagerade mycket aktivt på de ryska revolutionerna och på den politiska händelseutvecklingen i Europa under åren som studeras i den här undersökningen.[33] I tidningar och pamfletter konstruerade de ett revolutionsbegrepp som i

—

[31] Andræ 1998, s. 91.
[32] Jenny Langkjaer, *Övervakning för rikets säkerhet. Svensk säkerhetspolisiär övervakning av utländska personer och inhemsk politisk aktivitet, 1885–1922*, 2011.
[33] Se exempelvis Lennart K. Persson, *Syndikalismen i Sverige. 1903–1922*, 1993; Arwid Lund, *Albert Jensen och revolutionen*, 2001.

stor utsträckning förde en dialog med socialdemokraters, vänstersocialisters och kommunisters sätt att använda begreppet revolution.

Den parti-organiserade socialismen i Sverige går tillbaka till 1889 då SAP grundades. Den första splittringen på partinivå skedde 1908 när det Ungsocialistiska partiet konstituerades genom att SAP:s första ungdomsförbund – Svenska socialistiska ungdomsförbundet, vilket grundats 1897 – bildade ett nytt parti efter att förbundets ledande gestalter Hinke Bergegren och Carl Schröder uteslutits ur SAP samma år. I parlamentarisk mening var ungsocialisterna inte ett parti då de inte deltog i val och propagerade för direkt aktion som taktik att uppnå det socialistiska samhället med. 1910 bildades den syndikalistiska sammanslutningen Sveriges Arbetares Centralorganisation (SAC) mot bakgrund av 1909 års misslyckade storstrejk. Relationen mellan det Ungsocialistiska partiet och SAC är inte helt enkel att utreda. I forskningen har förhållandet ofta beskrivits som att SAC startades av ungsocialisterna. Dock var det många ungsocialister som vände sig mot bildandet av en alternativ facklig organisation eftersom de inte ville splittra fackföreningsrörelsen.[34]

SAP stod inte utan ungdomsförbund när ungsocialisterna bröt sig loss. 1903 hade det bildats ett konkurrerande socialdemokratiskt ungdomsförbund som under fem år organiserade medlemmar parallellt med det ursprungliga ungdomsförbundet. Socialdemokratiska ungdomsförbundet, som det nya förbundet döptes till, antogs officiellt som SAP:s ungdomsförbund 1905.[35]

Våren 1917 bildades Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti (SSV) – Vänstersocialisterna – genom att SAP:s ungdomsförbund tillsammans med större delen av Norrbottens och Ångermanlands partidistrikt bröt sig loss från SAP. I oktober samma år bildades SAP:s nya ungdomsförbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund – SSU. Vänstersocialisterna orienterade sig organisatoriskt och ideologiskt alltmer i riktning mot Rysslands kommunistparti. 1919 anslöts partiet till den kommunistiska internationalen Komintern, som konstituerats samma år. Året därpå antog vänstersocialisterna Kominterns 21 teser eller villkor och 1921 bytte partiet namn till Sveriges Kommunistiska Parti (SKP).[36]

—

[34] Maria Karlsson och Rikard Warlenius, ”De tidiga åren (1910–1922)” i Boréus, Ighe, Karlsson och Warlenius (red.), *Ett sekel av syndikalism. Sveriges Arbetares Centralorganisation 1910–2010*, 2012, s. 18.
[35] Lund 2001, s. 27ff; Person 1993.
[36] Josephson 1976, s. 30f.

Periodisering och avgränsning

Mot bakgrund av vad som ovan konstaterats om perioden i de ryska revolutionernas efterföljd tar undersökningen utgångspunkt i erfarenheten av första världskriget och 1917 års två ryska revolutioner och följer hur de svenska socialisterna i bred bemärkelse – från syndikalister till socialdemokrater – använde sig av, bemäktigade sig, kritiserade och tog avstånd från begreppet revolution i pressen fram till år 1924. Periodiseringen är inspirerad av historikern Werner Schmidts antagande att första världskrigets erfarenhet kan betraktas som ett konstitutivt historiskt rum för både de socialdemokratiska och de kommunistiska grenarna av arbetarrörelsen. Världskriget ledde till en dramatisk kris för den internationella socialdemokratin och dess syn på politisk strategi och utgjorde, menar Schmidt, en paradigmatisk händelse som senare taktikkriser och splittringstendenser inom både socialdemokratiska och kommunistiska rörelser kan ledas tillbaka till.[37]

Utöver att att förhålla mig till världskriget som en avgörande händelse för utvecklingen av den internationella socialismen har jag tagit fasta på revolutionsåret 1917 som startskottet för några politiskt exceptionella år. 1917 hade världskriget pågått i tre år och dess roll var i hög grad ideologisk såväl för socialister av olika schatteringar som för liberaler och konservativa.[38] Att februarirevolutionen utbröt under brinnande krig innebar både att revolutionens orsaker söktes i krigets följder och att revolutionen av sina samtida politiska kommentatorer uppfattades som – och var i allra högsta grad – betydelsefull för den internationella politiska händelseutvecklingen.[39]

Den huvudsakliga period som studeras är dock tiden från 1917 års februarirevolution fram till och med 1919/1920. Avgränsningen i tid är både en följd av källäget, förändrade politiska förhållanden i Sverige och Europa och utgör ett resultat av min undersökning. Mötet med empirin har visat att efter 1919, och i synnerhet efter 1920, upphörde begreppet revolution att användas på det omfattande och förtätade vis som utmärkt begreppsanvändningen under tidigare år. Visserligen fortsatte olika bestämningar av begreppet revolution att användas i stor utsträckning i ungsocialistisk och syndikalistisk press men begreppet stelnade till en stereotyp i många avseenden som innebar att positionerna som var möjliga att inta i förhållande till begreppet revolution var begränsade och förutsägbara.

—

[37] Schmidt 1996, s. 77ff.

[38] Se exempelvis Marklund 2006, s. 59f.

[39] Marklund 2006, s. 52f.

Perioden efter 1919 kännetecknas dessutom av en alltmer komplicerad situation vad gäller den politiska organiseringen av svensk socialism. Vänstersocialisternas övergång i kommunism påverkade också hur begreppet revolution användes: begreppet liksom övrig retorik reflekterade i allt högre grad strategiska direktiv från Komintern vilket medförde att utrymmet i SKP:s press att strida om revolutionsbegreppets innebörd minskade avsevärt.

I socialdemokratisk press kännetecknas perioden efter 1921 av att begreppet revolution förefaller bli allt mindre intressant att använda för att beskriva rörelsens mål eller medel. Det är under den politiskt och ideologiskt öppna period som initieras av februarirevolutionen och som sträcker sig fram till och med demokratins genombrott i Sverige, i praktiken 1921, som striden om revolutionsbegreppet är som starkast också i socialdemokratiskt hänseende.

Att begreppet revolution till viss del tappar sin polemiska udd och konstruktiva innebörd några år in på 1920-talet överensstämmer med ett minskat intresse för begreppet i stort i samhället. Perioden var inte lika politiskt öppen utan hade stabiliserats i flera avseenden även om den också innebar nya oroligheter i form av fascismens framväxt och konflikter i den kommunistiska världen. I undersökningens avslutande kapitel görs ett försök att utifrån den begreppshistoriska analysen förklara revolutionsbegreppets minskade betydelse.

Begreppet revolution som ämne för studien

Hos den organiserade arbetarrörelsen fanns det en stark övertygelse om att samtiden var möjlig att förändra genom reformer eller politisk revolution. Samtidigt var det politiska språket, inte minst revolutionsbegreppet, genomsyrat av deterministiska och teleologiska föreställningar om hur politik som handling kunde förstås i förhållande till historien och tiden uppfattad som linjär och framåtriktad. 1917 års ryska revolutioner och den politiska händelseutvecklingen därefter kom att ytterligare komplicera – men också konkretisera – ett förhållande som redan var komplext och präglat av ambivalens.

Vilka var det som gjorde revolutionen och för vilka kategorier skulle den genomföras? Vad var det som skulle revolutioneras, människorna och/eller samhället? I begreppet revolution möttes kolliderande och konvergerande uppfattningar om politisk agens, utopi och den historiska tidens beskaffenhet som inte endast kan förklaras utifrån organisationstillhörighet eller uttalad ideologisk hemhörighet. Likheter och skillnader i revolutionsuppfattning skar genom de olika socialistiska organisationerna, och påverkade av den politiska händelseutvecklingen var de också diakront föränderliga.

I den här avhandlingen gör jag en begreppshistorisk undersökning av begreppet *revolution* som är inspirerad av den tyske historikern Reinhart Kosellecks arbete. Genom den begreppshistoriska ansatsen är min ambition att studera hur den politiska grenen av svensk socialism i bred bemärkelse tolkade sin samtid, förhöll sig till det förflutna och prognostiserade och uppställde förväntningar på framtiden under åren kring det första världskriget och mellankrigstidens första del. Genom att rikta fokus mot vad som skulle kunna vara den socialistiska ideologins mest centrala men också – och kanske därigenom – mest omstridda och undflyende begrepp hoppas jag kunna belysa och komplettera tidigare social- och politisk-historisk forskning om perioden och dess socialistiska rörelser.

Striden om revolutionsbegreppet

Med utgångspunkt i begreppshistorisk teori och metod, framförallt såsom den har formulerats av Koselleck, är min utgångspunkt att det förs en kamp om definitionen av centrala politiska begrepp som intensifieras under händelserika perioder. Jag menar att det även på ett mer allmänt plan är rimligt att anta att intensifierade och politiskt förtätade perioder genererar utsagor om politikens mål och medel.[40]

I detta politiska språk intar specifika nyckelbegrepp, som begreppet revolution, en central plats då de genom att användas på både etablerade, stereotypa, motstridiga, mångtydiga och helt nya sätt fungerar regulativt för vad som uppfattas som politiskt möjligt.[41] Utifrån det resonemanget fick begreppet revolution i sig en politisk betydelse. Den finske historikern Timo Pankakoski har formulerat sig på följande vis kring vilken funktion centrala politiska begrepp har för aktören i historien respektive för historikern som studerar det förflutna.

> From the perspective of the actor, concepts are useful because they turn future-oriented expectations into realities. From the perspective of the observer, concepts are useful because they register and contain in condensed

—

[40] Antagandet är inte unikt för begreppshistoriker. Även idéhistorikern Per Sundgren har hävdat att ”[d]en starka politiska polariseringen under dessa revolutionsår utgjorde uppenbarligen en gynnsam grogrund för ideologiska uppgörelser och omvändelser”. Sundgren, *Kulturen och arbetarrörelsen. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander*, 2007, s. 189.

[41] Se exempelvis Melvin Richter, *The History of Political and Social Concepts. A Critical Introduction*, 1995, s. 10.

> form the experiences and expectations of historical periods and can be used to decipher past conflictual meanings.[42]

Genom att undersöka hur omtvistade politiska begrepp har använts kan historikern närma sig frågor om hur erfarenhet, förväntningar och konflikter har förståtts i det förflutna. Ett begrepp som revolution innesluter en historisk periods olika erfarenheter och förväntningar i förtätad form, vilket, menar jag, gör begreppsanvändningen till en utmärkt ”historisk källa” att studera närmare.

Att undersöka historiska perioders politiska begrepp med hjälp av ett begreppshistoriskt perspektiv innebär metodologiskt en undersökning av hur begreppet används i olika kontexter. Fokus riktas mot vilka andra begrepp det positioneras mot i olika sammanhang och vilka begrepp som framstår som motbegrepp och synonymer vid ett specifikt tillfälle och över tid. En av begreppshistoriens mest fundamentala utgångspunkter – som kommer att fördjupas i teori- och metodavsnittet – är att moderna politiska begrepp både speglar och styr samhällsutvecklingen. Av det följer att den begreppshistoriska analysen förhåller sig till ideologi- och organisationsutveckling och därmed kan kommentera tidigare forskning och eventuellt visa på luckor i tidigare historieskrivning.

Syften och övergripande frågeställningar

Studien har två syften som på olika sätt förhåller sig till tidigare socialhistorisk och politiskt orienterad forskning om perioden och som berör begreppshistoriens möjligheter och begränsningar.

Mitt första och huvudsakliga syfte tar sin utgångspunkt i de politiska och sociala förändringar som skedde i Sverige och internationellt under den studerade perioden och i den politiska pressens roll som opinionsbildare med förmåga att formulera utrymmet för det politiskt möjliga handlandet. Perioden mellan 1917 och 1924 skakades av flertalet politiska revolutioner i Europa med sikte på den socialistiska revolutionen och revolutionernas övergång i permanent världsrevolution. Revolutionerna i Ryssland innebar början på ett paradigmatiskt skifte för såväl den internationella socialismen som för världspolitiken i stort genom att utgöra de första stegen mot Sovjetunionens bildande och med den etablerandet av en ny världsordning som skulle prägla större delen av 1900-talets världspolitik. Andra revolu-

---

[42] Timo Pankakoski, “Conflict, Context, Concreteness. Koselleck and Schmitt on Concepts”, *Political Theory*, vol. 38, 2010: 6, s. 768.

tioner, som den tyska och den finska, slogs snabbt och brutalt ned.[43] I Sverige utbröt det ingen politisk eller socialistisk revolution, den uppskruvade retoriken i press och tal till trots. Inte heller den enorma mobiliseringen av människor som protesterade för bröd och rätt genom demonstrationer, massmöten, marscher och författandet av otaliga resolutioner, ofta avslutade med det förtäckta hotet att folket skulle kräva sin rätt om den inte gavs frivilligt, mynnade ut i politisk revolution. ”Den svenska revolutionen” resulterade i införandet av allmän och lika rösträtt och utgör istället på många sätt början på decennier av reformistisk dominans i Sverige. Internationellt innebar perioden startskottet för den långvariga epok då Sverige fick fungera som skyltfönster för den socialdemokratiska reformistiska strategin.

I den socialistiska politiska pressens nyhetsrapportering liksom i teoretiska reflexioner över samtidens revolutionära händelser och fenomenet revolution i universell och historisk bemärkelse framstod revolutionen både som ett högst konkret, görbart och avgränsat fenomen och som mytisk, avlägsen och undflyende. Revolutionen uppfattades som både politisk och som historiskt bestämd – som samtid, framtid och historia. Föreställningen om revolutionen i både metahistorisk, universell bemärkelse och som ett historiskt specifikt medel att uppnå det socialistiska samhället med var därmed en viktig politisk faktor i sig själv. Den fungerade både regulativt för hur det politiska handlingsutrymmet uppfattades – för förväntningshorisontens ramar för att tala med Koselleck – och var samtidigt avhängig samtidens händelser. Oberoende av om revolutionen uppfattades som något positivt eller något negativt eller som en händelse eller utdragen process beskrevs den till största del utifrån en linjär historiesyn som framställde politisk aktivitet enligt ett utvecklingsschema som var förmöget att både erkänna den revolutionära handlingen betydelse för vilken riktning den framtida politiken skulle ta och som kunde frånta handlandet vikt eftersom det bara uppfattades som en manifestation av den ändamålsenliga historien.[44] När revolutionsbegreppet istället fylldes med mytiska och messianska associationer komplicerades den linjära tidsuppfattningen genom att en cyklisk historiesyn som framställde samtidens händelser som repetition, lär-

—

[43] Sebastian Haffner, *Den tyska revolutionen 1918/19*, 2005; Aapo Roselius, *I bödlarnas fotspår. Massavrättningar och terror i finska inbördeskriget 1918*, 2009.

[44] Reinhart Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia. Om historiska tiders semantik*, 2004, s. 104f. [2004a]

process och återgång till ett mytiskt förflutet införlivades i den linjära berättelsen om socialismens oundviklighet.[45]

Mot denna bakgrund är undersökningens huvudsakliga syfte att begreppshistoriskt analysera arbetarrörelsens förhållningssätt till begreppet revolution med speciellt fokus på teoretiska och ideologiska spänningar mellan revolution och reform, determinism och voluntarism och partikulär och universell revolutionsuppfattning i politisk press 1917–1924.

Undersökningen är disponerad efter fyra teman som alla berör revolutionsbegreppets temporalitet utifrån spänningarna beskrivna ovan. I kapitlen *Framsteg och revolution*, *Natur och evolution*, *Eskatologi och myt* och *Revolutionären, folket och massan* vill jag fördjupa kunskapen om revolutionsuppfattningen och i en vidare mening belysa hur politik och tid och förhållandet dem emellan uppfattades av de svenska socialisterna åren runt de ryska revolutionerna. Ambitionen är att utifrån ett begreppshistoriskt perspektiv ge ett bidrag till forskningen på området.

Studiens andra syfte är att föra en dialog med den begreppshistoriska forskningen i ett snävare och mer teoretiskt avseende. Med detta syfte vill jag diskutera hur min begreppshistoriskt inspirerade ansats att tematiskt fokusera temporalitet kan ge nya perspektiv på hur begreppshistoria kan användas. Här summerar jag utfallet av att ha använt begreppshistoria på ett annorlunda sätt än vad som varit vanligt i den svenska och nordiska forskningen under senare år. Detta teoretiskt orienterade syfte avser även att kommentera några av de temporala grundantaganden som begreppshistorien vilar på och som berör modernitetens karaktär. I undersökningens teoridiskussion utvecklar jag vad jag menar med detta mer ingående.

Frågeställningarna som genomsyrar samtliga empiriska kapitel, om än i olika stor utsträckning, är följande:

Vad lades i begreppen politisk och social revolution?

Vad säger förhållandet mellan cyklisk och linjär tidsuppfattning om hur relationen mellan möjligt politiskt handlande och historia och tid framställdes i den socialistiska pressen?

Vem var revolutionären?

Hur förändrades synen på dessa frågor över den tid som jag studerar?

—

[45] Se exempelvis Bertel Nygaard om hur en cyklisk tidsuppfattning lever kvar i den moderna linjära revolutionsuppfattningen. Nygaard, *Revolution. Masser af modstand*, 2012, s. 37ff.

Hur kan den analyserade begreppsanvändningen ge perspektiv på tidigare forskning och dess bestämningar av de socialistiska organisationerna som reformistiska eller revolutionära?

I de empiriska kapitlen kommer ytterligare frågeställningar som är specifika för de olika kapitlens teman att introduceras.

Min undersökning innebär en ny ansats i dubbel bemärkelse, dels vill jag bidra till en pågående diskussion om arbetarrörelsens historia genom den begreppshistoriska och organisationsöverskridande ansatsen och dels vill jag pröva ett annat – mer temporalt orienterat – sätt att använda begreppshistoria jämfört med det mer gängse aktör-fokuset i svensk historisk forskning.

Forskningslägen

En undersökning av detta slag berör olika forskningslägen som bitvis överlappar varandra. Tillsammans ger de en bild av vilka frågor som den tidigare forskningen ansett vara viktiga att besvara och utgör på så vis en fond att ställa nya, begreppshistoriskt genererade frågor mot som kan vidareutveckla tidigare forskning. Den tidigare forskningen bidrar även med kunskap om rörelsen som jag studerar som innebär att jag kan konstruera ett politisk-samhälleligt sammanhang att tolka revolutionsbegreppet utifrån.

Min undersökning behöver sättas i relation till forskning som belyser arbetarrörelsen ur olika perspektiv under den studerade perioden, både forskning som studerar periodens händelseutveckling utifrån ett arbetarrörelseperspektiv och sådan som fokuserar på organisationsutveckling och ideologiska förändringar då det ofta varit utifrån dessa horisonter som arbetarrörelsens förhållande till begreppen revolution och reform har diskuterats. Studien behöver även förhålla sig till språkligt orienterad – och i synnerhet begreppshistoriskt inriktad – forskning om arbetarrörelsens historia för att ge den begreppshistoriska ansatsen ett sammanhang. Detta forskningsläge berör inte endast den studerande perioden utan avser studier som löper från 1800-talets mitt fram till och med mellankrigstiden och inbegriper både svensk och internationell, främst anglosaxisk, forskning.

Studiens empiriska genomgång är strukturerad efter olika teman som adresserar ytterligare forskning som delvis faller utanför uppdelningen ovan. Dessa undersökningar kommer jag att diskutera i respektive kapitel eftersom de i första hand är specifika för de olika empiriska kapitlen.

Idéhistorisk och begreppshistorisk forskning om revolutionsföreställningar och revolutionssyn samt forskning om begreppet revolution i en striktare mening har jag valt att lägga utanför det här avsnittet och i ett eget kapitel

placerat före de empiriska då det spretar åt för många håll för att endast kunna betraktas som forskningsläge. Innehållsmässigt befinner sig kapitlet i gränslandet mellan tidigare forskning, historisk bakgrund och analys.

Genomgången av den tidigare forskningen kommer att inledas med en diskussion kring en av avhandlingens utgångspunkter, det vill säga behovet av en historisk undersökning över organisationsgränser och vad jag upplever vara ett splittrat forskningsfält med huvudsakligt fokus riktat mot partihistoria och reformismens historia.

Arbetarrörelsens historia – ett splittrat forskningsfält

Forskningsläget som berör arbetarrörelsen under 1900-talets första decennier är i hög grad en omfattande och en splittrad historia. I stor utsträckning har den varit fokuserad på SAP:s utveckling ur organisations- eller ideologiperspektiv.[46] Arbetarrörelseforskningen internationellt, men med mindre genomslag i Sverige, avspeglar de förändringar som skett på ett övergripande historieteoretiskt plan, där 60- och 70-talets sociologiskt och kvantitativt strukturinriktade studier har fått ge vika för lokalhistoriskt förankrade och sedan kulturellt och språkligt orienterade studier.[47] Påfallande många undersökningar om det tidiga 1900-talets svenska arbetarrörelse tar sin utgångspunkt i frågor som rör en organisation och dess förändring i någon mening. Historikern Bengt Schüllerqvist problematiserar det fragmenterade forskningsläget och konstaterar i sin avhandling från 1992 att historiska undersökningar ofta har följt organisationsgränser, att ”fackföreningsforskning har blivit ett forskningsfält, partiforskning ett annat”, men att också relativt godtyckliga gränsdragningar mellan akademiska ämnen bidragit till ett splittrat forskningsläge.[48] Schüllerqvist menar att förståelsen av arbetarpartiernas historia försvårats till följd av fragmenteringen eftersom den medfört att ”innebörden av förhållandet mellan fackligt och politiskt inte blivit ordentligt belyst”.[49]

Jag skulle vilja bredda Schüllerqvists konstaterande till att även inbegripa politisk historia i bred bemärkelse, då denna forskningsinriktning många gånger har valt att följa ett parti. Något schematiskt och tillspetsat går det att beskriva förhållandet som att forskare som har undersökt perioden efter 1917, genom att exempelvis studera SAP, ungdomsförbunden, syndikalis-

—

46 Se inte minst Bengt Schüllerqvist för liknande resonemang. Schüllerqvist, *Från kosackval till kohandel. SAP:s väg till makten*, 1992, s. 17.
47 Se exempelvis Eley, *A Crooked Line. From Cultural History to the History of Society*, 2005.
48 Schüllerqvist 1992, s. 19.
49 Schüllerqvist 1992, s. 20.

terna eller kommunisternas historia, i stor utsträckning har positionerat den egna forskningen i förhållande till ett ganska snävt forskningsläge. Antingen har den tidigare forskningen begränsats till den fråga som studien avser att besvara, det kan vara socialdemokraternas väg från revolutionärt till reformistiskt parti, partiets maktövertagande, eller så har den fått utgöras av organisationens historia i idéhistoriskt eller organisationsteoretiskt perspektiv. Det innebär att studier om SKP under 1920-talet har placerat sig i ett forskningsläge om kommunismens historia, medan en undersökning av SAP under samma år har fört en dialog med forskning som behandlat SAP:s utveckling eller reformismens historia. En fråga som väcks är om den politiska splittringen av arbetarrörelsen har fungerat legitimerande för en splittrad forskning. Idéhistoriken Per Sundgrens avhandling *Kulturen och arbetarrörelsen* utgör ett undantag genom att studera platsen för kultur och bildning hos arbetarrörelsen i bred bemärkelse. Undersökningen stannar heller inte vid den politiskt organiserade arbetarrörelsen utan berör även fenomen i dess utkant som exempelvis bildningens plats hos tidningsmannen, vegetarianen och humanisten Johan Lindström Saxon.[50]

Givetvis finns det flera andra undantag från den fragmenterade forskningen, uppdelningen är förenklad i syfte att föra fram en poäng. Händelsehistoria tenderar i väsentligt högre grad att förhålla sig till flera olika forskningslägen, vilket bland annat Sigurd Klockares bok *Den svenska revolutionen 1917–1918* som behandlar upproret på den norrländska ön Seskarö i maj 1917 vittnar om.[51] Även historikern Carl Göran Andræs tidigare diskuterade *Revolt eller reform* som handlar om ”den svenska revolutionen” 1917–1918 är ett exempel på organisationsöverskridande forskning. Andræs noggranna och empiriskt tunga studie kartlägger flera av de olika, snabbt uppkomna och nästan lika snabbt upplösta, förbund som syftade till att organisera arbetare och andra medlemmar ur de lägre klasserna på nya sätt. Även lokalhistoriska studier har större möjlighet att undersöka fenomen, händelser och processer över politiska organisationsgränser, i och med den naturliga begränsning som det lokala perspektivet innebär.[52]

—
50 Sundgren 2007.
51 Klockare 1967.
52 Se exempelvis Stefan Dalin, *Mellan massan och Marx. En studie av den politiska kampen inom fackföreningsrörelsen i Hofors 1917–1946*, 2007; Eva Blomberg, *Män i mörker. Arbetsgivare, reformister och syndikalister. Politik och identitet i svensk gruvindustri 1910–1940*, 1995; Björn Horgby, *Den disciplinerade arbetaren. Brottslighet och social förändring i Norrköping 1850–1910*, 1986; Horgby, *Egensinne och skötsamhet. Arbetarkulturen i Norrköping 1850–1940*, 1993; Horgby, *Dom där. Främlingsfientligheten och arbetarkulturen i Norrköping 1890–1960*, 1996.

Förutom risken att bekräfta arbetarrörelsens egen dikotomiserande historieskrivning som många gånger har framställt socialdemokrati och kommunism som radikalt annorlunda ideologier och rörelser ter det sig märkligt att undersökningarna av 1920-talets arbetarrörelse i så hög grad har behandlat antingen socialdemokrati eller kommunism på en nationell nivå. I avhandlingen *Parti av ny typ? Skapandet av ett svenskt kommunistiskt parti 1917–1933* påpekar historikern Jan Bolin det problematiska med att den kommunistiska historien har framställts som något främmande och som något "osvenskt", en rysk organisation och ideologi som pådyvlats svenska förhållanden.[53] En ensidig fokus på organisationstillhörighet riskerar dessutom att inte uppmärksamma de faktiska relationer som fanns mellan medlemmar med olika organisationstillhörighet, hur medlemmar förflyttade sig organisatoriskt eller – för att ta ett konkret exempel som berör min undersökning – vad det innebär att ett flertal tongivande skribenter och agitatorer författade texter för både vänstersocialistisk och ungsocialistisk eller syndikalistisk press under åren för den här undersökningen. Mellan 1917 års partisprängning av SAP och 1929 års sprängning av det kommunistiska SKP skedde en kontinuerlig förflyttning av medlemmar mellan partierna, först från SAP genom konstituerandet av SSV (Vänstersocialisterna) och några år senare när medlemmar började återvända till SAP. Under praktiskt taget hela 1920-talet, ofta i anslutning till organisatoriska förändringar eller nya taktiska och strategiska direktiv inom SKP, återvände ledande personer från de kommunistiska partierna till SAP.[54] I de fall detta har berörts av forskningen har framställningen ofta varit partiernas egna tolkningar, det vill säga att personerna i fråga aldrig har varit riktiga revolutionärer/kommunister eller, för att ta ett konkret exempel, att en person som Zeth "Zäta" Höglund på grund av sin impulsiva och polemiska karaktär lät sig förledas av revolutionär entusiasm och därför förirrade sig i vänstersocialism och kommunism under några år.[55]

I avhandlingen *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000* har historikern och författaren Åsa Linderborg skrivit om hur de som återvände till "fadershuset" fick göra officiell avbön för sina ideologiska och organisatoriska utflykter. Innan partisplittringen 1917 hade Höglund som ordförande i ungdomsförbundet

—

[53] Jan Bolin, *Parti av ny typ? Skapandet av ett svenskt kommunistiskt parti 1917–1933*, 2004.

[54] Se exempelvis Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, 2001, s. 62f.

[55] Linderborg 2001.

och initiativtagare till tidningen *Stormklockan* varit en del av en kraftfull opposition mot partiledningen. Höglund satt i fängelse i omgångar – bland annat 1905 för agitationsskriften *Ned med vapen!* och för initiativet till arbetarfredskongressen 1916 – och skapade, menar Linderborg, ”en aura av martyrskap omkring sig”. Som vänsterpartist 1920 författade Höglund skriften *Branting som bolsjevikdödare* och redan sex år senare var han som återvändande Brantings officielle hagiograf genom uppdraget att författa hans memoarer. Linderborg skriver att biografin ”blev Höglunds avbön för ungdomsstriderna och för snedsprånget till kommunismen”.[56]

Eftersom forskningen har dominerats av studier om socialdemokratin har medlemmars rörelser mellan partierna många gånger dessutom tolkats utifrån en socialdemokratisk och reformistisk vinkel.[57] I linje med en sådan logik har också förflyttningar mellan partierna av mer kollektiv karaktär, arbetarkommuner och ungdomsförbund till exempel, relativt oproblematiskt förklarats som en ideologisk förskjutning mellan polerna reformism och revolutionär övertygelse. Individers och kollektivs övergång till vänstersocialism och kommunism har betraktats som en avvikelse och rörelsen tillbaka som ett återvändande, också i normativ mening. Mig veterligen är det sällan som den relativt omfattande rörelsen av (ledande) medlemmar har legat till grund för studier av arbetarrörelsens politiska historia som inte utgår från ett intresse rörande ett visst partis historia eller ett biografiskt intresse för en viss person.

Revolutionärer eller reformister – försöken att förklara SAP:s ideologiska hemvist

I artikeln ”Reformismens framväxt inom svensk arbetarrörelse” från 1978 presenterar ekonom-historikerna Lars-Olof Ekdahl och Hans Erik Hjelm en bild av forskningsläget om den svenska arbetarrörelsens historia som jag uppfattar som aktuell än i dag. Utifrån en analys av hur förklaringarna till reformismens framväxt har skiftat över tid konstaterar författarna att det är ”nödvändigt att överge den tidigare inriktningens centrala frågeställning om den svenska arbetarrörelsen har ett revolutionärt förflutet eller inte”.[58] Istället för att ge reformismens framväxt idealistiska förklaringar eller tolka

—

[56] Linderborg 2001. s. 64.

[57] Se exempelvis Kilbom 1954, Zeth Höglund, *Minnen i fackelsken. 3. Revolutionernas år*, 1956.

[58] Lars-Olof Ekdahl och Hans Erik Hjelm, ”Reformismens framväxt inom svensk arbetarrörelse.” i Klas Åmark (red.), *Teori- och metodproblem i modern svensk historieskrivning*, 1981, s. 228. Artikeln är tidigare tryckt i *Häften för Kritiska Studier* 1978: 2.

den som en utveckling som ligger i linje med eller kontrasterar ett ursprungligt marxistiskt förflutet hävdar Ekdahl och Hjelm att den bör förstås som en historisk process förbunden med samhällets utveckling i stort.[59] Därmed undviker de att tillskriva reformismens framväxt en karaktär av nödvändighet, som de menar har kännetecknat en stor del av forskningen om den tidiga arbetarrörelsens ideologiska och organisatoriska förändringar. Ekdahl och Hjelms schematiska uppdelning av hur den tidigare forskningen har förklarat reformismens genombrott är värd att stanna upp vid eftersom den ger en bild av hur förhållandet mellan reformism och revolutionär övertygelse inom den svenska arbetarrörelsen huvudsakligen har uppfattats. Positionerna utgör därmed en analytisk fond att relatera min egen undersökning av revolutionsbegreppet till.

Ekdahl och Hjelm urskiljer tre, samt ansatsen till ett fjärde, perspektiv i arbetarrörelseforskningen som de menar är förbundna med olika förklaringar av utvecklingen inom arbetarrörelsen. Under rubriken ”Brott mot revolutionärt förflutet” inordnar de Herbert Tingstens och Knut Bäckströms tolkningar av arbetarrörelsens historia. Utifrån en vantolkning av marxismen kunde den förre hävda att marxismen inte låter sig förenas med en praktisk politik, socialdemokratin såg sig därför tvingad att överge sitt socialistiska förflutna när den i början av 30-talet hade möjlighet att bilda regering.[60] I *Socialdemokratins idéutveckling* framställde Tingsten en bild av svensk socialdemokratis ideologiska förändring som ett gradvis uppgivande av sitt marxistiska idéarv. Marxismen menade han hade legat till grund för partiets politik ända från dess absoluta början. Han delade in idéutvecklingen i tre faser, där perioden fram till 1900 präglades av en sektlik organisation. Partiet leddes av intellektuella som var tydligt influerade av tysk marxism och som uppfattade sig vara kallade att leda den gryende arbetarklassen till makten. Under 1800-talets sista år började den marxistiska dogmatismen att mjukas upp. Den andra perioden, som löper från sekelskiftet 1900 och 20 år framåt och som överlappar min undersöknings första år, karakteriserades av revisionistiska tolkningar av partiets ideologi vilket innebar att marxismen ytterligare försvagades. Det var nu, menar Tingsten, som SAP gjorde upp med Marx katastrofteori och mervärdesläran

—

[59] Ekdahl och Hjelm 1981, s. 230.
[60] Ekdahl och Hjelm 1981, s. 236.

för att istället fokusera på rösträttskamp och reformer inom det parlamentariska systemet.[61]

Medan Tingstens analys av socialdemokratins ideologiska förändring framställs som en pragmatisk förklaring beskriver Ekdahl och Hjelm Knut Bäckströms position som en idealistisk förklaring till brottet mot det revolutionära förflutna. Reformismens framväxt framställs som en följd av att Branting tillsammans med andra ledande socialdemokrater blev starkt influerade av den tyske socialdemokraten Bernsteins revisionism under 1900-talets förstås årtionden.[62]

Det andra perspektiv som beskrivs av Ekdahl och Hjelm är ”Kontinuitet i det revolutionära förflutna.” Under rubriken ryms Leif Lewins och Gunnar Gunnarssons undersökningar som, hävdar författarna, utgörs av ”säregna tolkningar av marxismen”.[63] Lewins tes om en kontinuitet mellan en revolutionär början och senare, reformistiskt präglade perioder i arbetarrörelsens historia betraktar Ekdahl och Hjelm som möjlig genom att Lewin ”förvandlar Marx till idealist”. Den kontinuitet som står att finna är därmed reducerad till att avse idéutvecklingen hos rörelsen. Gunnarssons position, som Ekdahl och Hjelm beskriver som ”mycket mer sofistikerad” än Lewins och som uttryck för en ”vänstersocialdemokratisk” tolkning av arbetarrörelsens historia, söker inte den svenska socialdemokratins ideologiska rötter hos Marx utan framställer istället marxismens historia som föränderlig. Perspektivet medför tolkningen att efter det revolutionära nederlag som Pariskommunen 1871 innebar för den marxistiskt orienterade arbetarrörelsen utgörs marxistisk politisk strategi av en tro att parlamentarismen är vägen till det socialistiska samhällets infriande.[64]

Det tredje perspektiv som Ekdahl och Hjelm urskiljer beskrivs med rubriken ”Icke-revolutionärt förflutet”. Perspektivet exemplifieras dels av Sune Sunessons tes att socialdemokratins reformistiska politik ”var en följd av att rörelsen redan från början var starkt influerad av en statsvänlig ideologi i lassalleansk tappning”.[65] Detta var anledningen till att den politiska delen av arbetarrörelsen i Sverige dominerade över den fackliga. Reformismens tidiga genombrott har också, hävdar Ekdahl och Hjelm, förklarats på ett motsatt sätt. Då är det istället uppfattningen att den politiska kampen

—

[61] Herbert, Tingsten, *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling I*, 1941, s. 169ff. Se även Sten O. Karlsson, *Det intelligenta samhället. En omtolkning av socialdemokratins idéhistoria*, 2001, s. 18.
[62] Ekdahl och Hjelm 1981, s. 236.
[63] Ekdahl och Hjelm 1981, s. 236.
[64] Ekdahl och Hjelm 1981, s. 236f.
[65] Ekdahl och Hjelm 1981, s. 237.

varit underordnad den fackligt-ekonomiska som styr analysen av arbetarrörelsens historia.

Det fjärde perspektivet, slutligen, urskiljt av Ekdahl och Hjelm beskrivs med rubriken ”Reformismens successiva framväxt”. Under rubriken samlar författarna uppfattningar som Håkan Arvidssons att reformismen nådde sin ”fullt utvecklade form” i början av 30-talet.[66]

Det är inte bara Ekdahl och Hjelm som har kommenterat och försökt problematisera upptagenheten hos arbetarrörelseforskningen vid att förklara reformismens framväxt och relation till en eventuell revolutionär början. I *Det intelligenta samhället. En omtolkning av socialdemokratins idéhistoria* ställer historikern Sten O. Karlsson ett par relevanta frågor om begreppsanalys i anslutning till sin diskussion om ideologidebatten som jag vill beröra. Medan Ekdahl och Hjelm kan konstatera att den tidigare forskningen i stor utsträckning är präglad av att uppfatta arbetarrörelsens ideologiska förändringar som nödvändiga i någon bemärkelse och istället menar att ideologiska förskjutningar måste tolkas i förhållande till samhälleliga och politiska förändringar, kommenterar Karlsson det politiska språkets betydelse hos både arbetarrörelsen och dess uttolkare.[67]

För min undersökning är det framförallt Karlssons framställning av kritiken mot den finske historiken Seppo Hentiläs position och efterföljande kommentarer som är relevant. I *Den svenska arbetarklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914* från 1978 hävdar Hentilä i förhållande till Tingsten att SAP hade en revolutionär ideologi under sina första år, som kulminerade i 1897 års partiprogram. Därefter skulle en ”pragmatisk och arbetararistokratiskt dominerad fackföreningsrörelse” ha tvingat fram en reformistisk strategi.[68] Förändringen skedde gradvis under perioden 1907–1914 då SAP dels accepterade högerns rösträttsreform, dels avskrev storstrejken som rösträttsstrategi samt godtog ministersocialism.

Karlsson lyfter fram att Hentiläs tolkning av SAP:s ideologiska historia har mött kritik från bland annat historikern Arne Jarrick, vilken konstaterade att Hentilä hade underlåtit att definiera vad han menade med begreppet revolution och istället dragit slutsatser utifrån hur begreppet användes inom Andra internationalen. Att rörelsen definierade sin egen politik som revolutionär, hävdade Jarrick, gjorde den inte till ett revolutionärt parti. I det tyska socialdemokratiska partiets program framställdes övergången till socialism som en evolutionär förändring, och vidare, häv-

—

[66] Ekdahl och Hjelm 1981, s. 237.
[67] Karlsson 2001.
[68] Karlsson 2001, s. 20.

dade Jarrick, innebar inte tron på socialismens oundviklighet en revolutionär ståndpunkt.[69]

Ett annat sätt att tolka förhållandet mellan ordet revolutionär och ideologi som Karlsson förhåller sig till kan belysas med historikern Birger Simonsons avhandling *Socialdemokratin och maktövertagandet* från 1985. Däri menade han, enligt Karlsson, att revolutionär ideologi måste förstås i förhållande till målet, och inte, som Tingsten och Hentilä hade hävdat, i relation till medlen. Simonson förespråkande tolkningen att ”ett parti som arbetade för systemskifte och utformade en ändamålsenlig strategi för att uppnå detta mål” var att betrakta som ett revolutionärt parti.[70] Utifrån denna begreppsdefinition kunde Simonsson hävda att SAP bevarade sin revolutionära ideologi fram till 1911.

Utifrån genomgången ovan kan vi konstatera att även om forskningen om socialdemokratins ideologiska arv uppvisar en motsägelsefull bild har den främst fokuserat på marxismens betydelse. Som Karlsson betonat har andra socialistiska idéer inte tillskrivits någon större vikt för ideologiformering. Hans eget perspektiv var baserat på det grundläggande antagandet att utsagor som innehåller centrala politiska begrepp som socialism, klasskamp, demokrati och revolution tillskrivs skiftande betydelser av forskningen beroende på vilka historiska idéströmningar som begreppen uppfattas vara influerade av. Jarrick betonade vikten av att se bortom begreppens vedertagna eller självklara betydelser genom att framhålla vikten av att inte omedelbart sätta likhetstecken mellan begreppsbruk och ideologi, vilket jag uppfattar som ett påpekande som överensstämmer med det begreppshistoriska perspektivet. Som Jarrick tangerar i sin analys, och vilket jag avser att diskutera mer ingående i undersökningens avsnitt om teori och metod, behöver begreppet revolution relateras till närliggande begrepp för att dess mening ska kunna bestämmas. Uttrycket social revolution kunde till exempel förstås på flera olika sätt, vilket illustreras av en debatt mellan socialdemokraten Gustav Möller och vänstersocialisten C. N. Carleson som jag studerar närmare i undersökningens empiriska genomgång.

Vänstersocialism och kommunism – en historia om intern splittring och avhängighet till Komintern

Den tidigare forskning som berör vänstersocialisternas och Sveriges kommunistiska partis verksamhet under perioden som jag studerar framstår

—

69 Karlsson 2001, s. 20; Arne Jarrick, “The growth of reformism in the Swedish labour movement” (recension), *The Scandinavian Economic History Review* 1981, s. 72ff.
70 Karlsson 2001, s. 21.

som begränsad i relation till forskningsläget om socialdemokraterna vid samma period. Partierna organiserade betydligt färre medlemmar och hade ett mindre inflytande över den politiska utvecklingen, vilket avspeglas i intresset som riktats mot dem. I likhet med det senare har forskningen om vänstersocialism och kommunism i första hand varit orienterad kring frågor om ideologi och organisationsutveckling.[71] I anslutning till dessa teman har historiker berört SKP:s relation till Sovjet ur olika perspektiv eftersom både ideologi och organisatoriska förändringar i stor utsträckning har betraktats som avhängigt Sovjet och Komintern. Ett exempel på det senare är historikern Erland F. Josephsons empiriskt ambitiösa avhandling *SKP och Komintern 1921–1924. Motsättningarna inom Sveriges Kommunistiska Parti och dess relationer till den Kommunistiska Internationalen* från år 1976. Josephson studerar vilka som var periodens framträdande frågor och analyserar de inre motsättningarna i förhållande till Kominterns direktiv. Han visar hur det rådde oenighet kring organisatoriska och strategiska beslut och samhällspolitiska frågor som centralisationen, den norska frågan, religionsfrågan, frågor om partiets förhållande till fackföreningsrörelsen och partiets funktion som mass- eller elitparti, förhållandet mellan moderparti och ungdomsförbund och så vidare.[72] Undersökningen studerar inte begreppsbruk i någon egentlig mening utan fokuserar organisatoriska förändringar i förhållande till kontroversiella frågor och förhållandet till Komintern. För min undersökning bidrar avhandlingen med information om vad som diskuterades inom partiet och bidrar på så vis till att teckna det sammanhang som min undersökning av revolutionsbegreppet behöver förhålla sig till.

1982/1983 släppte *Meddelande från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek* ett temanummer om kommunismen i Sverige som belyste kommunismens historia ur olika perspektiv. Numret innehåller artiklar om lokalhistoria, de kommunistiska kvinnornas kamp, diskussion om källäget och inte minst artiklar om vänstersocialismen och övergången till kommunism samt ideologi och idéutveckling. Historikern Lars Björlin ger en empirinära genomgång av vilka motsättningar som fanns inom SAP mellan riksdagsmajoriteten och minoriteten/oppositionen, som senare skulle bryta sig ut och bilda det vänstersocialistiska alternativet.[73] Ingen av temanumrets texter diskuterar det politiska språkets betydelse i någon bemärkelse och är i likhet

—

[71] Bolin 2004, s. 14.

[72] Josephson 1976.

[73] Lars Björlin, ”Vänstersocialism-kommunism 1916–1924” i *Meddelande från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, 1982/1983: 24-25, s. 6ff.

med Josephsons avhandling i första hand relevanta för min undersökning som historisk bakgrund och kontextualisering.

I avhandlingen *Parti av ny typ? Skapandet av ett svensk kommunistiskt parti 1917–1933* från 2004 undersöker den tidigare nämnda historikern Jan Bolin hur Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti (SSV) förvandlades till ett kommunistiskt parti och följer sedan den organisatoriska utvecklingen fram till tidigt 1930-tal. Med ett organisationsteoretiskt anslag vill Bolin ta reda på hur det gick till när partiet gick från att ha värnat inre demokratisering till ”att endast ett par år senare istället hylla partiets styrka, järnvilja, fasthet och renhet och att därmed avskilja sig från den del av den europeiska arbetarrörelsens traditioner som man initialt anslöt till”.[74] Bolin påtalar det problematiska med att kommunismens historia och det kommunistiska partiet ofta har betraktats som något främmande och annorlunda av dess utforskare. Fokus har legat på partiets form, som har uppfattats som särpräglad och främmande och som en primärt rysk konstruktion. Bolin vill istället förankra undersökningen i det specifikt nationella och studera de interna förutsättningarna som formade partiet i förhållande till både sitt världshistoriska sammanhang och till den svenska situationen. Detta är ett angreppssätt som liknar mitt eget där revolutionsbegreppet undersöks ur ett organisationsöverskridande perspektiv som beaktar den revolutionära händelseutvecklingen internationellt. Eftersom Bolin i första hand är intresserad av att undersöka hur partiorganisationen förändrades, och i relation till det berör ideologin, för han inte en uttalad diskussion liknande debatten om SAP:s reformistiska eller revolutionära bestämning. Utgångspunkten är istället förändringen från ett parti som formeras som det demokratiska alternativet till SAP och som förändras till det motsatta.

Werner Schmidts *Kommunismens rötter i första världskrigets historiska rum* är en ingående studie av vänstersocialismen som jag behöver förhålla mig till. För att begripa vad den kommunistiska rörelsen var för något, avhandlingen författades strax efter murens fall och Sovjets kollaps och behandlar kommunismen som död och som ett historiskt misslyckande, studerade han hur den växte fram ur socialdemokrati, genom vänstersocialism. Men Schmidt vill också undersöka vänstersocialismen i dess egen rätt, som ”en outvecklad politisk företeelse med inneboende utvecklingsmöjligheter vars förverkligande emellertid var beroende av bestämda historiska förhållanden”.[75] Han betraktar vänstersocialisternas taktik som av-

—

[74] Bolin 2004, s. 8.
[75] Schmidt 1996, s. 228.

hängig den internationella händelseutvecklingen, därför motsätter han sig den tidigare tolkningen att vänstersocialisterna skulle uppfatta de inhemska hungerdemonstrationerna som upptakten till en revolutionär situation. Visserligen utgick partiet ifrån att den revolutionära situation som präglade stora delar av efterkrigstidens Europa så småningom skulle nå även Sverige, men revolutionens mitt lokaliserades till industriellt utvecklade länder i Central- och Västeuropa.[76] För Schmidt var vänstersocialisterna därför inte revolutionärer i bemärkelsen att de kämpade för och trodde på en politisk revolution på svensk mark i en snar framtid.

Schmidt tycks uppfatta vänstersocialismen som mer nyanserad än socialdemokratin när det gäller hur den uppfattade sina konkreta uppgifter och möjligheter till politiskt handlande. Vänstersocialisterna förstod bland annat att en massorganisering av arbetarklassen inte var nog utan att den också måste upplysas och fostras för att verklig förändring skulle vara möjlig. Enligt ett liknande resonemang räckte det inte att erövra den politiska makten eftersom samhället i likhet med människans inre dessutom måste reformeras, vilket företrädesvis skedde genom individernas självreformering. Min invändning blir att Schmidts mottaglighet för vänstersocialismens politiska nyansering sker på bekostnad av en något förenklad bild av socialdemokratin som idémässigt mer homogen än vad jag har uppfattat den som. Detta är resonemang som jag kommer att fördjupa i min undersökning.

I *Hemmabolsjevikerna. Den svenska socialdemokratin, ryska bolsjeviker och mensjeviker under världskriget och revolutionsåren 1914–1920* ger historikern Aleksander Kan en något mer romantisk bild av hur de ryska revolutionerna influerade svensk vänstersocialism än den som presenteras av Schmidt. Kan studerar och lyfter fram den nära kontakt som fanns mellan ryska bolsjeviker och svenska vänstersocialister och betraktar i motsats till den förre de massiva demonstrationer och hungerupplopp som svepte över Sverige vårmånaderna 1917 som uttryck för en revolutionär potential. Där Kan ser ideologiska beröringspunkter mellan bolsjeviker och vänstersocialister ser Schmidt vänstersocialistiska feltolkningar av den bolsjevistiska agendan. Vänstersocialisterna, framhåller Schmidt, upphörde aldrig att vara utpräglade antimilitarister som hyllade Zimmerwalds[77] internationalistiska och pacifistiska ideal, den emellanåt våldsromantiska retoriken till trots.

—

[76] Schmidt 1996, s. 229.

[77] Zimmerwaldrörelsen var en internationell socialistisk rörelse som grundades i den schweiziska orten Zimmerwald i september 1915. Rörelsen organiserade representanter från den socialdemokratiska rörelsen som opponerade sig mot kriget och de socialdemokratiska partiernas uppslutning kring försvars- och krigspolitik. Det var främst ung-

Jag uppfattar det som att Kans och Schmidts skilda slutsatser om vänstersocialisternas ideologi delvis beror på att deras analyser rör sig på olika nivåer, men också att de tolkar den revolutionära retorikens förhållande till samtidens revolutionära händelser och politiska förändringar olika.

Den tidigare forskningens oenighet om hur vänstersocialisternas position ska förstås hör inte bara samman med ett litet källmaterial eller med partiets korta existens. Partiet existerade bara under några år och redan 1924 klövs det kommunistiska parti som det hade förvandlats till i två delar. Den fortsatte i SKP:s form och den andra återvände till SAP. De divergerande tolkningarna, som Schmidt och Kan ovan är exempel på, hör också samman med att partiet organiserade flera olika viljor avseende vilken taktisk och ideologisk väg det nya partiet skulle ta. Partiet hade kommit samman i sin opposition mot majoritetslinjen inom SAP och i sin önskan om en djupare demokratisering som berörde politisk strategi men som började redan med en inre demokratisering av organisationen.

I inledningen till antologin *Revolutionen i Sverige 1917–1924* från år 1972 identifierar Håkan Arvidsson tre huvudsakliga inriktningar, representerade av Zeth "Zäta" Höglunds marxism, Carl Lindhagens humanism och Ivar Vennerströms linje som Arvidsson har svårt att separera från Höglunds under de vänstersocialistiska åren.[78] Arvidsson karakteriserar det nya partiet, trots dess spretiga viljor, som "en revolutionär strömning" eftersom dessa viljor enades i en strävan efter en socialistisk omgestaltning av samhället.[79] Beteckningen "revolutionär strömning" syftar på målet för den vänstersocialistiska politiken och inte på medlet, vilket illustrerar att historieskrivningen om vänstersocialismens ideologiska bestämning står inför samma problem som de som kännetecknar debatten om socialdemokratins reformistiska eller revolutionära kärna. I partiprogram och olika typer av texter där vänstersocialisterna definierade sig själva beskrev de sig som SAP:s revolutionära alternativ, och forskningen överlag har anammat den benämningen även om den i likhet med debatten om SAP:s ideologi har avsett olika saker med begreppet.

Ett delvis annat sätt att gruppera samtidens radikala socialism representeras av Sigurd Klockares beskrivning av arbetarrörelsens splittring 1917. Klockare identifierar tre idéinriktningar, som delvis svarar mot organisa-

domsrörelser som deltog. Det planerades fö en konferens i Stockholm som aldrig blev av. Nationalencyklopedin, Zimmerwaldrörelsen, http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/zimmerwaldrörelsen, hämtad 2017-11-13.

[78] Håkan Arvidsson, "Inledning", *Revolutionen i Sverige 1917–1924*, 1972, s. 12.

[79] Arvidsson 1972, s. 11.

toriska hemvister; tillsammans, menar han, utgjorde fackföreningsrörelsens reformister och det socialdemokratiska partiet en riktning, ”de politiska revolutionärerna inom det socialdemokratiska vänsterpartiet” en annan och ”de sociala revolutionärerna inom SAC och ungsocialistiska partiet” representerade den tredje idériktningen.[80] Klockares beskrivning av vänstersocialisterna som politiska revolutionärer och ungsocialisterna och syndikalisterna som sociala revolutionärer är både träffande och problematisk och utgör en formulering som jag återkommer till i den empiriska undersökningen. Epiteten stämmer överens med hur de olika socialistiska grupperna såg på vägen till det socialistiska samhällets infriande men säger betydligt mindre om hur de uppfattade målet, som ofta beskrevs med begreppet revolution av samtliga grupperingar.

Syndikalism och ungsocialism med revolutionen i fokus

Klockares försök att gruppera samtidens socialister för oss vidare till forskningsfältet om syndikalism och ungsocialism. I tidigare forskning som behandlar svensk syndikalism och ungsocialism under perioden som studeras i den här undersökningen intar revolutionen en framträdande plats. För den syndikalistiska delen av den svenska socialistiska rörelsen var revolution, och i synnerhet social revolution, ett centralt begrepp för att beskriva samhällets utveckling och den syndikalistiska kampens roll för densamma.[81] Begreppet teoretiserades och debatterades och genomgick en betydelseförskjutning till följd av de ryska revolutionerna. I *Syndikalismen i Sverige 1903–1922* framhåller historikern Lennart K. Persson att det knappt förekom några ingående utläggningar om den sociala revolutionens utformning före 1917 års revolutioner, och Arwid Lund konstaterar i *Albert Jensen och revolutionen. Syndikalismens idéer 1900–1950* att den revolutionära syndikalismen ställdes inför nya problem och insikter i och med de ryska revolutionerna.[82] Persson menar att syndikalisterna betraktade den sociala revolutionen som en engångsrevolution som följde på en kontinuerlig upptrappning av de fackliga konflikterna.[83] 1917 års revolutioner resulterade i att SAC konkretiserade rörelsens mål, vilket innebar att inte minst synen på revolutionen förändrades märkbart. 1922 fick SAC en ny principförklaring som en direkt följd av 1917 års revolutioner och de frågor de aktualiserade. Revolutionen gavs nu en mer positiv och uppbygglig karaktär. Synen på

—

[80] Klockare 1967, s. 159.
[81] Persson 1975.
[82] Persson 1975, s. 261ff; Lund 2001, s. 35.
[83] Persson 1975, s. 195.

revolutionen försköts från vad som Lund betecknar som en pannkaksvändning till att syfta på en mer gradvis, evolutionär, karaktär.[84] Principförklaringen ledde till större fokus på massans skolning och föreställningen att revolutionen nu skulle vara möjlig underifrån genom arbetarklassens intellektuella mognad. Lund menar att den nya synen på revolutionen som närmast evolutionistisk innebar att historiematerialismen mjukades upp genom att revolutionen i allt högre grad uppfattades vara avhängig den egna kampen och allt mindre beroende av förändringar i den ekonomiska basen. Lund positionerar sig delvis mot Perssons åsikt att SAC redan 1922 antog en evolutionistisk syn på samhällsförändringen och menar att det fanns en splittring inom rörelsen där den evolutionistiska och den politiskt revolutionära synen på samhällsutveckling stod mot varandra.[85] I min undersökning kommer jag att återvända till Perssons och Lunds analyser.

Klockare har utan att utveckla resonemanget hävdat att trots att det ungsocialistiska partiets inflytande över samtidens arbetarrörelse var obetydligt var det ideologiskt klarare än syndikalisternas. Syndikalisterna, menar Klockare, använde kampmedel som blev destruktiva för den egna rörelsen när de inte förmådde infoga dem i en strategi som riktades mot ett bestämt mål. De föreställde sig att den sociala revolutionen skulle följa på generalstrejken och avvisade den politiska revolutionen eftersom de inte godkände staten.[86] Ungsocialisternas förhållande till den politiska revolutionen var mer ambivalent och föränderlig även om de ideologiskt och strategiskt låg nära syndikalisterna. I min undersökning kommer jag att studera de skillnader och likheter som framkom i syndikalistisk och ungsocialistisk revolutionsuppfattning och jämföra dem med revolutionsuppfattningen hos vänstersocialister och socialdemokrater.

Avsnitten ovan om rörelsernas respektive forskningsläge illustrerar att tolkningen av centrala begrepp *spelar roll* för flera av de perspektiv som arbetarrörelsens historia har undersökts utifrån, men visar samtidigt att endast ett fåtal studier har undersökt begreppsanvändningen mer ingående. I avsnittet som följer kommer jag att diskutera hur den språkliga vändningen influerat arbetarrörelseforskningen samt kommentera de studier som leder fram till min egen undersökning.

—

[84] Lund 2001, s. 38.
[85] Lund 2001, s. 40f.
[86] Klockare 1967, s. 159.

Den språkliga vändningen i forskning om sociala och politiska rörelser

Från att i huvudsak ha studerat arbetarrörelsens historia utifrån frågor som berör dess ideologiska och organisatoriska förändringar har forskare de senaste decennierna allt mer börjat intressera sig för andra perspektiv. Frågor om makt och identitet har hamnat i förgrunden och internationellt har historiematerialistiska eller andra strukturorienterade perspektiv på politisk och samhällelig förändring reviderats och kritiserats. När andra sätt att förhålla sig till det förflutna har börjat uppmärksammas har det uppstått ett nytt intresse för språkets betydelse. Avsnittet som följer diskuterar några av de anglosaxiska verk som har varit tongivande i den här traditionen och som har influerat den historieteoretiska utvecklingen i ett svenskt sammanhang.

I forskningen om arbetarrörelsens historia brukar den brittiske historikern Gareth Stedman Jones antologi *Languages of Class. Studies in English Working Class History, 1832–1982* betraktas som en av de första och mest inflytelserika undersökningarna med ett intresse för språkets betydelse.[87] Antologins texter, som författades redan på 70-talet, var en uppgörelse med hur den socialhistoriska forskningen hade studerat den brittiska arbetarklassens historia. Stedman Jones hävdade att en historisk metod som satte språkliga uttryck i fokus kunde komplettera och i vissa fall korrigera befintlig forskning om arbetarklassens tidiga år. Som utgångspunkt hade han en syn på klassbegreppet som mångtydigt. Han hävdade att historiematerialistiska definitioner av begreppet klass var ofullständiga, men att det inte heller var möjligt att betrakta klass som rent strukturellt betingat eller avhängigt ett omedelbart klassmedvetande.[88] För Stedman Jones innebar det språkliga fokuset en undersökning av olika diskurser om klass som kunde urskiljas samt vilka olika betydelser av begreppet klass som diskurserna producerade. Slutsatserna har dock inte fått stå oemotsagda utan har kritiserats från flera håll, bland annat från senare arbetarhistoriker som arbetat utifrån ett språkligt och kulturellt inriktat perspektiv.[89]

En annan studie som har haft stort inflytande över hur politisk historia har studerats de senaste årtiondena är den amerikanska historikern Lynn Hunts nu klassiska avhandling *Politics, Culture, and Class in the French Revolution* från 1984. I fokus står franska revolutionens politiska retorik och kulturella uttryck. Hunt visar hur det moderna politiska språkets logik upp-

—

[87] Gareth Stedman Jones, *Languages of Class. Studies in English Working Class History, 1832–1982*, 1984.
[88] Stedman Jones 1984, s. 7.
[89] Se exempelvis Joan Scott, *Gender and the Politics of History*, 1999; Eley 2002.

kom ur de erfarenheter som den franska revolutionen innebar. Ur revolutionens inre motsättningar och paradoxer skapades ett politiskt rum som gjorde det möjligt för den politiska retoriken att både utgöra en reaktion på händelseutvecklingen och att vara regulativ för densamma. Politiska kategorier som demokrati, terror, socialism och auktoritärt styre blev möjliga som strategier under franska revolutionen genom att det politiska rummet expanderades och "the popular classes" organiserades och drogs in i den politiska sfären.[90]

Trots att Hunts studie varken handlar om den tidiga arbetarrörelsen eller om den period som jag undersöker är den central för min undersökning av flera anledningar. Den pekar på det moderna politiska språkets dubbla funktion, som också Koselleck har uppmärksammat, av att både reflektera omvälvande politiska händelser och ha förmåga att förändra det politiska rummet i kraft av att vara en politisk faktor i sig som sätter ramarna för handlandet. Genom att handla om franska revolutionen ger Hunts undersökning också kunskap om den paradigmatiska revolution som de svenska socialisterna jämförde de ryska revolutionerna med i otaliga texter.

En annan studie som berör uppkomsten av masspolitikens politiska rum är den brittiske historikern Jon Lawrences *Speaking for the people. Party, language and popular politics in England, 1867–1914.* Genom att fokusera på det komplexa förhållandet mellan politiska partier och kategorierna klass/folk utgör Lawrences bok ett bidrag till det omfattande forskningsfält som etablerats kring klasspolitikens framväxt. Studien berör frågor om grunden för politiska partiers representation och hur representationen motiveras. I likhet med bland annat Hunts avhandling utgår den från en syn på språket som både regulativt och konstitutivt. Medan Labour-partiets ledare under sent 1800-tal upplevde sig vara splittrade mellan det självpåtagna ansvaret av att dels utgöra arbetarklassens eller folkets omedelbara representanter, dels ha till uppgift att utbilda och reformera dessa kategorier, kunde företrädarna för det konservativa Tory-partiet använda sig av en mer populistiskt färgad retorik. Genom det populistiska tilltalet sade de sig företräda och acceptera folket som det "egentligen" var.[91] Utan att avfärda klassbegreppet visar Lawrences studie hur de politiska partierna aktivt formulerade sin politik mot bakgrund av masspolitikens och det demokratiska genombrottets intåg, och avfärdar på goda grunder föreställningen att de i någon icke-medierad mening skulle representera folket. "It is by

—

[90] Lynn Hunt, *Politics, culture, and class in the French Revolution*, 2004, s. 224f.
[91] Jon Lawrence, *Speaking for the people. Party, language and popular politics in England, 1867–1914,* 1998, s. 265ff.

studying these processes, by concentrating our critical attention on the ambiguity inherent in the claim to 'speak for the people', that we can hope to understand both the role of party and the dynamics of popular politics more fully", konstaterar Lawrence.[92]

Studierna ovan visar på det politiska språkets betydelse när kollektiva identiteter och folkliga kulturer konstrueras. Stedman Jones kanoniska studie har, även om den inte fått stå oemotsagd, varit central för arbetarhistorikers kunskap om språkets betydelse för politisk formering. Hoppet som 1830-talets engelska hantverkare satte till chartismen blev enligt honom begripligt först när historikerna satte det i relation till radikalismens språk (language of radicalism) som färgade hantverkarnas retorik.[93] Hunts studie av franska revolutionen och det politiska rum som den öppnar upp visar liksom Kosellecks begreppshistoriska ansats hur det moderna politiska språket griper in i politiken genom att både utgöra en reaktion på politiska händelser och fungera regulativt för vad som är möjligt att föreställa sig politiskt. Lawrences undersökning belyser hur folket som begrepp och fenomen har varit centrala i det moderna, växande politiska rum som började utmejslas under 1800-talet. "Folket" utgjorde inte bara ett samlingsnamn för de människor inom nationens ramar som politiska partier försökte organisera eller tala för, utan begreppet låg även till grund för kollektiva identiteter och var därmed centralt även för de grupper som betraktade sig själva som en förlängning av folket, arbetarrörelser inte minst. Detta är slutsatser som också har betydelse för en undersökning av begreppet revolution i en svensk kontext under tidig mellankrigstid då föreställningar om revolutionen väcker frågor om politisk agens och för vilka den politiska kampen och revolutionen genomförs.

Det internationella forskningsläget illustrerar hur den språkliga (och kulturella) vändningen har inspirerat till olika sätt att studera arbetarrörelsens historia. Gemensamt för undersökningarna är dock föreställningen om språket som produktivt och det politiska språket som regulativt för vad som är möjligt att tänka och kämpa för politiskt. Att de ord och begrepp som vi väljer att beskriva vår värld och våra drömmar med inte bara är en direkt avspegling av ekonomiska förhållanden eller är okomplicerat deskriptiva till sin karaktär utan tvärtom är mångtydiga och föremål för kamp är en insikt som samtliga författare delar. Att studera historien begreppshistoriskt innebär än mer preciserade föreställningar om det politiska språkets relation till

—
[92] Lawrence 1998, s. 267.
[93] Steadman Jones 1984, s. 102.

politik och historia, vilket jag kommer att redogöra för mer ingående i avsnitt som behandlar avhandlingens val av teori och metod.

Med språket i fokus utanför arbetarrörelsen

Av den språkligt inriktade historiska forskning som behandlar svenska förhållanden men inte är primärt fokuserad på arbetarrörelsens historia är det i synnerhet två avhandlingar och en artikel som jag vill lyfta fram som särskilt relevanta för min undersökning. Den första är János Perényis avhandling i historia, *Revolutionsuppfattningens anatomi. 1848 års revolutioner i svensk debatt* från 1979. Perényis undersökning hade som syfte att kartlägga hur den svenska pressens revolutionsuppfattning uttrycktes i samband med 1848 års revolutioner. Det gjordes dels genom att han undersökte vilken spridning tidens revolutionslitteratur hade, dels genom att med inspiration från Saussures strukturalistiska teori studera hur stereotyper av upplysningens liberala och konservativa revolutionsuppfattningar förmedlades till ett framväxande svenskt civilsamhälle.[94] Perényi undersökte det ideologiska språket utifrån föreställningen att det utgjorde en ”invariant struktur” inom en given gräns.[95] Med andra ord intresserade han sig för den synkrona revolutionsuppfattningen vilket skiljer hans angreppssätt från Kosellecks begrepphistoriska som fokuserar både synkrona och diakrona betydelseförändringar. Perényis över 35 år gamla avhandling är den enda svenska historiska studie som jag funnit som ingående undersöker och teoretiserar användningen av begreppet revolution. Jag betraktar den som central för min egen undersökning eftersom den belyser hur receptionen av faktiska revolutioner formuleras i förhållande till redan etablerade föreställningar om vad som utmärker revolutioner.

I artikeln ”Revolution via ombud? Rysslandssynen i fyra stockholmstidningar revolutionsvåren 1917” från 2006 undersöker statsvetaren Carl Marklund hur fyra stockholmstidningar med olika politisk tillhörighet behandlade februarirevolutionen och tolkade dess betydelse för svensk del. Marklunds studie visar upp en samstämmig rapportering om att en revolution sedan länge varit att vänta i Ryssland liksom att tidningarnas bedömningar av revolutionen styrdes av deras ställningstagande till de olika krig-

—

[94] Perényi menade att det stereotypa ska betraktas som ett avgörande drag i alla ideologier. I avhandlingen undersöker han bland annat hur stereotypiserade föreställningar om revolutionära rörelser och förlopp användes som argument för och emot politiska reformer i Sverige. János Perényi, *Revolutionsuppfattningens anatomi. 1848 års revolutioner i svensk debatt*, 1979, s. 93.

[95] Perényi 1979, s. 17.

förande staterna. Även om Marklund inte gör en begreppshistorisk undersökning av begreppet revolution drar han flera observanta slutsatser som är av relevans för min undersökning. Bland annat visar han hur februarirevolutionen uppträder i tre olika skepnader i vänsterpressen: ”dels som hot, dels som varnande exempel och dels som efterbildligt föredöme”.[96] Den ryska revolutionen användes således både för att tolka svenska förhållanden och för att skapa opinion kring en viss linje i svensk politik.

Rapporteringen om februarirevolutionen hade inte endast som funktion att kommentera svenska förhållanden utan sade även något väsentligt om Ryssland och landets relation till Europa och Sverige. Marklund resonerar kring en eventuell meningsförskjutning i synen på Ryssland och dess omvärld. Revolutionen hade ju trots allt upphävt kejsardömet Ryssland och infört demokrati i vad som uppfattats av många, mer industriellt utvecklade länder som Europas mest reaktionära fäste. Därtill fördjupade revolutionen de spänningar som redan fanns i Europa när det gällde föreställningar om hur samhället skulle styras – ”kampen mellan traditionellt och modernt, mellan arbete och kapital, mellan folkmakt och kungamakt” rasade med förnyad kraft.[97] Av dessa anledningar skulle man, menar Marklund, kunna tro att den konservativa pressens förhållande till grannlandet i öst förändrades från att uppfatta Tsar-Rysslands utrikespolitiska expansionism som ”den ryska faran” till att frukta den ryska revolutionens spridning och därför retoriskt framställa den som en smitta. En sådan förskjutning kan dock inte Marklund se i de tidningar han studerat och grundar sin slutsats på hur tidningarna framställer de samhälleliga och politiska förhållandena i Ryssland respektive Sverige. I konservativa *Svenska Dagbladet* tecknades en bild av den ryska revolutionen som en unik och särskilt rysk företeelse. Revolutionen uppfattades mer som en reaktion än en aktion genom att beskrivas som framtvingad av landets barbariska och reaktionära styre. Likheterna mellan svenska och ryska förhållanden framställdes därför som minimal vilket innebar att tidningens skribenter kunde avfärda massprotesterna som svepte över Sverige vid samma tid. Inte heller i liberala *Dagens Nyheter*, socialdemokratiska *Social-Demokraten* eller i vänstersocialistiska *Folkets Dagblad Politiken* drogs det några paralleller mellan ryska och svenska förhållanden, noterar Marklund. I dessa tidningar var det istället Tyskland som utgjorde den självklara jämförelsepunkten.[98]

—

[96] Marklund 2006, s. 49f.
[97] Marklund 2006, s. 59f.
[98] Marklund 2006, s. 60.

Min undersökning tar på flera vis vid där Marklunds slutar, även om den också innebär en begränsning genom att fokusera på revolutionsuppfattningen i socialistisk press och låta liberal och konservativ press hamna i periferin. Eftersom Marklunds studie endast gäller receptionen av februarirevolutionen och helt lämnar pressens rapportering om oktoberrevolutionen därhän kan min undersökning komplettera och nyansera Marklunds slutsatser. Jag tänker framförallt på vilka skepnader som används för att beskriva de två ryska revolutionerna och huruvida dessa förändras, men också på den eventuella meningsförskjutningen från ”den ryska faran” till ”den ryska smittan” då två av min undersöknings empiriska kapitel fokuserar på metaforiken som omgärdar de svenska socialisternas användning av begreppet revolution.

Ur de senaste årens historiska forskning om politiska rörelser och hur de kan förstås genom analyser av deras språkliga uttryck vill jag lyfta fram historikern Victor Lundbergs avhandling *Folket, yxan och orättvisans rot* från 2007. Lundberg studerar ”betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887–1902” genom att ringa in centrala begrepp med hjälp av ett omfångsrikt material och sedan närstudera dem i några nyckeltexter. Analysen syftar till att klarlägga begreppens funktion för rösträttsrörelsen och materialet bygger till stor del på texter av opinionsbildande karaktär, det vill säga offentligt material riktat mot olika publiker. Lundberg hänvisar till ett flertal teoretiska perspektiv och konstaterar att analysen ”strävar efter att (ur ett förändringsperspektiv) frilägga de politiska nyckelbegrepp, betydelsesystem och ideologier som rösträttsrörelsens diskursgemenskap (re)producerar”.[99] Undersökningen är relevant för min studie genom att den riktar fokus mot vilken betydelse politiska begrepp laddas med och därmed lyfter fram det politiska språkets konstitutiva roll för politiska rörelser.

En annan studie som jag vill framhålla är Anna Nilssons *Lyckans betydelse. Sekularisering, sensibilisering och individualisering i svenska skillingtryck 1750–1850* från 2012. Hon studerar begreppets plats i svenska skillingtryck under 100 år för att belysa lyckans vardagliga och folkliga innebörder och hur dessa förändrades vid övergången från ett förmodernt till ett modernt samhälle.[100] Undersökningen är visserligen kronologiskt disponerad men studerar kronologin utifrån ett tematiskt upplägg som foku-

—

[99] Victor Lundberg, *Folket, yxan och orättvisans rot. Betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttarörelsens diskursgemenskap, 1887–1902*, 2007, s. 75

[100] Anna Nilsson, *Lyckans betydelse. Sekularisering, sensibilisering och individualisering i svenska skillingtryck 1750–1850*, 2012.

serar de genomgripande förändringar som den tidigare forskningen menar kännetecknar modernitetens inträde. Nilssons grepp att undersöka begreppet lycka tematiskt har inspirerat mig till att göra en tematisk analys av revolutionsbegreppet.[101]

Arbetarrörelsens historia med begreppen i fokus – en positionering

Ett begreppshistoriskt forskningsläge som behandlar arbetarrörelsens historia innefattar inte många studier. Av dessa undersökningar har begreppet folk tveklöst tilldragit sig störst uppmärksamhet. Det har legat till grund för både begreppshistoriskt orienterade studier och för allmännare undersökningar av socialdemokratins reformistiska och nationella rötter.[102] Begreppet folkhem utgör på många sätt platsen där min avhandlings teoretiska utgångspunkter och historiska forskningsläge möts då det har studerats begreppshistoriskt i syfte att kommentera SAP:s ideologiutveckling. Även i undersökningar av andra historiskt framträdande begrepp för arbetarrörelsen intar folkbegreppet en central plats.

Det är först under de senaste årtiondena som undersökningar av den svenska arbetarrörelsens språk har blivit vanligare, men redan 1990 publicerade *Historisk tidskrift* Henrik Berggrens och Lars Trägårdhs programmatiska artikel ”Historikerna och språket: teoretiska ambitioner och praktiska begränsningar. En taktisk programförklaring”[103] I texten framställer de Kosellecks begreppshistoria som en metod som låter historikern undkomma ”den hermeneutiska cirkelns hermetik”. Med det menar de att metoden, till skillnad från diskursanalysen som de uppfattar vara fast i teoretiska diskussioner som riskerar att distansera historiska undersökningar från socialhistoriska och aktörsorienterade perspektiv, tar den språkliga vändningens

—

[101] Under de senaste åren har det författats en rad begreppshistoriska avhandlingar i Sverige som visserligen studerar andra sammanhang än arbetarrörelsens historia och som undersöker andra perioder i historien än den jag fokuserar som jag vill lyfta fram eftersom de illustrerar ett ökat intresse för begreppshistoria som metod att ställa frågor om historiska perioders föreställningsvärldar utifrån. Se exempelvis Kristian Petrov, *Tillbaka till framtiden. Modernitet, postmodernitet och generationsidentitet i Gorbačevs glasnost' och perestrojka*, 2006; Johan Östling, *Nazismens sensmoral. Svenska erfarenheter i andra världskrigets efterdyning*, 2008.

[102] Se exempelvis Henrik Björcks antologi *Folkhemsbyggare* från 2008. Andra historiska studier av arbetarrörelsens språk är tre antologier som gavs ut under samlingsrubriken Arbetarna tar ordet.

[103] Henrik Berggren och Lars Trägårdh, ”Historikerna och språket: teoretiska ambitioner och praktiska begränsningar. En taktisk programförklaring”, *Historisk tidskrift*, 1990: 3.

utmaningar på allvar samtidigt som den är fast förankrad i en socialhistorisk kontext.[104]

Berggrens och Trägårdhs programförklaring har varit lyckad i den meningen att den har varit inflytelserik för hur begreppshistoria har praktiserats i Sverige. Påfallande många studier har tagit till sig deras perspektiv, vilket inneburit att begreppshistoria ofta har använts som utgångspunkt för diskussioner om aktörens roll i historiska skeenden. Studier av begrepp har då lika mycket blivit studier av en viss aktörs begreppsanvändning och de intentioner som legat bakom hur begreppen använts retoriskt och strategiskt. Det tydligaste exemplet är undersökningar av Per Albin Hanssons folkhemsbegrepp. Hans Dahlqvist har dragit resonemanget om politiska aktörers relation till begrepp som studeras så långt som till att konstatera att ”[d]et förefaller […] rimligt att säga att begrepp inte har någon mening utan en aktör. Det som ger mening åt ett begrepp är förståelsen av vad aktören vill ha sagt, förståelsen av aktörens *intentioner*”.[105]

Berggrens och Trägårdhs betydelse för den begreppshistoriska receptionen i Sverige stannar dock inte vid deras teoretiska programförklaring. Båda har författat avhandlingar som i olika stor utsträckning använder sig av begreppshistoria för att belysa historiska frågor. I sin avhandling från 1995, *Seklets ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900–1939* studerade Berggren den politiska ungdomsretoriken, däribland ungsocialisternas, genom att analysera hur begreppet ungdom användes och ändrade innebörd under 1900-talets fyra första decennier och vilken betydelse begreppet hade för identitetskonstruktion.[106] Trägårdhs avhandling, som utkom 1996, är djupare förankrad i begreppshistorisk teori och metod genom att studera ett begrepp med tydligare politiska konnotationer. *The Concept of the People and the Construction of Popular Political Culture in Germany and Sweden, 1848–1933* är en komparativ studie av användningen av begreppet *folk* och avledningar som *folklig* i ett svenskt och ett tyskt sammanhang.[107] Ytterst syftar Trägårdhs studie till att undersöka antagandet att de två olika folkbegrepp som användes i Sverige och Tyskland spelade en avgörande roll för hur de socialdemokratiska partierna förhöll sig till och inkorporerade nationalism i den egna rörelsen och för om nationerna skulle utvecklas till

—

[104] Berggren och Trägårdh 1990, s. 371ff.

[105] Hans Dahlqvist, “Folkhemsbegreppet. Rudolf Kjellén vs Per Albin Hansson”, *Historisk tidskrift*, 2002: 3, s. 445.

[106] Berggren, *Seklets ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900–1939*, 1995.

[107] Trägårdh, *The concept of the People and the Construction of Popular Political Culture in Germany and Sweden, 1848–1933*, 1996.

demokratiska eller nazistiska styren. Trägårdh undersöker en lång tidsperiod, från bondeupprorens tid till andra världskrigets utbrott och tillmäter antagandet om de olika folkbegreppens ”ursprung” liksom ländernas skilda politiska förflutna stor betydelse i sin analys av perioden 1848 till 1933.

I den idéhistoriska avhandlingen *”Att anpassa sig efter det möjliga”. Utsugningsbegreppet och SAP:s ideologiska förändringar 1911–1944* från år 2000 har Tomas Jonsson undersökt begreppet utsugnings plats i SAP:s ideologi. I linje med studierna ovan har Jonsson lagt stor vikt vid intention och strategi, och i begreppshistoriskt avseende är han mer inspirerad av Quentin Skinners talhandlingsteori än av Kosellecks begreppshistoriska metod.[108] Jonsson tillskriver begreppet utsugning en nyckelfunktion för hur den socialdemokratiska ideologin har formerats och omförhandlats historiskt. Metodologiskt betraktar han begreppet som en nod och ”en plats som förankrar ideologiska utsagor”.[109] Med syftet att avtäcka begreppets ideologidefinierande funktioner har han undersökt Per Albin Hanssons folkhemsretorik och vilka argument han använde för att motivera varför socialdemokraterna borde byta ut begreppet klass som bärande begrepp mot begreppet folk. Genom att utvidga begreppsanalysen till att innefatta utsagor som inte innehåller begreppet folkhem men som i övrigt liknar Hanssons berömda folkhemstal från 1928 och 1929 har Jonsson visat hur Per Albin redan efter SAP:s misslyckade val 1921 började ersätta sin klasskampsretorik med en samförståndsbetonad dito.[110]

Jonssons avhandling har kritiserats för att fetischisera utsugningsbegreppets plats i SAP:s ideologi.[111] Kritiken är inte utan grund, och trots att jag stundtals anser att hans analyser av ledande socialdemokraters retorik tvingas in i snäva ramar som påminner om dem som han kritiserat andra ideologi- och organisationshistoriska undersökningar av SAP för att hamna inom, anser jag att studien har gett värdefull kunskap om socialdemokratins historia. Inte minst har studien relevans för min egen genom att undersöka ideologi genom begreppsanalys. Jonssons analyser av folk- och klassbegrep-

—

[108] Dock hänvisar han även till Koselleck,

[109] Tomas Jonsson, *”Att anpassa sig efter det möjliga”. Utsugningsbegreppet och SAP:s ideologiska förändringar 1911–1944*, 2000, s. 5.

[110] Resonemang om folk- och klassbegreppet genomsyrar hela avhandlingen men i synnerhet kapitel fem, ”Utsugningsbegreppet, äganderätten och samhällsnyttan”, s. 179-221. Jonsson 2000.

[111] Anna Friberg, *Demokrati bortom politiken. En begreppshistorisk analys av demokratibegreppet inom Sveriges socialdemokratiska arbetareparti 1919–1939*, 2013, s. 35f; Dahlqvist, ”Recension av Tomas Jonsson. ’Att anpassa sig efter det möjliga’”, *Arbetarhistoria* 98-99, 2001: 2-3, s. 72f.

pens användning av socialdemokrater, och i viss mån av vänstersocialister och unghögermän, är även intressanta eftersom det också säger något om begreppet revolutions plats och funktion.

2013 publicerades den undersökning som ligger närmast min egen studie. I avhandlingen *Demokrati bortom politiken. En begreppshistorisk analys av demokratibegreppet inom Sveriges socialdemokratiska arbetareparti 1919–1939* studerar historikern Anna Friberg socialdemokraternas demokratibegrepp över en period i historien som överlappar den tidsrymd min undersökning avser. Fribergs studie fokuserar främst riksdagsdebatter och argumenterande artiklar ur socialdemokraternas idétidskrift *Tiden* och undersöker demokratibegreppets användning och betydelseförändringar i ljuset av de konkreta frågor SAP ställdes inför och förde som riksdags- och regeringsparti. Bland annat undersöker Friberg debatterna kring stats- och representationsskick, socialiseringsdebatten och frågan om industriell demokrati. Kontexten utgörs huvudsakligen av ett nationellt politiskt sammanhang, där framförallt förhållandet till och SAP:s behov av att distansera sig från vänsterpartister och kommunister, liksom övergripande europeiska samhällsförändringar beaktas. Undersökningen tar sin början år 1919 och i erfarenheten som den förändrade politiska situation med införandet och därefter realiserandet av den allmänna och lika rösträtten 1921 innebar. Majoriteten av Sveriges socialdemokrater ansåg att politisk demokrati hade genomförts men att den fullständiga demokratin avsåg något mer. Demokratibegreppet fortsattes därför att användas och fortsatte att inta en nyckelfunktion i berättelser om politik och framtid. När den politiska demokratin betraktades som genomförd användes begreppet demokrati istället för att legitimera ekonomiska och sociala reformer. Att använda sammansatta demokratibegrepp var ett sätt, menar Friberg, för socialdemokraterna att återföra en framtidsdimension till demokratibegreppet.[112]

Det är framförallt två slutsatser som kan dras av genomgången av svensk arbetarrörelseforsknings förhållande till begreppshistoria. För det första har den lagt stor vikt vid framträdande aktörers intentioner, och för det andra har den närmast undantagslöst intresserat sig för hur politiska begrepp har använts i ett socialdemokratiskt sammanhang. Intresset för arbetarrörelsens språk har därmed reducerats till att ofta gälla socialdemokratins språk, vilket säkerligen förklaras av att det varit så tätt förbundet med frågor om SAP:s ideologi och organisationsförändringar.[113]

—

[112] Friberg 2013, s. 275.
[113] Nu är detta en sanning med modifikation, som kanske framförallt kan belysa forskningen om perioden som undersöks i den här avhandlingen. SKP:s användning av

Temporalitet och handlingsutrymme

Friberg visar hur socialdemokraterna efter att ha uppfattat den politiska demokratin som genomförd använde sammansatta demokratibegrepp som industriell och social demokrati för att knyta demokratibegreppet till den förda politiken. En del av demokratin ansågs vara genomförd men begreppet hade fortfarande sin plats i det politiska språket genom att beteckna framtida politiska mål. För Friberg utgör demokratibegreppets temporalitet ett av flera perspektiv. En annan av avhandlingens ambitioner är att ge ett bidrag till den begreppshistoriska debatten som handlar om huruvida det är rimligt att påstå att politiska begrepp innehåller en oföränderlig kärna som binder samman olika perioders och olika gruppers begreppsbruk. Hon drar slutsatsen att de svenska socialisternas sammansatta demokratibegrepp utgjorde pluraliseringar av ett och samma begrepp men att begreppets innebörd försköts så pass mycket mellan 1919 och 1939 att det vore orimligt att tala om en inneboende och oföränderlig betydelsekärna.[114]

I min undersökning intar temporalitet det dominerande perspektivet då jag vill studera på vilka sätt revolutionsbegreppet kunde beteckna aktivitet och handling när det samtidigt avgränsades i förhållande till dels en cykliskt inspirerad historiesyn, dels historiefilosofiska antaganden om tidens framåtriktade och i viss mening redan fastställda karaktär. Medan en stor del av den svenska begreppshistoriska forskningen om arbetarrörelsen har syftat till att blottlägga intentionerna som finns att utläsa i ledande politikers begreppsanvändning vill jag studera hur det politiska handlingsutrymmet formulerades genom att rikta uppmärksamheten mot begreppsanvändningens temporalitet. Ansatsen har fått till följd att jag använder begreppshistoria för att studera revolutionsbegreppets temporalitet utifrån de fyra rubrikerna *Framsteg och revolution, Natur och evolution*, *Eskatologi och myt* samt *Revolutionären, folket och massan*. Undersökningens tematiska struktur har vuxit fram successivt och är ett resultat av dels att jag har låtit det begreppshistoriska perspektivets fokus på temporalitet vara styrande, dels av bearbetningar av mitt empiriska material. Genomgången visade att detta var de centrala perspektiv som jag uppfattar att jag kan strukturera

folkbegreppet och begreppets plats i den kommunistiska retoriken under andra världskriget och efterkrigstiden har undersökts av exempelvis Håkan Holmberg i *Folkmakt, folkfront, folkdemokrati. De svenska kommunisterna och demokratifrågan 1943–1977*, 1982; Victor Pressfeldt, ”Kommunismens borgerliga bekännelser. Sveriges kommunistiska partis och tidningen Ny Dags diskursiva kamp om och användning av folkbegreppet, 1939-1941”, opublicerad magisteruppsats, Lunds universitet, 2012.

[114] Friberg 2013, s. 268.

min undersökning utifrån på tydligast sätt. I metodavsnittet kommer jag att diskutera undersökningens tematiska struktur mer ingående eftersom uppdelningen utgör en del av min metod att närma mig begreppet revolution. Här vill jag nämna att dispositionen innebär att ytterligare forskning som är av relevans för de specifika perspektiven kommer att diskuteras i inledningen till respektive kapitel.

Teoretiska ansatser

Begriffsgeschichte och Cambridgeskolan

Teoretiskt har min undersökning i första hand tagit inspiration från Kosellecks begreppshistoriska antaganden om de temporala villkor som karakteriserar den moderna tidens politiska och sociala begrepp. Begreppshistoria är dock inte ett ensidigt tyskt fenomen utan som avsnittet som berörde tidigare forskning har visat har intresset för att undersöka historien genom dess begrepp och retorik flera inspirationskällor. Den begreppshistoriska traditionen kan förenklat delas upp i två grenar, en tysk och en anglosaxisk, som under en ganska lång tid har utvecklats utan att påverkas av varandra. Den anglosaxiska traditionen brukar framförallt förknippas med Quentin Skinner och J. G. A. Pocock medan tysk begreppshistoria ofta får representeras av Kosellecks omfattande studier av det moderna politiska språkets framväxt i Europa. Som den norske idéhistorikern och litteraturvetaren Helge Jordheim konstaterat brukar Skinner och Pococks arbeten stickordsmässigt placeras in i den anglosaxiska språkfilosofiska traditionen medan Kosellecks betraktas som hemmahörande i en tysk hermeneutisk tradition.[115]

Dagens begreppshistoriskt inspirerade historiker brukar hänvisa till både den tyska och den anglosaxiska traditionen eftersom de menar att de kompletterar varandra. Den finske begreppshistorikern Kari Palonen har till exempel formulerat sin begreppshistoriska ansats i relation till både den tyska och den anglosaxiska teoribildningen.[116] Min undersökning är primärt inspirerad av begreppshistoria i Kosellecks efterföljd. Att jag ändå har valt att kort diskutera de två traditionerna i förhållande till varandra beror på att många av dagens begreppshistoriker har inspirerats av bägge skolor och att jag inte vill riskera att framställa Begriffsgeschichte som ett mer unikt

—

[115] Helge Jordheim, *Läsningens vetenskap. Utkast till en ny filologi*, 2003, s. 128.
[116] Se exempelvis Kari Palonen, *The Struggle With Time. A Conceptual History of 'Politics' as an Activity*, 2006.

fenomen än vad det är. Men jag menar också att Camebridgeskolans fokus på begreppens pragmatiska och retoriska dimensioner i likhet med Kosellecks begreppshistoria kan belysa hur revolutionsbegreppet användes i den socialistiska pressen för att kommentera och påverka samtiden.

Vilka likheter och skillnader karakteriserar de två begreppshistoriska inriktningarna? Avsnittet som följer är baserat på hur historikern Melvin Richters framställt förhållandet i boken *The History of Political Concepts* och Helge Jordheims beskrivning av relationen i boken *Läsningens vetenskap. Utkast till en ny filologi.*[117]

Initialt kan det konstateras att Begriffsgeschichte och Cambridgeskolan studerar politisk historia genom att analysera det politiska språket.[118] Begriffsgeschichte är studiet av hur politiskt centrala och omstridda begrepp har använts synkront och över tid, medan Skinner och Pocock undersöker vad de benämner som ideologier och diskurser.[119] Richter beskriver Pococks definition av begreppet diskurs genom att förklara att Pocock menade att olika diskurser eller språk satte semantiska ramar för hur politiska teoretiker kunde uttrycka sig i det tidigmoderna Storbritannien.[120] För att exempelvis förstå Hobbes politiska filosofi måste historikern, menade Pocock, tolka den i relation till diskursen om apokalyptiska profetior som Hobbes förhöll sig till och också utmanade i tredje och fjärde böckerna i *Leviathan*.[121]

Både Skinner och Pocock har intresserat sig för hur aktörer motiverat och legitimerat politiska argument. Medan Koselleck har undersökt politiska begrepp från en temporal och semantisk horisont, hävdar Jordheim att Skinner tagit sin utgångspunkt i en förståelse av det politiska språket som pragmatiskt och retoriskt.[122] För Skinner framstår politisk retorik huvudsakligen som en handling, och han beskriver sin metod som en undersökning av talhandlingar.

Två avgörande skillnader mellan begreppshistoria praktiserad i Kosellecks efterföljd och den anglosaxiska versionen berör intentionens betydelse och vilken social grupps språk som är föremål för analys. Pocock och Skinner fokuserar i huvudsak ett politisk-teoretiskt språk, antingen för att lokalisera de språkliga diskurser som möjliggör specifika utsagor eller för att förstå intentionen bakom en viss retorik. Även Begriffsgeschichte har ofta

—

117 Richter 1995; Jordheim 2003.
118 Richter 1995, s. 124.
119 Richter 1995, s. 126.
120 Richter 1995, s. 127.
121 Richter 1995, s. 127.
122 Jordheim 2003, s. 146.

varit orienterad mot specifika politikers eller politiska teoretikers begreppsbruk, men metoden är förankrad i socialhistoriska utgångspunkter.[123] Jordheim beskriver det som att

> [b]egreppshistoriens viktigaste uppgift är […] inte att använda språkliga källor för att komma fram till bestämda sakförhållanden eller vad vissa historiska personer kan ha menat med det ena eller det andra, utan att ”vaska fram de erfarenheter och teorier som ligger nedfällda i själva begreppen”.[124]

Det är just dessa ”erfarenheter och teorier” som jag hoppas kunna nå genom undersökningens tematiska struktur och temporala fokus. Det innebär dock inte att jag kategoriskt kommer att undvika resonemang om aktörers motiv, jag tror inte att det ens är möjligt, utan det innebär att jag inte kommer att leta efter dem eller låta resonemang om motiv och personliga drivkrafter av olika slag styra analysen. När jag i undersökningen lyfter fram hur specifika socialisters konstateranden och resonemang rörande hur revolutionen kan tolkas är min ambition att göra det mot bakgrund av samhällspolitiska förhållanden nationellt och internationellt och i relation till revolutionsbegreppets egen historia.

Begriffsgeschichte – avhandlingens teoretiska utgångspunkter

Temporalitet – språk och historia

Skinner och Pocock har hävdat att undersökningar av det politiska språkets historia behöver förhålla sig till tid och tidslighet i olika bemärkelser, men till skillnad från Koselleck tillskriver de inte temporalitet en framträdande metodologisk eller teoretisk vikt.[125] Hos Koselleck innehar temporalitet en privilegierad ställning på flera sätt, och det är just hans uppmärksamhet vid temporalitetens betydelse på flera plan som är den huvudsakliga anledningen till att avhandlingens teoretiska och metodologiska ställningstaganden har sin grund i Begriffsgeschichte.

Att förstå temporalitens plats i Kosellecks begreppshistoria är inte en enkel sak. Dels förändrades hans syn på relationen språk och historia och

—

[123] Reinhart Koselleck, *Futures past. On the Semantics of Historical Time*, 2004, s. 75–92. [2004b]

[124] Jordheim 2003, s. 167; Citat från Koselleck, ”Einleitung”, i Brunner, Conze, Koselleck (red.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Band 1, 1972, s. xxiv.

[125] Se exempelvis J. G. A. Pocock, *Politics, language and time. Essays on political thought and history*, 1972.

hur den bäst skulle studeras under hans långa verksamma tid som historiker, dels rör frågan så många olika aspekter att ett fullständigt klargörande inte är möjligt eller rimligt inom ramen för den här undersökningens teoridiskussion. Det finns intressanta diskussioner om de sociala och politiska begreppens inre struktur och en skissartad antropologi som ligger till grund för hur det politiska språket står i relation till händelseutveckling exempelvis. Detta är perspektiv som jag har valt att inte fördjupa mig i utan bara nämna kort då en fullständig utläggning inte är relevant för min teorianvändning. Härnäst kommer jag att redogöra för de perspektiv som jag menar har relevans för den här undersökningen.

Kosellecks begreppshistoriska metod vilar på antagandet att det politiska språket genomgår en grundläggande förändring i och med upplysningen och moderniteten. Under den moderna tiden, *Neuzeit*, menar Koselleck att det uppkommer en rad neologismer och att ett flertal centrala politiska och samhälleliga begrepp som revolution, frihet och historia förtätas och omvandlas till kollektivsingular som sedan är regulativa för vad som uppfattas som möjligt politiskt handlande. Idéhistorikern Mats Persson har framställt det som att de nya politiska begreppen kännetecknas av att de går från att ha varit mer erfarenhetsorienterade till att syfta på en framtida realisering i takt med att de blir alltmer abstrakta.[126] Medan en del begrepp med en lång historia genomgår så omfattande förändringar att deras moderna mening knappast kan härledas ur den äldre, har andra erhållit flera nya betydelser men är trots det möjliga att koppla samman med äldre definitioner på ett rimligt sätt. Koselleck utläser en tendens till att ju allmännare begreppen blir, desto fler parter är det som kan göra bruk av dem. Begreppens allmänna karaktär resulterar i strider om den rätta tolkningen och det rätta bruket av begreppen, exemplifierat med begreppet demokrati som Koselleck hävdar att alla politiska läger gör anspråk på, men på olika sätt.[127] Begreppen temporaliseras således, bland annat i den bemärkelsen att de i allt större utsträckning förvandlas till rörelsebegrepp. Jordheim konstaterar att

> [i] den mån som begrepp kan sägas både förmedla tidigare erfarenheter och föregripa nya, kännetecknas de av en temporal struktur, en tidsaxel, där skillnaderna går mellan det förflutna, nutiden och framtiden. Begreppen berättar både om det som varit och om det som ska komma. *I spänningsfältet*

—

[126] Koselleck 2004a, s. 150ff; Mats Persson, ”Begreppshistoria och idéhistoria”, Lindberg (red.), *Trygghet och äventyr. Om begreppshistoria*, 2005, s. 17.
[127] Koselleck 2004a, s. 161f.

> *mellan dessa poler framträder nutidens politiska och historiska handlingsmöjligheter* [min kurs.].[128]

Ord och begrepp, något om begreppshistoria som metod och disciplin

I Kosellecks teori görs en pragmatisk åtskillnad mellan ord och begrepp som är härledd ur en viss förståelse av de moderna politiska och sociala begreppens funktion. Såväl ord som begrepp kan tillskrivas flera betydelser men medan ordets helt kan bestämmas utifrån kontexten det används i är (det politiska och sociala) begreppets definition mer ambivalent och svårfångad. Ordet blir till ett begrepp när "[t]he full richness of a social and political context of meaning, in which – and for which – the word is used, is taken up in the word" och uttrycker en process som blir allt vanligare under den moderna tiden.[129] Begrepp kan tyckas vara klara men enligt Jordheim ligger det i Kosellecks definition att de måste vara mångtydiga, vilket striden om den rätta definitionen ger uttryck för.[130]

De politiska och sociala begrepp som Koselleck teoretiserar och tillskriver specifika egenskaper uttrycks konkret med ett ord, exempelvis revolution eller demokrati, och det är ordets förändringar och förskjutningar som följs diakront. Detta ords "begreppslighet" studeras genom en analys av ordets plats i och förhållande till ett semantiskt fält; det innebär att revolutionsbegreppets innebörd inte är innesluten i sig själv utan uppstår och kan analyseras genom att begreppets förhållande till synonymer, liknande begrepp och motbegrepp studeras i ett sammanhang.[131] Avgränsningen mellan ord och begrepp kan dels härledas ur en syn på upplysningen som konstitutiv för och påverkad av ett nytt slags politiskt språk, dels är uppdelningen relaterad till Kosellecks syn på begreppshistoria som både metod och disciplin. Nedan följer ett citat av Jordheim, i vilket han klargör begreppshistoriens olika funktioner.

> Som historisk metod bidrar begreppshistorien till att förklara och precisera källor som på ett eller annat sätt berättar om socialhistoriska fenomen, exempelvis borgerskapets framväxt. Som självständig disciplin däremot står begreppshistorien för en annan syn på språket och språkets historicitet. Medan källkritiken opererar med ett representerande och genomskinligt

—

[128] Jordheim 2003, s. 154.

[129] Jordheim, "Against Periodization: Koselleck's Theory of Multiple Temporalities" i *History and Theory* 51, 2012, s. 163ff.

[130] Jordheim 2003, s. 168.

[131] Denna punkt kommer att beröras mer ingående längre fram.

> språk, som kännetecknas av att det refererar till ett visst fenomen i den yttre världen eller en viss intention hos författaren, uppfattar begreppshistorien språket som både materiellt och produktivt.[132]

Det är i första hand begreppshistoria förstådd som självständig disciplin som har inspirerat min undersökning av de svenska socialisternas revolutionsuppfattning även om jag också, som nämnts tidigare, har som ambition att diskutera min undersökning i förhållande till tidigare forsknings intresse för perioden och arbetarrörelsen.

Erfarenhetsrum och förväntningshorisont

De analytiska begreppen erfarenhetsrum och förväntningshorisont intar en privilegierad position i Kosellecks begreppshistoriska teori och historiesyn. Han menar att funktionen hos den nya tidens alltmer abstrakta och framtidsorienterade begrepp korrelerar med en förändrad syn på temporalitet i stort. Under den moderna tiden, kännetecknad av bland annat upplysning, sekularisering, världsomseglingar och föreställningar om framsteget, uppfattades tiden inte längre som enhetlig, och i takt med en allt djupare förståelse av olika tider, det förflutna, nuet och framtiden som distinkt skilda fenomen, inträdde också en känsla av acceleration.

> Två specifikt tidsliga bestämningar utmärker den nya erfarenheten av övergång: framtidens förväntade olikartadhet och – förbundet därmed – en förändring av de tidsliga erfarenhetsrytmerna, nämligen den acceleration genom vilken den egna tiden skiljer sig från den föregående.[133]

Koselleck beskriver det som att relationen inom begreppsparet erfarenhetsrum och förväntningshorisont förändras under moderniteten. Kortfattat innebär det att de politiska och sociala begreppens alltmer framtidsorienterade karaktär öppnade för föreställningar om en framtid olik det förflutna, vars egenskaper inte enbart kunde härledas ur det förflutna eller förstås och tolkas rätt med hjälp av tidigare erfarenheter. En närmast paradoxal uppfattning under den här tiden var att framtiden var möjlig att planera för eftersom den historiefilosofiskt och teleologiskt antogs vara av en viss karaktär, men också att den behövde närmas som något väsentligt annorlunda än det tidigare erfarna.[134] ”Begreppen avser en irreversibel pro-

—

[132] Jordheim 2003, s. 167.

[133] Koselleck 2004a, s. 141f.

[134] Se exempelvis hur Koselleck beskriver det moderna revolutionsbegreppet i texterna ”Den nya tidens revolutionsbegrepp” eller temporaliseringen av den nya tidens politisk-

cess som ålägger de handlande ansvar och samtidigt befriar dem från det eftersom den aviserade framtiden tänks vara självgenererande.”[135] Den ökade klyftan mellan erfarenhet och förväntningar öppnade således upp det politiska språket, vilket innebar att språkets funktion av att legitimera en viss politik nu i allt högre grad kopplades till politikens förmåga att avläsa samtiden och förhålla sig till framtiden. Koselleck benämner den nya tidens politiska och sociala begrepp som ”styrinstrument” för den historiska utvecklingen. Med det menar han att begreppen inte bara reflekterar de förändringar som det borgerliga samhället genomgått sedan 1700-talet utan också har möjliggjort dessa förändringar.[136]

De omtvistade begreppens funktion[137]

Vilka var då de huvudsakliga förändringar som går att utläsa i modernitetens politiska och sociala språk enligt Koselleck? I det följande avsnittet kommer jag redogöra för hur begreppens moderna funktioner systematiserades i samband med publikationen av det omfattande begreppshistoriska uppslagsverket *Geschichtlice Grundbegriffe* (Historiska grundbegrepp).[138] Koselleck beskriver framställningen som heuristisk och menar att den inte har ambitionen att utgöra en uttömmande redogörelse. De teman som behandlas konvergerar delvis och är inte möjliga att tolka varje enskilt begrepps förändring gentemot. Funktionen var inte densamma och betydelseförskjutningarna såg inte likadana ut för alla moderna politiska och sociala begrepp. Sammantaget menar dock Koselleck att begreppen uttrycker dessa förändringar. Min genomgång överlappar delvis tidigare stycken innehållsmässigt men finns med eftersom den kommenterar temporalitetens plats på ett mer ingående sätt och därmed utgör en bra utgångspunkt för en diskussion om hur min undersökning är disponerad tematiskt.

sociala begrepp i ””Nya tiden’. Till de moderna rörelsebegreppens semantik” och ”’Erfarenhetsrum’ och ’förväntningshorisont’ – två historiska kategorier”, 2004a.

[135] Koselleck 2004a, s. 158.

[136] Koselleck 2004a, s. 159.

[137] Följande avsnitt bygger på Melvin Richters och Michaela Richters introduktion till deras översättning av Kosellecks artikel om begreppet ”Kris” i *Geschichtliche Grundbegriffe*, ”Introduction: Translation of Reinhart Koselleck’s ”Krise”, in Geschichtliche Grundbegriffe”, *Journal of the History of ideas,* vol. 67, 2006: 2, s. 349ff.

[138] Det är i första hand begreppsliga förändringar i det tyska politiska och sociala språket som undersöks, även om också t.ex. förändringar över tid av franska synonyma begrepps studeras. Många gånger spåras begreppens historia långt tillbaka i tiden vilket innebär att grekiska och latinska förlagor undersöks under rubriker om begreppens tidiga historia.

Som första kännetecken för den nya tidens politiska och sociala begrepp lyfter Koselleck fram deras temporalisering (Verzeitlichung). Genom att fyllas med ett historiefilosofiskt och teleologiskt innehåll riktades begreppen mot en ny temporal horisont. Historien uppfattades röra sig framåt mot denna horisont genom perioder, faser och stadier. Begreppen framsteg, emancipation, revolution och utveckling är exempel på moderna begrepp som genom temporalisering antogs uttrycka rörelsen mot målen för mänsklighetens historia. Den ofta dramatiska temporalisering som kännetecknade dessa begrepp under modernitetens första fas innebar, menar Koselleck, att förväntningshorisonten närmast lösgjordes fullständigt från erfarenhetsrummet, vilket resulterade i stora spänningar i hur begreppens användare uppfattade relationen mellan tidigare erfarenheter, samtiden och förväntningarna som var ställda på framtiden. Spänningarna medförde att begreppen blev emotionellt laddade och bruket av dem uttryckte periodens alltmer polariserade politiska och sociala klimat. Det var i synnerhet religiösa och sekulära eskatologier av olika slag som bidrog till att begreppen blev så orienterade mot framtiden. Dessa berättelser gjorde det möjligt för politiska aktörer att uppfatta sig själva som levande i en unik tidsperiod eller som mitt uppe i en historiskt avgörande period som skulle förändra världen till något tidigare okänt.

Den andra funktion som Koselleck lyfter fram som ett kännetecken för den nya tidens begrepp är deras ökade demokratisering (Demokratiziering). Under 1800-talet ökade antalet politiskt orienterade publikationer explosionsartat, vilket medförde att politiska texter nådde ut till en allt större grupp människor och att allt fler människor blev delaktiga i det politiska rummet. Det var också under den här perioden som sociala och politiska massrörelser började organiseras med följden att även de som inte själva hade förmåga att författa eller läsa politiska texter kände till deras huvudsakliga innehåll och därför hade möjligheten att vara med och diskutera och påverka politikens innehåll.

Som tredje kännetecken för de nya begrepp som griper in i det politiska och sociala livet framhåller Koselleck deras möjlighet att fyllas med ideologiskt innehåll och passa in i politiska ideologier (Ideologisierbarkeit). Att begreppen förskjuts från att uttrycka specifika förhållanden till att bli allt mer abstrakta får till följd att innebörden blir föremål för politisk kamp. En del redan etablerade begrepp som ”friheter” och ”historier” singulariserades till ”frihet” och ”historia”, medan nya begrepp, ofta neologismer, som socialism, kommunism, anarkism och liberalism etablerades med lika omstritt innehåll som kollektivsingularen. Det var den här betydelseförskjutningen

som innebar att det blev möjligt att plötsligt framställa historien själv som den aktör som låg bakom händelseutvecklingen.

Den fjärde funktion som Koselleck lyfter fram hos modernitetens politiska och sociala begrepp är deras politisering (Politisierung). Expansionen av det politiska rummet innebar inte bara att fler människor hade möjlighet att påverka sin samtid och framtid utan också att det var fler människor som kunde värvas till politiska rörelser och övertygas om en viss samhällssyns riktighet. De politiska och sociala begreppen började därför alltmer att användas som vapen i politiska konflikter och begreppen kunde både användas i propaganda och missbrukas i olika syften.

I min undersökning av de svenska socialisternas revolutionsbegrepp kommer jag att läsa positioneringar och definitioner i förhållande till dessa fyra funktioner, men i synnerhet är det temporalisering som intar en privilegierad plats, både med avseende på hur den empiriska undersökningen är strukturerad och när jag tolkar den enskilda utsagan. De moderna sociala och politiska begreppens eskatologiska funktion upplever jag utgöra en särskilt relevant aspekt av revolutionsbegreppets funktion, varför jag har låtit den utgöra grunden till två kapitel som behandlar framsteget respektive eskatologi.

De politiska begreppens historiska tröghet

Om modernitetens politiska och sociala begrepp både reflekterar sin samtid och är regulativa för densamma i meningen att de sätter gränser för vad som är möjligt att tänka, och därmed handla, i politiskt avseende, hur ser då relationen mellan begrepp och händelseutveckling ut mer konkret? Frågan är svår att besvara och möjligen felställd eftersom den tenderar att trivialisera förhållandet som av nödvändighet är komplext och omöjligt att avtäcka fullständigt. Vid sidan av att formulera begreppens temporalitet i förhållande till det analytiska begreppsparet erfarenhetsrum och förväntningshorisont har Koselleck diskuterat begreppens inre struktur med hjälp av begreppet tidsskikt (Zeitschichten). Nedan kommer jag att kort reflektera över hur det går att se på denna inre struktur i förhållande till händelseutveckling och mer specifikt vilken betydelse strukturen har för hur jag har valt att undersöka revolutionsbegreppet.

Förhållandet mellan begreppsförskjutning och händelseutveckling karakteriseras enligt Koselleck av att begrepp och händelseutveckling tillhör olika tidsskikt och därför förändras med olika hastighet. Den moderna tidens politiska och sociala begrepp förändras i regel långsammare än de händelser de betecknar.

> Conceptual change is generally slower and more gradual than the pace of political events. […] Because they [de politiska och sociala grundbegreppen] can be applied again and again, basic concepts accumulate long-term meanings that are not lost with every change in regime or social situation.[139]

Jag tolkar påståendet som att nya politiska förhållanden inte framkallar en ny begreppsapparat, tvärtom förstås de, också av de agenter vars handlande på olika sätt framkallar förändringen, åtminstone inledningsvis utifrån begrepp "födda" ur tidigare förhållanden. Således utvidgas eller förskjuts redan befintliga begrepp av sådana händelser, utan att förlora sina tidigare betydelseskikt. I det avseendet förstås omskakande politiska förhållanden alltid i en anakronistisk begreppsapparat. I min undersökning av de svenska socialisternas förhållande till begreppet revolution kommer jag att undersöka just den metaforiska eller figurativa verksamhet varigenom revolutionsbegreppet förskjuts, förändras eller överförs till nya områden i relation till händelser av det slaget.

I ett längre tidsperspektiv är det inte så att politiska begrepp antar en ensidigt kumulativ karaktär där definition staplas på definition. I så fall hade de blivit så tyngda av erfarenhet att de tappat sin förmåga att peka på en framtid olik samtiden och historien. Snarare är det så att vissa definitioner visar sig vara extra starka eller förmögna av olika samhälleliga och politiska anledningar att existera sida vid sida med senare definitioner. Andra faller bort, periodvis eller fullständigt. I den här studien tolkar jag föreställningen om begreppens historiska tröghet i förhållande till händelsehistoria, inte till socialhistoriska skeenden eller långa historiska linjer. I förhållande till de senare kan det mycket väl vara så att begreppen förändras snabbare än de förhållanden de kommenterar och försöker att påverka.

Begreppshistoria och modernitet, ett kritiskt förhållningssätt

Koselleck arbetade med att utveckla begreppshistoria som metod och disciplin i över 40 år. Avhandlingen *Kritik und Krise*, i vilken de första spåren av en socialhistoriskt förankrad begreppshistoria kunde skönjas publicerades 1959, och så sent som 1996 besvarade han frågor om begreppshistoriens karaktär i vetenskapliga sammanhang.[140] Han diskuterade frågor som berörde uppkomsten av den moderna tidens politiska språk och poli-

—

[139] Koselleck, "A response to Comments on the Geschichtliche Grundbegriffe" i Lehmann och Richter (eds.), *The Meaning of Historical Terms and Concepts. New Studies on Begriffsgeschichte,* 1996, s. 67.
[140] Se exempelvis Koselleck 1996.

tiska och sociala begrepp överlag i såväl teoretiskt och metodologiskt drivna som programmatiska texter. I vissa fall, som i mer schematiska texter vars syfte var att presentera det omfattande uppslagsverket *Geschichtliche Grundbegriffe*, och i texter som kan ses som en förlängning av uppslagsverkets artiklar om det moderna politiska språkets grundbegrepp, framställs inträdet i den moderna tiden, *Sattelzeit*, i Europa cirka 1750 som en paradigmatisk förändring av det politiska språket och den politiska sfären. I andra texter, exempelvis de sammanställda i antologin *The Practice of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts*, är de begreppshistoriska resonemangen mer nyanserade.[141]

I min undersökning vill jag i likhet med många andra inspirerade av Begriffsgeschichte pröva ansatsen på en senare historisk period och på ett annat nationellt sammanhang än dem som Koselleck huvudsakligen har studerat. Att som Koselleck tala om en Sattelzeit eller en Schwellenzeit för att förklara det moderna politiska och sociala språkets förändrade karaktär innebär att tillskriva upplysningen och moderniteten en privilegierad position i förhållande till tidigmodern tid och äldre historia. Det innebär framförallt att betona de stora brottens betydelse. Huruvida och i vilken utsträckning denna Sattelzeit eller denna Schwellenzeit verkligen innebar en paradigmatisk förändring av det politiska språket ligger utanför min undersöknings ambition att försöka utreda. Att tillmäta upplysningstiden och det västeuropeiska samhället en avgörande betydelse som normativt särställer det mot den övriga världen är problematiskt, vilket postkoloniala teoretiker har kommenterat.[142] Historikers förkärlek för att periodisera det förflutna i syfte att göra det begripligt har också kritiserats för att trivialisera historiens komplexitet.[143] Särskilt tydlig blir den här diskussionen i relation till just upplysningen och moderniteten som både får beteckna en period och en viss typ av samhälle som sammanfaller med en normativ föreställning om det västeuropeiska. Därför håller jag med de historiker som medvetna om att historia som akademisk disciplin måste använda sig av periodieringar

—

141 Koselleck beskriver själv begreppet "Sattelzeit", hans begrepp för övergångsperioden från tidigmodern till modern tid i Tyskland, cirka 1750–1850, som ett "catchword" han använde sig av i ansökan om finansiering för *Geschichtliche Grundbegriffe* och som av oklara anledningar tillmätts oproportionerligt stor betydelse. Koselleck 1996; Koselleck 2004b.

142 Se exempelvis Ghurminder K. Bhambra, *Rethinking Modernity. Postcolonialism and the Sociological Imagination*, 2007; Dipesh Chakrabarty, *Provincializing Europe. Postcolonial Thought and Historical Difference*, 2000.

143 Se exempelvis Hunt, *Measuring time, making history*, 2008.

varnar för att angreppssättet riskerar att låsa fast det förflutna i analyser som värderar perioder och samhällen olika.

Begreppshistoria i Kosellecks tappning handlar i stor utsträckning om att analysera det uttryckliga politiska språk som framträder i text. Olika begrepps förhållande till synonymer och antonymer studeras och innebörden sätts i relation till social och politisk historia. Det som inte uttrycks med hjälp av språket, det vill säga tystnader av olika slag, frånvaron av vad som idag skulle uppfatta som självklara kategorier att studera närmare men som inte syns i retoriken hos periodens skribenter eftersom normen avseende vissa frågor var så stark, faller därmed utanför den begreppshistoriska undersökningen. För min undersökning innebär detta att ett genusperspektiv saknas. Visserligen betonades kvinnors kamp för bröd, likaså framhölls att februarirevolutionen startat genom att Petrograds arbetarkvinnor gått ut på gatorna i protest och kvinnornas aktivitet under den svenska protestvåren 1917 accentuerades. Samtidigt är det tydligt att den svenska socialistiska pressens skribenter uppfattade revolutionären som man och att det var så självklart att det inte behövdes skrivas ut. I avhandlingens slutdiskussion återkommer jag till den här frågan.

Dessa reservationer till trots vill jag betona den stora betydelse som min undersökning tillskriver temporalitet i den bemärkelse som Kosellecks begreppshistoria innebär. I mötet med avhandlingens material, i tidigare forskning om perioden och i idéhistoriska översikter över olika socialistiska idéströmningar framstår perioden och arbetarrörelsens politiska språk som fullständigt genomsyrat av temporala påståenden som kan studeras med ett begreppshistoriskt perspektiv.

Metod

Vad innebär metod i en begreppshistoriskt inspirerad undersökning utöver det som redan berörts i genomgången av Kosellecks begreppshistoria, och vad innebär det specifikt i min undersökning där revolutionsbegreppet studeras tematiskt och med temporalitet satt i fokus? Under den här rubriken ryms både teoretiska och konkreta diskussioner om hur jag har gått till väga när jag undersökt de svenska socialisternas revolutionsbegrepp. Metod syftar därmed både på den begreppshistoriska metoden i en mer generell mening och på hur jag närmat mig materialet, det vill säga hur jag har strukturerat min analys och vilka frågor som upplägget har genererat. Som metod räknar jag också hur jag har använt mig av Kosellecks text om det moderna revolutionsbegreppet eftersom jag i anslutning till begreppets

olika kännetecken reflekterar över vad de innebär för min analys av de svenska socialisternas bruk av begreppet revolution.

Begrepp och motbegrepp – att studera innebörden i ett semantiskt fält

För att undersöka betydelsen hos politiska och sociala begrepp behöver begreppshistorikern som vi sett tidigare studera begreppets plats i ett semantiskt fält. Det innebär en undersökning av vilka begrepp det positioneras mot och jämförs med, vilka begrepp som utgör dess antonymer och synonymer och vilka som är dess konnotationer och denotationer. I min undersökning utgörs revolutionsbegreppets semantiska fält i huvudsak av begreppen evolution, reform, process, inbördeskrig och kontrarevolution, där det framförallt är de tre första som har visat sig vara mest relevanta att studera närmare i förhållande till undersökningens syfte och frågeställningar. Genom dessa begrepp har revolutionsbegreppets spänningar mellan determinism och volontarism, tid och politik, revolution och reform och inte minst partikularism och universalism kommit till uttryck. Även begrepp som statsvälvning, omvälvning och omdaning, som för tankarna till äldre tiders politiska vokabulär och som till skillnad från det mer kontinentalt klingande ”revolution” uppfattas som svenska begrepp, utgjorde alternativ till revolutionsbegreppet under den period som jag studerar. I det semantiska fältet rymdes också naturmetaforer och judisk-kristen symbolik som förstärkte de mytiska och eskatologiska dimensionerna hos de svenska socialisternas revolutionsbegrepp.

Som metod riktar begreppshistoria fokus mot dels begreppens inre temporalitet, deras intralingvistiska karaktär, dels hur begreppen kan definieras i ett fruset nu och över tid, det vill säga synkront respektive diakront. Jordheim beskriver begreppens inre struktur med utgångspunkt i begreppens förhållande till det förflutna, samtiden och framtiden. Han menar att de innehåller ett pragmatiskt och polemiskt element som ingriper i samtiden och att de förmedlar en prognos eller till och med en utopisk innebörd som föregriper framtiden. Slutligen menar han att begreppen är erfarenhetstyngda och förmedlar äldre tiders begreppsdefinitioner och erfarenheter.[144] Det är denna inre begreppsliga struktur som jag finner så tilltalande med Kosellecks förståelse av det temporalas betydelse och som har inspirerat avhandlingens tematik. Jordheim konstaterar att det i praktiken inte går att separera diakron och synkron analys från varandra eftersom de är invävda i varandra redan på den begreppsliga nivån.

—

[144] Jordheim 2012, s. 165.

> Conceptual meanings do not only succeed each other chronologically, but co-exist, overlap, or come into conflict with one another and thus enter into a synchronic, multilayered structure. […] On a first level, the synchronic meanings or contents add up to a diachronic history of the concept. On a second level, however, the diachronic element reappears *within* the concept or the text itself, as a structural relationship between past, present, and future.[145]

Revolutionsbegreppets olika tidsskikt framstår därmed som så sammantvinnade att både diakrona och synkrona definitioner tycks vara omöjliga att fullständigt bestämma. Olika betydelser svämmar över varandra i det frusna ögonblicket och över en längre tidsperiod till följd av de politiska begreppens förmåga till mångtydighet. Då jag har velat ta denna mångtydighet på allvar och låta den leda analysen har jag som tidigare nämnts valt ett tematiskt upplägg för min undersökning. Innan jag kommenterar tematiken närmare vill jag presentera Kosellecks beskrivning av det moderna revolutionsbegreppets kännetecken då mina teman har tagit sin utgångspunkt i dessa.

Ett modernt revolutionsbegrepp

Vilka var det moderna revolutionsbegreppets huvudsakliga kännetecken enligt Koselleck, och hur har dessa legat till grund för hur jag har gått till väga metodiskt när jag studerat revolutionsbegreppet i svensk socialistisk press? Härnäst kommer jag att redogöra för det moderna revolutionsbegreppets karakteristik och för vilka metodiska frågor begreppets kännetecken aktualiserat för min undersöknings vidkommande. Då det moderna revolutionsbegreppet har formats i förhållande till äldre tiders revolutionsbegrepp och till de förändringar som Koselleck menar karakteriserar det moderna politiska språket i stort kommer jag i det här avsnittet att delvis föregripa begreppets idéhistoriska linjer, som presenteras mer utförligt i nästa kapitel, delvis upprepa vad jag tidigare har konstaterat om den moderna tidens sociala och politiska språk.

Den första förändringen som Koselleck urskiljer är begreppets förtätning och omvandling till kollektivsingular. Liksom begreppet historia (tyskans Geschichte) stelnar revolutionsbegreppet till ett kollektivt begrepp med förmåga att innesluta alla enskilda revolutioners förlopp. Begreppet blir till ett metahistoriskt begrepp som ges före de enskilda revolutionerna och som

—

[145] Jordheim 2012, s. 169.

fungerar som en regulativ princip för alla berörda människors kunskap och handlingar, såväl normativt som deskriptivt.[146]

Kosellecks andra punkt rör accelerationen som det moderna begreppet innefattar, vilken kan förstås som en sekularisering av eskatologiska förhoppningar. Inom kristendomen tolkades tidens förkortning som ett tecken på den kommande förintelsen av historisk tid, men med den moderna tidens utmaningar av dessa tankar i form av befolkningsexplosion, industriell revolution och snabba regimväxlingar, blir accelerationen till en del av den vardagliga erfarenheten. Förväntningar på framtiden kan nu placeras i en framtid uppnåelig genom revolution, för att ta ett exempel nära till hands.[147] Detta innebär också att det förmoderna revolutionsbegreppets apokalyptiska drag istället uttrycks i en sekulär vokabulär där revolutionen till viss del förstås som messiansk. Genom revolutionen föreställer man sig att ett nytt samhälle kommer att uppstå.

Tredje punkten berör fenomenet att historiska prognoser efter 1789 tycks karakteriseras av att de analyserar en tendens/förändring i samhället som förstås som revolutionär. Denna förändring får till följd att begreppet reform nu delvis kommit att konvergera med revolutionsbegreppet, medan begreppen i andra sammanhang kontrasteras mot varandra.[148] I denna partiella överlappning kommer en tendens till uttryck i vilken politiken allt mindre förstås i termer av i vilken riktning samhället bör föras, utan i vilken takt, eftersom riktningen alltmer antas redan vara given.

Den fjärde punkten behandlar revolutionens nödvändighet. Revolutionen förvandlas nu, menar Koselleck, till ett historiefilosofiskt begrepp som framställer historiens eller tidens riktning framåt som oåterkallelig. Enligt samma logik som fick till följd att revolution och reform delvis kom att konvergera med varandra, har revolution och evolution kommit att överlappa varandra. I de fall begreppen används dikotomiskt fungerar de som begrepp och positioner för olika parter att inta, och när de används synonymt vittnar de om en allmännare social frigörelse som Koselleck kopplar samman med industrialiseringen.[149]

Den femte punkten avser begreppets förändring från politiskt till socialt innehåll. Alla politiska oroligheter rymmer sociala perspektiv i olika utsträckning men det kvalitativt nya med det moderna revolutionsbegreppet menar Koselleck vara att målet för den politiska revolutionen nu är alla

—

146 Koselleck 2004a, s. 97.
147 Koselleck 2004a, s. 98.
148 Koselleck 2004a, s. 99.
149 Koselleck 2004a, s. 99.

människors sociala frigörelse genom att samhällets grund omstöps till något nytt. I linje med den här förändringen betraktar historikern David Close uppfattningen hos franska revolutionens jakobiner att det var möjligt att justera sociala och politiska orättvisor som en för tiden ny föreställning.[150] Ett annat exempel ges av Koselleck när han beskriver hur den tyske skalden och författaren Christoph Martin Wieland (1733–1813) år 1794 observerade att jakobinerna avsåg att göra en social revolution, ”det vill säga en omvälvning av alla nu bestående stater”.[151] Likaså, hävdar Koselleck, var Marx formel ”varje revolution upplöser det gamla samhället; i så motto är den social. Varje revolution störtar den gamla makten; i så motto är den politisk” omöjlig att ens formulera i tanken före franska revolutionen.[152]

Kosellecks sjätte punkt över revolutionsbegreppets förändrade innebörd är förbunden med resonemanget ovan. Han menade att om vi ska ta paradigmatiska historiska revolutioner som den amerikanska, den franska eller för den delen den ryska revolutionens deklarationer på allvar innebär det att vi förstår dem som sociala mål som ska komma hela mänskligheten till gagn. En sådan tolkning illustrerar det moderna revolutionsbegreppets utsträckning i tid och rum. Ytterst syftar, menar Koselleck, alla moderna varianter av ordet revolution till en världsrevolution som temporalt utsträcks till en permanent revolution tills revolutionens mål är uppnådda. Efter de olika internationalernas grundande hamnade världsrevolutionen i olika handlingsprogram och redan efter julirevolutionen 1830 myntades uttrycket permanent revolution. Den socialistisk-anarkistiske filosofen Pierre-Joseph Proudhon (1809–1865) och Marx använde det i socialrevolutionärt syfte. Marx, framhåller Koselleck, uppfattade 1830 och 1848 års revolutioner endast som karikatyrer av den stora franska revolutionen. Trots att han i deras efterföljd hävdade att den kommande segern tillföll ”det revolutionära partiet” återknöt han delvis till en äldre förståelse av socialistisk revolution.[153] Genom att belysa hur de senare revolutionerna utgjorde upprepningar av franska revolutionen betraktades inte det faktum att de slogs ned som misslyckanden, istället uppfattades de som (nödvändiga) steg i en lärprocess och revolutionens fullbordande, i metahistorisk eller permanent bemärkelse, kunde placeras i framtiden. När Marx på detta sätt hävdade att de historiska revolutionerna tjänade till att höja

—

150 David Close, ”The meaning of Revolution”, Carl Bridge and David Close (eds.), *Revolution. A History of the Idea*, 1985, s. 8.

151 Citat ur Koselleck 2004a, s. 100.

152 Koselleck 2004a, s. 100f.

153 Koselleck 2004a, s. 103.

proletariatets medvetande grep han enligt Koselleck tillbaka på revolutionsbegreppets gamla innebörd av upprepning, vilket åskådliggör det moderna revolutionsbegreppets (och andra moderna politiska begrepp) komplexa förhållande till olika skikt av tid.[154] Jag tolkar det som att Marx idé kan förstås som apologetisk, den försöker förklara hur revolutionen kan vara nödvändig samtidigt som den revolutionära tendensen allt som oftast slås ned av reaktionen. Samtidigt, bör det tilläggas, låter den på ett tydligare sätt än hos någon samtida problematiken framträda hur en revolution kan vara på en gång social och politisk, på en gång nödvändig och i behov av människor att realisera den.

Den sjunde punkten berör den nyss beskrivna paradoxen i en utopi som ser sig tvingad till ständig reproduktion. Då revolutionen nu förstås som en metahistorisk kategori vilken fastställer de sociala och ekonomiska skeendena som en accelererande process som öppnar upp en ny erfarenhetshorisont, uppstår också ett krav på ledarskap. Verbet revolutionera bildades vid den här tiden, och efter 1789 beskriver Koselleck att det sker en explosiv spridning av substantivet revolutionär i den intellektuella världen. Det nya substantivet beskriver en aktivistisk förpliktelse som tidigare inte hade varit möjlig att artikulera. Nu var det möjligt att beskriva det som att mänskligt handlande låg till grund för revolutioner, det var möjligt att formulera det tidiga otänkbara att det var människor som gjorde revolutioner. Att revolutionen nu betraktas som en handling innebär inte bara att revolutionären känner till dess (framtida) lagar, det innebär också att revolutionen både kan frambringas och styras. 1793 påpekade den franske matematikern, filosofen och inte minst revolutionären markis de Condorcet (1743–1794) att ”en revolutionär lag är en lag som har till syfte att vidmakthålla denna revolution och påskynda den eller styra dess gång”.[155] Lagen som de Condorcet menar styr revolutionen berör dess tempo, inte dess mål. Redan hos honom tycks revolutionens mål vara givet, det är takten som det kommer an på revolutionären att styra.

Den åttonde och sista punkten behandlar revolutionens legitimitet och binder på sätt och vis, menar jag, samman de övriga punkterna. Att upprätthålla eller kasta omkull ett politiskt styre kan legitimeras eller rättfärdigas på olika sätt, liksom revolutionsbegreppet är våra föreställningar

—

[154] Koselleck 2004a, s.101ff.
[155] Koselleck 2004a, s.105.

om legitimitet relativa och tidsbundna.[156] Under både medeltiden och renässansen och av den konservativa traditionen som uppkom i samband med upplysningen uppfattades det legitima styret vara det som kunde upprätthålla ordningen. Legitimitet kan också, som vi kommer att se längre fram, gälla moraliska aspekter. Föreställningen att det finns rättigheter som berör hela mänskligheten, frihet inte minst, har fungerat legitimerande i politiska konflikter och upplopp. Upplysningsfilosoferna lät sig inspireras av dessa idéer men de rationaliserade bort den eskatologiska aspekten och accentuerade istället förnuftets betydelse genom att bejaka individens rättigheter.[157]

Av begreppshistoriskt intresse kan det konstateras att den tyske advokaten och politikern Friedrich Julius Stahl (1802–1861) 1848 myntade uttrycket absolut revolution för att beskriva hur revolutionen själv legitimerade sina handlingar. Begreppets innebörd kan härledas till renässansmannen och rättspositivismens fader Marsilius av Padua (cirka 1275–1342), som menade att ”law is what law enforcers enforce”.[158] Koselleck framhåller hur den moderna tidens revolutionär legitimerar användningen av såväl legala som illegala kampmetoder med att de används i en för honom eller henne legitim revolution, och noterar därmed legitimeringslogikens långa linjer.[159]

En annan aspekt av den legitimeringslogik som ligger till grund för det moderna revolutionsbegreppets bruk menar Koselleck vara föreställningen att en legitim revolution är avhängig sin motsats – reaktion eller kontrarevolution. ”Även om revolutionen från början framkallades av dess motståndare reproducerar den, när den en gång har definierats som legitim, ständigt sin fiende för att kunna bli permanent.”[160] Revolutionsbegreppet har därmed inkorporerat inbördeskrigets logik. Under den moderna tiden sker det enligt Koselleck en omkastning av begreppens betydelser där revolutionen till formen liknar tidigare perioders inbördeskrig men erhåller den legitimitet som tidigare var förbehållen upprätthållandet eller återupprättandet av ordningen. Politiska upplopp och uppror av olika art betraktades under medeltiden och renässansen i hög grad som förkastliga och avfärdades därför i termer av inbördeskrig (tyskans Bürgerkrieg). Dock var

—

[156] Thomas Würtenberger, ”Legitimität, Legalität” i Brunner, Conze, Koselleck (red.), *Geschictliche Grundbegriffe, Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Band III, 1982.
[157] Howell, “Liberal Thought about Revolution from Locke to Mazzini”, Bridge and Close (eds.), *Revolution. A History of the Idea*, [Howell 1985a] s. 57ff.
[158] Howell, “The Transition from Classical to Modern Times”, Bridge and Close (eds.), *Revolution. A History of the Idea*, [Howell 1985c] s. 47.
[159] Koselleck 2004b, s.106.
[160] Koselleck 2004b, s.106.

det i inbördeskrigets form som försök till politisk och samhällelig förändring kom till uttryck.

Revolutionsbegreppet som metod

I min analys av begreppet revolution i svensk socialistisk press har jag beaktat samtliga punkter. Några aspekter visade sig dock vara relevantare än andra och har genererat frågor som berör förhållandet mellan historia/ tid och hur möjligheterna för politiskt handlande uppfattades i förhållande till de ideologiska spänningarna mellan revolution och reform, determinism och voluntarism och partikulär och universell revolution. För det första har jag tagit fasta på erfarenhetsrummets betydelse och vad man skulle kunna kalla för revolutionsbegreppets regulativa princip. Det innebär en insikt om att de svenska socialisternas reception av sin samtids revolutioner präglades av tidigare perioders uppfattningar om revolutioner. Att samtida revolutioner gjordes begripliga med en äldre tids föreställningar om revolutioner innebär vidare att jag har lagt vikt vid idéhistoriska strömningar som haft betydelse för hur begreppet uppfattats, både i mer allmän mening och i dominerande socialistiska revolutionsbegrepp. Även om Kosellecks begreppshistoria vilar på en socialhistorisk analys uppfattar jag det som att han också studerar sociala och politiska begrepp genom att läsa ideologi socialt.[161] Begreppsanvändningen kan därmed också sägas ge uttryck för vilka idéhistoriska influenser som olika sociala grupper, i mitt fall organiserad arbetarklass, har inspirerats av när de formulerar sina begrepp om revolutionen och den politiska kampen.

Fokuset på temporalitet och hur de svenska socialisterna försökte formulera ett begrepp om revolution som skulle entusiasmera till politisk kamp men som avgränsades eller definierades i förhållande till historiefilosofiska och mytiska föreställningar om tidens och historiens karaktär har inneburit att perspektiv som berör hur begreppet revolution ger uttryck för acceleration och hur det utsträcks i tid och rum har beaktats särskilt. Revolutionsbegreppets förskjutning från politisk till social och begreppets konvergens med evolution och reform har i mötet med min empiri visat sig vara särskilt relevant. En angelägen fråga att ställa i anslutning till den här förändringen, och som också har följt med mig genom hela min undersökning, menar jag vara om den urholkar den egentligt politiska karaktären i revolutionsbegreppet, om den tillsluter det historiska rum som just hade öppnats av den franska och den amerikanska revolutionen, eller om för-

—

[161] Se texten '*Begriffsgeschichte* and Social History' i Koselleck 2004b, s. 75–92.

ståelsen av revolutionen som politisk kan bestå bredvid förståelsen av den som nödvändig. En annan relevant fråga, som Koselleck ställer i sin artikel om revolutionsbegreppet, är huruvida en politisk och social revolution sammanfaller och om de överhuvudtaget är beroende av varandra.[162]

Förutom begreppen politisk och social revolution har inte bestämningarna av revolutionen som permanent, absolut eller legitim tilldelats en analytisk vikt. Innebörden av dem anser jag däremot vara relevant eftersom den berör min undersöknings huvudsakliga intresse, men som begrepp har de inte haft mycket att tillföra då de användes alldeles för sparsamt i den socialistiska pressen. Världsrevolutionen intar någon form av mellanställning då, som vi kommer att se, begreppet var oerhört centralt men vad jag har kunnat se förekom det knappast någon begreppslig strid om dess innehåll. Snarare är det tendensen att utsträcka revolutionen i tid som jag finner intressant och har velat studera närmare.

Hur revolutionen legitimeras genomsyrar samtliga empiriska kapitel men i likhet med olika begreppsliga bestämningar av revolutionen har jag inte tilldelat legitimitet en egen del i undersökningen. I de olika kapitlen kommer jag att beröra hur både moral och historiefilosofi kunde ligga till grund för hur revolutionens legitimitet framställdes och för hur den egna revolutionsuppfattningen kunde hävdas vara den korrekta. Spänningen mellan revolution och kontrarevolution som Koselleck belyser genom att diskutera det moderna revolutionsbegreppets förhållande till tidigare perioders syn på inbördeskriget kommer även att beröras då den är förbunden med revolutionsbegreppets tendens att täcka allt större tidsrymder och med hur revolutionärens kamp artikuleras.

Slutligen ska det konstateras att föreställningen att revolutionen görs av människor, av revolutionärer, tilldelats så pass stor betydelse för min undersökning att det personbetecknande substantivet revolutionär ligger till grund för ett eget kapitel. Vilket för oss vidare till nästa avsnitt där jag kort kommer att kommentera hur min metod har mynnat ut i fyra huvudsakliga teman och hur dessa teman utgör del av min metod.

Att studera revolutionsbegreppet tematiskt – disposition och metod

Trots att undersökningen har ett tematiskt upplägg har det varit min ambition att inom respektive kapitel dels beröra hur begreppsanvändningen förändrades över tid och dels studera de likheter och skillnader i begreppets användning som kan urskiljas inom och över organisationsgränser.

—

[162] Koselleck 2004a, s. 101.

Det första kapitlet har rubriken *Framsteg och revolution* och behandlar revolutionsbegreppets relation till den linjära tiden och till föreställningar om ändamålsenlighet och determinism i olika bemärkelser. Genom att fokusera den huvudsakliga temporala struktur som utmärker det moderna revolutionsbegreppet uppfattar jag kapitlet som det första steget mot att belysa hur förhållandet mellan tid/historia och politik uttrycktes genom begreppet revolution i svensk socialistisk press.

Det andra empiriska kapitlet har jag benämnt *Natur och evolution.* Kapitlet är dels en fortsättning på det föregående eftersom evolution är ett av de huvudsakliga begrepp som revolutionsbegreppets associeras med för att utrycka betydelser som utveckling och framåtskridande. Dels pekar kapitlet fram mot nästa kapitel, *Eskatologi och myt* som i större utsträckning fokuserar föreställningar om historien som cyklisk. I *Natur och evolution* och *Eskatologi och myt* undersöker jag hur revolutionsbegreppet definieras och hur dess temporala struktur kommer till uttryck med hjälp av metaforer, symboler och förtätad retorik från naturen och den judisk-kristna världen.

I det fjärde empiriska kapitlet, *Revolutionären, folket och massan* undersöks revolutionsbegreppet utifrån framställningar av revolutionens subjekt. Kapitlet handlar om hur revolutionären beskrevs i den socialistiska pressen och om hur grupper i dess närhet uppfattades stå i relation till både revolutionären och till revolutionen. Medan jag i de mellersta och i viss mån även det första empiriska kapitlet ganska uttryckligen har fokuserat på historiesyn är kapitlet om revolutionären ett försök att närstudera hur möjligheterna för det revolutionära handlandet artikulerades.

Då både den begreppshistoriska ansatsen vilar på en socialhistorisk analys och de svenska socialisternas texter om revolution var författade i relation till samtidens politiska och sociala händelser har jag valt att väva in den internationella politiken och framförallt svenska förhållanden genom att relatera min begreppshistoriska analys till tidigare forsknings redogörelser för ”den svenska revolutionen” och politikens händelseförlopp.

I ett slutkapitel tar jag ett samlat grepp om analysen och diskuterar mina resultat i förhållande till avhandlingens syften och till tidigare forskning.

Källmaterial och urval

Källorna för undersökningen utgörs av offentligt, skriftligt material. Vid tiden som jag studerar var banden mellan pressen och de politiska partierna starka. Samverkan mellan partier och press hade startat på allvar i samband med att det gamla politiska systemet slutgiltigt bröts upp runt sekelskiftet 1900. I takt med masspolitikens intåg och kraven på det politiska rummets

demokratisering formerades de politiska partierna enligt ett ideologiskt höger-vänstersystem, från traditionsbunden konservatism till liberaler med en mer eller mindre reforminriktad agenda till socialdemokratisk vänster. I *Den svenska pressens historia* noterar Gunilla Lundström att kombinationen av alltfler röstberättigade och organiserandet av valrörelser både ökade intresset för och behovet av en opinionsbildning med förmåga att nå ut till många.[163] Vid sidan av muntlig agitation var det pressen som hade förmåga att möta de nya kraven.

I avhandlingen *Arbetarnes är denna tidning. Textförändringar i den tidiga socialdemokratiska pressen* har historikern Per Ledin konstaterat att arbetarrörelsens inflytande över det offentliga språket i 1900-talets Sverige varit enormt. Ledin undersöker perioden 1892–1912. Han beskriver den tidiga arbetarrörelsen som ett massmedialt fenomen eftersom den byggde sin organisation och agitation runt egna tidningar. En av avhandlingens viktigaste slutsatser är att tidningarna genremässigt förändrades från att ha gett uttryck för en lokal arbetaroffentlighet till att förmedla objektiv journalistik.[164] Kännetecknande för den objektiva journalistiken var ”en saklig och distanserad stil” och texternas nya ideologiska funktioner var att framställa den socialdemokratiska pressen som ”en kompetent och respektabel aktör i offentligheten”.[165]

Även om den socialdemokratiska pressen genomgick de förändringar som Ledin beskrivit är det pressens opinionsbildande karaktär som intresserar mig och som ligger till grund för antagandet att det är i pressen som vi finner kampen om revolutionsbegreppet i dess mest förtätade form. Den studerade socialistiska pressens nyhetsförmedling om revolutioner och politiska händelser gav säkerligen en lika rättvis bild av omvärlden som övrig politisk press. I likhet med konservativa och liberala tidningar var inte bara ledare och personligt hållna krönikor ideologiska utan ideologin genomsyrade även nyhetsförmedlingen, om än i olika utsträckning.

I en internationell jämförelse utmärkte sig de nordiska länderna genom att pressen blev de politiska partiernas språkrör i så hög grad. Fenomenet gällde inte endast socialdemokratin utan återfanns längs med hela den politiska skalan. Partiledare för högern och liberalerna som Arvid Lindman och Karl Staaff hade i perioder nära kontakt med redaktörerna för *Stockholms Dagblad* och *Dagens Nyheter*, Karl Hildebrand och Otto von Zweig-

—

[163] Lundström 2001, s 49.
[164] Per Ledin, *Arbetarnes är denna tidning. Textförändringar i den tidiga socialdemokratiska pressen*, 1995, s. 12f.
[165] Ledin 1995, s. 12.

berk. I socialdemokratiskt hänseende var banden dock ännu starkare; partiledaren Hjalmar Branting var huvudredaktör på *Social-Demokraten* fram till 1917 då han efterträddes av Per Albin Hansson – blivande partiledare och statsminister – på posten som redaktör och ansvarig utgivare.[166] Det var bland de socialdemokratiska tidningarna, och senare även de vänstersocialistiska och hos bonderörelsen, som karaktären av ”partipress” var som mest framträdande. Lundström konstaterar att dessa rörelsers tidningar ”var [...] direkt och uttalat en del av respektive partis agitation”.[167]

Att de socialistiska tidningarna i så hög grad hade karaktären av partipress och var en viktig del av partiernas agitation menar jag gör dem till utmärkta källor för att studera opinionsbildande material. Jag har undersökt hur begreppet revolution användes i socialistiska tidningar, tidskrifter, broschyrer och andra kortare typer av skrifter. Eftersom den socialistiska pressen vid tiden var mycket omfångsrik har jag inte haft möjlighet att studera samtliga tidningar utan har avgränsat undersökningen till att gälla några dominerande publikationer. Det huvudsakliga källmaterialet utgörs dock av de mest inflytelserika tidningarna samt tidskrifterna *Tiden* och *Zimmerwald: socialistisk månadstidskrift. Tiden* utgjorde sedan 1908 SAP:s primära forum för idédebatt medan *Zimmerwald* var vänstersocialisternas initiativ till ett radikalare, revolutionärt alternativ, som det formulerades i tidskriftens provnummer från 1918. Där profilerades tidskriften som det teoretiska organ Sveriges revolutionära socialdemokrati saknat sedan *Tiden* blivit språkrör ”åt den ledande klickens allt reaktionärare kamp för tvåkammarsystem, militarism, mot den sociala revolutionen etc”.[168] *Zimmerwalds* existens sammanföll med det vänstersocialistiska partiets, 1921 publicerades det sista numret.

För att studera revolutionsbegreppets plats i syndikalistisk och ungsocialistisk press har jag undersökt tidningarna *Brand, Syndikalisten* och *Nya Folkviljan. Brand* bör kanske hellre beskrivas som en tidskrift men eftersom den vid tiden för min undersökning hade en utgivningstakt på ett nummer i veckan publicerade den nya texter i en så hög takt att den på många sätt påminde om en tidning till sin karaktär. *Brand* startades 1898 som det socialdemokratiska ungdomsförbundets organ och blev organ för Sveriges ungsocialistiska parti när delar av ungdomsförbundet lämnade socialdemokratin och startade ett nytt parti 1908. Tidningen förde en turbulent tillvaro och var under tidigt 1900-tal föremål för många tryckfrihetsprocesser, vilka

---

[166] Lundström 2001, s 49.
[167] Lundström 2001, s. 50.
[168] ”Till Zimmerwalds läsare!”, *Zimmerwald*, 1918: Provnummer, s. 2.

i första hand var relaterade till antimilitaristiska och hädiska uttryck i tidningens artiklar. *Syndikalisten* var SAC:s organ mellan 1911 och 1922. De första åren hade tidningen en utgivningstakt på två nummer i månaden som den utökade i takt med att organisationen fick alltfler medlemmar. 1917 gavs det ut två nummer i veckan och 1922 hade tidskriften förvandlats till dagspress och bytte så också namn till *Arbetaren. Organ för Sveriges Arbetares Centralorganisation*.[169] 1906 startades den ungsocialistiska *Nya Folkviljan* som en veckotidning i Helsingborg. Året därpå flyttade redaktionen till Malmö. Mellan 1917 och 1920 hade tidningen namnet *Nya Folkviljan – organ för antikristlig och revolutionär socialistisk propaganda*, ett namn som avslöjar en del om både innehåll och tilltal.

Både *Brand* och *Syndikalisten* utmärkte sig genom att publicera texter av vad som med tiden skulle uppfattas som namnkunniga författare och båda tidningarna publicerade vid tiden för min undersökning texter som skilde sig från varandra såväl genremässigt som ideologiskt. I tidningarna fördes det en kamp om opinionen och om hur rörelsernas strategi skulle definieras som genomsyrade revolutionsuppfattningen och som jag återkommer till i undersökningen. 1916–1917 växlade redaktörskapet i *Brand* mellan Ivan Oljelund och C. J. Björklund.[170]

För vänstersocialistiskt och senare kommunistiskt vidkommande har jag använt mig av tidningarna *Stormklockan* och *Folkets Dagblad Politiken*. Den senare grundades 1916 under namnet *Politiken* av vänsteroppositionen i SAP sedan den förlorat maktkampen om *Social-Demokraten*. Tidningen följde med det nya partiet vid partisprängningen 1917 då den bytte namn och utökade utgivningstakten från tre till sju nummer i veckan.[171] *Stormklockan,* som ibland beskrivs som en tidskrift, startades 1908 som organ för Socialdemokratiska ungdomsförbundet och följde liksom *Folkets Dagblad Politiken* med till det nystartade Vänstersocialistiska partiet 1917.[172] 1916–1917 var Ture Nerman chefredaktör för *Folkets Dagblad Politiken*, 1917–1919 Carl Lindhagen och Fredrik Ström och 1919–1924 var det Zeth Höglund som var tidningens chefredaktör. Höglund var även redaktör för S*tormklockan* under åren som studeras i undersökningen.[173]

—

169 Lundströn 2001, s. 160.
170 Emma Hilborn, *Världar i Brand. Fiktion, politik och romantik i det tidiga 1900-talets ungsocialistiska press*, 2014, s. 37.
171 Lundström 2001, s. 134.
172 Lundström 2001, s. 62.
173 C Zeth Höglund, urn:sbl:14017, Svenskt biografiskt lexikon (art av Agne Gustavsson), hämtad 2017-11-13; Carl A Lindhagen, urn:sbl:10583, Svenskt biografiskt lexikon (art av Bernt Schiller), hämtad 2017-11-13; Ture Nerman, urn:sbl:8846, Svenskt biografiskt

För att nå hur revolutionsbegreppet användes i socialdemokratiska organ har jag vid sidan av tidskriften *Tiden* studerat tidningarna *Arbetet, Social-Demokraten* och *Ny Tid*. Dagstidningen *Social-Demokraten* grundades 1885 i Stockholm av August Palm. Från 1886 till 1917 var Hjalmar Branting chefredaktör i perioder, under åren som jag studerar var chefredaktörerna Per Albin Hansson respektive Gustav Möller (från 1921). *Arbetet* var en Malmöbaserad dagstidning som startades 1887 som veckotidning av Axel Danielsson. Från 1890 gavs tidningen ut på vardagar och med helgnumren utgivna tillsammans på lördagen. Från 1908–1918 var Gunnar Löwegren chefredaktör och mellan 1918 och 1924 var Arthur Engberg tidningens chefredaktör.[174] *Ny Tid*, slutligen, startades som en veckotidning 1892 i Göteborg av Fredrik Sterky. Tidningen utökade snabbt sin utgivningstakt i likhet med många andra av periodens politiskt bundna tidningar. Från 1899 gavs tidningen ut som en sexdagarstidning, med nytt nummer måndag–lördag. Under den period som jag studerar var chefredaktörerna följande: 1917 Anders Lindblad, 1918 Rickard Sandler, 1918–1924 (1933) Johan Emil Rosén.[175]

Utöver nämnda tidningar och tidskrifter har jag också analyserat broschyrer och andra typer av kortare skrifter med revolution i fokus som publicerades av de olika organisationernas egna förlag. Vänstersocialisternas förlag hette Fram, vilket var samma namn som rörelsens tidning när den organiserades som en vänsteropposition i det socialdemokratiska ungdomsförbundet fram till partisplittringen 1917. SAP gav ut skrifter på sitt förlag Tiden medan Ungsocialisterna fram till 1918 använde sig av Ungsocialistiska partiets förlag och därefter av förlaget Brand.

Jag har i första hand strävat efter att fånga in vad jag uppfattat som organisationernas huvudorgan. Det finns ett antal olika ”Folkblad”, *Dala-Demokraten* med flera som hade varit intressanta att studera eftersom de hade bidragit med en större geografisk bredd till mitt material men som fallit bort på grund av behovet av avgränsning.

lexikon (art av Bengt Nerman), hämtad 2017-11-13; Otto Fredrik Ström, urn:sbl:34560, Svenskt biografiskt lexikon (art av Lars Björlin), hämtad 2017-11-13.

174 A Gunnar H Löwengren, urn:sbl:10086, Svenskt biografiskt lexikon (art av Mats Thunander), hämtad 2017-11-09; Jonas Arthur Engberg, urn:sbl:16115, Svenskt biografiskt lexikon (art av Hemming Sten j.r.), hämtad 2017-11-09.

175 Anders C Lindblad, urn:sbl:10449, Svenskt biografiskt lexikon (art av Sven Erik Täckmark), hämtad 2017-11-09; Rickard J Sandler, urn:sbl:6346, Svenskt biografiskt lexikon (art av Torbjörn Norman), hämtad 2017-11-09; J Emil Rosén, urn:sbl:6879, Svenskt biografiskt lexikon (art av Lars-Åke Engblom), hämtad 2017-11-09.

Det finns också mängder av annat, skriftligt material som jag har studerat men som jag har valt att inte inbegripa i undersökningen av andra anledningar. Begreppshistoriker använder sig också vanligtvis av flera olika typer av material eftersom de vill studera olika typer av meningsbärande text i syfte att fånga begreppens olika definitioner.[176] Under doktorandtidens två första år lade jag ned mycket tid på att läsa protokoll från partiernas kongresser, partiprogram och första majtal. Jag funderade på om jag borde använda mig av riksdagstryck och skriftligt material utgivet i samband med riksdagsval. Jag beslutade mig för att inte låta denna typ av material utgöra en del av mina källor eftersom mitt fokus alltmer kom att riktas mot opinionsbildande material som med en regelbunden utgivning både kunde kommentera den omedelbara samtiden och föra en dialog om den socialistiska revolutionen i den enskilda tidningen eller i dialog med röster i annan press. Dagstidningarna är dessutom ett så pass rikt material att jag upplevde att det inte var nödvändigt att vända sig till tal eller riksdagstryck. I tidningarna kommenterades händelserna i riksdagen kontinuerligt, tal vid demonstrationer och andra sammankomster refererades ofta, vid sidan av nyhetsrapporteringen, ledaren, debattartiklarna och de små notiserna. Med avhandlingens inriktning framstod det som mest fruktbart att prioritera tidningar och tidskrifter.

När det gäller konservativ och liberal press som eventuella källor finns det för och nackdelar med mitt beslut att istället låta dessa täckas av tidigare forskning. Eftersom socialisterna inte bara formulerade den egna synen på samhället, samtiden och revolutionen i förhållande till varandra utan också i relation till en borgerlig offentlighet går det att argumentera för att den också ska representeras i källmaterialet. Min avgränsning motiveras av min metod och undersökningens syfte. Att studera revolutionsuppfattningen begreppshistoriskt och organisationsöverskridande innebär en så noggrann och tidskrävande studie av källorna att jag helt enkelt inte kan göra ytterligare perspektiv rättvisa. Undersökningens fokus på temporalitet och på hur historiska definitioner av revolutionen aktualiseras i den samtida begreppsstriden innebär vidare att en lika omfattande inläsning på konservativa och liberala revolutionsbegrepp hade behövts, men inte vore möjlig inom ramen för undersökningens omfång. Liberala och konservativa röster om samtiden kommer således att täckas av tidigare forskning. Jag kommer att betrakta den borgerliga offentligheten som en slags regulativ instans, som finns med som en fond att tolka socialisternas tal om revolutionen

—

[176] Se exempelvis Friberg 2013, s. 65.

gentemot, och som skvalpar i bakgrunden av den interna socialistiska begreppsstriden eftersom denna berörde frågor om hur politiken skulle föras som utmanade och oroade en borgerlig uppfattning om demokrati och samhällsstyre och som ytterst riktade kritik mot Sveriges styrelseskick och avsaknad av demokrati.

Tillvägagångssätt och avgränsningar

Urvalet har gjorts genom att jag har ögnat igenom samtliga nummer av de utvalda tidningarna och tidskrifterna 1917–1921. Undantagen är *Ny Tid* och *Stormklockan* som jag huvudsakligen har studerat revolutionsåren 1917 och 1918. Avgränsningen beror på att tidningarna har fått komplettera övrigt insamlat material i ett sent skede av undersökningen då jag främst var intresserad av att fylla ut undersökningen med mer material om tidens revolutioner och hur de svenska socialisterna såg på den revolutionära möjligheten i Sverige. Efter en första översiktlig genomläsning av mina källor har jag noggrant läst de texter som jag uppfattat som relevanta för min undersökning, det vill säga sådana som antingen handlar om periodens revolutioner, som beskriver den politiska situationen i Sverige med en revolutionär retorik eller som är teoretiskt eller agitatoriskt drivna texter med revolution i fokus på ett eller annat sätt. Processen att dokumentera materialet började med att ta kopior ur tidningar som funnits på mikrofilm på Kungliga Biblioteket och genom att fotografera längre texter i broschyrer på samma bibliotek och på Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek. I de flesta fall har jag dock skrivit av långa passager och hela texter eftersom jag uppfattat det som det bästa sättet att parallellt med dokumentationen börja analysera mina källor. Läsningen av tidningsmaterial publicerat efter 1920 har styrts av hur omfattande och hur begreppshistoriskt intressant som jag har bedömt att användningen av begreppet revolution har varit. Under perioden 1917–1919 tilldelades begreppet revolution en central plats i en stor del av den undersökta pressen vilket avspeglar den politiska situationen i Sverige och Europa. Tiden uppfattades av många som revolutionär, till skillnad från åren på det tidiga 1920-talet.

Texter från perioden efter 1920–1921 har jag därför främst studerat för att kunna peka på begreppsförskjutningar, en eventuell historisk konjunktur eller för att jag upplever det som att exemplet i fråga kan belysa tidigare begreppsanvändningar på ett intressant sätt. Fortsatte revolutionen och dess möjligheter i samtiden och framtiden att uppfattas på samma sätt som under de revolutionärt och politiskt turbulenta åren 1917–1920/21 eller skedde det en återgång till ett tidigare mer dominerande sätt att uppfatta

revolutionens möjligheter och begränsningar? Var förväntningshorisonten lika öppen eller hade den slutits vad gäller revolutionens definitioner och förhållande till framtiden, för att tala med Koselleck. Perioden efter 1920 är inte lika väl täckt i de olika tematiska kapitlen, det är i första hand syndikalistiska och ungsocialistiska utsagor om revolutionen från de senare åren som jag har inkluderat i undersökningen och det är framförallt i kapitlen som berör metaforiken kring revolutionsbegreppet som de återfinns. Anledningen är att det är i bruket av metaforer som revolutionsbegreppet fortsätter att användas på ett dynamiskt sätt istället för att stelna i stereotyper även om den revolutionära perioden är förbi.

Även om min undersökning handlar om revolutionsbegreppet i bred bemärkelse och inte om specifika aktörers bruk av begreppet har jag så långt det har varit möjligt valt att benämna författarna till de olika texterna jag studerar vid namn. Syftet med det är inte, förutom i uppenbara fall som i explicita debatter, att kartlägga olika socialisters revolutionsuppfattningar. Däremot vill jag att det ska framgå i de fall en skribent skriver texter som publiceras i olika organisationers press. Det var till exempel inte helt ovanligt för skribenter att ha texter i både vänstersocialistiska och ungsocialistiska och syndikalistiska tidningar. Undersökningen ger också exempel där samma författare har fått texter publicerade i ungsocialistisk och socialdemokratisk press. När jag har valt texter till min undersökning har jag baserat urvalet på textens innehåll, inte på författarens namnkunnighet eller position i organisationerna. Texter av ledande namn som nämnda Gustav Möller, Zäta Höglund och C. N. Carleson samsas med texter författade av personer som de flesta nu inte vet vilka de var men vars röster jag vill lyfta fram. Uttalanden av centrala karaktärer som Hjalmar Branting och Per Albin Hansson saknas i undersökningen, vilket kanske förvånar läsaren, men har alltså inte inkluderats av anledningarna ovan.

Undersökningen är inte bara baserad på svenska röster i pressen utan en betydande del av materialet är texter författade av internationellt välkända socialister som Anton Pannekoek, Rosa Luxemburg, Otto Bauer, Julius Deutsch, Vladimir Lenin, C. W. Kuusinen med flera som de svenska tidningarnas och tidskrifternas redaktörer har valt att översätta och publicera.[177] Dessa internationella röster är representanter för den europeiska socialismen i bred bemärkelse; det vill säga de har sitt ursprung i många av Europas hörn, från Ryssland och Finland till Polen, Tyskland och Nederlän-

—

[177] I andra sammanhang brukar namnet stavas Otto Ville eller Otto Wilhelm Kuusinen. Sökord: Otto Wille Kuusinen, Biografiskt lexikon för Finland, http://www.blf.fi/artikel.php?id=649, hämtad 2017-11-13.

derna. De står inte bara som representanter för socialismens geografiska utsträckning i Europa och världen utan de representerar också olika socialistiska strömningar med olika tolkningar av samtidens revolutioner. Texterna finns med i min undersökning eftersom de illustrerar det internationella och transnationella elementet i arbetarrörelsens idéhistoria och samtid. De svenska socialisterna kämpade med olika medel för socialismens infriande i Sverige men de socialistiska grenarna som de var del av var både idémässigt och organisatoriskt internationella, trots det hårda slag som världskriget hade inneburit mot Andra internationalen och arbetarrörelsens internationella solidaritet. Texter med Sverige och revolution i fokus var ofta författade med samtidens internationella revolutioner som en hermeneutisk fond och på samma sätt fick texter om Europas lyckade och misslyckade demonstrationer kommentera svenska förhållanden implicit eller explicit. Den socialistiska revolutionen var en både internationell och nationell fråga och röster från utlandet fick plats i pressen för att kommentera detta på olika sätt.

Slutligen bör det sägas något om tidens censurlagar och hur de praktiserades mot den socialistiska pressen. Framförallt *Brand* hade genom åren varit föremål för en rad tryckfrihetsmål. Målen gällde i första hand antimilitarism, hädelse och angrepp på statsöverhuvud. I avhandlingen *Politisk yttrandefrihet* har juristen Katarina Alexius studerat politisk yttrandefrihet i lagstiftning och praxis under demokratins genombrottstid. Hon menar, i linje med historikern Svenbjörn Kilanders slutsatser i avhandlingen *Censur och propaganda. Svensk informationspolitik under 1900-talets första decennier*, att flera av de strafförbud som fanns under perioden hade marginell betydelse för hur de som motsatte sig det rådande samhället formulerade sin politiska agitation.[178] Under det tidiga 1900-talet uppfattade statsmakten försvarsnihilistisk propaganda som spreds bland värnpliktiga som den mest samhällsfarliga agitationen. Genom 1909 års tryckfrihetslagstiftning försökte statsmakten motverka agitationen genom att utfärda administrativa förbud mot spridande av antimilitaristiska skrifter. Samtidigt, betonar Alexius, var ”yttranden som åsyftade att utplåna känslan av plikter mot fosterlandet, uppväcka hat mot befälet eller eljest undergräva krigslydnaden oftast tillåtna, om yttrandet inte ansågs uppviglande”.[179] Följden blev att försvarsnihilistiska texter som formulerats i teoretiska ordalag i allmänhet undgick

---

[178] Katarina Alexius, *Politisk yttrandefrihet. En studie i lagstiftning och praxis under demokratins genombrottstid*, 1997, s. 344; Svenbjörn Kilander, *Censur och propaganda. Svensk informationspolitik under 1900-talets första decennier,* 1981, s. 132ff.
[179] Alexius 1997, s. 344.

straff medan ”den revolutionärt antimilitaristiska propagandan” närmast undantagslöst bestraffades.[180]

Kilander konstaterar att statsmakten såg allvarligt på demonstrationsvåren 1917 och de socialistiska tidningarnas revolutionära propaganda. Avseende pressen gjordes omfattande försök att på förhand styra och censurera nyhetsförmedlingen från Europas revolutioner och den svenska revolutionens många demonstrationer och upplopp under åren som jag studerar. Statsmakten försökte också att styra informationsflödet genom så kallad efterhandscensur. Under april 1917 anmäldes fem tryckta skrifter till åtal enligt en paragraf som avsåg ”uppmaning till myteri eller uppror”, av dessa bland annat en artikel ur *Stormklockan*.[181] Kilander drar slutsatsen att efterhandscensuren endast hade en marginell betydelse för hur propagandan utformades. Även försöken till informationsstyrning förefaller ha saknat verklig betydelse när det gäller hur de socialistiska tidningarna rapporterade om demonstrationsvågen 1917.

> En genomgång av några svenska dagstidningar från den aktuella perioden visar, att organ på den yttersta vänsterkanten beskrev händelserna utifrån sin egen revolutionära utgångspunkt – det borgerliga samhället skulle störtas och ersättas med det socialistiska.[182]

Min utgångspunkt är att de socialistiska skribenter som författade texter om revolution var medvetna om tidens lagstiftning och därför i många fall formulerade sig på sätt som gjorde att texten undgick åtal. Genom att undvika alltför explicit antimilitaristisk propaganda är det mitt intryck att friheten att formulera agitatoriska texter som förde fram en omfattande kritik mot det rådande samhället och som förespråkade revolution var stor.

Läsaren kommer att upptäcka en viss inkonsekvens i notapparaten som både är en följd av insamlingen av materialet och texternas karaktär. I de flesta fall hänvisar jag till artiklarnas titlar. I de fall det inte görs beror det på antingen att jag inte kan uttyda titeln i kopior tagna från mikrofilm eller att jag inte kan avgöra vilken rubrik som är den huvudsakliga då den refererade texten utgör del av en hel sida av nyhetsreferat där det inte går att avgöra var den ena texten slutar och den andra tar vid.

I kapitlet som följer kommer jag att presentera perspektiv från revolutionsbegreppets idéhistoria som jag tillsammans med Kosellecks undersök-

—

180 Alexius 1997, s. 347.
181 Kilander 1981, s. 132f.
182 Kilander 1981, s. 138.

ning av det moderna revolutionsbegreppet uppfattar som en nödvändig kontext till min undersökning av de svenska socialisternas användning av begreppet revolution.

2. Revolutionsbegreppets idéhistoria

I det här kapitlet kommer jag att presentera revolutionsbegreppets genealogi genom att dels förhålla mig till hur begreppet har studerats akademiskt, dels diskutera begreppets uppkomst, begreppsliga förskjutningar och de mest tongivande sätten att använda begreppet ur ett långt historiskt perspektiv.

Revolutionsbegreppet

Revolutionernas historia kan studeras på många sätt, och den internationella litteraturen om revolutioner är följdriktigt mycket omfångsrik, närmast oöverskådlig. Den berör alltifrån hur specifika revolutioner som den franska, den amerikanska, den engelska (the Glorious Revolution) och den andra hälften av 1900-talets sydamerikanska revolutionära rörelser ska förstås, till noggranna redogörelser för olika skeenden. Forskningen har studerat begreppets idéhistoria och det finns intressanta studier som berör dess uppkomst i det antika Grekland och begreppsförskjutningar fram till modern tid. Idéhistoriker har också riktat intresse mot begreppets plats i filosofihistorien.[1]

I *Philosophy and Revolution. From Kant to Marx* redogör den grekiske filosofen Stathis Kouvelakis för revolutionsbegreppets plats hos framträdande tyska filosofer som Immanuel Kant, Heinrich Heine, Ludwig Feuerbach och Friedrich Hegel i syfte att spåra genealogin bakom Karl Marx och Friedrich Engels teorier om revolutionen. Kouvelakis undersöker hur de förra konstruerade ett revolutionsbegrepp som inte bara reflekterade samtidens ekonomiska och politiska förhållanden utan som även besatt förmågan att förändra samhället. Undersökningen rör sig från Kants, Hegels och Feuerbachs teorier om förändring och maktens legitimitet till Marx framställning av den permanenta revolutionen och sann demokrati.[2] I Marx

—

[1] Close och Bridge 1985 s. 5ff, ger överblick över revolutionsbegreppets idéhistoriska bakgrund från det antika Grekland och Rom över medeltidens eskatologiska begrepp – ett begrepp i första hand kopplat till kristna frireligiösa grupper som anapbaptister och milleniarister – till den moderna uppdelningen i en liberal, en konservativ samt en socialistisk gren. Se även Peter Calvert, *Revolution. Revolutionsbegreppets historia*, 1971.
[2] Stathis Kouvelakis, *Philosophy and Revolution. From Kant to Marx*, 2003.

framställning av begreppet sann demokrati opererar det enligt Kouvelakis på flera nivåer som på olika sätt uttrycker det kapitalistiska civilsamhällets permanenta självkritik.

> True democracy referred to a set of constituent processes that gave condensed expression to the permanent self-criticism of civil society. Marx presented three of its principal modes […]: true democracy as a real tendency, as an 'absolute' ('material, and 'formal') capacity for transformation, and as an expansive process, a force drawing bourgeois society beyond its own limits.[3]

I *Die Metarmorphosen der Revolution. Der Wandel des Revolutionsbegriff von Blanqui bis zum Eurokommunismus* har den tyske historikern Frithjof Schmidt studerat 1900-talets socialistiska och kommunistiska revolutioner mot bakgrund av den moderna revolutionshistorien. Han lyfter fram franska revolutionen som paradigmatisk för begreppets senare utveckling. Med franska revolutionen klövs begreppet i två delar där den socialistiska eller kommunistiska delen avsåg ett omkullkastande av den borgerliga rättsordningen.[4] Begrepp som kommunism och socialism användes dock ännu inte vid denna tid. Den brittiske filosofen Edmund Burkes konservativa revolutionsuppfattning utgör det socialistiska revolutionsbegreppets motpol. Burke, som hyllade 1688 års engelska "Glorious Revolution", betraktade i enlighet med den förmoderna synen revolutionen som ett återställande av ordningen.

Den tyska filosofen Hannah Arendt har studerat det moderna revolutionsbegreppets utveckling i boken *On revolution*. I likhet med Schmidt härleder hon den moderna revolutionsuppfattningen till franska revolutionen och till de erfarenheter som den innebar för Europas revolutionärer. Signifikativt för Arendts studie av revolutionsbegreppet är den vikt hon lägger vid den amerikanska revolutionen och Amerika som symbol för förverkligandet av något genuint nytt.

> Not the American Revolution, but the existence of conditions in America that had been established and were well known in Europe long before the Declaration of Independence, nourished the revolutionary élan in Europe.[5]

Den danske historikern Bertel Nygaard har utifrån Kosellecks begreppshistoriska teori studerat revolutionsuppfattningen och revolutionsbegreppet

---

[3] Kouvelakis 2003, s, 303f.
[4] Frithjof, Schmidt, *Die Metarmorphosen der Revolution. Der Wandel des Revolutionsbegriff von Blanqui bis zum Eurokommunismus*, 1988.
[5] Hannah Arendt, *On revolution*, 1963, s. 17.

i flera verk. I boken *Revolution. Masser af modstand* från 2012 ger Nygaard en historisk översikt över begreppet med tydlig förankring i Kosellecks teorier över det moderna revolutionsbegreppets kännetecken. Nygaard lägger stort fokus vid temporalitet och på att visa hur det moderna revolutionsbegreppet är nära sammankopplat med moderniteten genom att uttrycka modernitetens temporala villkor i förtätad form. Fokuset på historiska betydelseskikt och på historiska erfarenheter framkommer även genom det intresse som visas för 1789 års franska revolution och 1917 års ryska revolutioner som paradigmatiska för hur senare revolutioner görs begripliga.[6]

I sin undersökning, som visserligen delvis handlar om den franska revolutionens avtryck i dansk politik och politisk retorik under 1800-talet men som i stor utsträckning är en lärd framställning över de stora europeiska tänkarnas och politikernas revolutionsuppfattning, diskuterar Nygaard hur en förmodern cyklisk tidsuppfattning inte överges fullständigt utan på olika sätt inkorporeras i modernitetens linjära syn på tiden.[7] Jag läste Nygaards diskussion om den cykliska tidens plats i modernitetens linjära tidsuppfattning i ett sent skede av avhandlingsskrivandet men kan konstatera att den uppmärksammar den temporala relationen mellan cyklisk och linjär tid på det sätt som jag också har förstått den. I kapitlen *Natur och evolution* och *Eskatologi och myt* återkommer jag till hur vi kan förstå den cykliska tidens plats i det moderna politiska språket.

En annan historiker som har undersökt relationen mellan tid och politik i skuggan av den franska revolutionen och 1800-talets revolutioner är den tyske historikern Ernst Wolfgang Becker. I avhandlingen *Zeit der Revolution! – Revolution der Zeit?* från 1999 är det tidserfarenheter i Tyskland i den revolutionära perioden mellan 1789 och 1848/49 som fokuseras. Beckers undersökning är inte en explicit studie av det moderna revolutionsbegreppet men den utgår delvis från Kosellecks beskrivning av de genomgående förändringar som kännetecknar de moderna politiska begreppen.[8] Tidserfarenheterna studeras kronologiskt men med ett tematiskt perspektiv. Becker undersöker bland annat de omedelbara erfarenheterna av tid som åskådliggörs i tyska ”revolutionsturisters” vittnesmål från den franska revolutionen. I likhet med min undersökning utgör pressen Beckers huvudsakliga material. Ett annat tema som tangerar min undersökning är Beckers studie av hur den tyska politiska pressens skribenter framställde revolu-

—

[6] Nygaard 2012.
[7] Nygaard 2012, s. 37ff.
[8] Ernst Wolfgang Becker, *Revolution der Zeit? – Zeit der Revolution! Zeiterfahrungen in Deutschland in der Ära der Revolutionen 1789–1848/49*, 1999, s. 11f.

tionens utveckling i temporala och fatalistiska termer. Becker tar upp flera teman i bland annat den konservativa pressens revolutionsrapportering från 1792–1793 som är aktuella att reflektera över även när de gäller svenska socialisters texter om revolutionen och de ryska revolutionerna. Att framställa revolutionsprocessen i termer av kräftgång, cykel eller att tillskriva revolutionen en logik hämtad från naturen är som vi kommer att se i undersökningen inte förbehållet en konservativ revolutionsuppfattning. Ett annat tema som Becker behandlar och som genomsyrar min undersökning är hur samtiden erfars och uppfattas antingen som exceptionell och som ett avbrott från den vanliga tiden eller som förtätad kontinuitet.[9]

Revolutionsbegreppets äldre historia

I följande avsnitt kommer jag utifrån Koselleck och ett par verk av idéhistorisk karaktär att skissera revolutionsbegreppets äldre historia. Genomgången redogör i första hand för idéhistoriska linjer även om den delvis bygger på begreppshistoriska resonemang. Det idéhistoriska perspektivet har relevans på grund av den vikt som de moderna politiska och sociala begreppen tillmäter temporalitet. Tidigare innebörder utgör en del av det moderna revolutionsbegreppets erfarenhetsrum och medverkar till att konstruera en viss tids revolutionsuppfattning. Därefter följer en redogörelse för begreppets moderna historia som till största del bygger på Kosellecks begreppshistoriska undersökning.

Revolutionsbegreppet, eller begrepp liknande detta, kan ledas tillbaka till antiken. Med begreppet *stasis* syftade Aristoteles på de politiska och sociala upplopp som resulterade i införandet av ett nytt statsskick.[10] Till skillnad från den moderna innebörden av begreppet revolution beskrev *stasis* ett återvändande och ett kretslopp. Enligt Koselleck var det en betydelse som föll i glömska i och med franska revolutionens nya erfarenheter då begreppets riktning mot framtiden accentuerades – tills den återigen uppmärksammades vid 1800-talets mitt. *Stasis* betecknade ett kretslopp där ett visst antal statsskick avlöste varandra, och där detta antal förutsattes aldrig kunna överskridas.[11] Genom att människorna uppfattade sig själva som när-

—

[9] Becker 1999, s. 147–248.

[10] Howell, ”The Greek Experience and Aristotle's Analysis of Revolution” i Bridge och Close 1985, s. 19. [Howell 1985b]

[11] Monarkin som betraktades som det första av alla naturliga statsskick avlöstes av aristokrati så snart den urartat i tyranni. I enlighet med detta schema förvandlades sedan aristokratin till oligarki, som ersattes av demokrati vilken slutligen förföll till oklokrati, eller pöbelvälde. I detta stadie existerade det ingen egentlig härskare och cirkeln kunde återigen slutas i form av monarkins envälde. Koselleck 2004b, s. 41f.

mast underkastade ett naturligt kretslopp vars cykel de inte var förmögna att bryta förblev den historiska erfarenheten också bunden till det till synes givna, framhåller Koselleck. Därmed tycktes människorna, i egenskap av politiska varelser, fångna i en serie förändringar utan möjlighet att frambringa någonting nytt eller bestående.[12]

I 1400-talets Italien började begreppet *rivoluzione* användas för att beteckna hur statsstaters styrelseskick omkullkastades och ersattes med ett annat.[13] Historikern David Close konstaterar att *rivoluzione* skiljer sig på en rad punkter från det begrepp som vi brukar betrakta som det moderna revolutionsbegreppet. Renässansens begrepp handlade i likhet med antikens *stasis* i första hand om en politisk omvälvning, de sociala konnotationer och innebörder som senare skulle fylla det moderna revolutionsbegreppet var ännu inte närvarande. Till skillnad från en modern föreställning om begreppet revolution åsyftade renässansens revolutionsbegrepp återställandet av status quo – världsordningen framstod som naturgiven, eller given av Gud och det var revolutionens uppgift att återställa denna när det rådande samhällsstyret uppfattades som avvikande från det givna.[14]

Kristendomens betydelse

Många forskare har betonat kristendomens betydelse för revolutionsbegreppets utveckling. De menar att det moderna revolutionsbegreppets sociala aspekter, bland annat uttryckt i termer av naturrätt och mänskliga, universella rättigheter kan härledas till kristendomens jämlikhetstanke. Föreställningen att människorna är Guds barn, att de är bröder och systrar och att de alla, oberoende av sin position i det sekulära samhället, är lika inför Gud, resulterade i en teori om det specifikt mänskliga i vilken alla människor, i egenskap av sin mänsklighet, har rätt att åtnjuta värden som fred och frihet.[15] Trots att det är genom kristendomens inflytande som det uppstod en separation mellan den sakrala och den profana världen, den senare skulle inte beblanda sig med religiösa, etiska och moraliska spörsmål och den förra skulle begränsa sig till just dessa frågor, stod detta i politiskt hänseende negativa revolutionsbegrepp inte fullkomligt oemotsagt.[16] Under medeltiden och renässansen uppstod det kristna milleniaristiska rörelser som förespråkade ett omkullkastande av det rådande politiska och samhäl-

—
[12] Koselleck 2004b, s. 41f.
[13] Close 1985, s .4.
[14] Close 1985, s. 4.
[15] Howell 1985c.
[16] Howell 1985c, s. 35ff.

leliga styret. I ljuset av tron på världens förestående undergång betraktade de det rådande samhället som ont och ville upprätta ett idealt samhälle som skulle råda vid Jesus återkomst.[17] Andra milleniaristiska eller kiliastiska rörelser menade att Kristus tusenårsrike var möjligt att upprätta på jorden.[18] John Milton (1608–1674) hävdade flera hundra år senare att frihet var människans naturliga födslorätt och att folket därför hade rätt att avsätta suveränen om det upplevde att den inte styrde samhället på det sätt som befolkningen önskar.[19] Däremot motsatte sig reformationens stora namn Martin Luther och Jean Calvin tanken på politiskt uppror och menade att det var människans plikt att passivt acceptera den politiska och samhälleliga ordningen, medan somliga av Calvins efterföljare ifrågasatte den passiva hållningen.[20]

Revolutionsbegreppets förändring

Sedan franska revolutionen, som kan ses som något av en startpunkt för formulerandet av det revolutionsbegrepp som vi brukar betrakta som det moderna, har begreppet tagits upp, reviderats och justerats av en mängd olika tänkare. Den franske revolutionären och agitatorn Francois-Noël Babeuf (1760–1797) fastslog att förutom frihet och jämlikhet måste privategendom avskaffas för att verklig jämlikhet ska vara möjlig att infria.[21] I samma anda använde Maximilien Robespierre sig av uttrycket ”proletariatets revolution” för att formulera en kritik av den borgerliga revolutionens uppfattning om privat ägande som en mänsklig rättighet. Rätten till privategendom berör inte och är inte ett steg mot ökad jämlikhet för dem som inte äger någonting överhuvudtaget, menade han.[22]

Som det har framgått i tidigare avsnitt är det moderna revolutionsbegreppet mångtydigt och omtvistat. Koselleck definierar det som ett elastiskt allmänbegrepp ”meeting worldwide with a certain initial comprehension, but which in a more precise sense fluctuates enormously from country to country and from one political camp to another”.[23] Genom att betydelseförskjutningar kontinuerligt reproduceras förefaller det som att begreppet inte endast beskriver en önskad eller fruktad situation utan också pockar på

—

[17] Close 1985, s. 5ff.
[18] Ronny Ambjörnsson, *Socialismens idéhistoria. En inledning*, 1984, s 59.
[19] Howell 1985c, s. 55.
[20] Howell 1985c, s. 50f.
[21] Schmidt 1988, s. 33.
[22] Schmidt 1988, s. 32
[23] Koselleck 2004a, s. 40.

att gripa in i och förändra själva situationen.[24] Det moderna revolutionsbegreppets uppkomst daterar Koselleck i likhet med Arendt och Schmidt till upplysningstiden. Han menar att det var efter franska revolutionen som begreppet började användas på det ambivalenta och omstridda sätt som kännetecknar dagens revolutionsbegrepp.[25]

Det moderna revolutionsbegreppet, i likhet med de många andra singulariserade kollektiva begrepp som uppstår under den moderna tiden, måste enligt Koselleck förstås utifrån det tidigare berörda begreppsparet ”erfarenhetsrum” och ”förväntningshorisont”.[26] Vid sidan av de stora politiska och samhälleliga förändringar som kännetecknade den nya tiden var dess tidsuppfattning påverkad av kristendomens minskade inflytande. Om antikens cykliska tidsuppfattning satte mytologiskt givna ramar för det politiska handlandet och om den kristna uppfattningen av tiden som begränsad trivialiserade alla profana förhoppningar i jämförelse med de eskatologiska, öppnade den nya tidens tidsuppfattning ett historiskt utrymme för politiskt handlande förstått i termer av människans framsteg och frigörelse. Som historikern David Close påpekat resulterade upplysningsfilosofernas höga tilltro till förnuftets möjlighet att blottlägga de lagar som antogs styra naturen och samhället i föreställningen att samhället kunde utvecklas och förbättras. I enlighet med denna tanke framfördes också uppfattningen att det existerade mänskliga rättigheter som kunde ledas tillbaka till naturlagar. De mänskliga rättigheterna betraktades som självklara och fick rättfärdiga revolutionära strävanden av olika slag under upplysningen.[27] Utvecklingen från teorier om naturlagar till en naturrättslära är främst ett liberalt projekt. Det uttrycker förskjutningen från den förmoderna accentueringen av det allmänna goda som statens uppgift till att betona individens rättigheter.[28] Denna förskjutning innebar vidare att de värden som lyftes fram som mänskliga rättigheter som exempelvis frihet och egennytta betraktades som mål i sig själva och inte, som tidigare, som medel vilka kunde möjliggöra ett gott liv.[29]

—

[24] Koselleck 2004a, s. 40. Se även Kouvelakis 2003 som behandlar just denna tendens.
[25] Koselleck 2004a, s. 39ff.
[26] Koselleck 2004a.
[27] Close 1985, s. 8f.
[28] Howell 1985a, s. 58.
[29] Howell 1985a, s. 58f.

Ett konservativt revolutionsbegrepp

I relation till medeltidens och renässansens negativa revolutionsbegrepp kan det konservativa revolutionsbegreppet, främst representerat av tidigare nämnde Burke, förstås. Burkes revolutionsbegrepp bygger vidare på det förmoderna revolutionsbegreppet men har konstruerats i relation till de händelser som brukar betraktas som startpunkten för det moderna revolutionsbegreppets tillblivelse. Burke, som betraktade de engelska och amerikanska revolutionerna som konservativa och starkt motsatte sig den franska, menade att erfarenhet, ”fördomar” och vana låg till grund för ett samhälles politiska styre. Därför, hävdade han, var de som redan besatt makt troligen bäst lämpade att styra. Radikala revolutioner betraktade han i enlighet med detta resonemang som resultatet av att begåvade men egendomslösa män exploaterat samhällets kriser med avsikt att överta det politiska styret för egna syften.[30] I motsats till upplysningsfilosofernas höga tilltro till förnuftet och deras föreställning att det existerade abstrakta rättigheter som var möjliga för förnuftet att blottlägga, grep Burkes teori tillbaka på det förmoderna revolutionsbegreppet genom att betona erfarenhetens roll för ett stabilt styre. Därmed betraktades endast de revolutioner som återställde ordningen som legitima.[31] Den moderna aspekten av Burkes revolutionsbegrepp gäller främst hans betoning av den specifika situationens betydelse och hans uppfattning att det trots allt var nödvändigt med ett visst mått av förändring för att samhällsordningen skulle vara möjlig att bevara. ”A state without the means of some change is without the means of its conservation.”[32]

Socialistiska revolutionsbegrepp

När de svenska socialisterna använde begreppet revolution för att kommentera eller påverka sin samtid förhöll de sig inte bara till äldre betydelser eller uttryckte en logik som kan analyseras begreppshistoriskt mot bakgrund av Kosellecks utläggning över begreppets moderna egenskaper. De gjorde bruk av ett begrepp som uttryckte socialismens kärna och genom att använda detta begrepp skrev de både in sig i socialismens historia och angav vilka som idémässigt var deras allierade respektive motståndare bland samtidens socialistiska strömningar. I avsnittet som följer kommer jag att kortfattat redogöra för de huvudsakliga positioner som fanns att inta vid denna tid.

—

30 Bridge, ”Burke and the Conservative Tradition” i Bridge och Close (eds.) 1985 s. 86f.
31 Bridge 1985, s. 85.
32 Bridge 1985, s. 81.

Marx – historiematerialism, demokrati och masspartier

Trots att Marx var en återkommande referenspunkt när de svenska socialisterna lade ut texten om revolutionen och samhällsutvecklingen var det en medierad Marx som läsaren mötte. Det var i synnerhet genom populariseringar av Marx kompanjon Friedrich Engels och genom tolkningar av Andra internationalens tyska socialdemokrater Karl Kautsky, August Bebel och Eduard Bernstein som Marx ekonomiskt grundade samhällssyn presenterades. Innan deras tolkningar redogörs för vill jag utifrån Eleys framställning i *Forging Democracy* beröra några grundläggande aspekter av Marx syn på revolutionen och hur den skilde sig från de tidiga socialisternas revolutionsuppfattning.

Eley beskriver det som att Marx historiesyn och revolutionsbegrepp formades i förhållande till 1800-talets revolutionära resningar och i kontrast till samtidens socialistiska rörelser som förordade revolution i termer av politisk kupp. 1871 års Pariskommun, då arbetarna för en kort tid kontrollerade Paris, inspirerade förvisso Marx till revolutionär entusiasm och låg till grund för hur han formulerade sina idéer om ”participatorisk” demokrati och proletariatets diktatur som en övergångsfas mellan kapitalism och socialism. Samtidigt innebar kommunens nederlag att föreställningen att det socialistiska samhället skulle infrias genom en plötslig, omkullkastande revolution undergrävdes. Marx syn på vägen till socialismen påverkades även av konstitutionella förändringar i samtiden. Under 1800-talets andra hälft skedde en konstitutionell utveckling i en lång rad länder i Europa, inklusive Sverige, som gjorde det möjligt för arbetarrörelsen att organiseras i masspartier med klass som grund. Tyskland och Italien enades till nationalstater, Spanien genomgick en liberal revolution och det skedde konstitutionella förändringar och reformer i bland annat Frankrike, Storbritannien, Grekland, Serbien och det Habsburgska riket vilket sammantaget ledde till att Marx och Engels propagerade för arbetarrörelsens organiserande i en politisk klassrörelse.[33]

Eley framhåller att Marx genomgående förespråkade att vägen till socialismen skulle ske genom att arbetarrörelsen organiserades som en politisk klassrörelse som strategiskt drog maximal fördel av de parlamentariska och juridiska ramverk som just utvecklats i flera europeiska länder. Vid sidan av den politiska organiseringen skulle arbetarna kämpa för reformer genom facklig kamp på arbetsplatserna. Målet att ta över statsmakten och införa

—

[33] Eley 2002, s. 38f.

socialism var inte något som Marx förväntade sig skulle ske snabbt utan betraktade som en händelse i framtiden.[34]

När Marx hävdade att arbetarklassens frigörelse skulle ske genom facklig kamp och politisk aktivitet genom staten formulerade han en syn på socialismens medel som skilde sig markant från samtidens och den nära historiens konkurrerande socialistiska rörelsers uppfattningar. Före 1848 revolutionära resningar över Europa utgjorde blanquismen den dominerande revolutionära traditionen utanför Storbritannien, och fram till Pariskommunen 1871 var det bilder av barrikader, folkliga uppror, disciplinerat konspiratoriskt ledarskap, heroiska offer och en nödvändig diktatur som karakteriserade den socialistiska revolutionsuppfattningen.[35] Marx tillförde det socialistiska revolutionsbegreppet en demokratisk dimension genom att demokratin ytterst uppfattades som det nödvändiga instrumentet för att omvandla samhället. Tänkandet vilade på en historiefilosofisk grund och övertygelse om att kapitalismen skulle komma att utvecklas på ett sådant sätt att den gjorde arbetarklassen till en dominerande politisk faktor med förmåga att omkullkasta det rådande samhället. Eley betonar att grunden för Marx historie- och samhällssyn var ekonomiska förhållanden men att arbetarrörelsens frigörelse var en politisk fråga. Marx tänkande om revolutionen, arbetarrörelsens frigörelse och socialismens nödvändighet vilar på spänningen mellan att betrakta den som avhängig både materiella faktorer och politisk aktivitet. Spänningen kan omformuleras till att ytterst gälla förhållandet mellan determinism och voluntarism och utgör som vi har sett tidigare en av de grundläggande konflikter som fortsatte att genomsyra revolutionsuppfattningen hos både Andra internationalens socialdemokrater och radikalare socialister.

> Marx believed in the historical necessity of worker's emancipation, because the processes of capitalist accumulation themselves created 'a class constantly increasing in numbers, and trained, united, and organized by the very mechanism of the capitalist process of production'. Politics that neglected these underlying processes could not hope to succeed; politics that built from them were assured of victory.[36]

Föreställningen att det kapitalistiska samhället gradvis utvecklades mot en oundviklig kris som skulle resultera i dess upplösning och i socialismens in-

—

[34] Eley 2002, s. 39.
[35] Eley 2002, s. 39f.
[36] Eley 2002, s. 41.

friande var en idé som starkt kom att prägla många av Andra internationalens socialisters tänkande om revolutionens förutsättningar. Marx historiematerialism tillskrevs därmed en mer eller mindre deterministisk karaktär i takt med att historiematerialismen omvandlades till ödestro och vetenskap.

Från Marx till Marxism

Perioden som löper från utgivningen av Engels bok *Anti-Dühring* 1877–1878 till Engels död 1895 beskrivs av Eley som övergångsfasen då Marx tänkande förvandlades till marxism. Förändringen inleddes av Engels själv i egenskap av förläggare av Marx verk efter hans död. Parallellt med att Engels ansvarade för utgivningen av Marx texter populariserade han Marx resonemang och kodifierade dem till en sammanhållen samhällsanalys.[37] Det är framförallt i två avseenden som arvet från Marx omvandlades till marxism. Den första aspekten rör uppdelningen av arbetarrörelsen i en politisk och en facklig gren. Uppdelningen ledde till att de två grenarna försökte genomdriva reformer separat från varandra vilket innebar en splittring av rörelsen och att Marx idéer om ”participatorisk” och direkt demokrati föll bort. Demokrati kom att alltmer sammanfalla med parlamentarism. Den andra aspekten handlar om hur Engels och Kautskys bearbetningar av Marx historiematerialism innebar att den införlivade naturalism och evolutionism. Eley framhåller att Engels lade ut riktningen redan på Marx begravning genom att hävda att på samma sätt som Darwin hade upptäckt utvecklingslagarna för naturen hade Marx upptäckt lagarna som låg till grund för den mänskliga historiens utveckling.[38]

Det var framförallt detta ”vetenskapliggörande” som kom att känneteckna Andra internationalens marxism. Eley skriver att Kautskys tidiga tänkande var genomsyrat av ett naturvetenskapligt perspektiv som formats av hans läsning av Darwin, Ludwig Büchner och Ernst Haeckel. Han menar att mötet med evolutionsteorier hade fungerat intellektuellt befriande för Kautskys socialistiska generation. I den socialdemokratiska tidningen *Neue Zeit* gick det att läsa att ”’the struggle of man as a social animal in the social community’ – mirrored the biological struggle for existence”.[39]

Ortodoxa och revisionistiska revolutionsbegrepp

1900-talets tidiga socialdemokrati med den tyska rörelsen i centrum brukar betraktas utifrån ett vänster-högerperspektiv. Den högra grenen represen-

—

[37] Eley 2002, s. 44.
[38] Eley 2002, s. 45.
[39] Citat ur Eley 2002, s. 45.

teras i detta sammanhang av Andra internationalens reformistiska socialister med det tyska socialdemokratiska partiets Karl Kautsky och Eduard Bernstein som frontfigurer. Både Kautsky och Bernstein framhöll reformer och inomparlamentarisk kamp som det huvudsakliga medlet att uppnå det eftersträvansvärda samhället med. Medan Bernstein utifrån en analys av samhällsutvecklingen i utvecklade kapitalistiska samhällen hade dragit slutsatsen att det socialistiska samhället kunde uppnås inom det kapitalistiska, det vill säga utan att göra en politisk revolution, var Kautsky inte villig att överge tanken om den samhällsomstörtande revolutionen och menade att denna, när samhället och arbetarklassen var mogen, med nödvändighet skulle genomföras.[40]

Bernstein ville revidera marxismen och menade att det var nödvändigt för socialdemokratin att överge sin revolutionära strategi och istället föra kampen för arbetarklassens ekonomiska, politiska och kulturella frigörelse inom ramarna för det kapitalistiska samhället. Erfarenheten hade visat att dessa ramar var betydligt vidare än man tidigare hade trott.[41] Kautsky, å andra sidan, tillmätte den socialistiska revolutionen sin betydelse och plats utifrån en föreställning om den historiska utvecklingens logik. Arvidsson beskriver Kautskys revolutionsuppfattning som att revolutionen måste komma med nödvändighet. Arbetarrörelsens inom- och utomparlamentariska strävanden syftade till att medvetandegöra och organisera arbetarklassen, ”teoretiskt framlägga kapitalismens inbyggda och växande motsättningar och politiskt utnyttja dem för att flytta fram sina positioner så mycket som den historiska situationen tillät”.[42] Kautsky använde sig av den talande liknelsen med socialdemokratin som revolutionens barnmorska som när tiden var mogen förlöste det nya samhället. Att förstå revolutionen och dess utbrott som en objektiv nödvändighet tenderar att leda till att den mänskliga handlingens betydelse blir sekundär i förhållande till samhällets obönhörliga utveckling, vilket utgör en kritik som bland annat Vladimir Lenin och Rosa Luxemburg tagit fasta på och som jag kommer att behandla längre fram.

Kautskys sociala revolution

Förutom den deterministiska föreställningen om revolutionens nödvändighet, vilken delvis är präglad av tolkningar av Marx och Engels syn på revolutionära handlingar, är föreställningen om den sociala revolutionens plats i

—

[40] Jules Townshend, ”Right-wing Marxism” i Glaser och Walker (eds.), *Twentieth-Century Marxism. A global Introduction*, 2007, s. 48ff.

[41] Arvidsson, Till *frågan om leninismen och revolutionen i Ryssland*, 1979, s. 48f.

[42] Arvidsson 1979, s. 48.

det socialistiska projektet det mest framträdande draget i Kautskys teorier om revolutionen. Med begreppet social revolution menade han en revolution som innefattade både en politisk och social aspekt, vars genomförande inte hade varit möjligt i ett tidigare samhälle och som därmed måste betraktas som något aldrig tidigare skådat och som något kvalitativt nytt. I texten *Den sociala revolutionen* framhåller Kautsky att en kommande social revolution med största sannolikhet inte kommer att utgöras av en plötslig resning utan mer kommer att likna ”ett långdraget borgarkrig, om man med sistnämnda ord icke förbinder begreppet om verkliga krig och massakrer”.[43] Kautsky ger kriget en unik plats i sina teorier om den sociala revolutionen. Det finns historiska situationer då en revolution är nödvändig för samhällets fortsatta utveckling men då de revolutionära klasserna är alltför svaga för att kunna störta den styrande klassen. I dessa fall kan kriget påskynda den samhälleliga utvecklingen. Genom att framhålla att revolutionen inte med nödvändighet alltid utbryter då de rätta förhållandena är vid handen menar sig Kautsky komma runt kritiken av hans syn på samhällets utveckling som deterministisk. ”Det finns situationer, då det obetingadt är erforderligt, att en härskande klass aflöses af en annan, men då den förra likväl vet att hålla den senare i ett oafbrutet förtryck.”[44] Ett ovan beskrivet samhällstillstånd kan dock inte upprätthållas i all oändlighet utan kommer förr eller senare att gå under, vilket hans kritiker har betraktat som determinism. I dessa fall menar Kautsky att det ofta är kriget som fullbordar den uppgift de undertryckta klasserna inte är starka nog att genomföra.[45]

Rosa Luxemburg – revolution och masstrejk i utvecklade kapitalistiska samhällen

Luxemburg får i detta sammanhang tjäna som företrädare för den vänstra, eller radikalare, grenen av den tyska socialdemokratin. Håkan Arvidsson framhåller att Luxemburgs huvudsakliga teoretiska intresse var riktat mot det utvecklade kapitalistiska samhällets motsättningar och hur den typen av samhälle kunde förändras, det vill säga det tyska samhället och samhällen liknande detta. Det var först i det fullt utvecklade kapitalistiska samhället där alla vidare möjligheter var uttömda som den verkliga revolutionära möjligheten gick att finna menade hon. Tidigare samhällens upplopp och

—

[43] Karl Kautsky, *Den sociala revolutionen*, 1979, s. 80.
[44] Kautsky 1979, s. 80.
[45] Kautsky 1979, s. 85.

politiska och sociala omvälvningar förstod hon endast som kriser utan möjlighet till total socialistisk samhällsförändring.[46]

Luxemburg vände sig dels mot den nationalism hon tyckte sig finna inom den polska socialdemokratin, dels mot Bernsteins revisionistiska syn på socialdemokratin.[47] Nationalism förstod hon som en borgerlig ideologi och hon betvivlade att den polska bourgeoisien var förmögen att genomföra en borgerlig revolution. Polens socialdemokrater borde istället skapa starkare band med Rysslands socialister och inom ett fritt Ryssland kräva Polens autonomi.[48] I motsats till Bernstein menade hon att fackföreningarna endast kunde ta till vara på arbetarklassens intressen inom det kapitalistiska samhället, att omvandla samhället från kapitalistiskt till socialistiskt var de inte förmögna till. Luxemburg framhöll vidare vikten av arbetarklassens aktivitet och den erfarenhet och kunskap som den skulle tillskansa sig genom den egna kampen, en kamp som förvisso skulle bli mer utdragen än om den aktivt fördes av professionella revolutionärer men som å andra sidan skulle resultera i en betydligt starkare och bredare bas av revolutionär arbetarklass.[49] Genom att den revolutionära kampen fördes av proletariatet självt menade Luxemburg också att den skulle undgå korruption och degeneration, som hon uppfattade som sannolika följder av en revolutionär kamp i första hand ledd av professionella revolutionärer. Genom att framhålla vikten av socialdemokratins internationalistiska karaktär samt förespråka masstrejken som det sätt som den socialistiska revolutionen skulle visa sig på, skiljde sig Luxemburgs vision om hur det socialistiska samhället skulle komma till stånd inte bara från Bernstein utan även från den ryska bolsjevikiska synen på revolution och socialismens genomförande.

Till skillnad från många andra socialistiska teoretiker betraktade inte Luxemburg februarirevolutionen som en borgerlig revolution utan förstod den som en fortsättning på 1905 års revolution. För att revolutionen skulle kunna upprätthållas var det nödvändigt att den följdes av revolutioner runt om i Europa. Oktoberrevolutionen förstods i ett första skede som genomförandet av den socialistiska revolutionen och Luxemburg välkomnade den först för att efter hand kritisera den på grundval av det sätt som den

—

[46] Arvidsson 1979, s. 51.

[47] Polen var vid denna tid inte en egen nation utan sedan 1795 uppdelat mellan Tyskland, Österrike och Ryssland. Luxemburg kom från den ryska delen, det så kallade Kongresspolen.

[48] Ian D Thatcher, ”Left-communism: Rosa Luxemburg and Leo Trotsky compared” i Glaser och Walker (eds.) 2007, s. 31.

[49] Thatcher 2007, s. 31.

genomförts på.[50] Hon menade att revolutionens undergrävande av demokratin endast kunde leda till misslyckande.[51]

Lenin och revolutionens aktualitet

Om Luxemburg utvecklade sina teorier om den socialistiska revolutionen med utgångspunkt i det utvecklade kapitalistiska samhällets motsättningar, ett samhälle där arbetarklassen hade år av massorganisering bakom sig, hade Lenin sin teoretiska utgångspunkt i (föreställningen om) det ryska samhällets specifika situation. Enligt Arvidsson medför Lenins internationella perspektiv på revolutionen framförallt två fenomen som tillsammans aktualiserar en distinktion i själva revolutionsbegreppet förstått utifrån den marxistiska traditionen. Dels framhöll Lenin möjligheten av att en revolution i ett mindre utvecklat land rent temporalt kunde föregå en revolution i den avancerade västvärlden. Dels menade han att förutsättningarna för den fortsatta revolutionsprocessen i det mindre utvecklade, det efterblivna landet med tidens vokabulär, var avhängig efterföljande revolutionära omvälvningar i de mer utvecklade kapitalistiska samhällena.[52] Utöver den marxistiska traditionens föreställning om revolutionär utveckling innebar Lenins revidering av begreppet revolution att man nu kunde föreställa sig en revolution i inskränkt bemärkelse, en revolution utan möjlighet att omedelbart realisera socialismen som produktionssätt men som å andra sidan var förmögen att omgestalta de politiska förhållandena i en sådan utsträckning att en moderniserings- och industrialiseringsprocess som inte är kapitalistisk kunde inledas.[53]

Den danske statsvetaren Erik Christensen uppfattar teorin om revolutionen som privilegierad i Lenins vidare teoretiska tänkande. Övriga delar ser han därför som avledda från revolutionsteorin.[54] Med revolutionsteori menar Christensen dels Lenins teorier om revolutionen i Ryssland under en specifik period (1894–1917), dels hans tankar om revolutionens betingelser i Asien och Europa, det vill säga hans teorier om världsrevolutionen.[55] Christensen menar att Lenin var en pragmatisk teoretiker som reviderade sina teorier utifrån den konkreta verklighet som de konfronterades med. Innan 1905 års revolution förespråkade Lenin en allmän borgerlig revo-

—

[50] Thatcher 2007, s. 39.
[51] Thatcher 2007, s. 40.
[52] Arvidsson 1979, s. 45
[53] Arvidsson 1979, s. 45.
[54] Erik Christensen, *Lenins revolutionsteori*, 1974, s. 11.
[55] Christensen 1974, s. 12.

lution, mellan 1905 och 1917 arbetade han för en radikal borgerlig revolution som byggde på bondeklassen och proletariatet för att efter 1917 års händelser vara av uppfattningen att det var möjligt, och nödvändigt, att påbörja en socialistisk revolution i Ryssland.[56]

Arvidsson menar att det originella elementet i Lenins teori ligger i ”att den utifrån ett globalt perspektiv fångade och systematiserade säregenheterna i den ryska situationen”.[57] Med begreppet revolutionens aktualitet ville Lenin beskriva hur kapitalismens oförmåga att skapa utveckling leder till revolutionära motsättningar som förr eller senare måste resultera i systemets undergång.[58] Om Kautsky förstod revolutionen utifrån en utvecklingens logik som nästintill undergrävde den aktiva handlingens betydelse, framhåller Arvidsson Lenins uppfattning att revolutionen inte kan förverkligas utan medveten handling och att en ”ren social revolution” således inte existerar. Detta innebär att övergången från objektiv möjlighet till konkret realitet endast kan ske genom vad som kan beskrivas som det revolutionära ögonblicket eller den revolutionära situationen.[59]

> Teorin om revolutionens aktualitet antyder i det leninistiska tänkandet, distinktionen mellan ett slags *historisk nödvändighet* och en *logisk nödvändighet*. Revolutionen måste inträffa för att förlösa de hämmade produktivkrafterna och möjliggöra sociala framsteg, men det är ingen *naturnödvändighet* […][60]

Till skillnad från Luxemburg som framhöll arbetarklassens självaktivitet och vikten av att den revolutionära kampen fördes av proletariatet självt betonade Lenin organiseringens betydelse och menade att den socialistiska ideologin måste föras in i arbetarklassen från den borgerliga intelligentian. Den fackliga kampen innehöll förvisso, menade Lenin, embryot till revolutionärt medvetande men den förutsatte en kraft utanför proletariatet självt för att kunna utvecklas och växa sig stark.[61]

—
[56] Christensen 1974, s. 12.
[57] Arvidsson 1979, s. 56.
[58] Arvidsson 1979, s. 28.
[59] Arvidsson 1979, s. 29.
[60] Arvidsson 1979, s. 29.
[61] Arvidsson 1979, s. 43.

Ungsocialistiska och syndikalistiska begrepp om revolution

Som berörts i tidigare forskning var syndikalisternas och ungsocialisternas revolutionsbegrepp påverkat av de ryska revolutionerna och avsnittet redogjorde för hur forskningen uppfattat begreppets huvudsakliga förändringar. Några ord kan dock även sägas om tänkare som vid sidan av Marx var centrala för hur de uppfattade revolutionen. Lund framhåller Michail Bakunin, Pjotr Kropotkin och Pierre-Joseph Proudhon som centrala gestalter. Proudhon var den förste tänkare som betecknade sig som anarkist och influerad av upplysningen hävdade han att anarkin utgjorde det sista stadiet i mänsklighetens utveckling "från okunnighet till självständighet och vetenskaplig insikt".[62] Teoretiskt placerar Lund Bakunin mitt emellan Proudhon och Kropotkin. Genom att förespråka kollektivism och föreställningen att samhällets grundpelare utgjordes av kollektivet och inte den enskilde individen knöt hans tänkande an till Kropotkin och genom löneprincipen ”åt var och en efter hans gärningar" fanns beröringspunkter med Proudhon.[63]

Avseende hur själva revolutionen uppfattades kan vid sidan av det som konstaterats i tidigare forskning framhållas av Proudhon föreställde sig att den kunde börja "som små öar i det kapitalistiska havet, för att sedan successivt ta över hela samhället utan våld".[64] Bakunin däremot trodde inte att samhällets omvandling kunde gå fredligt till. Han erkände inte Blanquis föreställning om ett konspirerande revolutionärt avantgarde men menade att det behövdes ett organ som kunde ena folkets revolutionära rörelse.

Enligt Lund var det Kropotkin som hade störst inflytande på ungsocialisternas revolutionära tänkande. Kropotkins revolutionsbegrepp var präglat av nödvändighet på ett sätt som för tankana till Andra internationalens determinism. Lund sammanfattar det som att "[o]m Bakunin var filosofiskt färgad av den tyska idealismen och romantiken, var Kropotkin påverkad av den naturvetenskapliga framstegsanda och utvecklingsoptimism som slog igenom under senare delen av 1800-talet".[65]

I nästa kapitel påbörjas undersökningen av revolutionebegreppets plats i den svenska socialistiska pressen.

—

[62] Lund 2001, s. 17.
[63] Lund 2001, s. 20.
[64] Lund 2001, s.19.
[65] Lund 2001, s. 21.

3. Framsteg och revolution

> Är detta evolution, är detta framåtskridande? Nej! Det är politik. Och politiken är fiende till allt framåtskridande, är ett upphävande av all evolution; är en evolution i regressiv mening: ett rusande mot undergången.[1]

Citatet ovan är hämtat från Ivar Lundbergs artikel ”Evolution och politik” som publicerades i den ungsocialistiska tidningen *Brand* några dagar före februarirevolutionens utbrott 1917. Trots att Lundberg inte använder sig av begreppet revolution när han analyserar samtiden och diskuterar den ungsocialistiska strategins förhållande till historia och tid behandlar hans argumentation grundläggande frågor om förhållandet mellan politik, aktivism och tid som i högsta grad berör det moderna revolutionsbegreppet och de svenska socialisternas bruk av detsamma. I artikeln ställer Lundberg evolution och framåtskridande mot politik, kapitalism och ”kampen för tillvaron”. Han riktar kritik mot uppfattningen att det är i den samtida politikens form där några få människor är satta att representera resten eller delar av befolkningen som utvecklingen ska föras framåt. Samtidens politik fördöms för att ha möjliggjort och upprätthållit det pågående världskriget. Det går att läsa artikeln som ett svar på frågan om begreppet evolutions innehåll och dess betydelse för ungsocialisternas kamp för det socialistiska samhällets infriande som hade ställts redan tidigare i november 1916 i artikeln ”Framåtskridande eller tillbakagång?”. Där hade han högstämt frågat sig om evolutionsteorin var ett ”missfoster […] existerar ingen utveckling på det andliga området?”[2] För Lundberg framstår samhällets framåtskridande och kultur som avhängiga individens moraliska kvaliteter och hennes förmåga att föra vidare rätt värderingar till nästa generation. Det var genom individens insikt om samhällsförhållandena som förändring och utveckling uppfattades vara möjlig. Medan framåtskridandet således ansågs bero på ”den andliga utvecklingen” hos arbetarrörelsen var det begreppet evolution som beskrev vägen till socialismen.

—

[1] *Brand*, 3/3 1917, s. 3.

[2] Ivar Lundberg, ”Framåtskridande eller tillbakagång?”, *Brand*, 4/11 1916, s. 3.

Argumentationen illustrerar hur begreppet framåtskridande som vid första anblick framstår som okontroversiellt och närmast neutralt i själva verket är det motsatta. För Lundberg hörde inte framåtskridande och politik ihop, inte heller evolution och det social-darwinistiskt klingande ”kampen för tillvaron”, vilka han beskrev som varandras motsatser. Begreppsanvändningen indikerar ett försök att rädda föreställningen om historiens progression från att förknippas med den borgerliga civilisationens framstegstanke. I det tyska uppslagsverket *Historisch-kritisches Wörterbuch des Marxismus* framhåller Wolfgang Fritz Haug att Marx ofta intog en ironisk hållning till tanken att den mänskliga historien utvecklades i enlighet med ett obönhörligt framsteg.[3] För många av Andra internationalens socialister framstod framstegstanken däremot som självklar och förenlig med en mer eller mindre deterministisk historiesyn.

Lundbergs resonemang får tjäna som ingång till det här kapitlets tematik, nämligen hur och i vilken utsträckning de svenska socialisternas bruk av begreppet revolution var relaterat till en linjär tidsuppfattning och till föreställningar om framsteg, ändamålsenlighet och determinism i olika bemärkelser. Trots att kapitlet har ett tematiskt anslag har jag strävat efter att följa hur begreppsanvändningen förhöll sig till den politiska händelseutvecklingen i Sverige och internationellt i syfte att kunna undersöka eventuella begreppsförskjutningar. Den diakrona ansatsen och det faktum att detta är undersökningens första empiriska kapitel innebär att samtidens centrala händelser behöver kommenteras mer ingående än vad som redan gjorts i de inledande kapitlen. Kapitlets introduktiva karaktär innebär även att teman som kommer att behandlas utförligare i senare kapitel noteras i detta utan att kommenteras ingående. En viss tematisk överlappning går dessutom inte att undvika eftersom politiska begrepp som revolutionsbegreppet är mångtydiga och uttrycker flera lager av betydelser.

Kapitlet är uppdelat i två delar där den första följer de politiska förändringar som kännetecknar tiden, i synnerhet februari- och oktoberrevolutionen. Kapitlets andra del fokuserar några centrala teman i den socialistiska pressens reception av revolutionerna och tiden som omgärdade dem.

I det här kapitlet analyserar jag specifikt:

—

[3] Wolfgang Fritz Haug, *Historisch-kritisches Wörterbuch des Marxismus, Bd 4, Fabel bis Gegenmacht*, 1999, s . 788.

Hur framställdes och legitimerades samtidens revolutioner, i synnerhet februari- och oktoberrevolutionen, i förhållande till föreställningar om en linjär, stadiebunden eller på annat sätt framåtriktad historia?

Vilka likheter respektive skillnader i analysen av samtiden och synen på revolutionsbegreppet kan skönjas inom och mellan de olika socialistiska rörelsernas press?

Hur kan vi förstå begreppsbruket i förhållande till de ideologiska spänningarna mellan reform och revolution, determinism och voluntarism och universell och partikulär revolutionsuppfattning?

Innan analysen tar vid ger jag en historisk bakgrund till framstegstanken och begreppsparet kultur och civilisations idéhistoriska plats då föreställningen om mänsklighetens framåtskridande ofta uttrycktes genom och i förhållande till dessa begrepp. Begreppens definitioner är också relevanta i mer direkt relation till begreppet revolution eftersom det bland annat var utifrån begreppen kultur och civilisation som samtiden kunde kritiseras och den socialistiska framtidens oundviklighet formuleras.

Framstegstankens långa idéhistoria

Föreställningar om att samhället och människorna utvecklas eller är underkastade processer som rör progression i någon mening är uttryck för idéer som kan spåras tillbaka till det antika tänkandet. Ord som ”växa”, ”fortskrida”, ”progression” och ”process” användes för att illustrera hur tillstånd förbättrades eller försämrades, bland annat användes orden med avseende på bildning och dygd och var på så vis knutna till individens fullkomning.[4] När begreppen avsåg politiska eller historiska förändringar var de bundna till ett överordnat cykliskt tänkande. I och med den moderna tiden sker det dock en genomgripande förändring av dessa idéer. I begreppshistoriskt avseende är framsteg (Fortschritt) ett av de huvudsakliga politiska nyckelbegrepp som både avspeglar och påverkar den nya tidens förhållanden. Begreppet uttrycker det förändrade förhållandet mellan erfarenhetsrum och förändringshorisont, och som Koselleck konstaterar är det begreppen framsteg, historia och revolution som sätter ord på accelerationen och temporaliseringen som genomsyrar alla nya politiska och sociala begrepp som myntas vid den här tiden.[5] ”Först historiefilosofin löste den tidigmoderna

—

[4] Koselleck, ”Fortschritt”, Brunner, Otto (red.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Bd 2, E–G*, 1975, s. 353.

[5] Koselleck 2004a, s. 55–85.

tiden från dess förflutna och öppnade jämte en ny framtid vår egen nya tid", konstaterar Koselleck.[6] Han menar vidare att genom framsteget och det historiska medvetandet som uppstår parallellt temporaliseras "växelvis alla historier till en unik världshistorisk process".[7] 1700-talets säregna blandning av "rationell framtidsprognos och visshet om frälsningen" utgjorde viktiga komponenter i det framstegstänkande som förknippas med upplysningsfilosofin. I inledningskapitlet noterades att Koselleck menar att den framtid som konstrueras genom framstegstanken dels kännetecknas av acceleration, dels av att uppfattas som okänd.[8] Erfarenhetsrummet krympte i takt med att framtidshorisonten blev allt större och nutiden allt mer flöt ihop med den senare.

> Den på så vis accelererade tiden berövar nutiden möjligheten att erfara sig själv som nutid och rusar in i en framtid via vilken historiefilosofin måste fånga in den nutid som inte längre kan erfaras. Tidens acceleration, fordom en eskatologisk kategori, blir med andra ord på 1700-talet en plikt att planera här på jorden […][9]

Kultur och civilisation

Upplysningstänkandet präglades av både en reservationslös entusiasm över den europeiska civilisationen, som ansågs vittna om mänsklighetens moraliska och samhälleliga utveckling, och av en skarp civilisationskritik utifrån vilken det framväxande borgerliga samhällets högmod förkastades. Flera av tidens filosofer formulerade teorier som berör föreställningar om framsteg i olika bemärkelser och som illustrerar den temporalisering av politiska nyckelbegrepp och den alltmer linjära tidsuppfattning som kännetecknade perioden. Både de som omfamnade civilisationstanken och de som kritiserade den europeiska civilisationen formulerade sig i historiefilosofiska termer i olika utsträckning.

I *Sedernas historia* har den tyske sociologen Norbert Elias analyserat den moderna genealogin bakom begreppen kultur och civilisation. Han beskriver dem som mångtydiga begrepp vilkas betydelser har varierat och förskjutits både nationellt och över tid. Begreppet civilisation har historiskt innefattat olika aspekter av mänskligt liv som teknologisk nivå, vetenskaplig utveckling, en nations politiska strukturer men också beteenden och moraliska och religiösa föreställningar och seder. Gemensamt för dessa olika

—

[6] Koselleck 2004a, s. 47.
[7] Koselleck 2004a, s. 144.
[8] Koselleck 2004a, s. 47f.
[9] Koselleck 2004a, s. 49.

betydelser är att de har gett uttryck för västerlandets självmedvetande. De ”sammanfattar alla de punkter på vilka de två tre senaste seklernas västerländska samhälle anser sig överträffa tidigare eller mer ’primitiva’ samhällen”.[10] Den historiska forskningen har schematiskt betonat skillnaden mellan begreppet civilisations normativa och deskriptiva innehåll i en tysk respektive fransk och engelsk kontext. Elias noterar att civilisation i den franska och engelska definitionen historiskt sett har sammanfattat stoltheten över den egna nationens betydelse för västerlandets och mänsklighetens framsteg medan begreppet i tyskt bruk har haft positiva konnotationer men också varit behäftat med reservationer till följd av att begreppet endast avsett människans yttre, ”den mänskliga tillvarons yta”. Kultur är istället det begrepp som fått beteckna tysk stolthet över nationens prestationer och dess unika sätt att vara.[11]

I likhet med Koselleck betraktar Elias civilisation som ett processbegrepp förknippat med rörelse och föreställningen om ständigt framåtskridande. Det tyska kulturbegreppet beskriver han som avgränsande och syftande på mänskliga produkter; på konstverk, religiösa och filosofiska riktningar och liknande.[12]

Arbetarrörelsens rötter i upplysningen och romantiken

Begreppen kultur och civilisation och de olika betydelser som fästs vid dem historiskt för oss vidare till arbetarrörelsens förhållande till tankeströmningar sprungna ur upplysningen och romantiken. Som historikern Håkan Blomqvist konstaterar i sin avhandling *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen* har den marxistiska arbetarrörelsen sina ideologiska rötter i både upplysningens och romantikens idévärld.[13] Upplysningstänkandets kanske tydligaste inspiration står att finna i den marxistiska arbetarrörelsens emancipatoriska ansats. Franska revolutionens universalism ”förlängdes av marxismen till att omfatta även de politiska och sociala rättigheterna för den moderna egendomslösa arbetarklassens män och kvinnor med framtidsvisionen om att till slut omsluta hela mänskligheten”.[14] Innesluten i föreställningen om mänsklighetens frigörelse fanns dock även dess motsats, uteslutningen av grupper och ett hierarkiskt tän-

—

[10] Norbert Elias, *Civilisationsteori. D. 1, Sedernas historia*, 1989, s. 85.
[11] Elias 1989., s. 86.
[12] Elias 1989, s. 87.
[13] Håkan Blomqvist, *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*, 2006, s. 52.
[14] Blomqvist 2006 s. 52.

kande kring upplysning och utveckling. Blomqvist beskriver det som att det utvecklingsprojekt för mänsklighetens frigörelse som den marxistiska arbetarrörelsen ville förverkliga hade ”det vita industrialiserade Europa som utgångspunkt och mönster”, men också att ”1800-talets marxistiska strömning hämtade sina idéer ur många olika källor. Något som hade betydelse inte minst för deras syn på folk, nation och internationalismens innebörder”.[15]

Jag delar Blomqvists tolkning och i senare kapitel kommer jag att återvända till hur romantiska idéer kan skönjas i de svenska socialisternas revolutionsbegrepp. Att analytiskt skilja mellan sätt att använda revolutionsbegreppet utifrån om de uttrycker en romantisk världsbild eller ett tänkande grundat i upplysningens framstegstanke är dock en tematisk förenkling. I de enskilda empiriska fallen var begreppsanvändningen mycket mer komplex. Min förhoppning är att jag lyckas göra de svenska socialisternas begreppsanvändning rättvisa när undersökningens kapitel knyts ihop i det sammanfattande kapitlet. När jag i det här kapitlet undersöker begreppet revolution och hur det används i förhållande till föreställningar om ett linjärt tänkande innebär det att jag har inkluderat både idéer som historiskt har förknippats med upplysningen och idéer som inte fått plats inom ett tydligt avgränsat upplysningstänkande men som trots det ger uttryck för en syn på tiden som irreversibelt riktad framåt.

Upplysning och revolutionär entusiasm

I inledningen till Hannah Arendts *Between Past and Future* berättar Jerome Cohn att Marx kallade den tyske filosofen Immanuel Kant för den franska revolutionens filosof.[16] Med det epitetet syftade Marx på Kants reservationslösa tro på framstegets oundviklighet. Även om Marx alltså inte delade Kants uppfattning att mänskligheten obönhörligt utvecklades mot fulländning är Kants idéer om den franska revolutionen som ett historiskt tecken på framstegets oundviklighet och hans tankar om revolutionär entusiasm relevanta att förhålla sig till i en begreppshistorisk undersökning av arbetarrörelsens revolutionsbegrepp. För att tala med Koselleck omslöt de svenska socialisternas revolutionsbegrepp vid tiden för ryska revolutionerna äldre tiders uppfattningar om vad revolution innebar, och inte minst upplysningstänkandet och franska revolutionen utgjorde återkommande referens-

—

[15] Blomqvist 2006, s. 52.

[16] Jerome Cohn, ”Introduction”, i Hannah Arendt, *Between Past and Future. Eight exercises in political thought*, 2006, s. xi.

punkter att likna eller kontrastera samtidens revolutioner gentemot.[17] Kants plats i det här kapitlet motiveras alltså utifrån att hans texter om revolution är formulerade i explicit relation till franska revolutionen och till föreställningar om mänsklighetens oundvikliga framåtskridande. Redogörelsens syfte är inte att visa på förändringar i Kants tänkande eller att spåra arbetarrörelsens revolutionsuppfattningar tillbaka till Kant utan på att med Kant som exempel teckna en bild av olika revolutionsuppfattningar som går tillbaka till upplysningstänkandet och som på olika vis uttrycker en linjär historiesyn.[18]

Ur ett svensk perspektiv med fokus på arbetarrörelsens historia har idéhistorikern Bernt Gustavsson studerat Kants betydelse för de tre bildningsideal som han menar återfinns i den tidiga arbetarrörelsens ideologi.[19] Gustavssons studie rör inte revolutionens plats i Kants politiska filosofi men som kommer visas i kapitlet *Revolutionären, folket och massan* var revolutionen och bildningen förbundna med varandra i arbetarrörelsens texter om vägen till socialismen.

Framåtskridande och revolutionär entusiasm – ett nedslag i Kants tankar om revolutionen

I sina politiska texter undersöker Kant förhållandet mellan mänskligt handlande, föreställningar om plikt och progression i bred bemärkelse. Kant hävdade att den mänskliga historien var underkastad en teleologisk rörelse mot det högsta goda, ytterst syftande mot moralisk fulländning. Vägen mot moralisk fulländning beskrevs ur flera perspektiv. Bland annat diskuterade han den från politiskt håll och framhöll att det krävdes ett perfekt politiskt system. En kosmopolitisk samvaro mellan olika förbund kunde, hävdade Kant, garantera den eviga freden eftersom ett förbund med förmåga att tvinga människor att handla gott även när de saknade en moralisk grund innebar att människorna strävade mot det högsta goda och därför gradvis skulle utveckla sina moraliska förmågor till perfektion.[20]

—

[17] Se exempelvis Jordheims tolkning av politiska och sociala begrepps temporalitet, ”Against Periodization: Koselleck’s Theory of Multiple Temporalities”, *History and Theory* 51, 2012, s. 169.

[18] I en opublicerad kandidatuppsats i idéhistoria har jag undersökt kultur och civilisation i Kants och Rousseaus tänkande. Genomgången som följer om Kants tänkande om revolutionen är inspirerat av delar av uppsatsen. Jonsson, ”Kultur och civilisation hos Rousseau och Kant”, opublicerad kanidatuppsats i idéhistoria, Södertörns högskola, 2011.

[19] Bernt Gustavsson, *Bildningens väg. Tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880–1930*, 1991.

[20] Immanuel Kant, *Om den eviga freden*, 1996, s. 62ff. Se även Alf W. Johanssons inledande essä ”Fredstanken i Europa” i Kant 1996, s. 20 samt Kant, ”Idea for a Universal

Det ska konstateras att Kants diskussioner om framsteget är komplexa och ibland motsägelsefulla och behandlade på många olika ställen. I texten ”Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Purpose” grundar sig resonemangen om framsteget och vad som kan beskrivas med det hegelskt laddade begreppet ”naturens list” på den aristoteliska principen om att alla fenomen i naturen strävar mot att aktualisera sin inneboende potential. För människan, som Kant uppfattar som ett ändamål i sig, är målet moralisk perfektion. Resonemanget tillskriver framsteget en oundviklig och tvingande karaktär. Teleologin innebär att människan, betraktad som art, med tiden och av nödvändighet kommer att realisera sin mänsklighet.[21]

I texterna ”Vad är upplysning?” och ”The Contest of Faculties” undersöks framstegets oundviklighet utifrån en analys av samtidens specificitet. I den förra tecknas en bild av samtiden som unik genom att utgöra en period i mänsklighetens historia då förståndet delvis ersätter naturens list. Kant definierar upplysning som ”människans utträde ur hennes självförvållade omyndighet”, och omyndighet som oförmågan att göra bruk av sitt förstånd utan någon annans ledning.[22] Endast ett fåtal är förmögna att på egen hand bryta sig loss från omyndighetens bojor och dessa kommer undantagslöst att stöta på motstånd från det övriga samhället som har lärt sig att omfamna omyndigheten. Då upplysningen innebär att människan gör aktivt bruk av sitt förstånd, menar Kant att den heller inte kan påskyndas genom exempelvis revolution utan måste utvecklas långsamt, över tid. ”En revolution kan möjligen åstadkomma ett undanröjande av personlig despoti och vinningslystet eller maktlystet förtryck, men aldrig en sann reform av sättet att tänka […]”.[23]

I ”The Contest of Faculties" studerar Kant en “prognostisk framtid” och kommer till en annan slutsats om revolutionens plats. Då framsteget inte kan fastslås på samma sätt som vetenskapliga fakta utan endast är ett förhållande som människorna kan sluta sig till genom en analys av historien, och denna innefattar händelser som ur människornas perspektiv kan betraktas som bakslag och misslyckanden, menar Kant att man måste söka efter en händelse i historien som kan ses som ett tecken på framsteget. En sådan händelse menar han att franska revolutionen, som just inträffat, ska

History with a Cosmopolitan Purpose (Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht) i Reiss (red.), *Kant. Political Writings*, 1970, s. 50f. [Kant 1970a]

[21] Kant, 1970a, s. 41.

[22] Kant, ”Vad är upplysning?” (Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?) i Östling, Brutus (red.), *Vad är upplysning? Kant, Foucault, Habermas, Mendelsohn, Heidegren*, 1992, s. 27.

[23] Kant 1992, s. 29.

betraktas som. Vare sig revolutionens utgång är lyckosam eller utmynnar i ett nederlag har den frammanat en entusiasm hos dess betraktare, vilket leder honom till föreställningen att dess orsak står att finna i mänsklighetens moraliska disposition.[24] Det i Kants ögon avgörande med den franska revolutionen är den entusiasm den väcker hos människor, även hos dem som inte tar ställning för revolutionen. Dess paradigmatiska ställning i mänsklighetens historia innebär att den heller aldrig kommer att glömmas bort. Som händelse talar således revolutionen i betydligt större utsträckning till människornas pliktmedvetande än vad en politiker som analyserar historien någonsin skulle kunna göra. Det är också franska revolutionens förmåga att skapa sann entusiasm för framsteget som leder till att Kant omvärderar revolutionernas roll. Medan han avfärdar revolutionen i ”Vad är upplysning?” på grundval av att mänsklighetens utveckling inte kan påskyndas, menar han i ”The Contest of Faculties”, som utgavs nio år efter franska revolutionen, att revolutionen som politisk händelse mycket väl kan betraktas som ett misslyckande men just genom den entusiasm som den uppbådar är den att betrakta som något gott.[25]

Kants sätt att förstå revolutionens plats är intressanta att reflektera över ur ett begreppshistoriskt perspektiv. Både avfärdandet av revolutionen och det reserverade bejakandet av den på grund av entusiasmen den genererar är positioner som illustrerar den moderna tidens temporalitet. När Kant i ”Vad är upplysning?" hävdar att upplysningen måste ske långsamt, över tid ger han uttryck för det moderna revolutionsbegreppets tendens att korrelera med begrepp som evolution och gradvis utveckling. Och när han betraktar franska revolutionen som en paradigmatisk händelse som trots eventuella nederlag är ett tecken på det historiska framsteget i och med den revolutionära entusiasmen illustrerar hans resonemang det moderna revolutionsbegreppets utsträckning i tiden och hur den förmoderna cykliska historiesynen kan inordnas i framstegstänkandet. Enligt den logiken är nederlagen tillfälliga och utgör steg mot den framtida, lyckade revolutionen som måste komma av historisk nödvändighet. Även uppfattningen om människans moraliska plikt gentemot revolutionen är ett perspektiv som vi har anledning att återkomma till i undersökningen eftersom den berör frågor om relationen mellan revolutionen betraktad som händelse och som avhängig revolutionärens vilja och mod.

—

[24] Kant, ”The Contest of Faculties. A Renewed Attempt to Answer the Question: ’Is the Human Race continually Improving?’” (tyska översättning) i Reiss (red.) 1970, s. 182. [Kant 1970b]

[25] Kant 1970b, s. 182.

Den föreställda revolutionen – politisk prognos och mytisk retorik

Revolutionen som utbröt den åttonde mars 1917 och som snabbt gick till historien som februarirevolutionen var både väntad och uppfattades komma plötsligt och utan förvarning av Europas socialister. Revolutionen bröt ut mitt under brinnande världskrig och tolkades initialt utifrån krigets perspektiv. Som Marklund visat styrdes den svenska pressens reception av revolutionen av ställningstagandet till de krigförande länderna.[26] I den svenska socialistiska pressen går det att finna flera texter publicerade månaderna före revolutionens utbrott som innehåller spekulationer, prognoser och messianska förhoppningar om en revolution i Ryssland med förmåga att göra ett slut på kriget och inleda en period i mänsklighetens historia karakteriserad av fred och socialism.

Vid tiden för februarirevolutionen uttrycktes förväntningarna på en framtida, socialistisk revolution ofta i deterministiska termer. Förväntningarna hängde inte bara samman med världskriget utan hade varit en del av den socialistiska samhällsanalysen och inte minst Andra internationalens syn på samhällsutvecklingens logik under en lång period. Under tidigt 1900-tal trodde de allra flesta socialister att en kommande revolution först skulle bryta ut i Tyskland där socialdemokratin var starkt förankrad inom arbetarklassen och samhället uppfattades som tillräckligt utvecklat för att ett socialistiskt samhälle skulle vara möjligt att införa. Andra internationalens stora namn, den tyske socialdemokratiske ledaren och teoretikern Karl Kautsky, hade dock redan så tidigt som 1904 avfärdat tanken på Tysklands socialdemokrati som den kraft som skulle starta en våg av revolutioner över Europa. Istället menade han att det var just i Ryssland, ett reaktionärt rike präglat av despotism och ”efterblivenhet”, som revolutionen först skulle visa sig. Kautskys prognos bekräftades redan året därpå, då det utbröt revolution i Ryssland efter år av intensifierad inhemsk politisk konflikt och nederlag i det imperialistiskt färjade kriget mot Japan som engagerat en stor del av den ryska armén.[27] I Nationalencyklopedin framställs 1905 års revolution som ”det första storskaliga upproret mot det politiska och sociala systemet i Ryssland”, som fick sin kulmen i 1917 års två revolutionära resningar. Förvandlingen av periodens protester mot regimen till regelrätt revolution skedde efter Blodiga söndagen i januari 1905 då militär öppnade eld mot fredliga demonstranter och dödade 200 och skadade 800 civila framför

—

[26] Marklund 2006, s. 59.
[27] Pipes 2005, s. 50ff.

Vinterpalatset.[28] Efter massakern spred sig generalstrejker över hela landet och arbetarna samlades i arbetarråd (sovjeter) för att organisera strejkerna och beväpna sig.[29]

Kautskys prognos blev med tiden inflytelserik för hur Sveriges socialister föreställde sig framtida revolutioner. I de texter jag har studerat uppfattades denna tänkta revolution som väsentligt annorlunda jämfört med tidigare revolutioner i den moderna politiska historien. Den 11 januari, dryga två månader före februarirevolutionen, skrev den radikala tidningen *Folkets Dagblad Politiken,* som kort därefter skulle bli det nybildade vänstersocialistiska partiets organ, att ”alla, från arbetaren till byråkraten och industrimannen, väntar revolutionen. En revolution, eller åtminstone kraftiga revolter, är vad alla ryssar väntar sig”.[30] Den andra mars kan man finna en notis i tidningen med rubriken ”Revolutionen kommer i Ryssland”. Textens författare hänvisar till en rysk politiker, vilken deltog i den revolutionära rörelsen 1905 och nu var övertygad om att man efter kriget, och kanske redan under detsamma, kunde vänta sig en ny revolutionsrörelse i Ryssland, men av ett helt annat slag än 1905 års revolution. ”Denna ska bli av ett helt annat omfång än 1905: nu blir det både en social och politisk revolution, som ska sträcka sig även till bondekretsar.”[31] Dagen därpå kan man läsa att denna förestående revolution med all sannolikhet kommer att innebära att armén ställer sig på folkets sida. ”Soldaterna talar helt öppet om sitt missnöje med kriget och med regeringen.”[32]

Både Kautskys kända prognos liksom de svenska socialisternas prognoser över en kommande revolution i Ryssland är intressanta att reflektera över i relation till hur Koselleck framställer den politiska prognosens historia. Under 1600-talet kompletterades och delvis utmanades den religiösa profetian av politiska prognoser som utifrån analyser av den politiska situationen presenterade sannolika bilder av framtidens politiska möjligheter. Medan profetian var apokalyptisk och i en bemärkelse förintade tiden producerade prognosen tiden, framhåller Koselleck.[33] Jag uppfattar den huvudsakliga skillnaden mellan den rationella, kalkylerbara prognos som Koselleck diskuterar och prognosen i Kautskys och framförallt den svenska socialistiska pressens bemärkelse som en skillnad gällande förhoppningarna

—

28 Pipes 2005 s. 58, NE sökord ”ryska revolutionen”, 2017-09-06.
29 NE sökord ”ryska revolutionen”, 2017-09-06.
30 *Folkets Dagblad Politiken*, 11/1 1917.
31 *Folkets Dagblad Politiken* 2/3 1917.
32 *Folkets Dagblad Politiken* 3/3 1917.
33 Koselleck 2004a, s. 44.

knutna till prognosen och historiesynen till grund för densamma. Den rationella prognosen utgjordes av sannolika förväntningar på politiska förändringar som var fullständigt bundna till ett slutet politiskt system där länder och politiska aktörer förhandlade inom ett redan fixerat rum. Prognosen över revolutionens utbrott i Ryssland är av ett annat slag. Å ena sidan framställs den som en rationell kalkyl över den politiska situationen, folkets mognadsgrad och så vidare, å andra sidan finns det ett eskatologiskt drag redan över denna till synes konkreta politiska analys som avslöjar att den är så mycket mer. Den föreställda framtida revolution som diskuteras menas vara ”av ett helt annat slag” än 1905 års revolution. Den menas alltså överskrida det historiska exemplet genom att utgöra ett steg i en redan given social och politisk utveckling. På så vis utgör texten i *Folkets Dagblad Politiken* en utmärkt illustration över det moderna revolutionsbegreppets historiefilosofiska grund.

I ungsocialistiska *Brand* diskuterades revolutionen inte på samma politiskt prognostiska och preciserade sätt som i *Folkets Dagblad Politiken* och den beskrevs därför inte heller som en rysk händelse. Tidningens förhållande till begreppet var av mer teoretisk och bildlig än praktisk och bokstavlig natur, och under 1916 och de första månaderna av 1917 publicerades artiklar under rubriker som ”Revolutionens nödvändighet” och den tidigare nämnda ”Framåtskridande eller tillbakagång?”.[34] Revolutionsbegreppet förekom mest frekvent i texter som utredde ”den svenska revolutionsdiktningen” eller som diskuterade åtalet mot och de straffrättsliga följderna av utgivningen av den antimilitaristiska och socialistiska boken *Fred och revolution* som gavs ut på Brands förlag under pseudonym.[35] Vid sidan av att begreppet användes när skönlitterära eller historiska verk omnämndes i tidningen förekom begreppet först och främst i texter där det avklätts sin politiska karaktär, i vilka den framtida revolutionens eventuella nödvändighet framställdes genom att likna den vid myten eller evolutionen.

Kapitlet inleddes med Ivar Lundbergs framställning av den ungsocialistiska kampen som förbunden med evolution i både biologisk och historisk mening. Lundberg konstaterade att det var begreppet evolution som bäst uttryckte att rörelsens aktivitet – till skillnad från samtidens makthungriga och destruktiva politik – var i överensstämmelse med det sociala framstegets nödvändighet och historiens linjära karaktär.

—

[34] *Brand*, 3/6 1916, s. 1-2, 4/11 1916, s. 3.
[35] *Brand*, 18/11, 25/11, 2/12, 9/12, 23/12 1916.

Ett annat sätt att beskriva rörelsens aktivitet och dess nödvändiga karaktär illustreras av Didrik Stigmans artikel ”Revolutionens nödvändighet”.[36] Texten handlar inte om världskriget och hur ungsocialisterna föreställde sig att det kunde ledas till ett slut genom revolution utan är ett inlägg i en debatt om syndikalisternas taktik och organisering. Retoriskt var texten formulerad på ett sätt som fick läsarna att förstå att taktikfrågan inte bara rörde den absoluta samtiden. I likhet med den socialistiska kampen var valet av taktik förbundet med historiens rörelse. Stigman liknade arbetarrörelsens historiska strid med den antika myten om Prometheus kamp mot gudarna. På så vis lät han arbetarrörelsens politiska och fackliga kamp framställas som lika tröstlös och repetitiv som Prometheus öde när denne som straff för att ha gett människorna elden blivit fjättrad vid en klippa av gudarna, dömd till att för evigt sargas av örnen som åt av hans lever allt efter att den växte fram på nytt. För Prometheus var det Zeus som befriade honom ur en cyklisk tillvaro och gav honom framtiden åter, och för arbetarrörelsens öde var det en reorganisering av arbetslivet efter syndikalistiska principer som förbands med en emancipatorisk kraft. Men även om reorganisationen genom liknelsen med den antika myten framställdes som en plötslig, omkullkastande händelse betonade författaren dess gradvisa karaktär och likhet vid en process genom att påtala att den måste vara ett verk av arbetarna själva. ”[D]en kan icke komma segerrikt utan att arbetarna vill den, utan att de organisera sig för den, förbereda sig till den, och slutligen genomföra den. Kort sagt: arbetarna måste befria sig själva!”[37]

I författarens illustration över arbetarrörelsens villkor framställdes rörelsens kamp som beroende av både ett kraftfullt, närmast revolutionärt ingripande och som avhängigt förberedelser, organisering och därmed ett envetet arbete för förändring. Rubriken till trots uppfattar jag inte texten som deterministisk i den meningen att den i första hand framställer revolutionen som historiskt nödvändig och lagbunden. Inte heller uttrycket texten en teleologisk historiesyn för vilken revolutionen aktualiserar en immanent potential i historien, i analogi med det aristoteliska schemat. Istället är det till myten som Stigman vänder sig för att påtala revolutionens nödvändighet och hur revolutionen är att förstå som en aktivitet som bryter in i och omformar den cykliska tillvaron.

Emma Hilborn konstaterar i sin avhandling att Prometheus som upprorisk symbol var väl inarbetad i den tidiga arbetarrörelsens litteratur. I

—

[36] Didrik Stigman var Albert Jensens pseudonym.
[37] *Brand*, 3/6 1916, s. 2.

synnerhet var det myten om hur Prometheus hade gett elden till människorna som fick symbolisera arbetarrörelsens kamp. Traditionen går tillbaka på Viktor Rydbergs dikt ”Prometheus och Ahasversus” från 1877, i vilken den förre utmanade de förtryckande gudarna och inte lät sig hindras av gudarnas straff utan svor att hämnas Zeus. Genom att stjäla elden från gudarna och ge den till människorna utgjorde Prometheus en tacksam symbol för den tidiga socialdemokratins arbete för folkets emancipation genom bildning och upplysning. Hilborn slår fast att Prometheusmyten var vanlig i den ungsocialistiska tidningen *Brands* fiktion.[38]

Vi kan konstatera att Prometheus används på ett annorlunda sätt i Stigmans artikel. För det första är det ett annat tema som står i fokus och texten är inte litterär utan en politisk betraktelse över taktik i förhållande till historiens logik. För det andra är det inte Prometheusgestalten som ideal som frammanas utan textens budskap är att stora strategiska förändringar måste till om arbetarrörelsens kamp inte ska låsas fast, likt Prometheus fjättrad vid klippan. Här finns inte heller någon gudomlig kraft som likt Zeus kan ingripa utan hans gärning i myten måste arbetarrörelsen själv uppbringa.

Medan reportrar i den socialdemokratiska vänsteroppositionens organ *Folkets Dagblad Politiken* frammanade en förväntan på en politisk och social revolution i Ryssland i den nära framtiden och skribenterna i den ungsocialistiska tidningen *Brand* beskrev den egna kampen i evolutionära termer och liknade revolutionens nödvändighet vid mytens tvingande kraft, lyste revolutionsbegreppet med sin frånvaro i den socialdemokratiska press som jag har studerat. Faktum är att jag inte funnit en enda text som behandlar fenomenet revolution eller ens använder begreppet i en överförd bemärkelse månaderna före februarirevolutionens utbrott. Som den tidigare forskningen har konstaterat var det socialdemokratiska partiet ett uttalat reformistiskt parti, partioppositionen till trots, vid den här perioden. Målet för den politiska kampen skilde sig dock inte från de radikalare organisationerna; det socialistiska samhället menades kunna infrias på parlamentarisk väg och genom reformer som gradvis förbättrade arbetarklassens villkor. Ändå användes inte, vad jag har kunnat se, begreppen socialism och den sociala revolutionen synonymt eller som förbundna med varandra.

—
[38] Hilborn 2014, s. 76.

Februarirevolutionen

Den nödvändiga, politiska revolutionen

När det stod klart för den svenska socialistiska pressen att det hade utbrutit revolution i Ryssland svämmade tidningarna bokstavligen över av revolutionär entusiasm och texter med revolution i fokus. I den mest omedelbara nyhetsrapporteringen över händelseutvecklingen i Ryssland framställdes februarirevolutionen som en isolerad händelse. I den mån revolutionen beskrevs som nödvändig eller oundviklig var det i relation till den svåra situation som det ryska folket hade hamnat i till följd av det pågående världskriget. Den vänstersocialistiska tidningen *Folkets Dagblad Politiken* var tidig med att rapportera om händelserna i Ryssland och får här exemplifiera denna tendens. Den 13 mars gick det under rubriken ”Vad försiggår i Ryssland? Sträjker och revolter” att läsa om Petrograd som en stad i kris. Men det var knappast en revolution, varken i politisk eller i social bemärkelse, som beskrevs, trots att en svensk affärsman på plats som lät sig intervjuas beskrev situationen som att det rådde öppen revolution i Rysslands städer och industrisamhällen. Istället är det en bild som för tankarna till revolt och statskupp som målas upp när artikelförfattaren redogör för ett samhälle svårt märkt av tilltagande livsmedelsbrist och undermålig organisation som resulterat i omfattande strejker och allmän oro bland arbetarbefolkningen.[39] ”Petrograd liknade i lördags en krigsskådeplats, folk stormade butikerna eller nedsköts som flugor på gatorna. All värksamhet hade upphört och inga tidningar utkom”, kunde affärsmannen konstatera.[40]

I det här skedet behäftades inte revolutionen med förhoppningar som sträckte sig utanför den direkta situationen och den tillskrevs heller inte sociala innebörder. Händelsen framställs som isolerad och direkt avhängig den svåra situation som världskriget försatt Ryssland i. Den 15 mars konstaterades vidare enligt samma linje att

> [d]et bör dock betonas, att omvälvningen är en rent borgerlig aktion mot det medeltida statsskicket, om än genomförd med stöd från arbetarmassorna. Själva det närmaste syftet med resningen kan icke sägas vara över sig revolutionärt, utan tvärtom avse en reorganisering av den sammanstörtande ryska armén för ett kraftigare förande av kriget. Men givetvis lämnar detta skedda rum för de starkaste förhoppningar på en ny demokratisk regim i

—

[39] *Folkets Dagblad Politiken*, 13/3 1917, s. 1.
[40] *Folkets Dagblad Politiken*, 13/3 1917, s. 1.

> landet med utsträckt folkfrihet och större möjligheter för de folkliga rörelser, som siktar längre än de nu till makten komna liberala elementen.[41]

Om *Folkets Dagblad Politikens* skribenter initialt behandlade februarirevolutionen som en isolerad händelse till följd av kriget dröjde det inte länge förrän revolutionen inordnades i en teleologisk berättelse där dess utfall betonades ha avgörande betydelse för den politiska utvecklingen i Europa. Samma utveckling kan ses i den socialdemokratiska tidningen *Arbetet*. Tidningens reportrar konstaterade att hela Europas folk med spänning följde vad som inträffat i Ryssland, ”[t]y på dess utgång beror utan tvivel den kommande utvecklingen i vår världsdel. Skall Ryssland fortfarande förbli reaktionens fasta borg eller skall det bli ett nytt England med ett liberalt-demokratiskt statsliv – det är frågan.”[42] Ytterligare tre dagar därpå, den 19 mars, konstaterades vidare i artikeln ”Det nya Ryssland – händelserna och dess innebörd” att revolutionen inte var en social sådan, utan en patriotisk och politisk ”vars drivkraft har varit fosterlandskärleken och målet en ny regim”.[43] Texten reflekterar socialdemokratins positiva inställning till fosterlandskärleken som politisk motivation. Revolutionens patriotiska eller nationalistiska drag avfärdas därför inte som något beklagansvärt utan förklaras vara en legitim drivkraft, vilket kan ha att göra med att det är en borgerlig revolution med löften om att införa ett kapitalistiskt samhälle som skribenten hyser förhoppningar om. Att en social revolution hade varit att föredra, men att den revolution som nu inträffat i Ryssland likväl är oerhört betydelsefull framkommer inte minst av artikelförfattarens entusiastiska avslutning: ”Men revolutionen är en mäktig och ohejdbar flod, och vad betyder en liten brandspruta mot ett Niagara.”[44] Här är det revolutionen i en metahistorisk och förtätad mening som skribenten sätter sina förhoppningar till. Den partikulära, politiska revolution som just bevittnats förbinds således med förhoppningar om en social revolution som framställs som den verkliga och sanna revolutionen. Att likna revolutionen vid ”en mäktig och ohejdbar flod” innebär vidare att framställa den som lika tvingande som en naturkraft.

Avsnittet ovan visar att revolutionsreceptionen på bara några dagar gick från att betrakta den ryska revolutionen som en isolerad, rysk händelse som bröt ut till följd av kriget till att hysa förhoppningar om att den skulle

—

[41] *Folkets Dagblad Politiken*, 15/3 1917, s. 1.
[42] *Arbetet*, 16/3 1917.
[43] *Arbetet,* 19/3 1917.
[44] *Arbetet*, 19/3 1917.

utgöra det första steget mot en mer allomfattande social revolution som skulle sprida sig från Ryssland till Europa och gå från att avse den politiska regimen till att gälla en fullständig social omdaning. De förhoppningar om en framtida revolution som skulle vara både politisk och social och ”av ett helt annat omfång” än 1905 års ryska revolution, som den ryske politikern i *Folkets Dagblad Politiken* hyste förhoppningar om bara dagar före den faktiska revolutionens utbrott, stämde således nästan fullständigt överens med hur revolutionen kom att uppfattas när väl den första förvirringen och ovissheten lagt sig.

Citaten ovan visar också dels på att februarirevolutionen initialt uppfattades som en politisk händelse, det vill säga inte nödvändig i den sociala revolutionens bemärkelse utan beroende av taktik och organisation, dels på revolutionen som en urkraft genom att den framställdes som ”en mäktig och ohejdbar flod”, revolutionen som ostoppbar reaktion således. När revolutionen förbands med förhoppningar att påverka hela Europas utveckling användes begreppet på det förtätade sätt som Koselleck diskuterar. Det framkommer av att dess framgång eller misslyckande är avhängig huruvida den materialiserar en naturlig historisk utveckling eller en förvridning av en sådan utveckling. Blir revolutionen lyckosam kommer Ryssland att utvecklas till ett ”nytt England”, det vill säga ett industrialiserat kapitalistiskt samhälle redo för en socialistisk kamp som syftar till införandet av det socialistiska samhället. Misslyckas revolutionen kommer Ryssland att återgå till despotism och feodala samhällsförhållanden.

Den nödvändiga och unika revolutionen

Även om revolutionen initialt betraktas som borgerlig och politisk av en samlad socialistisk press dröjde det inte länge förrän dess specifika och unika karaktär betonades. Ett exempel på hur den kunde framställas kan ges i vänstersocialisten C. N. Carlesons omfångsrika artikel i *Stormklockan* från den 24 mars. Texten är ett försök att fastställa den nya revolutionens specificitet och att på samma gång inordna den i en modern revolutionshistoria vars riktning framstod som redan given. Liksom den ryske politiker som hördes i *Folkets Dagblad Politiken* strax före revolutionens utbrott jämförde Carleson revolutionen med 1905 års revolutionsrörelse men konstaterade att 1917 års revolution var en unik händelse. Både 1905 och 12 år senare var drivkraften ett olyckligt krig, men därutöver förstås förhållandena som närapå väsensskilda. I den senaste revolutionen deltar en ”vaknad bondeklass” i striden, proletariatet är avsevärt bättre upplyst och organiserat och insikten om det nödvändiga med en brytning med det gamla tsar-riket har

blivit en klar föreställning hos de flesta klasser, konstaterar han. Carleson uttrycker det som att ”[v]ad som inträffat måste slutligen komma. Det är förhållandenas och händelsernas obevekliga logik, som tager mandom i revolutionens gestalt”.[45]

Revolutionen betraktas både som en politisk händelse som organiserat proletariatet och bönderna och som betingad av samhällsutvecklingens logik, det vill säga en händelse i linje med den stadiebundna socialistiska samhällssynen. Liksom i de socialdemokratiska tidningarna fastslås här att vad som bevittnats i Ryssland är en borgerlig revolution, utförd med den ryska arbetarklassens hjälp. ”Det är en borgerlig revolution med starka både nationalistiska och proletära drag.”[46] Revolutionens unika karaktär kommer till uttryck genom att den går än längre än vad någon europeisk socialist vågat hoppats på.

> Det är en revolution, betingad och bestämd av såväl de trängande ögonblicksbehoven som av det ryska samhällets nuvarande klass-struktur. Men för visso går den längre än man i det övriga europeiska staterna kunnat föreställa sig att borgareklasser ännu ville eller vågade.[47]

Revolutionens säregenhet hänför Carleson till landets unika förhållanden och historia och menar vidare att ”Rysslands industriproletariat alltid tjänat som stormbock i revolutionära fejder”.[48] Carlesons utläggningar stämmer väl överens med både Lenins och Kautskys syn på revolutionens möjlighet i Ryssland. Det är även möjligt att spåra inspiration från Kautskys begrepp om den sociala revolutionen i Carlesons framställningar av vad som just hade hänt i den här och andra texter. Längre fram i kapitlet kommer jag att diskutera detta mer ingående. Här räcker det med att konstatera att Carlesons beskrivning av revolutionen kan tolkas som ett försök att överbrygga spänningen mellan determinism och voluntarism.

Man kan sammanfatta det som att redan i den första rapporteringen om februarirevolutionen i vänstersocialistisk och socialdemokratisk press framställs dess säregenhet som okomplicerad. Å ena sidan bekräftar revolutionen en teleologisk historieuppfattning och den förklaras vara borgerlig och politisk och följa en marxistisk stadieteoretisk samhällsutveckling, å andra sidan noteras dess ”annorlunda” drag, den beskriver trots allt en

—
[45] *Stormklockan* 24/3 1917, s. 4.
[46] *Stormklockan* 24/3 1917, s. 4.
[47] *Stormklockan* 24/3 1917, s. 4.
[48] *Stormklockan* 24/3 1917, s. 4.

situation i vilken bönder och proletärer istället för borgerskapet utför en borgerlig revolution. Men det senare hänförs till säregenheter av olika slag som de svenska socialisterna menar karaktäriserar det ryska samhället. Revolutionen inordnas således i ett nödvändighetstänkande som skiljer sig från de förväntningar de svenska socialisterna har på revolutionen i det industriellt utvecklade Europa med en stark arbetarrörelse, och framställs även som överskridande tidigare erfarenheter och förhoppningar. Den senare aspekten, som stämmer överens med Kosellecks tes om hur erfarenhetsrummet krymper i förhållande till förväntningshorisonten för den historiesyn som utmärker den moderna tiden, kommer jag ha anledning att diskutera utförligare längre fram i detta och senare kapitel.

En påtaglig skillnad mellan den socialdemokratiska och den vänstersocialistiska receptionen av februarirevolutionen berör revolutionens betydelse för den politiska situationen i Sverige. För socialdemokraterna blir februarirevolutionen ett argument för att Sverige måste demokratiseras. Revolutionen tilldelas således en argumentativ betydelse för den reformistiska strategin. I vänstersocialistisk press däremot relateras revolutionen till förhoppningar om en social världsrevolution med förmåga att stoppa kriget och införa det socialistiska samhället.

Osäkerhet samsas med stora förhoppningar

Vilken var februarirevolutionens initiala reception i den syndikalistiska pressen? I tidningen *Syndikalisten* uttrycktes till en början en försiktigt positiv syn på februarirevolutionen. Den 24 mars uttalade Karl Lindkvist sin osäkerhet kring vilken typ av revolution det var som hade genomförts i Ryssland och konstaterade att den mer var att likna vid en politisk kupp än en social revolution med syfte att störta det privatkapitalistiska samhällssystemet och införa en socialistisk samhällsordning.[49] Osäkerheten kring klassificerandet indikerar att Lindkvist har en relativt bestämd föreställning om begreppet revolution, som står i kontrast till det tidiga socialistiska revolutionsbegreppet före 1848.[50] Revolution är för honom liktydigt med den sociala revolutionen som när tiden är mogen realiseras genom den syndikalistiska kampen och generalstrejken. Uppfyller händelsen inte de krav som uppställs för att den ska betraktas som en revolution, uppfattas den istället som en statskupp. Liksom i de vänstersocialistiska tidningarna är en framträdande del av artikelns innehåll dock viljan att lyfta händelserna

—

[49] *Syndikalisten*, 24/3 1917, s. 1.
[50] Eley 2002, s. 40.

i Ryssland till en diskussion om revolutionens möjlighet i andra länder och den ryska revolutionen som startskottet till en framtida världsrevolution.

> Det är möjligt att den ryska revolutionen är en prolog till en revolution som kommer att sträcka sig över hela den civiliserade världen, en världsproletariatets slutuppgörelse med sin arvfiende *kapitalet*. De sociala missförhållandena äro tillräckligt stora och missnöjet ibland arbetarklassen starkt nog för att så skulle kunna vara fallet.[51]

Förhoppningarna knutna till den ryska revolutionen gäller huruvida den är början på den egentliga revolutionen, världsrevolutionen. Utifrån en föreställning om den ”civiliserade världens” missförhållanden och att dess arbetarklass missnöje är tillräckligt stort framhåller Lindkvist möjligheten att februarirevolutionen kan vara början på världsrevolutionen. Är den världsrevolutionens första steg är den att betrakta som revolution och inte statskupp. Ett sådant resonemang förutsätter således att för att en händelse ska betraktas som en revolution måste man beakta dess plats i det sociala framstegets historia. Hos Lindkvist är begreppet revolution så fast förankrat i en historiematerialistisk uppfattning om samhällsutvecklingen att begreppet inte kan förstås utanför en teleologisk förväntan på tiden. Som vi ser inrymmer hans resonemang även det förmoderna revolutionsbegreppets relation till politiska omvälvningar som statskupp och inbördeskrig. Medan det moderna revolutionsbegreppet uttrycker historiens eller utvecklingens rörelse mot mänsklighetens frigörelse, betecknar statskupp endast förändringen av den rådande makten och inbördeskriget ett försök till politisk förändring.

Några månader efter februarirevolutionens utbrott, i tidningens majnummer, tycks osäkerheten kring hur händelsen ska förstås ha skingrats. Nu betonar skribenterna att den ryska revolutionen är ”en signal till en folkens kamp mot sina förtryckare”.[52] Viktor Brand uttrycker förhoppningen om efterföljande revolutioner i texten ”Det jäser” från den 23 maj. ”Skall detsamma hända i de andra länderna som i Ryssland? Jag tror det.”[53] I tidningen *Nya Folkviljan* framhålls liksom i *Syndikalisten* att trots att den ryska revolutionen måste betraktas som en borgerlig, politisk revolution och inte en social sådan, är dess faktum något högst positivt även för dem som förordar en social revolution. ”Det är krigspartiet som har kommit till ledningen. Och ändå torde denna borgarrevolution få räknas som en gläd-

—

[51] *Syndikalisten*, 24/3 1917, s. 1.
[52] *Syndikalisten*, majnummer 1917.
[53] *Syndikalisten*, 23/5 1917, s. 1.

jande tilldragelse, ett stort steg framåt."[54] En sådan argumentation visar på dels föreställningen av revolutionen som betingad av en samhällsutvecklingens logik, dels den borgerliga revolutionen som nödvändig men inte tillräcklig för genomförandet av det socialistiska samhället. För det krävs den sociala revolutionen.

I anslutning till ovanstående exempel tycks det också finnas en tendens i den syndikalistiska receptionen av de ryska händelserna, såsom det uttrycks i *Syndikalisten*, att koppla februarirevolutionen till en process som kommer att leda fram till den sociala revolutionen och med den till det syndikalistiska samhället. I "Syndikalismen och den ryska revolutionen" uttrycks denna förhoppning på följande vis: "[…] En utveckling, en fortsatt frammarsch på den väg man här slagit in på, skulle ofelbart leda fram till *Syndikalismen*".[55] Den borgerliga revolutionens politiska karaktär tolkas således utifrån föreställningen om den nödvändiga stadiebundna samhällsutvecklingen, vars mål är införandet av det syndikalistiska samhället, den sociala revolutionen.

Delsammanfattning

I receptionen av februarirevolutionen är syndikalisternas revolutionsbegrepp på samma sätt som vänstersocialisternas och socialdemokraternas ett i hög grad framåtriktat begrepp som vid sidan av att förklara den bevittnade händelsen bestämmer dess plats med avseende på en socialistisk och som sådan mer verklig revolution i framtiden.

I den socialistiska pressens reception av februarirevolutionen och händelseutvecklingen som följde månaderna därpå har det kunnat konstateras att revolutionen i huvudsak tolkades som borgerlig och som sådan relativt oproblematiskt hade inordnats i existerande föreställningar om revolutionens plats i samhällsutvecklingen. Den historiesyn som de analyserade texterna ger uttryck för kan tolkas i enlighet med Kosellecks tes om den moderna tidens historiefilosofiskt inspirerade historiesyn för vilken historien och tiden rör sig framåt givet mer eller mindre bestämda lagar. Även februarirevolutionens säregenhet kunde enkelt inordnas i en redan given revolutionsuppfattning som betonade förväntningshorisonten på bekostnad av erfarenheten. På så vis framställdes revolutionens oväntade komponenter som väntade – och revolutionen därmed som legitim. De sätt som revolutionsbegreppet användes på i receptionen av februarirevolutionen stöder

—
[54] *Nya Folkviljan*, 24/3 1917, s. 2.
[55] *Syndikalisten*, 16/6 1917, s. 1.

Kosellecks tes om det moderna revolutionsbegreppet som en metahistorisk storhet som föregriper varje tolkning av en konkret revolution. Begreppsanvändningen visar knappast på att revolutionsbegreppets innebörd skulle vara föremål för kamp även om rörelserna drog olika politiska slutsatser av februarirevolutionen. I den socialdemokratiska pressen uppfattades revolutionen som en borgerlig sådan med demokratins införande som mål medan både den vänstersocialistiska och den ungsocialistiska och syndikalistiska pressen uppfattade revolutionen som mer än en borgerlig revolution och som förbunden med den sociala revolutionen.

Oktoberrevolutionen – verklig revolution eller beklaglig perversion

Genom mottagandet av oktoberrevolutionen skärptes skillnaderna i revolutionsuppfattning och utvecklades till konfliktlinjer som fanns både inom och mellan de socialistiska rörelserna. Konflikten gällde i första hand hur övergången till det socialistiska samhället skulle ske och hur samtiden skulle uppfattas.

Oktoberrevolutionens utbrott behöver förstås i förhållande till den ryska händelseutvecklingen som följde på februarirevolutionen och bolsjevikernas strategiska vändning och allt större makt. Den provisoriska regering som upprättades i februarirevolutionens efterföljd var omstridd redan från allra första början, trots att den initialt hade ett omfattande stöd över hela landet. Till en början följde bolsjevikerna de reformistiska mensjevikernas politiska linje genom att stödja Provisoriska regeringen. Vid tiden för februarirevolutionens utbrott befann sig Lenin i Zürich och var starkt kritisk till den politiska utvecklingen i Ryssland efter revolutionen. Han menade att bolsjevikerna måste arbeta för att störta regeringen, och hävdade det redan när regeringen inte suttit en vecka vid makten. Lenin gav uttryck för en annorlunda syn på politik och revolution än den som kännetecknade februarirevolutionen och inrättandet av Provisoriska regeringen. I ett telegram till bolsjevikerna i Petrograd konstaterade han följande.

> Vår taktik: totalt misstroende, inget stöd för den nya regeringen. Vi är särskilt misstänksamma mot Kerenskij. Beväpning av proletariatet enda garantin. Omedelbara val till Petrograds stadsduma. Inga närmanden till de andra partierna.[56]

—
[56] Citat ur Pipes 2005, s. 139.

Före Lenins återkomst, som skulle resultera i en politisk helomvändning, avsåg Petrograds bolsjeviker visserligen inte att gå med i Provisoriska regeringen men de stödde den och samarbetade med de mer reformistiska socialisterna i mensjevikpartiet. Direkt efter sin ankomst till Petrograd den tredje april höll Lenin ett kort tal där han redogjorde för bolsjevikernas nya hållning. Talet uttryckte en radikalt annorlunda syn på februarirevolutionen och på vägen till socialismen än den som kännetecknade mensjevikernas och vid den tiden också många bolsjevikers stadieteoretiska revolutionsuppfattning. Lenin menade att övergången från revolutionens borgerliga fas till dess socialistiska inte skulle ta år utan skulle åstadkommas på några veckor.[57] Senare under dagen höll Lenin ytterligare ett tal, vars innehåll har gått till historien som ”Aprilteserna”. Där hävdade han, som Pipes sammanfattar det, bland annat att ”man skulle ta avstånd från kriget; inleda en direkt övergång till nästa fas av revolutionen; inte ge något som helst stöd till Provisoriska regeringen; överföra all makt till sovjeterna; upplösa armén till förmån för en folkmilitia […]”.[58]

Under de tre första månaderna i Ryssland menar Pipes att Lenin arbetade frenetiskt för att störta den Provisoriska regeringen genom organiserandet av gatudemonstrationer och upplopp. Under perioden gjordes flera misslyckade försök att gripa makten, det första i april bara några veckor efter Lenins återvändande till Ryssland. Bakgrunden var oenighet mellan sovjeten och regeringen om krigsmålen. Medan sovjeten inte ville dra sig ur kriget förrän Ryssland segrade, men heller inte var intresserad av framtida annekteringar och skadestånd, ville utrikesminister Miljukov göra anspråk på Bosporen och Konstantinopel, som lovats Ryssland av de allierade 1915. Oenigheterna ledde till att militära förband gick ut på gatorna och demonstrerade och bolsjevikerna slöt upp bakom protesterna under parollen att den politiska makten skulle flyttas över till sovjeten och den provisoriska regeringen avgå.[59] Provisoriska regeringen var inte oberörd av oroligheterna och demonstrationerna. I slutet av april konstaterade dess representanter att den inte längre kunde styra landet och bad därför den socialistiska ”intelligentian” att gå med i regeringen. Regeringen ersattes av en koalitionsregering, i vilken sex socialistiska representanter från sovjeten blev ministrar.[60]

—

[57] Pipes 2005, s. 140ff.
[58] Pipes 2005, s. 143.
[59] Pipes 2005, s. 145.
[60] Pipes 2005, s. 145

Pipes hävdar att den nya politiska överenskommelsen visserligen reducerade problemen som uppstått genom den dubbla makten men att den också skapade nya. Genom att gå med i den borgerliga regeringen blev de socialistiska rörelserna ansvariga för den politiska situation Ryssland befann sig i och för de beslut som togs eller inte togs. Bolsjevikerna hade till skillnad från mensjevikerna och socialistrevolutionärerna vägrat att gå med i den nya regeringen, vilket kom att gynna dem då de framstod som enda alternativet till den existerande borgerliga makten ”och som den sanna revolutionens väktare”.[61]

Vid tiden för Lenins återkomst till Ryssland var det bolsjevikiska partiet starkt reducerat och organiserade inte många medlemmar. Under våren, sommaren och hösten 1917 skulle medlemsantalet öka anmärkningsvärt, bland annat till följd av partiets strategiska beslut och förmåga att organisera missnöjda arbetare och militärer för sin sak. I juni var bolsjevikerna fortfarande numerärt underlägsna både mensjevikerna och socialistrevolutionärerna men medlemsantalet växte snabbt genom bolsjevikernas effektiva antikrigspropaganda som hörsammades av alla dem som längtade efter ett omedelbart slut på kriget.[62]

Till formen var oktoberrevolutionen en politisk kupp organiserad av bolsjevikerna. Samtidigt hade bolsjevikpartiet blivit det numerärt största partiet vilket indikerar att maktövertagandet hade ett starkt stöd bland arbetarklassen och folket. Natten till den sjunde november störtades koalitionsregeringen i en oblodig och odramatisk statskupp genom att bolsjevikpartiet under Lenins ledning tog över Vinterpalatset som huserade regeringen och ockuperade centrala kommunikationsknutpunkter i Petrograd. Formellt tog revolutionen slut redan samma dag när Allryska sovjetkongressen tog över den politiska makten i Ryssland. I verkligheten hamnade makten i Folkkommissariernas råd vilket var ett organ som uteslutande bestod av bolsjeviker.[63]

Oktoberrevolutionen i socialdemokratisk press

När det gäller den socialdemokratiska pressen framstod skribenterna i *Social-Demokraten* och *Arbetet* som skeptiska i sin nyhetsrapportering till den riktning som händelseutvecklingen i Ryssland hade tagit under som-

—

[61] Pipes 2005, s. 146ff.

[62] Pipes 2005, s. 172ff.

[63] Nationalencyklopedin, ryska revolutionen. http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/ryska-revolutionen (hämtad 2017-09-06)

maren. Bolsjevikernas allt starkare ställning oroade utan tvekan då den både utmanade Andra internationalens reformistiska och parlamentariska syn på den socialistiska kampen och den historiesyn som var förbunden med denna. Den andra november rapporterar *Arbetet* angående ryktena om att bolsjevikerna planerade en aktion till den tredje november att ”[d]e ihållande ryktena äro föremål för livliga kommentarer i pressen […] Flertalet tidningar fördöma och klandra på det strängaste det planerade försöket”.[64] När revolutionen precis har genomförts tycks det mest påfallande vara den osäkerhet tidningarna uttrycker kring vad det är som egentligen har hänt och hur det ska förstås i ett vidare sammanhang, vilket delvis hade med den bristande nyhetsförmedlingen från Ryssland att göra. Osäkerheten påminner om den vänstersocialistiska tidningen *Folkets Dagblad Politikens* initiala tvekan över hur februarirevolutionen skulle tolkas. I *Arbetet* skriver man den 12 november att ”[v]ad denna tystnad betyder, är det omöjligt att uttala sig om, men sannolikt ha ovanliga händelser ägt rum i Petrograd”.[65] Den sjunde november går det att läsa i *Social-Demokraten* att ”[b]olsjevikerna i Petrograd resa sig mot regeringen” och att arbetarrådet har tillsatt en militärkommitté med diktatorisk myndighet.[66] I *Arbetet* märks också den skeptiska inställningen till bolsjevikerna genom att tidningen redan några dagar efter bolsjevikernas ”kupp” misstror dess framtid. Den 13 november noterar tidningen att ”inbördeskriget i Ryssland [är] i full gång”, dagen därpå konstateras att ”bolsjevikerna störtats från sin maktställning och knappast skola kunna vinna den tillbaka”.[67]

De socialdemokratiska tidningarnas rapportering om oktoberrevolutionen visar på hur nära förbundet användningen av begreppet revolution var med en värdering av situationen, ytterst vilande på ett historiefilosofiskt antagande om det sociala framstegets historia. Begreppsanvändningen reflekterar att *Arbetet* inte tror att händelserna i fråga är en del av en sådan historia och därför inte kan vara bestående. Genom att referera till oktoberrevolutionen som kupp och inbördeskrig ges inte händelseutvecklingen den innebörd som tidningarna menar att revolutionsbegreppet avser. Snarare beskrivs den som den verkliga revolutionens motsats, en politisk händelse som inte tillerkänns revolutionens mål och därmed inte dess status. Avfärdandet av händelsens status som revolution påminner om det förmoderna och det konservativa revolutionsbegreppets retorik för vilket politiska upp-

—

[64] *Arbetet*, 2/11 1917.
[65] *Arbetet*, 2/11 1917.
[66] *Social-Demokraten*, 7/11 1917, s. 6.
[67] *Arbetet*, 13 och 14/11 1917, s. 2.

lopp inte tillerkändes en positiv, verkligt revolutionär karaktär utan avfärdades som inbördeskrig (Bürgerkrieg) eftersom upprätthållandet av ordningen framställdes som det högsta goda och den styrande klassens uppgift.

I *Arbetet* förklarades oktoberrevolutionen initialt som ett resultat av ”den allmänna krigströttheten i samverkan med missnöjet över livsmedelsbristen […]” och det konstateras att ”någon allmän anslutning till deras [Lenin och de övriga bolsjevikernas] utopiska planer finns nog icke i Ryssland”.[68] Genom att avfärda oktoberrevolutionen som ett upplopp som brutit ut till följd av yttre förhållanden som krigströtthet och livsmedelsbrist, samt att beskriva den som en utopisk plan markeras att händelsen inte uttrycker en historisk utvecklingsprocess och därför inte kan betraktas som revolution. Resonemanget bygger liksom tidigare exempel på föreställningen att en händelse måste kunna inordnas i en viss historisk ram för att kunna förstås som revolution.

1918 var *Arbetets* negativa inställning till bolsjevikerna och oktoberrevolutionen grundmurad. I januari hade bolsjevikerna upplöst den konstituerande församlingen och revolutionen försvarades i inbördeskrigets form. Inbördeskriget, som Pipes delar upp i tre faser, startade nästan omedelbart efter oktoberrevolutionen och varade fram till 1922. Den första fasen sträckte sig från oktoberrevolutionen och fram till världskrigets slut ett år senare.[69] I huvudsak utkämpades kriget mellan den bolsjevikiska Röda armén och de så kallade vita styrkorna som utgjordes av olika grupper som alla motsatte sig den politiska utvecklingen och som menade att oktoberrevolutionen var illegitim. I Nationalencyklopedin står det att läsa att de vita styrkorna förenades i ”en nationalistisk strävan efter att bevara det gamla Tsarryssland”.[70] Pipes menar däremot att ingen av de vita arméerna kämpade för monarkins återinförande även om merparten av de vita officerarna var monarkister och betonar vidare att samtliga tog ställning för ett återinkallande av konstituerande församlingen och ”genomförde Provisoriska regeringens lagar på de områden de styrde över”.[71]

Under sommaren uttryckte *Arbetets* skribenter förhoppningar om ett närstående slut på bolsjevikernas makt. Det framhölls att oppositionen mot bolsjevismen framträdde på alla håll.[72] Under rubriken ”Början till slutet?” –

—

[68] Arbetet, 9/11 1917, s. 4.
[69] Pipes 2005, s. 274.
[70] Nationalencyklopedin, ryska inbördeskriget.
http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/ryska-inbördeskriget (hämtad 2017-09-07)
[71] Pipes 2005, s. 274.
[72] *Arbetet*, 1/7 1918, s. 3.

vilken markerade att tidningen inte förväntade sig att bolsjevikernas ställning skulle bli långvarig – uttrycktes förhoppningen om att inbördeskriget skulle bli Rysslands befrielsekrig.[73] Vid Volgaguvernementen och Ural betecknades stämningen som ”revolutionär och antibolsjevistisk”, vilket antyder att tidningen inte betraktade oktoberrevolutionen och bolsjevikernas maktövertagande föregående år som en riktig, socialistisk revolution. I artikeln är det istället inbördeskriget som tilldelas revolutionär potential.

Oktoberrevolutionen i vänstersocialistisk press

Den vänstersocialistiska tidningen *Folkets Dagblad Politikens* reception av oktoberrevolutionen var på många sätt de socialdemokratiska tidningarnas motsats. Oktoberrevolutionen beskrevs inte endast som en revolution utan den tillskrevs statusen av att ha räddat revolutionen. Månaderna som följde på oktoberrevolutionen täcktes tidningens förstasidor av rubriker som ”Revolutionen segrar i Ryssland”, ”Fredsrevolutionen fortskrider”, ”De som räddat revolutionen”, ”Den ryska arbetarregeringen förverkligar oavlåtligen socialismens principer”.[74] Liksom de socialdemokratiska tidningarna grundade *Folkets Dagblad Politiken* sitt begrepp om revolution i dess förverkligande av en historiskt given samhällsutveckling, skillnaden var att *Folkets Dagblad Politiken* betraktade oktoberrevolutionen som en sådan händelse.

Folkets Dagblad Politikens mottagande av oktoberrevolutionen kan lite förenklat delas upp i två faser relaterade till den politiska händelseutvecklingen i Ryssland och det övriga Europa samt till förhoppningarna knutna till denna. Den första fasen fokuserar på revolutionen som kraften som kan ge mänskligheten fred, och förhoppningsvis en varaktig sådan, medan den andra tenderar att starkare betrakta och framförallt rättfärdiga revolutionen som början på den världsomspännande sociala revolutionen. I båda dessa faser återfinns föreställningen om revolutionen som ändamålsenlig och på ett sätt given utifrån en både historiefilosofisk och mer materialistiskt betonad stadieteoretisk historiesyn. Revolutionen och förhoppningarna som den väcker i den vänstersocialistiska tidningen uttrycktes ofta med hjälp av natur- och evolutionärt inspirerade metaforer, vilka tillsammans med idealistiskt färgade beskrivningar av det ryska folkets hjältemodiga kamp visar att kampen om revolutionsbegreppets innebörd var strukturerad runt spänningen mellan determinism och voluntarism. Revolutionen beskrevs både som en slags historisk kraft som ohejdbart förde utvecklingen framåt mot

—

[73] *Arbetet*, 2/7 1918, s. 3.

[74] *Folkets Dagblad Politiken*, 15, 26 och 30/11, 8/12 1917, s. 1.

det socialistiska samhället och som beroende av att sinnena hos massan, folket och proletariatet var uppfyllda av visshet om revolutionens kraft.[75]

Tidningens första reception av oktoberrevolutionen var i hög grad förankrad i förhoppningen att revolutionen, till skillnad från februarirevolutionen som visat sig vara en besvikelse, skulle innebära krigets slut och i förlängningen världsrevolutionens infriande. I texten ”Revolutionärt lufttryck” från den nionde november uttryckte C. N. Carleson sina förhoppningar angående just detta. Händelserna i Ryssland, som betecknas som ”Rysslands n y a, klart proletäriska och pacifistiska revolution”, beskrivs av Carleson som ”[b]örjan av en ny akt i det stora skådespelet. Den radikala, socialistiska freden med omedelbar vapenvila stiger fram i allt tydligare drag och allt större kraft”.[76] I ”Revolutionens fredskraft” fastslår Ivar Vennerström att det är en ”proletärisk revolution” de bevittnar i Ryssland. ”En ny fredssignal från jättelandet i öster tonar högre än kanondundret från världskrigets alla fronter.”[77] Hos Zeth Höglund går identifikationen av oktoberrevolutionen som fredens befriare så långt att han i sin kritik av socialdemokraternas avfärdande av revolutionen tillspetsat slår fast förhållandet som ”[f]ör eller emot arbetarrevolutionen, för eller emot freden”.[78] Februarirevolutionen förråddes av ”socialpatrioter och borgare” framkastade Höglund. Genom att dessa gjorde orätt mot revolutionens intentioner och mot ”arbetarnas och soldaternas offerrika kamp”, var en ny revolution som infriade fred och signalerade början på världsrevolutionen tvungen att komma, resonerande han.

> Skärpning av kriget, fängelse- och dödsstraff i stället för fred och frihet och bröd, var vad den första revolutionens borgerligt radikala makthavare gav det lidande folket. *Därför måste den andra revolutionen komma.* [egen kurs.][79]

För Höglund och de andra skribenterna vilkas texter citerats ovan framställdes oktoberrevolutionen i det här skedet först och främst som räddaren av februarirevolutionens ursprungliga intentioner, det vill säga omedelbar fred och ett första förhoppningsfullt steg mot infriandet av det socialistiska samhället som enligt en det sociala framstegets logik måste komma. Revolutionen tillmäts epiteten ”proletärisk” och ”pacifistisk” för att markera att

—

[75] Se exempelvis Carl Lindhagens text ”Den gamla och den nya tiden”, *Folkets Dagblad Politiken*, 9/11 1917, s. 1.
[76] *Folkets Dagblad Politiken*, 9/11 1917, s. 4.
[77] *Folkets Dagblad Politiken*, 27/11 1917, s. 1.
[78] *Folkets Dagblad Politiken*, 6/12 1917, s. 1.
[79] *Folkets Dagblad Politiken*, 6/12, 1917, s. 1.

den till skillnad från februarirevolutionen är att betrakta som en sann revolution vars historiska mission är djupt förankrad både hos det kämpande folket och hos bolsjevikerna. Världskrigets situation beskrevs som så tillspetsad och eländig att bolsjevikernas revolution inte bara förbands med förhoppningar om att göra slut på kriget utan även med att initiera den slutgiltiga världsfreden. Fredrik Ström utropade att ”klarare än någonsin måste nu världen se att *endast* en arbetarrevolution skall bringa freden och rädda kulturens rester”, och i artikeln ”Den stora freden” av Gustav R-n beskrevs freden som en historisk storhet liknande revolutionen, vilken både erkänns statusen av att föra historien framåt och som beroende av att revolutionärerna besjälades av fredens mäktiga idé.

> Freden har börjat ta plats i nationernas medvetande. I öster syns den nära och det är män och kvinnor av vår egen åskådning som först gått fram att göra den till verklighet. Även i väster röra sig krafter för freden och en dag höra vi att också där det avgörande steget blivit taget. Skall freden som slutes bli en sådan som vi hoppas på? En fred som aldrig brytes? […] Freden betyder inte endast slut på kriget, den är mer än så, en av mänsklighetens stora idéer och en nation som har den klar i sitt medvetande, börjar ej krig. Ur djupet av denna idé skall freden framspringa för att bli varaktig. […] Det är det bolsjevikiska Rysslands världshistoriska förtjänst, att det från sin sida skred till fred ej endast drivet av omständigheterna utan buret av en idé som besjälade bolsjevikerna innan kriget kom […][80]

Exemplen ovan illustrerar en tendens i den vänstersocialistiska pressen att tillmäta idealitet en allt större vikt. Det högstämda och svallande talet om freden som ska rädda kulturens rester och om ”en fred som aldrig brytes” uppvisar likheter med Kants upplysningstänkande om den eviga freden. Samtidigt är vänstersocialisternas uppfattning om fredens villkor rotade i ett historiematerialistiskt resonemang, fredens möjligheter är ytterst avhängiga materiella förhållanden.

När bolsjevikerna upplöste den konstituerande församlingen i januari 1918 rapporterade *Folkets Dagblad Politiken* om händelsen som ”konstitutionell revolution i Ryssland” och tillmätte på så vis händelsen en positiv karaktär och statusen av att vara en fortsättning på den fullt legitima oktoberrevolutionen.[81] Händelsen markerar början på den period som med inbördeskrig i Ryssland och revolutionära resningar över Europa kom att betecknas som en ”revolutionär period” av tidningens skribenter. Genom

—

[80] *Folkets Dagblad Politiken*, 11/1 1918, s. 5.
[81] *Folkets Dagblad Politiken*, 21/1 1918, s. 1.

att framställa perioden som revolutionär användes ett revolutionsbegrepp där den revolutionära kampen i hög grad framstod som legitimerad av kampen mot reaktion och motrevolution – ett resonemang som Koselleck menar utmärker det moderna revolutionsbegreppets tendens att förstå revolutionen som permanent. Fredrik Ström slog med välbekant retorik fast att ”[s]å har det oundvikliga kommit”. Beslutet kan inte ha varit lätt för bolsjevikerna att ta, konstaterar han, men var utan tvekan det rätta då ”de stora, överskuggande arbetar- och bondeintressena, socialismens och revolutionens, men framför allt fredens heliga sak har fått diktera beslutet.”[82] Retoriken står i direkt kontrast till SAP:s tolkning av socialism, i vilken vägen till det socialistiska samhället gick genom reformer.

Den politiska händelseutvecklingen i grannlandet Finland ägnades mycket uppmärksamhet i både vänstersocialistisk, socialdemokratisk och syndikalistisk/ungsocialistisk press. I Finlandsfrågan fick de olika revolutionsuppfattningarna ett konkret uttryck. Den svenska socialistiska pressen följde inte bara händelseutvecklingen i Ryssland noga utan rapporterade också frekvent om världskrigets nya händelser och hur revolter och politiska skeenden i Europa kunde tolkas i förhållande till den utveckling som påbörjats med februarirevolutionen. Inte minst var det de politiska omvälvningarna i Finland som var nära förbundna med händelseutvecklingen i Ryssland som var föremål för pressens uppmärksamhet. 1916 hade den finska riksdagen, lantdagen, fått socialistisk majoritet. Vid valen i oktober 1917 förlorade de majoriteten och det tillträdde en borgerlig regering under P.W. Svinhufvud. Den sjätte december deklarerade lantdagen Finlands självständighet från Ryssland, vilken erkändes av Folkkommissariernas råd i Ryssland på nyårsdagen 1917. Landets politiska och sociala situation var dock präglad av starka sociala motsättningar till följd av en utbredd arbetslöshet, livsmedelsbrist och sociala problem. Oktoberrevolutionen hade inte bara möjliggjort Finlands självständighet utan den intensifierade också de starka sociala spänningar som fanns i landet. Spänningarna övergick i våldsamma konfrontationer när borgerligheten började att rekrytera privata styrkor, så kallade skyddskårer. Med vapen från ryska soldater försvarade sig socialisterna genom att upprätta så kallade röda garden.[83] Den 28 januari 1918 gjorde de röda statskupp och grep makten i Helsingfors medan den lagliga regeringen flydde till Vasa.

—

[82] *Folkets Dagblad Politiken*, 21/1 1918, s. 1.

[83] Nationalencyklopedin, finska inbördeskriget. http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/finska-inbördeskriget (hämtad 2017-09-07).

För *Folkets Dagblad Politikens* skribenter inordnades händelserna snabbt i den revolutionära period som de uppfattade sig befinna sig i. Händelserna i Finland beskrevs ofta med metaforer hämtade från naturen som för att visa på dess ohejdbara kraft. Tillsammans med framförallt den politiska utvecklingen i Tyskland som på hösten 1918 skulle utmynna i revolution tycktes nyhetsförmedlingen framförallt ha som funktion att påvisa världsrevolutionens annalkande och på så vis de unika händelsernas och revolutionernas funktion i det nödvändiga och ändamålsenliga framåtskridande som var det sociala framstegets historia. Om händelserna i Finland på senhösten och vintern 1917 och de första månaderna av 1918 hette det bland annat att ”[r]evolutionsvågen har svällt ut till omfattning och styrka, som ej med lätthet låter sig hejdas [...] [m]en det var för sent att förhindra lavinen, som en gång på färd rullade vidare av sin egen kraft”.[84] Angående utvecklingen i Finland och Centraleuropa slogs det optimistiskt fast att ”[d]et jäser i centralstaterna” och att man var på ”revolutionens tröskel”.[85]

Oktoberrevolutionen i syndikalistisk och ungsocialistisk press

Revolutionens mottagande i syndikalistisk och ungsocialistisk press kännetecknades till en början framförallt av en stor osäkerhet beträffande vad det var som bevittnats. Mer entydigt ändamålsenliga resonemang lät vänta på sig då rapporteringen i första hand tycktes vara styrd av en stark önskan om att revolutionen skulle innebära världskrigets slut och början på den världsomspännande sociala revolutionen i syndikalistisk bemärkelse. *Syndikalistens* skribenter betecknade revolutionen som ”[b]olsjevikernas fredsaktion”, och de socialdemokratiska tidningarnas skepsis till händelseutvecklingen tolkades som att socialdemokratin återigen avslöjade sin ”bakåtsträvande natur”. Tidningen frågade sig retoriskt om det bortsett från bolsjevikerna fanns något annat klokt folk i världen.[86] Fullständigt frigjord från föreställningar om revolutionen som nödvändig i en stadieteoretisk mening var dock inte den tidiga receptionen, vilket visar på hur grundmurad uppfattningen om revolutionen som nödvändig i den bemärkelsen var i hela den socialistiska världen. I det tidiga skedet uppfattade tidningens skribenter revolutionen som en politisk revolution som förverkligade samhällets nödvändiga framåtskridande, men redan så tidigt som den 15 december uttryckte Axel Andersson sitt tvivel på oktoberrevolutionens framgång. Visserligen förstods revolutionen som värd sympati, men troddes endast

---

[84] *Folkets Dagblad Politiken*, 28/11 1917, s. 3.
[85] *Folkets Dagblad Politiken*, 1/2 1918, s. 2.
[86] *Syndikalisten*, 5/12 1917, s. 1.

kunna resultera i misslyckande. ”Ingen verklig revolutionär kan underlåta att sympatisera med *försöket*, men varje *ärlig* revolutionär måste medgiva att det hela endast kan utmynna i ett *fiasko*.”[87] Påståendet indikerar en syn på revolutionen som politisk men som sådan inte tillräcklig för att genomföra det socialistiska samhället som var målet för den syndikalistiska kampen och den sociala revolutionen.

I linje med de tidigare analyserade tidningarnas reception av oktoberrevolutionen verkar också *Syndikalistens* skribenter ytterst förstå begreppet revolution som förverkligandet av den stadiebundna och redan givna samhällsutvecklingen. 1918 avfärdade journalisten Ragnar Casparsson, som skrev regelbundet i ungsocialistiska, syndikalistiska och vänstersocialistiska tidningar som *Brand*, *Syndikalisten*, *Arbetaren* och *Folkets Dagblad Politiken*, de ryska revolutionerna med argumentet att de endast var politiska revolutioner och som sådana var de inte förmögna att infria syndikalismens mål; den sociala revolutionen och mänsklighetens ekonomiska och politiska frigörelse.

> Det som genast slår en vid betraktandet av dessa båda revolutionära rörelser, är den totala frånvaron av de särdrag, som kännetecknar en värkligt proletärisk revolution. I båda fallen äro revolutionerna avgjort *politiska*.[88]

I Casparssons text framgår det syndikalistiska revolutionsbegreppets innebörd av mognadsprocess, eller evolutionistiska karaktär om man vill uttrycka det så, tydligt. Han betonar att varje social revolution kommer att misslyckas om inte arbetarna är mogna för en ny produktionsordning.[89] Tidningens ambivalenta förhållande och starka önskan att se oktoberrevolutionen som bekräftandet av det sociala framstegets historia kom också till uttryck veckan därpå då tidningen försvarade bolsjevikernas ”proletariatets diktatur” och beskrev perioden som den nödvändiga övergången till det socialistiska samhället. ”Men betänk att denna proletariatets revolutionära diktatur endast är nödvändig under revolutionens genombrott. Den *verkliga* revolutionen måste naturligtvis försvaras mot alla motståndare.”[90] I artikeln framställs oktoberrevolutionen och den efterföljande perioden som det första steget mot den verkliga revolutionen, det vill säga syndikalisternas sociala revolution som tänktes infria det socialistiska samhället. Jag förstår

—

[87] *Syndikalisten*, 15/12 1917, s. 3.
[88] *Syndikalisten*, 3/8 1918, s. 1.
[89] *Syndikalisten*, 3/8 1918, s. 1.
[90] *Syndikalisten* 22/12 1917, s. 3.

det som att det revolutionsbegrepp som används i tidningen inte förändras påtagligt under den här perioden, däremot uttrycks en djup osäkerhet kring hur själva oktoberrevolutionen ska förstås.

1918 års första dagar utropade *Brands* Ernst J. Lundqvist sin förhoppning om att den nyss bevittnade revolutionen var början på något större. Den världsomspännande revolution som författaren hade i åtanke framställdes med en eskatologisk vokabulär vilken beskrev revolutionen som en historisk kraft som tids nog skulle svepa med sig mänskligheten och infria alla dess förhoppningar.

> Vi känna dess närhet, vi ana den starkare än någonsin, denna röda revolution, som skall skänka mänskligheten lycka, rättvisa och människovärde; som skall krossa detta skändliga samhälle, byggt på våld, lögn och orättvisa […][91]

Revolutionens löfte sköts dock på en obestämd framtid. Artikeln kan därför betraktas som ytterligare ett exempel på syndikalisternas och ungsocialisternas tendens att å ena sidan uppmana till revolutionär entusiasm genom att framställa samtiden som genomsyrad av revolutionens ande, å andra sidan förlägga den slutliga omvälvningen till framtiden. ”Vi ana allt detta [att revolutionen måste komma] – men vi ana också att det ännu är långt borta”.[92] I texten kan en uppmaning till läsarna att välja den långsamma vägen då den stämmer bättre överens med det historiskt möjliga skönjas. ”Marschen mot framtiden, mot slutuppgörelsens dag, går långsamt. Men den går så mycket säkrare.”[93]

Framstegstankens olika yttringar

I kapitlets första del har jag velat visa på hur revolutionerna initialt uppfattades och hur snabbt de tolkades utifrån en redan bestämd syn på vad begreppet revolution innebar. Jag har också velat belysa hur splittrad och tidvis motsägelsefull en tidnings nyhetstolkning kunde vara samt vilka likheter som trots allt fanns i de olika tidningarnas revolutionsuppfattning. I och med oktoberrevolutionen polariserades uppfattningarna om händelseutvecklingen i Ryssland vilket fick betydelse för de sätt som begreppet revolution användes på. Konflikterna blev djupare och därmed uppstod behovet av att utlägga revolutionens natur på olika sätt i syfte att förklara revolu-

—

[91] *Brand*, 5/1 1918, s. 1.
[92] *Brand*, 5/1 1918, s. 1.
[93] *Brand*, 5/1 1918, s. 1.

tionens plats i rörelsens historiesyn och samhällsanalys. Anledningen till detta är inte bara av teoretisk natur utan har till stor del att göra med att både legitimera den egna politiska strategin och förhållandet till den internationella socialistiska händelseutvecklingen. I och med oktoberrevolutionen kan man säga att revolutionsbegreppet antar en antagonistisk karaktär där begreppets bestämning framstår som en avgörande kamp eftersom makten över begreppet är central för de socialistiska organisationernas identitet och förhållande till socialismens revolutionära förflutna.

I detta kapitels andra del avser jag att undersöka kronologiska förändringar och kontinuitet under olika tematiska rubriker. Den här delen utgår från avsnittet ovan och rör sig på ett friare sätt över undersökningens period och över organisationsgränser.

Av tidningarnas mottagande av revolutionen har vi kunnat se att olika teman kan urskiljas med avseende på revolutionsbegreppets ändamålsenliga bestämningar. Samtliga grupper gör en åtskillnad mellan politisk och social revolution och för ungsocialisterna och syndikalisterna blev bestämningarna av dessa allt viktigare under den studerade perioden. Dock verkar det inte finnas någon tydlig enighet i hur begreppen används inom eller mellan grupperna. Separationen eller sammansmältningen av begreppen social och politisk revolution rör på olika sätt de två spänningarna mellan reform och revolution och mellan revolutionen uppfattad som partikulär eller universell. Ett annat tema är tendensen att diskutera händelseutvecklingen utifrån föreställningen om den som en revolutionär period som kännetecknas av historiska lagar möjliga eller omöjliga för revolutionären att avtäcka, det vill säga revolutionen som deterministiskt bestämd eller uppfattad som avhängig voluntarism. Debatten gällande förhållandet mellan våld och revolution intensifierades onekligen i oktoberrevolutionens efterföljd och utgör ett tredje tema som jag kommer att undersöka i det här avsnittet. Ett fjärde tema slutligen, som är så pass omfattande och därför har blivit tilldelat ett eget kapitel, är naturmetaforiken och hänvisningarna till evolutionen. De olika perspektiven går in i varandra och är egentligen inte möjliga att fullständigt åtskilja analytiskt då de rör sig på olika nivåer.

Politisk och social revolution

I nyhetsrapporteringen om februari- och oktoberrevolutionen framgår det att begreppen social och politisk revolution kan förstås på flera sätt. Å ena sidan kan de betraktas som olika typer av revolutioner i förhållande till målet, å andra sidan kan begreppen användas för att beskriva olika medel att genomföra det socialistiska samhället med. Det går till exempel att hävda

att en politisk revolution kan förverkliga den sociala revolutionens mål genom att innebära en fullständig omdaning av samhällets sociala grund, samtidigt som det är lika möjligt att göra gällande att den sociala revolutionen är ett mål som infrias genom reformer.

Ett ytterligare perspektiv på relationen mellan social och politisk revolution rör det temporala och, kanske man kan uttrycka det som, det kausala förhållandet dem emellan. För detta perspektiv utgör den politiska revolutionen en skärningspunkt mellan olika revolutionsuppfattningar. Är den politiska revolutionen en fortsättning på sociala förändringar vilka kan uppfattas som en social revolution, eller är förhållandet det omvända, det vill säga att den politiska revolutionen föregriper den sociala? Eller är det till och med så att den politiska revolutionen innefattar den sociala revolutionen?

Kosellecks svar på frågorna ovan skulle vara att det moderna revolutionsbegreppet kännetecknas av att i allt högre grad fyllas med ett socialt innehåll vilket medför att målet för den politiska revolutionen är mänsklighetens emancipation genom att samhällsgrunden omstöps till något nytt. Förändringen kan tolkas som att gränsen mellan det politiska och sociala luckras upp. I avhandlingens metodkapitel ställde jag frågan hur revolutionsbegreppets tendens att konvergera med reform och evolution ska förstås i relation till hur möjligt politiskt handlande begreppsliggörs; urholkar begreppsförskjutningen den egentligt politiska karaktären i revolutionsbegreppet, tillsluts det historiska rum som öppnats av den franska och den amerikanska revolutionen eller är det tvärtom möjligt att förståelsen av revolutionen som politisk kan bestå bredvid förståelsen av den som nödvändig? Dessa frågor kommer att vägleda undersökningen i det kommande avsnittet.

I det här första avsnittet kommer jag att analysera den sociala revolutionens plats i den socialistiska pressen. Den vänstersocialistiska och socialdemokratiska begreppsanvändningen kommer huvudsakligen att illustreras genom en undersökning av en debatt om begreppets innebörd som fördes i tidskrifterna *Zimmerwald* och *Tiden* mellan C.N. Carleson och Gustav Möller 1918. Begreppet den sociala revolutionen var som tidigare konstaterats oerhört betydelsefullt för ungsocialisterna och syndikalisterna, vilket avspeglas i att det användes i nästan varje text som diskuterade den socialistiska kampen. Begreppet var även som vi har sett centralt för den reformistiska socialdemokratin efter oktoberrevolutionen. Det var med demokratin som en social revolution skulle kunna genomföras och det socialistiska samhället infrias så småningom. I syfte att belysa detta revolutionsbegrepp avser jag att analysera hur begreppet användes och ändrade innebörd från februarirevolutionen och flera år framöver i pressen.

Undersökningen i kapitlets första del visade att februarirevolutionens innebörd i hög grad ringades in med hjälp av begreppen politisk och social revolution. Även om båda begreppen var positivt laddade framställdes den sociala revolutionen som den eftersträvansvärda eftersom den på ett tydligare sätt pekade fram mot socialismens infriande. Under resten av den period som jag studerar gällde den huvudsakliga begreppsstriden definitionen av den sociala revolutionens innehåll. Begreppet politisk revolution diskuterades antingen i termer av borgerlig revolution, och som sådan betraktades den av både socialdemokrater och den socialistiska vänstern som ofullständig, eller i förhållande till frågor avseende om det revolutionära våldet var legitimt. Begreppet den sociala revolutionen tycks alltså ha fått illustrera både det vi vanligen associerar med politisk revolution, det vill säga ett plötsligt och fullständigt omkullkastande av den politiska ordningen, och långsammare sociala och samhälleliga förändringar.

Uttrycket den sociala revolutionen har en lång historia i socialistiska sammanhang. Kautskys kanoniska text *Den sociala revolutionen* publicerades 1906 och uttrycket hade länge varit centralt för de svenska socialisterna när de avsåg att sätta ord på sin rörelses medel och mål. Även om begreppet på många sätt var etablerat före februarirevolutionens utbrott och användes för att beteckna både reform och målet för den legitima politiska revolutionen har jag inte kunnat se att det användes i den socialdemokratiska pressen månaderna som föregick revolutionens utbrott. För socialdemokratisk del innebar februarirevolutionen att begreppsanvändningen reaktiverades genom att socialdemokrater gick i polemik med den radikalare vänstern och hävdade den egna definitionen som den riktiga. Med begreppet den sociala revolutionen kunde, uppfattar jag det som, idén om reformismen som den enda och rätta vägen mot socialismens infriande räddas i en osäker och turbulent tid skakad av politiska revolutioner, före den politiska demokratins genombrott.

Ett exempel på detta kan tas i Sven Backlunds kritik av bolsjevikernas politik i *Tiden* 1917. I texten polemiserar han med vänstersocialisterna genom att hävda att bolsjevikernas maktövertagande var illegitimt eftersom det inte skedde i enlighet med den historiska utvecklingen. Backlund propagerade för den långsamma utvecklingen och hävdade att en politisk revolution inte kunde bli framgångsrik om den inte byggde på en upplyst massa.

> En revolution kan vara nödvändig för att bryta stelnade former, som överlevt sig själva. Den kan utföras av en minoritet, om den har ett k l a r t o c h b e s t ä m t m å l, som eftersträvas av en överväldigande majoritet av befol-

> kningen. Men en revolution innebär i sig intet nyskapande, den är en formalitet, en utlösning av krafter som redan mognat.[94]

För Backlund framstår den politiska revolutionen inte som aktion utan som reaktion. När den väl sker, som i citatet ovan, utgör den en följd av samhällets oundvikliga utveckling. Den politiska revolutionen avskalas på så vis sin betydelse av aktivism och voluntarism genom att inordnas under en evolutionärt inspirerad syn på samhällsutveckling. Inordnandet eller analogin fortsätter genom att han hävdar att samhällets utveckling ”är en organisk process inom samhället självt. Ett samhällets eget verk, icke ett verk av en enskild klass”.[95] Backlund framhåller samhällsutvecklingens likhet med evolutionen i så hög grad att klasskampens betydelse fullständigt tycks underordnas denna. Det är inom ramen för en sådan logik som han sedan framhäver arbetets och den politiska kampens betydelse på följande vis: ”Men för det positiva mänskliga framsteget behöves endast tre ting: arbete, arbete och arbete”.[96] Medan den politiska revolutionen fråntas betydelsen av aktivitet är det strävsamma arbetet för upplysning som betraktas som politiskt handlande, dock inom en redan given syn på samhällsutvecklingens riktning. I Backlunds reformism är det framförallt kultur och bildning som tillskrivs central betydelse, den sociala revolutionen – menar han – kan endast komma när mänskligheten är kulturellt mogen.

> Den sociala revolutionen skall mogna så småningom, skall kunna komma endast som ett verk av seklers oförtrutna arbete. Som ett resultat av ökad k u n s k a p och b i l d n i n g hos männen i ledet. Det är kulturen som skall närma människorna till varandra, närma det förgångna till nutiden och det kommande.[97]

Här ser vi hur Backlund framställer den sociala revolutionen som ett mål för den långsamma och arbetsamma kampen för ett socialistiskt samhälle. Den sociala revolutionen tillskrivs karaktären av att vara både mål och medel, men ett medel som mognar fram organiskt och som samtidens socialister i sin kamp därför har att betrakta som ett delmål.

Vi har anledning att återkomma till betydelsen av bildning i kapitlet om revolutionären. Här vill jag bara kort stanna upp vid kulturens plats. Det vore missvisande att säga att Backlund använde sig av begreppet kultur på

—

[94] Sven Backlund, ”Bolsjevismens faror och misstag”, *Tiden*, 1917: 11, s. 337.
[95] Backlund, ”Bolsjevismens faror och misstag”, *Tiden*, 1917: 11, s. 338.
[96] Backlund, ”Bolsjevismens faror och misstag”, *Tiden*, 1917: 11, s. 337f.
[97] Backlund, ”Bolsjevismens faror och misstag”, *Tiden*, 1917: 11, s. 338.

ett sätt direkt inspirerat av Kant. Däremot går det att konstatera att han i likhet med upplysningsfilosoferna tilldelade kultur en framträdande plats i sina idéer om samhällets och mänsklighetens värden. Kant uppfattade kulturen som naturens sista ändamål med avseende på mänskligheten och som det som gjorde mänskligheten mottaglig för ändamål som var högre än dem naturen kunde tillfredsställa. Jag läser Backlund som att han tillskriver kulturen en privilegierad plats som ändå påminner om detta sätt att tänka, dock utan Kants explicita utläggningar om hur naturen verkar för mänsklighetens utveckling. För Backlund är det samhällsutvecklingen själv som utgör närmast en organisk process. Kulturen, menar Backlund exempelvis, är det som närmar människorna till varandra och överbygger avstånden mellan historien, samtiden och framtiden.

Vi förflyttar oss till året 1918, då innebörden av begreppet social revolution var uppe för livlig diskussion i *Tiden* och *Zimmerwald*. Anledningen till debatten var att begreppet börjat användas allt oftare av bolsjeviker och vänstersocialister för att förklara och legitimera händelseutvecklingen i Ryssland. Det började med att socialdemokraten Gustav Möller publicerade en lång artikel om begreppet i *Tiden*, vilken snabbt möttes av stark kritik från vänstersocialisten C. N. Carleson.

Möllers artikel började med att kritisera vad han uppfattade som vänstersocialisternas distanslösa relation till bolsjevikisk politik och retorik.

> Bolsjevikerna ha uppfordrat det internationella proletariatet till en social världsrevolution, själva förklara de att de gripit makten i Ryssland för att förvandla den ryska revolutionen till en social revolution. Den finska socialdemokratin föregav sig vilja genomföra den sociala revolutionen hemma hos sig. Bolsjevismens internationella huvudorgan Politiken förklarar minst en gång i veckan att frälsningen skall komma genom den sociala revolutionen och därmed bör väl hela det nysocialistiska partiet i vårt land anses ha hängivit sig åt den sociala revolutionen som sitt egentliga program.[98]

När bolsjevikerna likställer den sociala revolutionen med avskaffandet av kapitalismen och genomförandet av socialismen på revolutionär väg menar Möller att de missförstått uttryckets innebörd. Bolsjeviker och vänstersocialister har alltså blandat samman begreppen; sociala revolutioner har präglat mänsklighetens hela historia, men de har varken med medlet politiska revolutioner eller med genomförandet av det socialistiska samhället att göra hävdar Möller i detta första steg. Som exempel på historiska sociala revo-

—
[98] Gustav Möller, ”Den sociala revolutionen”, *Tiden*, 1918: 6, s. 241.

lutioner lyfter han fram situationer ur det förflutna då en överklass med revolutionära medel förvandlat fria arbetare till slavar eller när det har skett radikala omfördelningar av mark som inneburit att jorden samlats under ett fåtal godsägare. Även franska revolutionen menar han var en social revolution i den meningen att den innebar exproprierandet av stora egendomar som kunde fördelas mellan landets bondeklass. I den senare betydelsen bedömde han att också den ryska revolutionen med sannolikhet skulle utmynna i en social revolution. Sett till sitt väsentliga innehåll var dock den franska revolutionen en politisk revolution, de sociala förändringarna genomfördes inte genom revolution utan

> […] hade under en lång utveckling förberett den franska revolutionen, som utbröt förnämligast på grund av den allt spändare motsättningen mellan en politisk makt, som helt var samlad hos feodalherrarna med kungen i spetsen, och en på nyare produktionsförhållanden grundad ekonomisk makt hos borgareklassen.[99]

De nya sociala förhållandena som förknippas med den franska revolutionen menar Möller ska förstås som ”en produkt av en än långsammare, än snabbare u t v e c k l i n g, men uppnåddes icke genom själva revolutionen”.[100]

Innan Möller presenterar sin egen definition av den sociala revolutionen och argumenterar för sin syn på historia och samhällelig utveckling avfärdar han Kautskys definition. I Kautskys uppfattning om den sociala revolutionen är begreppet för allomfattande tycks Möller mena. När begreppet innebär att alla typer av strävanden som avser kapitalismens avskaffande och socialismens infriande betraktas som revolutionära har uttrycket tömts på politisk och omvälvande potential genom att slå över i determinism. Ytterst tycks Möller betrakta Kautskys definitioner som djupt problematiska och förvirrande eftersom de förväxlar medel med mål. Revolutionen, konstaterar Möller, ”är en metod. Endast i överförd bemärkelse kan ett mål få karaktären av en revolution”.[101]

> Dessa definitioner innesluta ju nämligen uppenbart, att den sociala revolutionen uppfattas som en m y c k e t l å n g v a r i g process eller, med andra ord, att det socialistiska målet blir produkten av en lång utveckling. Men nu har man för en långsam utveckling ordet evolution eller – om man så vill – helt enkelt utveckling. Uttrycken ”revolution” och ”evolution” äro varandras

—
[99] Möller, ”Den sociala revolutionen”, *Tiden*, 1918: 6, s. 242.
[100] Möller, ”Den sociala revolutionen”, *Tiden*, 1918: 6, s. 242.
[101] Möller, ”Den sociala revolutionen”, *Tiden*, 1918: 6, s. 243.

> motsatser. Att med Kautsky göra dem identiska genom att överflytta ordet revolution till att gälla målet ökar icke k l a r h e t e n utan förvirringen.[102]

Möllers avfärdande är en kritik av en större tendens inom den socialistiska världen för vilken den socialistiska kampen alltid framställs med revolutionära termer, oberoende av vad som faktiskt avses. Detta sätt att använda begreppet revolution har, menar Möller, fått till följd att relationen mellan politik och ekonomi fördunklats.

För de reformistiska socialdemokratiska partier som tillhörde Andra internationalen var den deterministiska synen på förutsättningarna för den politiska kampen en omdebatterad fråga. Sammanslutningen hade kritiserats för att förmedla en deterministisk syn på samhällsutvecklingen som fråntog den politiska kampen sin radikala och omvälvande karaktär. Jag uppfattar Möllers artikel som ett inlägg i den debatten och som ett försök att visa att socialdemokratins reformism i grunden var verkligt revolutionär. I sin text medger Möller att det förvisso funnits deterministiska drag i Andra internationalens historie- och samhällssyn men hävdar att det nu är bolsjeviker och vänstersocialister som representerar samtidens determinism.

Vid sidan av kritiken mot determinismen är Möllers artikel ett inlägg mot den politiska revolutionen och föreställningen att det socialistiska samhället skulle vara möjligt att införa på revolutionär väg. Som konstaterats tidigare utgjorde Finlandsfrågan en skärningspunkt. ”Vi hava i den finska revolutionen ett s k o l e x e m p e l på den kompletta dårskapen i socialismens genomförande på revolutionär väg” konstaterade Möller vars analys av den finska revolutionen likväl uttryckte en deterministisk syn på samhällsutvecklingen.[103] Att revolutionen hade misslyckas skulle inte beklagas, betraktat ur socialismens perspektiv var det tvärtom nödvändigt, hävdade han. Revolutionen hade genomförts under ogynnsamma förhållanden vilket innebar att även om den inte hade slagits ned hade det inte varit möjligt för en socialistisk regim att upprätthålla en nödvändig produktionstakt. Sviktande produktion ”skulle i djupet ha skakat själva tilltron till socialismens samhällssystem och kommit massorna att se räddningen i en återgång till privatkapitalistisk drift”.[104] Att de finska revolutionärerna aldrig gavs möjlighet att visa ”vad socialismen ekonomiskt förmår” innebar därför

—

[102] Möller, ”Den sociala revolutionen”, *Tiden*, 1918: 6, s. 243.
[103] Möller, ”Den sociala revolutionen”, *Tiden*, 1918: 6, s. 250.
[104] Möller, ”Den sociala revolutionen”, *Tiden*, 1918: 6, s. 251.

att ”de socialistiska tänkande massorna” inte skulle få anledning att överge socialismens idé och att socialismen därmed räddades.[105]

Texten vilar på en hög tilltro till samtidens förmåga att infria det socialistiska samhället och den sociala revolutionens mål på reformistisk väg, vilket medför att den i likhet med flera vänstersocialistiska och ungsocialistiska texter framställer en bild av samtiden som är starkt präglad av framstegstanken och bär teleologiska drag. Den allmänna och lika rösträtten (för kvinnor skulle det dröja ytterligare ett år) var bara månader från att infrias och det socialdemokratiska partiet hade konsekvent flyttat fram sina positioner och fått allt större representation i andra kammaren. I flera texter i *Tiden* hade Möller med hjälp av valstatistik kunnat visa att det endast skulle dröja några år tills socialdemokraterna hade majoritet i första och andra kammaren.[106] Med statistik och analys ville Möller visa att den politiska utvecklingen i Sverige följde Marx och Engels idéer om att kapitalismen utvecklades enligt en logik som skulle göra arbetarklassen till en dominerande politisk faktor med förmåga att omkullkasta det rådande samhället. Med en politisk majoritet skulle det vara möjligt att påbörja en fullständig omdaning av landets ekonomiska förhållanden på successiv väg.

> Det är alltså ett demokratiskt samhälle utan utsugning, som den sociala revolutionen skall skaffa oss. Endast detta samhälle är den oinskränkta frihetens och jämlikhetens samhälle. Nu påstår jag, att ett dylikt samhälle icke kan åstadkommas på revolutionär väg. Ett dylikt samhälle kan icke uppstå eller skapas annat än som frukten av en utveckling, vars längd ingen för närvarande kan förutse. Varje försök att med våld och tvång (d.v.s. revolution) genomdriva de förändringar och omvälvningar i det nuvarande produktionssättet, som skulle krävas för ett dylikt samhälle, skall ohjälpligen stranda och leda till oöverskådliga olyckor för den sociala revolutionens initiativtagare.[107]

Möller ifrågasatte samtidens ekonomiska och politiska förhållanden genom att kritisera den omfattande fattigdom som de innebar. Han betraktade fattigdomen som en konsekvens av produktionssättets tendens att samla rikedomarna hos några få och lämna den stora massan i ”fattigdom och elände”. Legitimeringen av förändringar av samhällets produktionssätt skedde således inte utifrån en deterministisk historiesyn på det vis som Kautskys föreställde sig samhällsutvecklingen utan Möller använde sig istäl-

—

105 Möller, ”Den sociala revolutionen”, *Tiden*, 1918: 6, s. 251.
106 Möller, ”Studier i valstatistiken”, *Tiden*, 1918: 5, s. 198.
107 Möller, ”Den sociala revolutionen”, *Tiden*, 1918: 6, s. 244.

let av en moralisk retorik, grundad på teleologiska föreställningar om samhällsutvecklingens historiska framsteg. Den ”nuvarande mänskliga civilisation[en]” innebar en moraliskt grundad förpliktelse att sträva mot det socialistiska samhällets genomförande tycktes Möller mena.

> Vi anse det ovärdigt mänsklighetens nuvarande civilisation att fasthålla vid ett samhällssystem, som medför en inkomst- och förmögenhetsdelning, vilken dömer nio tiondelar av oss att leva i ständig oro att felplacera sina pengar […] Men att komma ur detta sorgliga samhällstillstånd in i det utsugningsfria samhället kan icke ske på revolutionär väg.[108]

När Möller hänvisar till samtidens civilisation gör han det i positiv mening, civilisationen markerar ett utvecklingssteg i det sociala framstegets historia som förpliktigar. Detta sätt att uppfatta begreppet korresponderar med upplysningstänkarnas syn på civilisationen och visar att Möller inte betraktar begreppet som ett ensidigt borgerligt sådant, förknippat med det kapitalistiska samhällets destruktiva tendenser.

När C.N. Carleson kritiserade Möllers artikel om den sociala revolutionen gjorde han det i första hand utifrån den historiesyn han menade att texten gav uttryck för.

> Om vi till äventyrs skulle vara överens om, att en politisk revolution och en social revolution äro *båda* förberedda av förändringar i samhällets produktions- och egendomsförhållanden – kan det då utan vidare förnekas, att de dekret, som t. ex. den ryska sovjetregeringen utfärdat, motsvara en ur ett visst samhällstillstånd framspringande nödvändighet? Även den starkt borgerligt betonade mars-april-revolutionen sökte, ehuru ofullständigt och bristfälligt, genomföra ett socialt program, som gick till vänster om de demokratiska reformprogrammen i andra länder.[109]

Utifrån denna logik anklagas Möller för att befinna sig ”långt bort från gammal socialdemokratisk uppfattning, att *förhållandenas* revolutionering framträder, när tiden är inne, som social *revolution* i en politisk brytnings dräkt”.[110] Carleson hävdar alltså, som citatet ovan visar, att samtidens revolutioner följer samma mönster som de en ”gammal socialdemokratisk uppfattning” hade identifierat, vilket medförde att det fortfarande inte var möjligt att skilja den politiska och den sociala revolutionen åt på ett meningsfullt sätt.

—

[108] Möller, ”Den sociala revolutionen”, *Tiden*, 1918: 6, s. 252.
[109] C.N. Carleson, “Också en revolutions-’teoretiker’”, *Zimmerwald*, 1918: 1, s. 35.
[110] Carleson, “Också en revolutions-’teoretiker’”, *Zimmerwald*, 1918: 1, s. 35.

Vi ser att även Carleson griper tillbaka på Marx och Engels tankar om det kapitalistiska samhällets utveckling. Både socialdemokraten Möller och vänstersocialisten Carleson söker legitimitet för den egna analysen genom att framställa den som i överensstämmelse med Marx tänkande.

> Han [Möller] har fått för sig, att ”revolution” och ”evolution” äro varandras konträra motsatser. Kanske r:et i ”revolution” skorrar så skarpt skånskt i hans ingalunda korta öron, att han därav narrats att tro på ett stort svalg mellan dessa båda begrepp. Han synes icke ana, att två ting kunna vara olika utan att fullständigt negera varandra, utan att i allo vara varandra motsatta. Å andra sidan kan två ting likna varandra och ändå förete en nyansskillnad. Ligger ej evolutionens utveckling innesluten även i det snabba genombrottet? När en utveckling når en brytningspunkt och får det dramatiska förloppets form, då säga vi: det är revolution, men vi vore väl blinda, om vi skulle påstå som hr Möller, att denna brytning är raka motsatsen till den evolution, som förberett brytningen? Å andra sidan ligger revolution även i den från ”omstörtning” fria förändringen och förvandlingen, såvitt som den är möjlig och rimlig som den mognade frukten av de gamla formernas undergrävande genom de i samhället immanenta krafternas verksamhet.[111]

Carlesons sätt att koppla samman begreppen revolution och evolution kan tolkas som en sätt att legitimera den politiska revolutionen och den socialistiska kampen i stort utifrån en tvingande logik.

I analogi med den plötsliga revolutionens relation till evolutionen slår Carleson fast att även tidsperioder uttrycker olika intensitet; samtiden betraktas som särskilt intensiv och förtätad, vilket jag menar kan uppfattas både som en ny form av teleologi och som ett sätt att bryta sig loss från det på förhand givna och istället tillskriva politisk aktivism en privilegierad position.

> Sedan sysslar hr Möller med revolutionsrytm. Liksom det gått sakta framåt under normal fredstid, bör enligt hans mening Trögelin vara normen även för en revolutionsepok. Han synes knappt ha lagt märke till hur förändringarnes rytm under krigsåren drivits upp till plötsliga mutationers snabba fart. Han går omkring och mäter med den gamla fredens nötta tumstock i ett tingens tillstånd, där förhållandena rubbas efter milsmått. Så klent är hans verklighetssinne, att han icke fattar, att den revolutionära reagens, som världskriget framkallat, måste i sin styrka och snabbhet motsvara krigets moderna förstörelsetakt. […][112]

—

[111] Carleson, “Också en revolutions-’teoretiker’”, *Zimmerwald*, 1918: 1, s. 36.
[112] Carleson, “Också en revolutions-’teoretiker’”, *Zimmerwald*, 1918:1, s. 39.

I kapitlet där jag undersöker revolutionärens plats kommer jag att diskutera framställningar av samtiden som förtätad och exceptionell mer ingående. Här vill jag bara runda av undersökningen av Möllers respektive Carlesons framställningar av den sociala revolutionen med att konstatera att de exemplifierar två sätt att uppfatta revolutionen som både aktivitet och historisk process – som revolution och reform – som ytterst relaterar förståelsen av revolutionens roll till föreställningar om det sociala framstegets historia. Medan Carlesons revolutionsbegrepp är en sammansmältning av begreppets politiska och sociala innebörd som resulterar i att det inte är möjligt att separera på begreppet som medel respektive mål uppfattar jag det som att Möller använder sig av två revolutionsbegrepp, ett politiskt i betydelsen medel och ett socialt i betydelsen mål. Mot bakgrund av oktoberrevolutionen och vänstersocialisternas bejakande av bolsjevikernas politik avfärdade Möller den politiska revolutionen; innebörden av begreppet hade blivit så färgat av oktoberrevolutionen att socialdemokraterna nu inte kunde erkänna revolutionen som legitimt politiskt handlande. Trots det var Möller inte beredd att fullständigt förkasta den politiska revolutionen, som yttersta reaktion var den fortfarande legitim tycktes han mena.

> En revolution k a n bliva nödvändig för att giva proletariatet makten. Om socialismens idéer omfattas av folkets flertal, men ett mindretal skulle försöka hindra socialisterna från att övertaga samhällsmakten, kan en revolution icke i längden undvikas. […] Men man skall då bara ha klargjort för sig att revolutionen är en politisk akt och icke en social, att revolutionen icke skall avse mer än maktens överflyttning i deras händer, som hava folkflertalets förtroende. Mer skall man icke begära.[113]

I syfte att förverkliga socialismen i de samhällen där majoriteten redan var besjälad av dess idéer var den politiska revolutionen under vissa förutsättningar en legitim handling menade Möller. I en text som argumenterat för den sociala revolutionen i termer av reformer tolkar jag Möllers kommentar som ett dolt hot mot dem som inte var villiga att erkänna den socialdemokratiska politiken som den rätta. Jag uppfattar kommentaren både som en markering att socialdemokraternas revolutionsbegrepp inte fullständigt avpolitiserats och som en kommentar till landets konservativa krafter om att bakom kraven på reformer och rösträtt fanns ytterst en beredskap att med våld genomföra vad som var folkets medborgerliga rättigheter. Möllers uttalande gjordes dessutom mitt under striden om demokratin och

—

[113] Möller, ”Den sociala revolutionen”, *Tiden* 1918: 6, s. 251.

utgjorde bara ett av flera tillfällen då i grunden reformistiska socialdemokrater hänvisade till den revolutionära utvecklingen i Ryssland för att ge tyngd åt sina egna krav på allmän och lika rösträtt.[114]

Trots att tonen ofta var hätsk när representanter för de socialistiska organisationerna debatterade den socialistiska kampen och revolutionens plats fanns det undantag som antingen kan tolkas som en vilja till försoning eller som ett förnekande av en motsatt uppfattning. I artikeln ”Bolsjevismens problem” författad av A. Johnsson och publicerad i *Tiden* 1920 användes begreppet den sociala revolutionen på liknande sätt som i texterna diskuterade ovan. Skillnaden var hur författaren förklarade begreppet i relation till samtidens politiska utveckling och dominerande begrepp samt hans försök att överbrygga ideologiska motstridigheter genom att betona att de alla, egentligen, delade samma uppfattning om hur den sociala revolutionen skulle nås på bästa sätt. Johnsson hävdade att bolsjeviker och socialdemokrater kämpade för samma mål men med olika medel. Båda grupperna önskade socialismens förverkligande och båda hade också, mot bakgrund av de senaste årens politiska utveckling, insett att det skulle ta längre tid än tidigare förväntat att nå detta mål. Johnsson förde fram tidsrymden 50 år som en siffra bolsjevikerna nog skulle kunna hålla med om var rimlig. I texten riktas kritik mot uppfattningen om proletariatets diktatur som en övergångsperiod till det socialistiska samhället. Istället för diktatur borde bolsjevikerna ge reformismen en chans eftersom målet var detsamma men den reformistiska vägen så mycket fredligare och dessutom i överensstämmelse med utvecklingen.

> Diktaturen föds i revolutionen i betydelsen hastig omstörtning, ett sönderkrossande av den bestående samfunds- och förvaltningsordningen. Denna revolution torde icke få sammanblandas med, vad man plägar kalla ”den sociala revolutionen” och som åsyftar en revolution i exakt, positiv mening, eller i detta fall den socialistiska utvecklingsprocessen under diktaturens jämförelsevis långa tidsrymd.[115]

Författaren menade att både socialdemokrater och bolsjeviker uppfattade tiden som föregick socialismens förverkligande som en period som bäst kunde förklaras med hjälp av uttrycket den sociala revolutionen. Han beskriver denna revolution som ett medel som används i enlighet med samhällets mognad och utveckling. Resonemanget bygger på tanken att bol-

—

114 Andræ 1998, s. 302ff.

115 A. Johnsson, ”Bolsjevismens problem”, *Tiden*, 1920: 2, s. 91.

sjevikerna, och då i synnerhet ”de svenska bolsjevikerna” med Höglund i spetsen, i praktiken erkänner den sociala revolutionen i den reformistiska bemärkelsen genom att liksom reformisterna hävda att all lyckosam politik måste ske i enlighet med ett samhälles mognadsgrad, men att de genom att propagera för proletariatets diktatur och våld retoriskt förnekar detta faktum och motarbetar sin egen övertygelse.

Vid sidan av den försonliga tonen skiljer sig Johnssons begrepp om den sociala revolutionen från exempelvis Möllers genom att i första hand avse den specifika historiska period som han menade föregrep det socialistiska samhällets infriande. För honom beskrev begreppet de genomgripande sociala förändringar av samhället som kännetecknade denna period. Begreppet avser alltså socialismens infriande och menas, rent deskriptivt, kunna ske antingen genom reformer som gör den politiska revolutionen onödig, eller, som i Ryssland, efter en revolution i politisk mening som saknat förmåga att omedelbart infria revolutionens sociala aspekter.

Politisk och social revolution i Brand

Som vi sett i tidigare avsnitt förmedlade den syndikalistiska och ungsocialistiska pressen en splittrad bild av hur samtiden skulle förstås i sin rapportering av de ryska revolutionerna och den politiska händelseutvecklingen i Europa. Under åren som följde på revolutionerna presenterades flera olika och ibland fullständigt motstridiga uppfattningar om tidens faktiska revolutioner och en tänkt syndikalistisk revolution. Syndikalisten Albert Jensen utmärkte sig som en av de flitigaste skribenterna att debattera innebörden av den politiska och sociala revolutionen. Med bestämningarna ”de jure” och ”de facto” försökte han att påvisa när revolutionen var eftersträvansvärd och legitim och när den var förkastlig. 1919 kopplade han ”de jure” och ”de facto” till frågan som för syndikalisterna och ungsocialisterna blivit alltmer central, nämligen föreställningen att en verklig revolution endast var möjlig när massornas tänkande redan hade revolutionerats. Genom att betona vikten av att arbetarna eller massan fostrades till revolutionärer innan en bestående revolution med förmåga att infria syndikalismen/socialismen var möjlig, uttryckte Jensens resonemang den huvudsakliga förskjutning som präglade syndikalisternas och ungsocialisternas revolutionsbegrepp under den studerade perioden.[116] Samtidigt som revolutionen sköts på framtiden skiftade dess överensstämmelse med evolutionsbegreppet från

—

[116] Notera att ”revolutionär” i det här sammanhanget inte syftar på en arbetare förberedd för politisk revolution utan ekonomisk.

att huvudsakligen avse en historiematerialistisk syn på samhällelig utveckling till att åsyfta en förändring av de revolutionära subjektens inre. Revolutionsbegreppet uttryckte således paradoxen av att å ena sidan avse en långsam, fostrande process vars slutgiltiga genomslag låg i en framtid omöjlig att prognostisera utifrån en analys av samtiden, å andra sidan hävda att revolutionen följde på förhand givna lagar och tids nog skulle komma med nödvändighet, bara massan var tillräckligt upplyst och redo att handla.

I artikeln ”Den tyska revolutionen, II” utvecklar Jensen sina resonemang om den legitima och framgångsrika revolutionen genom att diskutera den tyska revolutionen och Bucharins dom över den ryska oktoberrevolutionen. Revolutionen avfärdas genom att framställas som en ”de jure”-revolution.

> Allt tyder på, att revolutionen i Ryssland fortfarande är en ”de jure”-revolution och kommer att bli det överallt under en lång tid efter det man gjort en revolution med ett industriellt eller produktivt oförberett proletariat. Revolutionen är juridisk (formell), icke faktisk, säger Bucharin.[117]

Den tyska revolutionen ser ut att gå samma öde till mötes, konstaterar Jensen, då de tyska massorna varit under inflytande från socialdemokratin under en lång tid. ”Vad har de förberett massorna till? Just en juridisk förändring, ingen faktisk, ekonomisk omvälvning”.[118] Eftersom varken den ryska eller den tyska arbetarklassen hade förberetts för en faktisk revolution drog Jensen slutsatsen att ingen av revolutionerna hade möjlighet att utvecklas till en social revolution inom den närmaste framtiden.

> Borde icke de revolutionära socialisterna ha insett detta förhållande? Hade de gjort detta, så skulle de ha insett, att den revolution, som nu förestår icke kan bli någon verklig social revolution, men endast en politisk; en revolution som förbereder den sociala, som kommer senare, och som kanske behöver en tid av ett par eller flera decennier. Går man ut från denna uppfattning, följer därav, att den egentliga sociala omvandlingen återstår för arbetarklassen att genomföra efter den nu pågående revolutionen. […][119]

Jensens resonemang följer de teleologiska mönster som vi har kunnat se i många socialisters sätt att framställa revolutionen under den studerade perioden. Som Koselleck konstaterat är det moderna revolutionsbegreppet inriktat mot infriandet av sociala mål, vilket för Jensen innebär att om en

—

117 *Brand*, 4/1 1919, s. 1.
118 *Brand*, 4/1 1919, s. 1.
119 *Brand*, 4/1 1919, s. 1.

revolution inte har förmågan att realisera dessa mål utan endast juridiska förändringar av samhället är den att betrakta som en politisk revolution och därmed som ofullständig. För ungsocialister och syndikalister var förkastandet av det politiska föga kontroversiellt utan följde deras uppfattning om samhällsutvecklingens logik och den socialistiska kampens villkor. Jensens text är dock intressant av flera anledningar. Dels, som har berörts tidigare, uttrycker den tendensen hos ungsocialister och syndikalister att skjuta den sociala revolutionen allt mer på framtiden genom att hänvisa till behovet av massornas andliga utveckling och förberedelse för ekonomisk revolution, dels kan man tolka Jensens hänvisning till begreppen ”de jure” och ”de facto” som ett försök att tillskriva sitt resonemang vetenskaplig och därmed objektiv status.

Två veckor därpå, den 18 januari, fortsätter Jensen det resonemang han påbörjade i den ovan diskuterade artikeln. I ”det förgångna – det kommande” misstror han världsrevolutionens snara ankomst och skjuter den på en i temporal mening oviss framtid. Världsbefrielsen kan endast komma genom ”arbetarnas verkliga sociala befrielse”, vilket för Jensen innebär den syndikalistiska kampen.[120]

> Fredsslutet stå nu för dörren och vi kommer in i en period av förbittrade sociala strider världen över. Dock – att därmed tro, att vi stå inför den sociala världsrevolutionen, det är att hushålla allt för lättsinnigt med berättigade förhoppningar. Även om revolutionen skulle utbryta i ännu flera länder, vilket väl är troligt, ja, säkert, så kunna de i alla fall icke föra oss längre än till en socialdemokratisk statsordning. Icke ens Spartacusrevolutionen kan föra oss längre. Därefter vidtager den internationella kampen för arbetarnas verkliga sociala befrielse, kampen för den verkliga sociala revolutionens genomförande. Och den kommer överallt att föras i syndikalismens tecken.[121]

Trots att Jensen återkommande ställde sig skeptisk till händelseutvecklingen i Ryssland, Tyskland och det övriga Europa och förklarade tidens revolutioner som blott juridiska omvälvningar och därmed som politiska revolutioner, drogs han med av den revolutionära entusiasm som utmärkte tiden och den ungsocialistiska och den syndikalistiska rörelsen. I artikeln ”En ny fas i den tyska revolutionen!” från den 15 mars 1919 uttryckte han en stark entusiasm över den senaste händelseutvecklingen som han införlivade i den syndikalistiska berättelsen om det sociala framsteget och syndi-

—
[120] *Brand*, 18/1 1919, s. 1.
[121] *Brand*, 18/1 1919, s. 1.

kalismens avgörande betydelse för dess förverkligande. I texten återfinns formuleringar som framställer revolutionen som en metahistorisk kraft som för historien framåt mot det givna målet, ett samhälle ordnat efter syndikalistiska principer.

> Nu har kampen förts från gatorna in på fabrikerna och arbetsplatserna. Det betecknar övergången från den politiska till den ekonomiska revolutionen. Revolutionen av den 9 november var en revolution i ämbetsvärken [sic], en revolution i Wilhelmsstrasse; den andra revolutionen är ”proletärernas revolution, revolutionen i fabrikerna”, skriver Rote Fahne. [...] Det är syndikalismens ekonomiska kampmetoder man tillgriper.[122]

Jensen betonar att de tyska syndikalisterna har hamnat i allt skarpare opposition med spartakisterna och ”[h]ur rörelsen skall komma att utforma sig, kan ännu ingen profet avgöra”. Trots osäkerheten inför den snara utgången uttrycker texten en tilltro till den sociala revolutionens förmåga att tids nog realiseras.

> Bland massorna är allt som en sjudande häxkittel; men ur de krafter som brottas med varandra på folkdjupet kommer en aktionslinje att utkristalliseras. Icke genom teoretikerna i studiekamrarna, men genom den erfarenhet som accumuleras i den dagliga kampen, genom de nederlag och de segrar som komma från den sociala stridens allmänna kaos. Revolutionen är på marsch framåt![123]

Jensens motvilliga entusiasm för revolutionen kan jämföras med hur Kant beskrev den revolutionära entusiasmen som franska revolutionen frambringade även hos dem som kritiskt betraktade den på avstånd. Entusiasmen menade han vittnade om att revolutionen utgjorde ett paradigmatiskt exempel i mänsklighetens historia och som sådant talade det till mänsklighetens pliktmedvetande på ett helt annat sätt än vad som var möjligt för en politiker eller filosof.

I texterna som diskuterats ovan förlägger Jensen den sociala revolutionen till en obestämd framtid och betonar att dess möjlighet i första hand är avhängig massornas fostran i ekonomisk och organisatorisk mening. Men massornas fostran kunde också som konstaterats tidigare avse andlig mognad, vilket följande undersökta artiklar får illustrera. Vi backar ett par år till revolutionsåret 1917 för att se hur den sociala revolutionen kunde

—
[122] *Brand*, 15/3 1919, s. 6.
[123] *Brand*, 15/3 1919, s. 6.

framställas i det avseendet. Sommaren 1917, den 23 juni, förklarade en skribent i *Brand* att den sociala revolutionen var en historiskt bestämd företeelse, kännetecknande samtidens historiska situation. Denna definition av den sociala revolutionen bar utan tvekan teleologiska drag men avsåg en ”anda” och inte historiska lagar i en mer materialistisk bemärkelse. Författaren hävdade att det var ”revolutionens anda” som frammanade folkets konkreta revolutionära kamp.

> Detta är den sociala revolutionens oövervinnerliga anda, bemäktigande sig sinnena. Likt en oemotståndlig och fruktansvärd storm går den att upprycka de parasitära utväxterna med roten och bortföra möglet ur samhället. De domnande känslorna upplivas […] Revolutionens anda är det ledande intellektuella elementet i alla omvälvningar, som den föregår och överlever.[124]

I citatet framställs revolutioner och revolter som uttrycket för den revolutionära anda som menas föra historien framåt mot det givna målet, socialismen. I artikelns rubrik hävdas att revolutionen är en plikt, vilket både kan tolkas som att revolutionen är avhängig människors organiserade kamp och att det är människornas plikt att följa revolutionens anda, det vill säga den väg framåt som historien anvisar.

Två år senare, i juni 1919, publicerades en artikel i tidningen där uttrycket den sociala revolutionen hade blivit så brett och allomfattande att det både avsåg den ungsocialistiska strategin och en etisk hållning mer förknippad med den tidigare diskuterade andliga fostran.

> Social revolution är liktydigt med ett praktiserande av social rättfärdighet. Social revolution är förintandet av all parasitism och all banditism all utsugning och allt förtryck. Social revolution betyder det nya livets uppbyggande på grundval av solidaritet, ömsesidighet och rätt åt alla. Social revolution är förnekandet av våldet, kriget, massmordet, utplundringen; förnekandet av principen: den enes död den andres bröd skall vara ledande i det sociala samhället. Med social revolution mena vi följaktligen kort och gott social expropriation av jord, hus, fabriker etc. och samhällets organisering enligt den fria kommunismens principer.[125]

Den breda, programmatiska ansats som citatet ovan ger uttryck för rymmer också den för ungsocialismen tidigare vanligt förekommande synen på den sociala revolutionen som en plötslig händelse sida vid sida med insikten om

—

[124] *Brand*, 23/6 1917, s, 1.
[125] *Brand*, 14/6 1919, s. 1.

att det slutgiltiga avgörandet kunde dröja, vilket fick till följd att texten uttryckte en viss ambivalens. Å ena sidan framställdes revolutionen som en plötsligt avgörande, å andra sidan betonades tidsenligt vikten av fostran än mer.

> Då den sociala revolutionen, som erfarenheterna delvis visat, för att överhuvudtaget vara möjlig, än mer för att lyckas, kräver arbetarmassornas obetingade anslutning och i ännu högre grad ett intelligent organiserat proletariat, så ser ungsocialismen tills vidare sin huvuduppgift i den sociala revolutionens ideella och praktiska förberedelse.[126]

1919 utmärktes revolutionsuppfattningen som framkom i tidningen *Brands* artiklar av konflikt och ambivalens som till och med överskuggade tidigare års osäkerhet. Den stora oklarheten över vad revolutionen egentligen innebar och hur samtidens stora händelser skulle tolkas i förhållande till det sociala framstegets historia hade flera anledningar. Dels var tidningen forum både för dem som kallade sig syndikalister och dem som uppfattade sig som ungsocialister, dels rådde det interna splittringar inom rörelserna som framförallt gällde synen på den politiska revolutionen och bruket av våld. Den senare frågan avser jag att återkomma till längre fram i detta kapitel. Inte minst tycktes de senaste årens revolutionära period vara långt ifrån så framgångsrik som man i dess tidigaste skede hade hyst förhoppningar om.

Artikeln ”Revolutionen på väg” av Emil Manus får här illustrera viljan att framställa samtiden som revolutionär genom att hävda att revolutionen är historiskt oundviklig. I texten uttrycks det moderna revolutionsbegreppets utsträckning i tiden genom att nederlag införlivas i berättelsen om revolutionens oundvikliga infriande. Det förmoderna revolutionsbegreppets cykliska definition inordnas enligt denna logik i ett framåtriktat begrepp om revolution, vilket täcker allt större tidsrymder och på så vis gör det möjligt att betrakta revolutionen som både en process och som permanent. Hos Manus heter det att ”[i] hela Europa skrider revolutionen framåt mot seger, eller tillfälligt nederlag, efter vilket dock segern måste komma”.[127] Författaren utropar segervisst att ”Revolutionen är på väg! Den sociala revolutionen!”, för att i nästa stycke konstatera att den sociala revolutionen kan dröja några år.[128] Med en retorik som betonar samtidens revolutionära situation men som samtidigt skjuter det verkliga genombrottet, den sociala revolutionen, på en oviss framtid möjliggörs ett för syndikalisterna och

—

[126] *Brand*, 14/6 1919, s. 1.
[127] *Brand*, 19/7 1919, s. 1.
[128] *Brand*, 19/7 1919, s. 2.

ungsocialisterna allt större fokus på nödvändigheten av att fostra arbetarklassen och göra den andligt mogen för revolutionen samtidigt som revolutionen inte behöver avskrivas.

> Nu gäller det för oss ungsocialister som alltid medvetet propagerat just för denna sociala omvälvning, att utan rast och ro förbereda marken, mogna arbetarsinnena, göra dem förtrogna med våra ideal, med den fria socialismens ideal. Vi ha icke lång tid på oss. Måhända dröjer det några år, innan det stora sammanbrottet kommer, det förbannade statssystemets stora pyramid faller. Den sociala revolutionen är på väg, må den icke finna oss oförberedda![129]

I slutet av 1920, dryga tre år efter oktoberrevolutionen och efter år av grusade förhoppningar om att Europas politiska revolutioner skulle besitta förmågan att påskynda den sociala revolutionens ankomst, har den sociala revolutionen närmast befästs som en händelse eller period i en avlägsen framtid för många av tidens ungsocialister och syndikalister. Förskjutningen från att delvis ha betecknat medel och aktivitet till att i första hand syfta på kampens mål i en avlägsen och på många sätt oviss framtid, har inte inneburit att begreppsanvändningen avmattats, tvärtom. I till exempel Didrik Stigmans artikel ”Den sociala revolutionens vägar och mål” innebär inte revolutionens uppskjutande att dess framtida infriande ifrågasätts; den sociala revolutionen framstår tvärtom som en självklar förväntan grundad på en teleologisk uppfattning om det sociala framsteget och den socialistiska kampens förhållande till detta framsteg.

> Socialismens kulturepok inledes med den sociala revolutionen. Den sociala revolutionen är det högsta uttryck för den utsugna mänsklighetens kamp mot staten. Den sociala revolutionens seger är humanismens och gemensamhetskänslornas seger över det kapitalistiska barbariet med sitt förtryck och sin bajonetträttvisa.[130]

Samtidigt som revolutionen skjuts på framtiden och textens innehåll är centrerat kring begrepp som kultur och humanism framställer författaren det konkreta arbetet för revolutionen på ett sätt som för tankarna till hur tidigare forskning har beskrivit rörelsens strategi före de ryska revolutionerna.[131] Massans mognad beskrivs som sprungen ur direkta aktioner och sabot-

—

[129] *Brand*, 19/7 1919, s. 2.
[130] *Brand*, 18/12 1920, s. 1.
[131] Lund 2001; Persson 1993.

age och inte ur andlig fostran.[132] Tidningens nya, framåtriktade revolutionsbegrepp framkommer genom att den sociala revolutionens möjlighet trots betonandet av direkta aktioner och sabotage i samtiden skjuts på en obestämbar framtid. Även uttryck som ”massornas mognad” och ”de utsugna massornas omognad” signalerar att revolutionen dröjer.

I artikeln ”Revolution och syndikalism” från mars 1920 beskrivs revolutionen på ett sätt som illustrerar Kosellecks definitioner av det moderna revolutionsbegreppet i hela sin komplexitet. För författaren H:son Holmberg framstår revolutionen som både plötslig och utdragen, den plötsliga omvälvningen och den långvariga processen uppfattas som olika uttryck för historiens utvecklingsprocess, vilken liknas vid värkarna som föregår och förbereder en förlossning. Den sociala revolutionen är därför inte en enstaka händelse utan alla händelser tillsammans. I texten framställs inte den sociala revolutionen som ett väl definierat och avgränsat begrepp utan det får tjäna till att både beskriva processen som föregår en framtida händelse och den faktiska händelsen som revolutionen utgör.

> Syndikalismen ser i den sociala revolutionen icke en plötslig, överrumplande handling utan en process, som har sina rötter i tidsförhållandena och som av dem dikteras. Revolutionen är, som den franske syndikalisten säger, ett värk av alla ögonblick, en ständig aktion, en kamp alla dagar utan rast och utan ro mot de exploaterande och förtryckande makterna. Och denna uppfattning är fullt modern och i överensstämmelse med moderna förf., vilka icke äro syndikalister.[133]

Jag tolkar passagen ovan som ett försök att legitimera revolutionen genom att framställa den som nödvändig och oundviklig, samtidigt som den betonar kampens betydelse i ett större perspektiv i syfte att förmedla entusiasm för den revolutionära kampen.

Artikeln ”Den revolutionära idén lever mitt bland oss” från april 1922 får uttrycka tidningens allt större fokus på ”den andliga revolutionen” som förutsättning för en bestående revolution. Genom att framhålla vikten av massornas och arbetarnas andliga mognad antar rörelsens revolutionsbegrepp en processartad karaktär som konvergerar med begreppet evolutions användningsområden. Författaren, ”Captivus”, vänder sig till historien och avfärdar den franska revolutionen som en verklig samhällsomstörtande revolution

—

[132] *Brand*, 18/12 1920, s. 1.

[133] G. H:son Holmberg, ”Revolution och syndikalism”, *Brand*, 8/3 1920, s. 3.

genom att påpeka varför den inte hade förmågan att utvecklas till en proletär revolution.

> Den var ingen folkets, proletariatets revolution och, så nära det än såg ut, kunde den ej bli det, beroende på, att den revolutionära idén ej genomsyrat massans psyke till den grad, att den kunde omsätta sig i m å l m e d v e t e n handling. Så länge denna idé ej har satt sin färg och prägel på den förtryckta klassens tankar och handlingar, så länge den ej verkar som en elektrisk gnista från man till man, stimulerande till resning och uppror, när den revolutionära situationen föreligger, så länge är det ej skäl i att tro, att ett uppror mot det bestående skall bli till hel lycka och välsignelse för de upproriske, för folket.[134]

”Captivus” konstaterar segervisst att ”[d]en tid, vari vi leva, har, så att säga, en atmosfär, i vilken den revolutionära idén borde kunna andas för fulla lungor, leva och frodas”.[135] Texten kan förstås som ett försök att upprätthålla en entusiasm för revolutionens möjlighet genom att påpeka tidens gynnsamma förhållanden, samtidigt som den inte på något sätt propagerar för eller ger uttryck för tron att den sociala revolutionen är i snart antågande. Artikeln illustrerar ambivalensen som genomsyrar det moderna revolutionsbegreppet och som inte sällan kommer till uttryck i de studerade socialistiska texterna, synen på revolutionen som historiskt nödvändig och som beroende av aktivism och voluntarism.

Vänder vi blicken till 1923, är det revolutionsbegreppets fostrande aspekter som framträder som begreppets starkaste kännetecken. Ivar Lundberg konstaterar i artikeln ”Om upplysning och upplysningsverksamhet” i enlighet med den utvecklingen att:

> Människorna måste läras att tänka, att själva tillägna sig, tugga och smälta, sin andliga spis; m.a.o. att bliva fria personligheter, i bästa mening fria tänkare. […] Och just på människans höjande som individ, som typ, skall all upplysning riktas. De sociala idealen skall aldrig kunna förverkligas med människor av i går och i dag.[136]

I tidningens första majbilaga ger Karl Elving uttryck för liknande tankegångar.

—

[134] *Brand*, 8/4 1922, s. 5.
[135] *Brand*, 8/4 1922, s. 5.
[136] *Brand*, 17/2 1923, s. 1.

> Hjärnan behöver ventileras hos en stor del av arbetarne och det grundligt. Det är den första betingelsen för en ny samhällsordning. […] För min del har jag för länge sedan övergivet tron på den sociala revolutionen som världsfrälsaren för så vitt med densamma avses en hastig samhällsomdaning.[137]

Hos både Lundberg och Elving innebär det fostrande elementet att arbetarna måste lära sig tänka kritiskt och utvecklas till mer andligt fullkomnade individer innan tanken på den sociala revolutionen ens är möjlig. Hos dessa författare ser vi en förskjutning från att som tidigare mer ensidigt koppla arbetarnas eller massornas mognad till deras insikt om ekonomiska förhållanden och förmågan att ta över kontrollen på arbetsplatserna till att gälla intellektuella kvaliteter. Förskjutningen är inte bara kvalitativ utan även temporal då ”andlig mognad” och kritiskt tänkande är egenskaper av mer diffus karaktär än praktiskt kunnande, vilket innebär att revolutionen måste skjutas på en obestämbar och avlägsen framtid. Föreställningar om ”den nya människan” och behovet av en ny människa för att möjliggöra den slutgiltiga sociala revolutionen är ett tema som jag avser att återkomma till i kapitlen *Natur och evolution* och *Revolutionären, folket och massan*. Här kan vi dock kort konstatera att hänvisningar till ”den nya människan” och till mänsklighetens fullkomning både bär eskatologiska drag och för tankarna till den mänskliga fullkomning som Kant och andra upplysningstänkare hyste förhoppningar om och menade utgjorde mänsklighetens framtid.

Även när tidningen ändrade karaktär till att gradvis överge syndikalismen för anarkismens idéer fortsatte dess skribenter att frekvent hänvisa till den sociala revolutionen. I artikeln ”Hundraåringen behöver mer idédebatt. Anarkismen och syndikalismen i rörelsen” i *Ett sekel av syndikalism. Sveriges arbetares centralorganisation 1910-2010* har journalisten Martin Nilsson konstaterat att anarkismen har en lång historia i de ungsocialistiska och syndikalistiska rörelserna. Nilsson framhåller att ungsocialisterna med tiden alltmer kom att närma sig anarkismen.[138] I artiklar i *Brand* av programmatisk karaktär där de olika författarna hävdade betydelsen av att anamma en anarko-syndikalistisk hållning framställdes den sociala revolutionen som ett nyckelbegrepp att förstå rörelsens mål och medel utifrån. I synnerhet användes begreppet för att beskriva kampens mål – det anarkistiska samhället – och i likhet med många tidigare publicerade texter i både *Brand* och övrig studerad socialistisk press, framstod det som centralt att

---

[137] *Brand*, första majtidning 1923, s. 14.
[138] Martin Nilsson, ”Hundraåringen behöver mer idédebatt! Anarkism och syndikalism i rörelsen” i Boréus, Ighe, Karlsson och Warlenius (red.) 2012, s. 134.

kampen skedde i enlighet med utvecklingen. Bolsjevismen kunde kritiseras genom påpekandet att ”[d]en sociala revolutionen är från anarkistisk ståndpunkt icke ett u n d e r k u v a n d e av samhällslivet av någon sammanslutning, representerande minoriteten eller majoriteten. Revolutionen är u t v e c k l i n g och f r i g ö r e l s e av samhället”.[139] Den sociala revolutionen kunde också framställas som medlet som skulle infria anarkismen.

> Den sociala revolutionen är i alla dess kampprinciper en nödvändighet för förverkligandet av anarkismen. Men denna revolution blir endast till en social revolution så länge den oupphörligt avböjer att låta något sådant som ett ”övergångsstadium” gälla, utan tvärtom rastlöst och oupphörligt sätter in alla sina strävanden på att återvinna och undanröja allt det som skiljer revolutionen från det fulla förverkligandet av anarkismen. Det är alldeles visst och säkert, att i den kommande revolutionens period, så kommer det att finnas gott om halvhet, många sociala reformrörelser som skola plädera för att man skall låta nöja sig med ett ”övergångstillstånd” och icke allt för radikalt fullborda brottet med det gamla för att övergå till det nya.[140]

Det är omöjligt att inte läsa texten ovan som en kritik av den politiska utvecklingen i Sovjetunionen, där den ekonomiska politiken (NEP) sedan 1921 hade utgjorts av en kompromiss med kapitalismen. Ramus tecknar en bild av den anarkistiska hållningen som den verkliga revolutionära som till skillnad från kommunism och reformism inte ger avkall på den socialistiska revolutionens innehåll.

Revolutionen i enlighet med historiens lagar och ”historien själv”

Koselleck har hävdat att en följd av det moderna politiska och sociala språkets temporalisering var att tiden uppfattades som underkastad acceleration. Tiden föreställdes röra sig allt hastigare mot den framtid som å ena sidan upplevdes som oviss då den inte kunde jämföras med det förflutna, å andra sidan var bestämd av tankar om det sociala framsteget. För de svenska socialister som använde revolutionsbegreppet i teleologisk bemärkelse eller på annat sätt definierade den singulära revolutionen i förhållande till linjär och framåtriktad tid var det inte ovanligt att lyfta fram samtidens exceptionella status. Ibland framställdes samtidens särskilda kvaliteter genom hänvisningar till historiens lagar eller till ”historien själv”, som för att visa

—

139 Pierre Ramus, ”Den sociala revolutionen och frågan om en ’övergångsperiod’”, *Brand*, 1924, 6/6 s. 3.

140 Ramus, ”Den sociala revolutionen och frågan om en ’övergångsperiod’”, *Brand* 1924, 6/6 s. 3.

att den politiska aktivismen skedde i enlighet med historien och därmed var legitim och – tids nog – framgångsrik. I det här avsnittet kommer vi att undersöka hur historien kunde åkallas som lag och subjekt när de svenska socialisterna beskrev sin samtid och sin föreställda framtid. Denna typ av retorik var framförallt förbehållen socialister till vänster om socialdemokratins huvudfåra, varför det i första hand är texter ur vänstersocialistisk/kommunistisk och ungsocialistisk/syndikalistisk press som analyseras.

Under sommaren som passerade mellan de två ryska revolutionerna kan man notera att vänstersocialisternas revolutionära agitation ökade i takt med att bolsjevikerna åtnjöt allt större politisk betydelse i Ryssland. Den 18 augusti publicerade *Stormklockan* en artikel av Helge Åkerberg där läsarna uppmanades till en förnyad syn på socialismen och dess medel som stämde bättre överens med den nya tidens krav. Åkerberg slog fast att ”för övrigt ha de senaste tidernas händelser visat, att den vackra idén om en fredlig och oblodig revolution aldrig kommer att uppfyllas”. Därför behövde samtidens socialister ”följa den nya linje som blivit oss av utvecklingen anvisad” och överge antimilitarismen till förmån för ett förbrödrande arbetare och soldater emellan.[141] Åkerbergs artikel illustrerar hur socialister kunde legitimera kampmetoder genom att hänvisa till historiens lagar. Retoriken bygger på paradoxen att uppfatta revolutionen som både görbar och som nödvändig i historisk mening, som både avhängig determinism och voluntarism. I Åkerbergs fall innebar det att aktivismen som genomsyrar artikeln inte kan stå för sig själv utan behöver legitimeras genom att sägas korrespondera med historien själv. Argumentationen bygger på föreställningen att historiens lagar skiftar vilket medför att utvecklingen tar nya vägar som revolutionären sedan har att följa för att utgången ska bli lyckosam.

Att markera samtidens unika karaktär genom att hävda att den är underkastad nya och annorlunda lagar innebär ett förhållningssätt till temporalitet som stämmer väl överens med Kosellecks tes om hur förväntningshorisonten ökar på bekostnad av erfarenhetsrummet under den nya tiden. Att beskriva historien både som lagenlig och lagarna som föränderliga uppfattar jag som ett dubbelt bruk av historien som erfarenhet, som en strategi som både syftar till att legitimera den egna politiska aktivismen med hjälp av historien och som ett sätt att bryta sig loss från historien som erfarenhet. För att återkoppla till Koselleck innebär det att förväntningshorisonten uppfattas som den relevanta polen att förhålla den politiska strategin och retoriken till, samtidigt som historien inte fullständigt förkastas.

—

[141] *Stormklockan*, 18/8 1917, s. 6.

Även om uttryck som historiens lagar och historien själv lös med sin frånvaro i den socialdemokratiska dagspressen var detta inte förhållandet i idétidskriften *Tiden*. I tidskriften gavs det stort utrymme till debatt om centrala marxistiska begrepp och tidskriftens redaktion översatte ofta artiklar ur internationell socialistisk press för att belysa samtidens politiska möjligheter och begränsningar. I 1917 års femte nummer publicerades en artikel av den rysk-lettiske mensjeviken Paul Olberg under rubriken ”Den ryska revolutionen”. Olberg konstaterade att den ryska revolutionen varit oundviklig och hänvisade till det senaste årets förtätade händelseutveckling genom att konstatera att ”historien har sina konsekventa lagar, även om dessa inte alltid äro så tilltalande för vår uppfattning. I enlighet med dessa lagar löser sig just nu den stora konflikten mellan det gamla och det nya Ryssland”.[142] Av citatet att döma vilade Olbergs historieuppfattning på en teleologisk syn på historien som inbegrep paradoxen att betrakta historien som både redan given och som beroende av handling. För Olberg liksom för många andra socialister framstod de historiska lagarna som existerande utanför och i viss mån oberoende av människors föreställningar och visioner om framtiden. Eftersom Olbergs artikel är en kritik av den politiska utvecklingen i Ryssland efter februarirevolutionen andas hänvisningen till historiens konsekventa lagar viss ambivalens. Historiens lagar blir då en ursäkt att ta till för att förklara vad som uppfattas vara en beklaglig händelseutveckling, samtidigt som den egna kampen inte demoraliseras eller paralyseras inför historiens oundviklighet.

Ett annat exempel kan tas i Anna Lindhagens text ”Ridderlighet” som publicerades i *Tiden* 1919. Däri kritiserade hon vänstersocialisternas stöd för bolsjevikernas politik genom att peka på att oktoberrevolutionen följde tidigare revolutioners mönster för hur revolutioner kunde urarta. Lindhagen riktade kritik mot hur bolsjeviker och ”anhängare till terrorismens berättigande” rättfärdigat bolsjevikernas maktövertagande genom att likna det vid franska revolutionen. Mot påståendet att franska revolutionen ”förde mänskligheten ett stormsteg framåt i utvecklingen” betonade Lindhagen vikten att tolka historien rätt.

> Men har man icke glömt den franska revolutionens historia eller läser man om den igen så vet man, att det var dess överdrifter, som blev dess fall och som gjorde att reaktionen följde så att den ledde till borgarklassens uppsving och icke kom till revolutionerande förhållanden för hela folket. Det var dess grymhet och dess oerhörda frihetsfientlighet, styrd som den var dels av

—

[142] Paul Olberg, ”Den ryska revolutionen”, *Tiden*, 1917:5, s. 131.

> diktatorer, dels av rasande folkhopar, som hindrade utvecklingen att taga de stormsteg framåt, som upplysningstiden hade förberett.[143]

Lindhagens text illustrerar ett dubbelt bruk av idén om historiens lagar. Å ena sidan hävdade hon att politiska revolutioner följer ett visst förlopp, å andra sidan att samhällsutvecklingen sker enligt idén om det sociala framstegets historia. Kraven på dagens socialister uppfattade hon därför så mycket större.

> Franska revolutionen låg ju dock i tiden för nära 15- och 1600-talets skräckseder för att man kunde förvänta sig verklig humanitet under dess utövande. Men en helt annan fordran ställes på vår tid, varför en terrorism nu är mycket mer onaturlig. Säkert äro vi emellertid i dessa tider av epokgörande händelser icke urståndsatta att påverka riktlinjerna. Vi skola blott icke inbilla oss att folkviljan är en naturmakt, som ej är påverkbar.[144]

I *Brand* var retoriken som vi sett tidigare ofta översvallande och högstämd. Hänvisningar till historiens lagar och dramatiska utrop om samtidens exceptionella karaktär passade därför väl in. I juli 1917 slogs det under rubriken ”Förspelet till en ny tid” fast att tidens tecken pekade mot revolutionen som mål. ”Och redan nu kan det vara på tiden att ge noga akt på, hur situationerna runt oss dagligen tenderar till ett enda mål – revolutionen”.[145]

I januari 1918 uttryckte Albert Jensen sin ambivalens gentemot bolsjevikernas ökade makt över den politiska utvecklingen i Ryssland i artikeln ”Var bär det hän med den ryska revolutionen?” Konstaterandet ”utvecklingen dirigeras icke av skrivna program. Utvecklingen skriver sina egna lagar”, indikerar att han var osäker över huruvida bolsjevikernas maktövertagande innebar en politik i överensstämmelse med historiens lagar.[146] Bolsjevikerna var förvisso, framhöll Jensen, ”inget annat än ett revolutionärt värktyg”, men han undrade likväl hur det förhöll sig ”i andra sociala avseenden”.

> Är det bolsjevikerna som här söka att genom militärdiktatur påtrycka revolutionen sin prägel, anstränger sig för att programmässigt utveckla revolutionen efter sina doktriner och sin schematiska kartveckling? Eller är det även i detta avseende revolutionen själv som gör bolsjevikerna till sina tjänare?[147]

—

143 Anna Lindhagen, ”Ridderlighet”, *Tiden*, 1919: 2, s. 69.
144 Lindhagen, ”Ridderlighet”, *Tiden* 1919: 2, s. 69.
145 *Brand*, 7/7 1917, s. 4.
146 *Brand*, 19/1 1918, s. 5.
147 *Brand*, 19/1 1918, s. 5.

Jensens framställning av den bolsjevikiska revolutionens förhållande till revolutionsbegreppet i metahistoriskt avseende illustrerar hur den metahistoriska revolutionen kunde framställas som ett handlande subjekt. Handlingsutrymmet var dock ytterst begränsat eller illusoriskt eftersom agensen egentligen bara innebar friläggandet av historiska lagar.

Beskrivningar av revolutionen som ett aktivt subjekt som kallade på tidens revolutionärer att förverkliga historiens fastslagna lagar finns det många exempel på i *Brand*. I augusti 1918 publicerades artikeln med den uppfordrande rubriken ”Revolutionen kallar oss.” av Fritz Jonsson. I texten framställs samhällsutvecklingen som styrd av historiska lagar, uppmaningen till revolutionärerna är motsägelsefull men bekräftar därför den moderna tidens paradox att teleologiskt uppfatta historien som riktad mot ett givet mål och som avhängig organiserad kamp, som determinism och voluntarism i ett. Jonsson konstaterar att ”[m]änniskorna undkomma ej framåtskridandets följder, och erfarenhetens lärdomar; samhällslivet kan icke undgå händelsernas inflytanden och utvecklingens rön”, för att sedan slå fast att ”just vi revolutionärer äro de ansvariga organisatörerna, att det är på vårt goda eller dåliga arbete, som revolutionens seger eller nederlag ytterst beror”.[148] Betydelsen av revolutionär organisering förefaller vara att organisera i enlighet med utvecklingen, och ytterst betraktar jag artikeln som en legitimering av organiserandet för en revolution hänvisad till en diffus framtid och som en kritik av den alltmer spridda uppfattningen i syndikalistisk och ungsocialistisk press om betydelsen av ”hjärnornas revolutionering” och arbetarklassens andliga och kulturella mognad.

> Revolutionen kallar oss, icke som döden om natten, utan som livet om dagen. Och det gäller framförallt för oss att veta, att ingen omstörtning, förändring eller omdaning sker i människornas huvuden eller i någon deras tilltagande insikt om evig sanning och allrådig rätt, utan att sådana händelser blott inträffa såsom en obeveklig följd av utvecklingen, händelserna själva, det materiella växandet, de historiska lagarna o.s.v. Det gäller orsaker, som bottna icke i tidevarvets filosofi, utan i samhällets *ekonomi.*[149]

1918 gav den vänstersocialistiska idétidskriften *Zimmerwald* ut ett första provnummer. I numret återfanns en lång artikel signerad den finska kommunisten C.W. Kuusinen, som stod som författare till flera artiklar i *Zimmerwalds* senare nummer och vars expertis åberopades ett flertal gånger

—
[148] *Brand*, 17/8 1918, s. 1.
[149] *Brand*, 17/8 1918, s. 1.

av tidskriftens svenska skribenter.[150] I artikeln ”Frågan om staten i finska revolutionen” försvarades den finska revolutionen och den efterföljande radikaliseringen av socialdemokratin genom konstaterandet att den socialdemokratiska och stadieteoretiska uppfattning som tidigare styrt finska socialister hade visat sig vara historiskt oriktig. Kuusinen grundade sin argumentation på föreställningen att den nya tiden efter oktoberrevolutionen och bolsjevikernas maktövertagande krävde nya perspektiv på historien och den socialistiska kampen, och gjorde det genom att åberopa historien på ett sätt som tillskrev den avgörande agens. Att hänvisa till samtiden som så exceptionell att den skriver nya lagar för utvecklingen att följa är en retorik som påminner om tidigare diskuterade Helge Åkerbergs utläggningar om den nya tidens villkor. Under den finska revolutionen, menade Kuusinen, hade landets socialdemokrati kämpat utifrån Andra internationalens stadieteoretiska historiesyn. Enligt den skulle den politiska revolutionen föregå den sociala och ingen av dem var fullt möjlig innan de rätta ekonomiska förhållandena var vid handen och landets arbetare var organiserade enligt socialdemokratiskt mönster. Efter den politiska revolutionen var socialdemokraternas första prioritet följaktligen införandet av politisk demokrati med en allmän folkrepresentation.

> Naturligtvis var denna statsform ej för folkkommissariatet ett slutmål, utan endast ett statligt medel för förverkligande av social-ekonomiska strävanden. Genom detsamma ville man framskapa betingelser för vidare utveckling i riktning mot socialismen, genomdriva reformer, ur vilka sist det socialistiska samhället skulle uppkomma.[151]

Den demokratiska statsidé som socialdemokraterna vilade sig mot visade sig dock, menade Kuusinen, vara ”historiskt oriktig”. ”Den ville bygga en bro, bilda övergången mellan kapitalism och socialism. Men demokratin är oförmögen att uppbära en sådan uppgift.”[152] Med bestämningen ”historiskt oriktig” avsåg Kuusinen att idén inte stämde överens med samtidens förhållanden och de nya historiska lagar som den ritat upp. För Kuusinen gick benägenheten att framställa historien som den revolutionära kraft som förde historien framåt mot ett välkänt mål – enligt metoder som revolutionärerna inte själva var medvetna om – så långt som till att hävda att även

—

[150] Fram till 1918 tillhörde Kuusinen det finska socialdemokratiska partiets vänsterflygel, för att därefter fly till Sovjet där han bildade Finlands kommunistiska parti. Mellan 1921 och 1939 var han sekreterare i Komintern.

[151] Kuusinen, ”Frågan om staten i finska revolutionen”, *Zimmerwald*, 1918: 1, s. 43.

[152] Kuusinen, ”Frågan om staten i finska revolutionen”, *Zimmerwald*, 1918:1, s. 43.

när revolutionärerna trodde sig kämpa för en princip som visat sig vara historiskt oriktig så förde de historien framåt och tjänade historiens och därmed det oundvikliga framstegets sak.

> Den [den finska socialdemokratin, arbetarklassen, min kommentar] fyllde sin plikt att gå ut till strid, det reste sig till kamp, men till försvarskamp, icke till medveten revolutionär strid. Man talade nog om revolution och i verkligheten tog man del i en sann revolutionär kamp, men med slutna ögon, utan att vara medveten om denna sociala revolutions innebörd. Man talade nämligen i samma andetag om demokrati. Om en demokrati, som ovillkorligen innebar, att en väpnad social revolution måste undvikas! Således höjdes revolutionens fana egentligen – för att undvika revolutionen! […] Vi fattade icke, att jämväl arbetarna, när revolutionen utbröt, med våld vräkte demokratin åt sidan, strök den som en värdelös och hindrande punkt bort från sitt program. […] Efter den dagen betydde hävdandet av ett demokratiskt program ett historiskt baksteg…[153]

Kuusinen framställer som synes den sociala revolutionen som ett mål i teleologisk mening genom att förkasta en äldre tids determinism. Den förespråkade revolutionära kampen framställs som en aktivistisk förpliktelse men som samtidigt nästan fullständigt underkastad historien som lag och revolutionär kraft. Jag uppfattar Kuusinens argumentation som ett försök att skaka av sig Andra internationalens deterministiska historiesyn. Determinismen präglar hans aktivistiska och voluntaristiska revolutionsbegrepp i lika hög grad som socialdemokraternas men framställs på ett annat sätt. I kapitlet om revolutionären kommer jag att fördjupa analysen av Kuusinens framställning av relationen mellan revolutionären och den historiska utvecklingen.

Kuusinens retorik var utan tvekan tillspetsad, men ser man till innehållet var den inte fullständigt unik, i synnerhet inte i ett finskt sammanhang. I texten ”Den kommunistiska valsedeln. Ett upprop till Finlands proletariat” som *Zimmerwald* publicerade 1919 framställdes samhällsutvecklingen på liknande sätt som i Kuusinens artikel. Texten inleddes med en ingress som förklarade att den var det upprop som ett antal finska kommunister hade sänt till finska lantdagen under valrörelsen. I uppropet konstaterades att ”proletariatets internationella revolution” var påbörjad och författarna hänvisade till historien som den kraft som förde utvecklingen framåt.

> Detta mäktiga faktum bestämmer nu i Finland, liksom överallt, proletariatets historiska uppgift. Historien har nu gett proletariatet möjlighet att

—

[153] Kuusinen, ”Frågan om staten i finska revolutionen”, *Zimmerwald*, 1918: 1, s. 47.

> underkuva bourgeoisien – därav följer att man bör resa sig till revolutionär kamp för detta mål. Historien har berett möjlighet att förinta hela den borgerliga staten och omvandla den till arbetarnas stat.[154]

Texterna som har analyserats i detta avsnitt om revolutionens historiska lagar visar att hänvisningar till historien som subjekt var vanligt förekommande i framförallt pressen till vänster om socialdemokratin för att uppmana till aktivism och ge legitimitet till händelseutvecklingen. De historiska lagar som åkallades menades dock bryta med tidigare historiska lagar eller tidigare uppfattningar om de historiska lagarnas natur. Enligt denna logik pekar uttryck som hänvisar till historiens lagar framåt, mot revolutionsbegreppets förväntningshorisont i första hand och inte mot historien som erfarenhet som man som läsare först associerar uttrycket med.

När socialisterna refererade till historiens lagar på ovan diskuterade sätt var steget inte långt till en värdering av tidens hastighet och till utläggningar om hur samtiden karakteriserades av att tiden var underkastad acceleration. Denna typ av argumentation kommer jag inte beröra på något ingående vis i det här kapitlet utan har valt att analysera i kapitlen som behandlar revolutionens eskatologi och revolutionären då retoriken berör föreställningar om historiens slut och det politiska handlandets betydelse primärt.

Revolution och våld

Bolsjevikernas maktövertagande resulterade i att diskussionerna om hur revolution och våld förhöll sig till varandra intensifierades i den svenska socialistiska pressen. Före 1848 var det socialistiska revolutionsbegreppet förbundet med barrikader, folkliga uppror, disciplinerat konspiratoriskt ledarskap, heroiska offer och en nödvändig diktatur.[155] Med Marx skedde en förändring av synen på den socialistiska revolutionen och den kom att röra sig bort från de tidigare associationerna till föreställningen att arbetarklassens frigörelse skulle ske med demokratin som instrument. I och med februarirevolutionen men framförallt oktoberrevolutionen och den efterföljande dramatiska perioden med inbördeskrig och revolution i Finland, Tyskland och andra europeiska länder skedde det en omförhandling av synen på våldets plats bland inte minst ungsocialister och vänstersocialister. Även syndikalister och socialdemokrater diskuterade förhållandet mellan våld och revolution och kom fram till olika svar. Diskussionen ska inte bara

—

[154] ”Den kommunistiska valsedeln. Ett upprop till Finlands proletariat”, *Zimmerwald* 1919: 6, s. 353.
[155] Eley 2002, s. 40.

tolkas som en ideologisk och teoretisk konflikt utan de svenska socialisternas utläggningar behöver förstås i förhållande till den politiska situationen i Sverige och rösträttsfrågan. Debatten om revolution och våld kom att centrera kring historiska lagar, det historiska exemplets eller den historiska erfarenhetens plats, legitimitet och demokratibegreppet.

Historisk determinism och legitimitet

Texterna med våld i fokus var sällan författade utifrån framstegstankens horisont, i alla fall inte i positiv bemärkelse. Istället utgick de ofta från det historiska exemplet för att visa att relationen mellan de härskande klasserna och de förtryckta var oföränderlig. Den skulle alltid vara präglad av våld och konflikt vilket innebar att det revolutionära våldet var oundvikligt, legitimt och en reaktion på de härskande klassernas våldsutövning.

Ett exempel är ungsocialisten C.J. Björklunds argumentation i broschyren *Ett revolutionsprogram* som gavs ut av förlaget Brand 1919. Baserat på historiska erfarenheter hävdade Björklund att ungsocialisterna inte kunde utesluta att en framtida revolution skulle bli en blodig tillställning. ”Historien och erfarenheten” hade visat att ”staten alltid befrämjat och organiserat utsugning, förtryck och krig”. Björklund målade en dyster bild av historien och satte in den moderna tidens klasskamp i ett långt historiskt perspektiv, i vilket de härskande klasserna aldrig hade tvekat inför att förtrycka, bedraga och med våld ”drivit fram proletariatet till slaktarbänkarna”. Med hänvisning till den historiska kunskapen drog Björklund slutsatsen att det kunde bli nödvändigt att proletariatet tar till vapen i klasskampen. Lika nödvändigt var det att det sedan, med våld om nödvändigt, försvarade segern.

> Ungsocialismen erkänner öppet att det kan komma situationer då det vore den största förbrytelse mot proletariatet och socialismen att icke krossa bourgeoisien medels väpnad klasskamp. Hur den stora uppgörelsen mellan klasserna utfaller, blodig eller oblodig, beror för övrigt till största delen på bourgeoisiens hållning.[156]

Björklund ger uttryck för föreställningen att det revolutionära och för mänskligheten emancipatoriska våldet skiljer sig avsevärt från bourgeoisiens våldsanvändning. ”Bourgeoisien vädjar till våldet. Vi vädja icke till våldet. På allt vålds ruiner vilja vi bygga ett samhälle utan våld; ett samhälle där ingen härskar över den andra.”[157] Det revolutionära våldet framstår närmast

—

[156] C.J, Björklund, *Ett revolutionsprogram*, 1919, s. 10.
[157] Björklund, *Ett revolutionsprogram*, 1919, s. 11.

som eskatologiskt; det är våldet som ska förinta allt våld och mot historiens alla våldsamma händelser inrätta det evigt fredliga samhället. Texten kan tolkas i förhållande till inbördeskriget som rasade i Ryssland och bolsjevikernas försvar av oktoberrevolutionen med vapen i hand. Medan många syndikalister och ungsocialister förkastade bolsjevikernas handlande och menade att det var ett avsteg från den sanna socialistiska revolutionen försvarade Björklund bolsjevikernas maktutövande och förband det med en plikt mot den initiala revolutionen och dess förmåga att infria det socialistiska samhället.

Björklund argumenterade för sin syn på relationen mellan revolution och våld i flera texter. Under rubriken ”Rätten till revolution” förde han i tidningen *Brand* fram åsikten att utformningen av revolutionen måste ske i enlighet med tidens förhållanden och inte baseras på önskningar och förhoppningar om den ideala revolutionen.

> Vi [ungsocialisterna] vilja hällre en brett anlagd social revolution, med massorna bakom som en man, än en politisk kupp. Och om vi fingo välja önskar ingen högre och hällre än vi en oblodig revolution. Men det vore brottsligt och dåraktigt att, på grund av vackra önskningar, sticka huvudet i sanden för att slippa se den hårda verkligheten.[158]

Liksom i *Ett revolutionsprogram* rättfärdigades det revolutionära våldet med en eskatologiskt färgad logik som framställde det nuvarande samhället som den säkra vägen mot en mänsklig katastrof.

> Revolutionen är användandet av ett mindre våld för att omintetgöra ett större våld: det nuvarande samhället, som, om det skall bestå, kommer direkt och indirekt, att kräva miljoner och åter miljoner arbetares liv.[159]

Vi ser hur Björklund återvänder till ett socialistiskt revolutionsbegrepp före 1848 och förbinder den äldre tidens revolutionsuppfattning med samtiden genom att hävda att revolutionens uttryck måste baseras på en analys av samtidens politiska förhållanden. Begreppsbruket kan också förstås som inspirerat av Lenins och bolsjevikernas aktivistiskt färgade revolutionsbegrepp och Lenins teori om den revolutionära situationen.[160]

I artikeln ”Vägen till målet. Våld eller icke i klasskampen” kontrasterade författaren John Andersson den teoretiska revolutionsuppfattningen mot en

—

[158] Björklund, ”Rätten till revolution”, *Brand* 1/3 1919, s. 1.
[159] Björklund, ”Rätten till revolution”, *Brand* 1/3 1919, s. 1.
[160] Arvidsson 1979, s. 29.

uppfattning baserad på verkliga förhållanden på ett sätt som påminner om Björklunds resonemang om den önskvärda och den reella revolutionens villkor. Ser man till den teoretiska kunskapen om revolutionen och historiens lagar förefaller den fredliga revolutionen som fullt möjlig, men beaktar man verkligheten och vad den historiska erfarenheten säger om de härskande klassernas benägenhet att frånsäga sig makten utan våld, blir slutsatsen en annan.

> Om vi endast se teoretiskt på vår kamp mot kapitalismen, så synes det oss att klasskampen och revolutionens förlopp skall kunna ske utan blodsutgjutelse, åtminstone med ett minimum av sådant. Utvecklingslinjen ligger så klar framför oss vid våra teoretiska spekulationer, allt skall kunna gå så rasande lätt. […] Men jag tvivlar på att denna omdaning skall kunna ske utan våld, utan *proletariatets* diktatur. Kapitalistklassen böjer sig säkerligen ej i första taget.[161]

Anderssons resonemang går att tolka som en kritik av Andra internationalens stadieteori och revolutionsbegreppets förändring från Marx och framåt till att avse arbetarklassens frigörelse på demokratisk och fredlig väg. Liksom hos Björklund innebär argumentationen en reaktivering av ett äldre socialistiskt revolutionsbegrepp, vilket kan tolkas som uppfattningen att historien är bättre lämpad att säga något om samtidens förhållanden än de marxistiska teorierna. Samtidigt ger texten uttryck för en determinism när det gäller synen på de härskande klassernas våldsanvändning som påminner om den i tidigare diskuterade texter. Likaså är Anderssons kontrafaktiska resonemang om hur samhället är dömt att utvecklas ifall det inte ersätts av socialism genom våldsam revolution fatalistiskt och visar på en i viss mening deterministisk samhällssyn.

Andersson affirmerar som synes begreppet proletariatets diktatur, som under den här perioden var starkt förknippat med bolsjevikernas politik, och hävdande av dess nödvändighet för den sociala revolutionens försvar och framtida realisering. För honom visar samtidens revolutionära exempel att försvaret av de europeiska revolutionernas landvinningar liksom strategin vid framtida revolutioner måste ske med hjälp av våld i någon mening.

I artikeln ”Humanismen och revolutionen” av N. Bergendahl läggs ansvaret för historiens blodiga revolutioner på ”mellanpartier, parlamentarister och borgardemokrater”.[162] Revolutioner framställs som oundvikliga

—

[161] John Andersson, ”Vägen till målet. Våld eller icke i klasskampen”, *Brand* 29/3 1919, s. 2.
[162] N. Bergendahl, ”Humanismen och revolutionen”, *Brand* 17/5 1919, s. 3.

och revolutionärernas roll begränsas från att vara revolutionens subjekt till att ansvara för att göra revolutionen så kort och oblodig som möjligt. I likhet med flera diskuterade texter ovan spårar Bergendahl en oföränderlighet i ”kapitalistklassens” förhållande till arbetarklassens kamp för socialism.

> Historien kan ej uppvisa ett enda exempel på någonting dylikt [att övertyga kapitalisterna om fördelen och rättvisan med socialismen]. Däremot ha vi nog så färska exempel på att flera kejsartroner ramlat från sina urgamla piedestaler […] Och ett av världens mäktigaste statssystem har krossats och slagits i spillror, och två andra håller just på att gå samma väg. Allt detta har, som var och en vet, skett genom – *revolutionen*. […] och genom revolutionen skall så småningom ett humanistiskt, rättvist och lyckligt samhällsskick uppstå.[163]

Exempel ur den nära historien menar han dock visar att världen stadigt rör sig mot socialismen, vilket indikerar en historiesyn som vilar på föreställningen om det sociala framstegets oundviklighet. Kritiken mot ”mellanpartister, parlamentarister och borgardemokrater” förefaller avse att dessa varken har förstått den sociala revolutionens tvingande kraft eller kapitalistklassens reaktionära och våldsamma natur. Genom att förespråka politiska reformer och dialog med den härskande klassen bidrar de i själva verket till att göra den oundvikliga revolutionen blodigare än vad som är nödvändigt. Jag läser kritiken som riktad mot både socialdemokraternas reformism och de svenska syndikalister som var starkt kritiska mot bolsjevikernas strategi.

Förlaget Brand gav ut broschyrer och längre texter som representerade de olika sidorna i syndikalisternas och ungsocialisternas konflikt om revolutionen och hur händelserna i Ryssland skulle uppfattas. Den tyske anarkisten Augustin Souchys *Diktatur och socialism. En anarkists betraktelser*, publicerades samma år som *Ett revolutionsprogram,* och får representera en annorlunda syn på revolutionen och våldets plats i klasskampen som också visar att revolutionsuppfattningen inte enkelt kunde analyseras som en skillnad mellan syndikalister, ungsocialister och anarkister. Souchy hänvisade även han till historiens erfarenheter för att legitimera sin uppfattning om den rätta vägen till socialismen men gjorde det på ett något annorlunda sätt. Förvisso menade han att historien visade att nya samhällen och högre principer aldrig tidigare införts utan en blodig kamp. Av den anledningen är det också befogat att föreställa sig att socialismens seger kommer att bli blodig.

—
[163] Bergendahl, ”Humanismen och revolutionen”, *Brand* 17/5 1919, s. 3.

> Att det helt lätt, utan allt våld och utan blodig kamp, skall lyckas att förhjälpa socialismen till seger, är mera än tvivelaktigt. Aldrig visar världshistorien, att man kunnat utföra en högre världsordning utan att några uppträtt häremot med alla till buds stående medel; aldrig har en ny princip tillkommit i världen utan att den haft kämpa en oftast blodig kamp mot den gamla […].[164]

Den historiska analysen till trots betraktar Souchy allt våld som djupt destruktivt och framför åsikten att ett samhälle som införts och upprätthållits med hjälp av våld oundvikligen kommer att gå under av detsamma. ”Varje ny samhällsform, vars vagga varit våldet och som upprätthållits av våld, skall även bäras i graven med våld.”[165] För att den socialistiska kampens vinster ska bli bestående måste den således bryta historiens våldsspiral, vilket endast kan göras genom massornas upplysning och moralens höjande. För Souchy är lösningen rent praktiskt generalstrejken och med avseende på massorna hävdar han att syndikalismen måste ägna sig åt ett omfattande upplysningsarbete. Han beskriver det framtida socialistiska samhället som ”den moraliska världsordningen” vilket illustrerar den privilegierade position han tillmäter upplysningsarbetet.

Texten är genomsyrad av en paradox som skär igenom det moderna revolutionsbegreppet. Den hänvisar till en brytning med det förflutna men kan inte fullständigt frigöra sig från en cyklisk syn på historien. För att motivera brottet med det revolutionära våldet hänvisar Souchy till de första kristna, vars hållning han menade hade mycket gemensamt med syndikalismens idé om generalstrejkens betydelse.

> Redan en gång förut har en ny världsepok inletts utan våld. Det var det tidsskede, som inleddes med den kristna religionen, vars första förkunnare visserligen voro föremål för våld, men själva icke utövade något. De första kristnas passiva resistens, som utvecklade en stor generalstrejk på det politiska området, en generalstrejk, som skakade den romerska statskolossen i sina grundvalar, vann i detta tecken sina segrar, förberedande nya och högre liv. Det var en generalstrejk, som gav upphov till en fredlig erövring av världen. Även vår tids sociala fråga skall lösas i generalstrejkens tecken.[166]

Mot de första kristnas fullständiga pacifism ställer dock Souchy en hållning anpassad efter samtidens förhållanden. Att ”vända den andra kinden till” är

—
[164] Augustin Souchy, *Diktatur och socialism. En anarkists betraktelser*, 1919, s. 20.
[165] Souchy 1919, s. 21.
[166] Souchy 1919, s. 21.

inte en metod för de nuvarande förhållandena tycks han mena och propagerar istället för en slags modifierad pacifism, eller kanske hellre en ytterst restriktiv våldsanvändning, som endast erkänner våld som självförsvar. ”Men vår mening kan endast vara att inskränka, insnöra och klavbinda våldets utövning så mycket som möjligt.”[167] Det revolutionsbegrepp som texten ger uttryck för är ett framåtriktat sådant som tillmäter massornas revolutionering störst betydelse. Som i så många andra av de texter som analyserats i detta kapitel förskjuts revolutionsbegreppets fokus från revolution som händelse möjlig inom en snar framtid till att syfta på en process som i stor utsträckning gäller arbetarklassens kvaliteter. För att samhället ska kunna revolutioneras genom en händelse eller en process måste alltså de potentiella revolutionära subjekten revolutioneras moraliskt, intellektuellt och med avseende på praktiskt kunnande. I *Revolutionären, folket och massan* kommer vi att undersöka denna typ av argumentation mer ingående.

I broschyren *Varför jag blivit bolsjevik*, författad av Ossian Håkansson och utgiven av det vänstersocialistiska förlaget Fram 1919 under pseudonymen ”En humanist”, hälsas våldet som de ryska bolsjevikerna varit tvungna att tillgripa som ett tecken på klasskampens intensifiering och därmed snart förestående upplösning. För Håkansson står inte våld och humanism i ett motsatsförhållande utan den sanne humanisten tar till de revolutionära medel som är nödvändiga för att infria det socialistiska samhället. Liksom i ungsocialisten Björklunds *Ett revolutionsprogram* rättfärdigas våldet ur ett eskatologiskt perspektiv.

> Att man i Ryssland måste tillgripa, låt så vara hänsynslöst våld för att söka genomföra socialismen, borde ej för en socialistiskt tänkande och framförallt för en teoretiskt kunnig person innebära något som helst skäl till fördömande, snarare vara en viss källa till glädje över att striden mellan kapitalism och arbete där står inför sin avslutning.[168]

Håkansson beskriver samtiden som att ”tiden nu rider så fort” och beklagar ”den benägenhet de flesta har att låta binda sig vid en gång fastslagna synpunkter utan hänsyn till att ett förändrat läge kan nödvändiggöra en förändrad taktik eller t.o.m. förändrat dagsprogram”.[169] ”De redan fastslagna synpunkter” som åsyftas är utan tvekan Andra internationalens och de

—

[167] Souchy 1919, s. 22.
[168] Ossian Håkansson under pseudonymen En humanist, *Varför jag blivit bolsjevik,*1919, s. 12.
[169] Håkansson 1919, s. 5.

svenska socialdemokraternas reformistiska och pacifistiska program. Liksom för de flesta andra socialister vid den här tiden, oberoende av inriktning, framstår det som angeläget för Håkansson att de slutsatser han dragit om samtidens politiska taktik överensstämmer med Marx teorier.

> Invändningen att Ryssland ej var moget för socialismen faller på den av Marx själv framförda utvecklingsteorien, som visserligen analytiskt fastställer en viss serie utvecklingsstadier, men bestämt säger ifrån att ett eller flera av dessa stadier helt *omärkligt* kan passeras.[170]

Till och med var det så, hävdade Håkansson, att ”bolsjevikerna beträdde den av Marx själv visade utvägen – arbetardiktaturens väg”.[171] Även om samtiden framställs som väsentligt annorlunda än det förflutna och som ett brott mot de historiska lagar som konstituerat historien legitimeras samhällsanalysen och den revolutionära taktiken genom ett återvändande till historien på så vis att den propagerade taktiken hävdas stämma överens med en ursprunglig socialistisk samhällsanalys.

För reformistiska socialdemokrater fanns det ingen plats för det revolutionära våldet när de likställde den sociala socialistiska revolutionen med ett omkullkastande av det kapitalistiska samhället på demokratisk väg. Samtidigt har vi sett att våldet inte gick att undvika fullständigt, och att det kanske inte heller fanns en vilja till det. Tidigare forskning har visat att bakom de omfattande massprotester som svepte över Sverige vårmånaderna 1917 låg det ett förtäckt hot om våld i händelse deras krav på bröd och rätt inte hörsammades. Redan februarirevolutionen aktualiserade en debatt om relationen mellan våld och revolution som på olika sätt förbands till den politiska situationen i Sverige av de svenska socialisterna. Vi minns från undersökningens inledningskapitel hur Per Albin Hansson frammanade myten om den revolutionära soldaten som arbetarens förbundna i samband med Hjalmar Brantings redogörelse för den resa till Ryssland han hade gjort strax efter februarirevolutionen exempelvis. Även Branting själv tog till revolutionär retorik när han hemkommen från sin rysslandsresa avslutade ett tal i riksdagens debatt om rösträttens reformering med det dolda hotet att arbetarklassen skulle veta att använda ”kraftiga och verksamma medel” för att genomdriva sina krav i händelse högern motarbetade reformen.[172] I avsnittet om den sociala revolutionen såg vi att inte heller Gustav Möller

—

[170] Håkansson 1919, s. 16.
[171] Håkansson 1919, s. 19.
[172] AK 1917, 41:63. Citerat ur Andræ, s. 108.

kunde förkasta den politiska revolutionen fullständigt. Erkännandet av den ryska politiska revolutionen innebar att frågan om det revolutionära våldets legitimitet inte gick att undvika även för dem som primärt likställde den sociala revolutionen med reformism.

I likhet med vänstersocialisters, ungsocialisters och syndikalisters legitimeringar av revolutionärt våld under exceptionella förhållanden centrerades socialdemokraternas texter om den plötsliga, kuppliknande revolutionens oundviklighet i särskilda situationer runt historiska erfarenheter och föreställningen om det sociala framstegets historia. Det innebar som vi sett att Möller exempelvis ena stunden kunde avfärda den våldsamma revolutionen och förespråka den sociala revolutionen förstådd som en långsam, reformistisk förändring av samhällets sociala och politiska strukturer, för att i nästa stund konstatera att det inte var möjligt att fullständigt överge tanken på den politiska, omkullkastande revolutionära omvälvningen av samhället.

> Varje försök att med våld (d.v.s. revolution) genomdriva de förändringar och omvälvningar i det nuvarande produktionssättet, som skulle krävas för ett dylikt samhälle, skall ohjälpligen stranda och leda till oöverskådliga olyckor för den sociala revolutionens initiativtagare.[173]

Skulle en härskande minoritet förhindra majoritetens vilja till social och politisk omvälvning var det politiska våldet legitimt eftersom det innebar en aktion med avsikt att leda in samhällsutvecklingen på en redan utstakad bana.

> En revolution k a n bliva nödvändig för att giva proletariatet makten. Om socialismens idéer omfattas av folkets flertal, men ett mindretal skulle försöka hindra socialisterna från att övertaga samhällsmakten, kan en revolution icke i längden undvikas.[174]

Det ska konstateras att Möller ingenstans i texten framställde sig som en anhängare av det revolutionära våldet, men genom att likställa revolution och våld och därefter konstatera att revolutionen är legitim i vissa extraordinära situationer var förkastandet av revolutionärt våld inte kategoriskt.

Sammanfattning

I kapitlet ställdes tre frågor: Hur framställdes och legitimerades samtidens revolutioner, i synnerhet februari- och oktoberrevolutionen, i förhållande

—

[173] Möller, ”Den sociala revolutionen”, *Tiden*, 1918: 6, s. 244.
[174] Möller, ”Den sociala revolutionen”, *Tiden*, 1918:6, s. 251.

till föreställningar om en linjär, stadiebunden eller på annat sätt framåtriktad historia? Vilka likheter respektive skillnader i analysen av samtiden och synen på revolutionsbegreppet kan skönjas inom och mellan de olika socialistiska rörelsernas press? Hur kan vi förstå begreppsbruket i förhållande till de ideologiska spänningarna mellan reform och revolution, determinism och voluntarism och universell och partikulär revolutionsuppfattning?

Om vi börjar med de två första frågorna kan vi konstatera att februarirevolutionen initialt framställdes som en borgerlig revolution av en samlad vänster och att dess legitimitet dels bestod i att den var en uppgörelse med ett förkastligt styrelseskick, dels att legitimiteten var förbunden med antaganden om relationen mellan politik och historia. Relationen var dock inte endast en teoretisk fråga utan den låg även till grund för det omedelbara och konkreta förhållningssättet till Tsar-Ryssland. Landet avfärdades som efterblivet och som hörande det förflutna till, med revolutionen var det möjligt för den mer tidsenliga demokratin att infrias.

Resonemanget byggde således på en linjär och framåtriktad historiesyn där samtiden och dess revolutioner värderades i förhållande till hur de antogs passa in i den linjära historien. Medan socialdemokratisk rapportering i första hand centrerade kring påståenden av ovan slag infann sig ett ytterligare element i vänstersocialistisk och delvis också syndikalistisk och ungsocialistisk reception. Revolutionens nödvändiga karaktär accentuerades i större utsträckning än i den socialdemokratiska pressen och den gjorde det genom att revolutionen framställdes både som unik, som ett undantag från en redan given berättelse om det sociala framstegets historia, och som materialiserandet av denna historia. Vänstersocialisten C. N. Carlesons konstaterande om att revolutionen såväl var avhängig ”de trängande ögonblicksbehoven” och utgjorde konsekvens av ”det ryska samhällets nuvarande klass-struktur” som att den ”gick längre” än vad man kunde förvänta sig av Europas borgarklasser illustrerar denna position väl.[175]

I såväl vänstersocialistisk som syndikalistisk och ungsocialistisk press var revolutionens legitimitet och dess placering på en linjär, stadieteoretisk axel förbundna med varandra i hög grad. Februarirevolutionen var visserligen partikulär och specifik men dess betydelse och legitimitet var kopplad till i vilken utsträckning den uppfattades som början på den socialistiska världsrevolutionen. Argumentationen vilade på både en historiematerialistisk grund och en teleologisk förväntan på tiden som uppvisade messianska dimensioner.

—

[175] Carleson, *Stormklockan*, 24/3 1917, s. 4.

En skillnad som kan urskiljas mellan hur de olika socialistiska organen rapporterade om revolutionen avser hur mycket utrymme det fanns för olika tolkningar och huruvida det fanns utrymme för osäkerhet i rapporteringen. I *Syndikalisten* uttrycktes initialt en försiktigt positiv syn på februarirevolutionen även om det noterades att revolutionen inte var social. Under månaderna som följde förvandlades intrycken till en övertygelse om att revolutionen var att betrakta som det första steget mot den nödvändiga världsrevolutionen.[176] Även om skribenterna i den vänstersocialistiska och den socialdemokratiska pressen var osäkra på vad som hade hänt just när revolutionen genomförts tolkar jag deras osäkerhet som mer förbunden med knapphändig information. I *Syndikalisten* förefaller ambivalensen i högre utsträckning vara knuten till samtidsanalys och vad deras revolutionsuppfattning kunde säga om samtiden.

Som jag konstaterat innebar oktoberrevolutionen en skärpning och konkretisering av de konfliktlinjer som redan manifesterades i samband med februarirevolutionen. Konflikten gällde i första hand hur genomförandet av och övergången till det socialistiska samhället skulle ske, och kan också analyseras i förhållande till föreställningar om framsteget som struktur för historien. I det här avsnittet fokuserar jag på den andra frågan medan den första kommer att besvaras längre fram.

I undersökningen använde jag rubriken ”oundviklig revolution eller beklaglig perversion” eftersom den på ett tydligt sätt illustrerar de två polerna i receptionen och hur positionerna är förbundna med synen på relationen mellan tid och politik. I den socialdemokratiska pressen uppfattades oktoberrevolutionen som en beklaglig perversion. I *Arbetet* betecknades revolutionen som en kupp, vilket illustrerar hur nära förbundet användningen av begreppet revolution var med en värdering av situationen som ytterst vilade på ett historiefilosofiskt perspektiv om det sociala framstegets historia. Under sommaren 1918, då inbördeskriget rasade i det nya Ryssland, betecknade *Arbetets* skribent istället protesterna mot bolsjevikerna som den verkligt revolutionära aktiviteten genom att förbinda ”antibolsjevistisk” med ”revolutionär”.[177] Medan oktoberrevolutionen inte erkändes revolutionens legitimitet eftersom den betraktades dels som odemokratisk, dels som ett försök att leda in samhällsutvecklingen på en väg som inte överensstämde med marxismens stadieteoretiska historiesyn tvekade

—

[176] *Syndikalisten*, majnummer 1917.
[177] *Arbetet*, 13 och 14/11 1917 samt 2/7 1918.

inte *Arbetets* skribent att istället beskriva motståndet mot revolutionen som just revolutionärt.

I den vänstersocialistiska pressen var det en fullständigt annorlunda bild av oktoberrevolutionen som mötte läsaren. Revolutionen beskrevs som ”revolutionens räddare” vilket visar på en motsatt samtidsanalys i förhållande till den socialdemokratiska rapporteringen.[178] Enligt denna logik var det oktoberrevolutionen som var förmögen att leda in samtiden på rätt spår igen efter att februarirevolutionens löften svikits. I undersökningen har jag beskrivit det som att tidningen *Folkets Dagblad Politikens* reception kan delas upp i två faser. I den första framställdes revolutionen som den kraft som kunde göra slut på kriget och infria freden, både i samtidspolitiskt och messianskt avseende. I den andra fasen var relationen förbunden med världsrevolutionens nödvändighet i högre utsträckning genom att framställas som dennas början.

I syndikalistisk och ungsocialistisk press var det återigen en stor initial osäkerhet som mötte läsaren. Liksom i den vänstersocialistiska pressen uttryckte de första texterna om händelseutvecklingen i Ryssland en stark önskan om att den nya revolutionen utgjorde början på världskrigets slut. Redan efter några veckor började tvivlet på revolutionens fredskraft och dess verkligt socialistiska karaktär att genomsyra texterna om revolutionen. Även om det under åren som följde på revolutionen hela tiden fanns utrymme för en viss förståelse för och identifiering med bolsjevikernas revolution och politik förkastades den politiska utvecklingen i Ryssland som ett avsteg från det sociala framstegets historia.

Även om det går att spåra betydande skillnader mellan de olika organisationernas förhållande till oktoberrevolutionen finns det flera gemensamma nämnare för hur relationen mellan tid och politik uppfattades. Vänstersocialistiska, ungsocialistiska och syndikalistiska skribenter upphörde inte att framhålla den socialistiska revolutionens nödvändighet även när det tycktes allt mer uppenbart att samtiden inte var den explosivt revolutionära situation som de hoppats på. Revolutionen placerades i allt större utsträckning i en diffus framtid, samtidigt som den kopplades samman med bildning och höjande av arbetarklassen i olika hänseenden. Den linjära historiesynen övergavs inte, även om den, som vi kommer att se i de följande kapitlen, i allt högre grad användes tillsammans med en cyklisk historiesyn för att legitimera den kommande och nödvändiga revolutionen. Även de socialdemokratiska skribenternas revolutionsbegrepp var relaterat till en linjär

—

[178] *Folkets Dagblad Politiken*, 15, 26 och 30/11 samt 8/12 1917, s. 1.

förståelse av historien. Att försöka genomföra socialismen genom politisk revolution betraktade Gustav Möller som anti-revolutionärt eftersom det innebar ett försök att påskynda samhällsutvecklingen som var dömt av misslyckas. Den sociala revolutionen, som garanterades av ett deterministiskt stadietänkande, kunde endast infrias genom reformer och demokrati.

I min undersökning urskiljde jag fyra – varav tre behandlats i det här kapitlet – huvudsakliga teman i revolutionstexterna som på olika sätt kan kopplas till avhandlingens syfte och den specifika frågeställningen om de ideologiska och teoretiska spänningarna mellan reform och revolution, determinism och voluntarism och universell och partikulär revolutionsuppfattning och hur de uttrycktes i användningen av begreppet revolution.

Det första temat var åtskillnaden mellan politisk och social revolution och kampen om det senare begreppet. Jag konstaterade att det inte verkade finnas någon tydlig enighet i hur begreppen användes inom och mellan organisationerna och att separationen eller sammansmältningen av begreppen politisk och social revolution rör dels spänningarna mellan reform och revolution – vilket Möllers text visade – dels huruvida revolutionen uppfattas som partikulär eller universell. Ett gemensamt drag för de olika sätten att använda begreppet den sociala revolutionen var att det snabbt fick illustrera både det vi brukar förknippa med politisk revolution, det vill säga ett plötsligt och fullständigt omkullkastande av den politiska ordningen, och långsammare sociala förändringar. Uttrycket omslöt således både det vi vanligen associerar med revolution och det vi avser med begreppet reform.

Medan den sociala revolutionen var ett centralt begrepp för ungsocialister och syndikalister långt före åren runt de ryska revolutionerna plockades begreppet upp i socialdemokratisk press i samband med revolutionerna och började att användas för att beteckna den reformistiska vägen mot socialism. I ungsocialistisk och syndikalistisk press var den sociala revolutionen ett så pass centralt uttryck att det knappt gick att författa texter om rörelsens mål och medel utan att beskriva dem som sociala revolutioner. Motsatta uppfattningar om socialismens mål och medel uttrycktes därför med samma begrepp.

Jag tolkar det som att socialdemokraterna på sätt och vis utvecklade ungsocialisternas och syndikalisternas begrepp om den sociala revolutionen. Likheten mellan deras sätt att använda uttrycket ligger huvudsakligen i att samtliga uppfattade den sociala revolutionen som ett i första hand processartat begrepp med många gemensamma nämnare med begreppet evolution. Skillnaderna i begreppsanvändning avser hur de olika organisationerna uppfattade sin egen politiska roll och vilken politisk strategi som

de propagerade för. Medan socialdemokraterna i första hand hävdade att den sociala revolutionen skulle förverkligas genom reformer och parlamentariskt demokratiskt arbete menade syndikalister och ungsocialister att vägen till socialismen gick genom generalstrejk, facklig kamp och utomparlamentariska metoder.

Den vänstersocialistiska positionen utmärktes av en mer genomgående sammansmältning av den politiska och den sociala revolutionen och var i större utsträckning relaterad till oktoberrevolutionen och Lenins revolutionsbegrepp.

Det andra temat som urskiljts är tendensen att diskutera den samtida händelseutvecklingen utifrån föreställningen att den utgjorde en revolutionär period som kännetecknades av historiska lagar som revolutionärerna hade att följa eller avtäcka. Argumentationen illustrerade olika positioner som fanns att inta i förhållande till spänningen mellan determinism och voluntarism. Det var framförallt vänstersocialister, ungsocialister och syndikalister som hänvisade till historiens lagar eller ”historien själv”, vilket inte är så konstigt då retoriken var ett sätt att förbinda ett kampbetonat revolutionsbegrepp med en deterministisk historiesyn. Att hänvisa till historien som revolutionärt subjekt var ett vanligt förekommande sätt i pressen till vänster om socialdemokratin att uppmana till aktivism och samtidigt ge legitimitet till händelseutvecklingen. Ofta menades de historiska lagar som åkallades bryta med tidigare historiska lagar eller tidigare uppfattningar om vad som utmärkte de historiska lagarnas natur. Jag har tolkat positionen som ett sätt att affirmera bolsjevikernas revolutionsbegrepp och avsteg från Andra internationalens reformistiska taktik samtidigt som det deterministiska anslaget i Andra internationalens revolutionsbegrepp bevaras. Retoriken kan också uppfattas som ett försök att föra samman de två polerna determinism och voluntarism, att inte erkänna att begreppet av nödvändighet måste ha sin tyngdpunkt i endera polen.

Det tredje temat som jag uppmärksammat är hur relationen mellan våld och revolution framställts med avseende på en linjär historiesyn. Medan februarirevolutionen beskrivits som relativt oblodig av både sin samtid och forskningen intensifierades diskussionerna om förhållandet mellan våld och revolution i den svenska socialistiska pressen i samband med oktoberrevolutionen och de följande åren av revolutioner och inbördeskrig i Ryssland, Finland och Tyskland. Debatten var som hetast i vänstersocialistisk press och hos ungsocialistiska skribenter men även syndikalister och socialdemokrater berörde ämnet utifrån olika positioner. Jag har konstaterat att diskussionen inte bara var en teoretisk och ideologisk konflikt utan att den även

behöver förstås i förhållande till den politiska situationen i Sverige och rösträttsfrågan. Våldet låg som ett latent hot även bakom socialdemokraternas krav på allmän och lika rösträtt och demokrati. Debatten om revolution och våld fördes – i första hand av vänstersocialister och ungsocialister – i förhållande till påståenden om det historiska exemplet och den historiska erfarenheten, legitimitet och demokrati.

Ofta var det utifrån det historiska exemplet som det revolutionära våldet rättfärdigades. Historien framställdes som präglad av våld och konflikt vilket utifrån en linjär föreställning om det sociala framstegets historia och socialismens plats däri resulterade i att det revolutionära våldet betraktades som oundvikligt, legitimt och som en reaktion på de härskande klassernas ständiga manifesta och latenta våldsutövning.

I kapitlet som följer ska vi studera hur revolutionen i både partikulär och universell bemärkelse framställdes med metaforer från naturen och hur relationen till evolution beskrevs.

4. Natur och evolution

Av texterna som undersöktes i det föregående kapitlet kunde vi dels se att den politiska och den sociala revolutionen liknades vid eller kontrasterades mot evolution, dels att den socialistiska revolutionen många gånger retoriskt jämfördes med naturfenomen av olika slag. Revolutionen kunde beskrivas som ett mäktigt, forsande vattenfall men dess konstaterade nödvändighet kunde också förklaras som en följd av att naturens cykliska temporalitet omslöt det politiska. I det här kapitlet vänder vi blicken mot naturens och evolutionens plats i den socialistiska pressens revolutionsuppfattning. Kapitlet fungerar som en brygga mellan undersökningen av framstegets och teleologins betydelse för hur de svenska socialisterna beskrev sin samtids, framtida och historiska revolutioner och det nästkommande kapitlet som behandlar begreppet revolutions eskatologiska, messianska och mytiska dimensioner. Medan det förra kapitlet fokuserade revolutionsbegreppet i dess linjära och framåtriktade bemärkelse innebär det här kapitlet att både cyklisk och linjär tidsuppfattning accentueras. Hänvisningar till naturlagar, årstidernas tvingande nödvändighet eller till naturfenomens ohejdbara kraft illustrerar olika sätt som de svenska socialisterna satte ord på relationen mellan linjär och cyklisk tid och – inte minst – hur möjligt politiskt handlande skulle förstås mot bakgrund av dessa temporala ramar.

I det här kapitlet ställer jag följande frågor:

Vilka naturmetaforer och liknelser användes i den socialistiska pressens texter om revolution?

Vilken funktion hade metaforiken och hur ska vi förstå den dels i förhållande till hur de svenska socialisterna uppfattade sin samtid och revolutionens möjlighet i Europa och nationellt, dels i relation till de ideologiska spänningarna mellan revolution och reform, determinism och voluntarism och universell och partikulär revolutionsuppfattning som genomsyrade den opinionsbildande begreppsanvändningen? Hur förändrades metaforernas funktion över tid?

På vilka sätt samverkade respektive kontrasterades en cyklisk och linjär tidsuppfattning mot varandra i naturmetaforik och i utläggningar om relationen mellan evolution och revolution?

I både detta och nästföljande kapitel har begreppsanalysen riktats mot hur metaforer och symbolik användes av de svenska socialisterna för att beskriva historiska, samtida och framtida revolutioner. Temat kan möjligen uppfattas som ett avsteg från det begreppshistoriska perspektivet men redan Kosellecks begreppshistoriska metod innebär att den nya tidens politiska och sociala begrepps metaforiska bruk accentueras. Koselleck har visat hur begreppsliga förskjutningar bland annat sker genom att ett begrepp börjar att användas i ett nytt sammanhang, det kanske tydligaste exemplet ligger i revolutionsbegreppets egen historia. Ursprungligen betecknade revolution ”kretslopp”. Under antiken var begreppsbruket metaforiskt på så vis att det förband den politiska sfären med himlakropparnas banor. Det begränsade antal statsskick som dåtidens tänkare menade följde på varandra i en bestämd ordning ansågs stå i relation till himlakropparnas rörelser. Under 1500-talet använde Copernicus begreppet revolution för att beskriva hur himlakropparna cirklade i bestämda omloppsbanor, och det var sedan från astronomins sfär som begreppet överfördes till den moderna tidens politiska vokabulär.[1]

Naturmetaforer i arbetarrörelsens politiska språk

Hur går det att förstå metaforernas framträdande plats i den socialistiska pressens revolutionsretorik? I artikeln ”Cultures and Mentalities, Metaphors and Symbols” från antologin *Language and the Construction of Class Identities* har den tyske historikern Rainer Paetau studerat användningen av metaforer och symboler i 1800-talets tyska socialdemokrati.[2] Han ger flera förklaringar till varför naturmetaforer och judisk-kristna teman användes i så stor utsträckning i texter där rörelsen framställde sin politiska roll som historisk. Även om undersökningen behandlar en tidigare period än den jag studerar, då arbetarklassens organisering i arbetarrörelsen var ny och förhållandet till parlamentarism och samhällets demokratisering såg annorlunda ut, menar jag att den dels fungerar som bakgrund för min studie och dels belyser

—

[1] Koselleck 2004a, s. 91.

[2] Rainer Paetau, ”Cultures and Mentalities, Metaphors and Symbols. Approaches to the History of 19th Century German Labour Movement” i Bo Stråth, (ed.), *Language and the Construction of Class Identities,* 1990, s. 448.

metaforernas betydelse i det politiska språket i allmänhet och det socialdemokratiska i synnerhet på sätt som är relevanta för min undersökning.

Paetau noterar att det politiska språket alltsedan upplysningen är genomsyrat av en metafortyngd retorik. Metaforerna tycks alltså spela en central roll för hur politisk kamp och drömmar om framtiden gestaltas och förmedlas. Anledningarna är flera. För det första besitter metaforerna en heuristisk, förklarande kraft och de kan ge en tydlig illustration av förhållanden som i själva verket är komplexa och kanske till och med motsägelsefulla.[3] Därmed är de suggestiva och kan förföra eller på annat sätt engagera människor emotionellt, vilket blir allt viktigare när samhället förändras mot ökad ideologisering, politisering och demokratisering, för att tala med Koselleck.[4] Även om metaforer används för att presentera en förenklad bild av ett komplext fenomen innebär det inte, hävdar Paetau, att det går att beräkna hur de kommer att tolkas av dem som de riktar sig till.

> It would, however, be erroneous to believe that metaphors can be used politically at will. […] Because, however, the intention of the metaphor-sender, like the object described, is ambiguous, the metaphor may be seen as having a 'meaning-halo'.[5]

På så vis framstår metaforernas mångtydighet som analog med mångtydigheten som den nya tidens politiska och sociala begrepp uppvisar. Innebörden i både sociala och politiska begrepp och metaforer som brukas i politiska sammanhang framstår som omöjlig att fullständigt kontrollera eftersom avsändare och mottagare kan ha olika tolkningsramar.

Paetau konstaterar att naturmetaforiken hade en framträdande plats i 1800-talets socialdemokratiska begreppsvärld. Hänvisningar till årstidernas växlingar och dygnets olika delar, till ljus och mörker och andra naturfenomen av liknande slag innebar att de tyska socialdemokraterna använde sig av ett språkbruk som utarbetades och utvecklades under upplysningen och franska revolutionen och gjorde det till sitt. ”[…] [s]ince the Age of Enlightenment and the French Revolution, metaphors of nature were put to political and ideological use. In this field, Social Democrats were able to draw on a rich trove of metaphors.”[6]

—

[3] Paetau 1990, s. 438f.

[4] Richter och Richter, ”Introduction: Translation of Reinhart Koselleck's 'Krise', in Geschichtliche Grundbegriffe” i *Journal of the History of Ideas,* vol. 67, 2006:2, s. 349ff.

[5] Paetau 1990, s. 440.

[6] Paetau 1990, s. 448.

Våren var associerad med socialismens framåtskridande, då den fria människan likt naturen om våren skulle få möjlighet att blomstra.[7] Våren fick också uttrycka analogin mellan natur och historia vilken innebar att lagar som i Darwins efterföljd uppfattades styra naturen nu överfördes till att kunna säga något om människan som historisk varelse. Eley har konstaterat att ett av Andra internationalens framträdande drag var att den klädde socialismen i en vetenskaplig dräkt. Mötet med evolutionsteorin hade fungerat intellektuellt befriande för Kautskys generation av socialister vars samhällssyn var genomsyrad av ett naturvetenskapligt perspektiv format av läsningar av Darwin, Ludvig Büchner och Ernst Haeckel.[8] Paetau beskriver naturvetenskapens influens över det politiska språket på följande vis.

> These metaphors of nature suggest that social and political processes were conceived as being incapable of being altered or influenced. The collapse of the bourgeois capitalist state consequently appears as neccesary as the rise of socialism through the coming (world) revolution, which is occasionally portrayed as a sudden natural occurence (a storm, volcanic eruption etc) or as the morning sun, slowly and continuously rising.[9]

Paetau uppfattar retoriken som ett uttryck för en politiskt passiv position.

> Within the labour movement it demanded a position which, as far as political action is concerned, was passive and prepared to bide time, but which, on the other hand, included a self-confidence based on faith in victory. Images of this kind, as perceived from outside by political opponents could create the impression that it was futile to attempt resistance. They could, potentially, undermine the legitimacy of the political system as a whole.[10]

Jag kommer att diskutera Paetaus slutsatser om den politiska naturmetaforikens funktioner i min undersökning. En fråga att fundera över är om naturmetaforer endast användes för att signalera en passiv politisk position eller om de också kunde användas i situationer som utmärktes av politisk aktivitet eller för att entusiasmera för politisk aktivitet i den omedelbara samtiden.

När Koselleck diskuterar naturmetaforikens plats i förhållande till revolutionsbegreppet gör han det i relation till det äldre revolutionsbegreppet.

—

[7] Paetau 1990, s. 448.
[8] Eley 2002, s. 45.
[9] Paetau 1990, s. 449.
[10] Paetau 1990, s. 449.

Metaforiken som omgärdade den politiska revolutionen menar han byggde på uppfattningen att den historiska tiden ”alltid har samma kvalitet, att den är i sig sluten och möjlig att upprepa”.[11] Hur kan naturmetaforikens framträdande plats i det moderna politiska språket förstås, när erfarenhetsrummet inte fullständigt dikterar förväntningshorisonten och den historiska tiden på ett sätt uppfattas som öppen.

Revolutionär romantik, nostalgi och restauration

Det tidiga 1900-talet var inte bara genomsyrat av upplysningstänkandets framstegsoptimism utan karakteriserades även av en djup civilisationskritik, som fullständigt exploderade i samband med världskrigets utbrott.[12] För den socialistiska världen innebar kriget ett förödande slag mot Andra internationalens internationella solidaritet som resulterade i att arbetarrörelsens olika grenar återvände till gamla omdebatterade frågor om mål och medel med förnyad kraft när de betraktades utifrån samtidens nya politiska situation. Misstron mot den borgerliga civilisationen och ifrågasättandet av socialdemokratins hanterande av denna civilisations senaste utslag i form av världsomspännande krig innebar att socialister vände blicken mot historien och sökte svar på samtidens brännande frågor i den tidiga arbetarrörelsens diskussioner och idémässiga influenser. Februari- och i synnerhet oktoberrevolutionen kom att intensifiera sökandet efter samtidens och framtidens lösningar i historien. Innan den empiriska undersökningen tar vid kommer jag därför att kort diskutera kulturella och civilisationskritiska strömningar som de svenska socialisternas nostalgiskt mättade utsagor om revolutionen behöver relateras till.

Kritiken mot framstegstanken och västerlandets civilisation har bland annat uttryckts i form av en romantisk nostalgi över det förkapitalistiska förflutna som innebar att det förflutna tillskrevs en omvälvande potential. I *Förlossning och utopi* har sociologen och filosofen Michael Löwy undersökt förhållandet mellan romantisk nostalgi och revolutionärt hopp hos centraleuropeiska judiska intellektuella under 1900-talets första hälft. Löwy beskriver hur det skedde ett uppsving för romantiken från 1800-talets slut fram till början av 1930-talet som manifesterade sig i en nostalgi inför förkapitalistisk kultur och en kritik från kulturens perspektiv av det industriella, borgerliga samhället. I det politiskt radikala tänkande som Löwy studerar innebar upptäckten av romantikens samtidskritiska potential både ett

—

[11] Koselleck 2004a, s. 92.
[12] Se exempelvis Schmidt 1996, s. 78.

nytt intresse för en restaurerande och utopisk läsning av judisk messianism och en restaurerande och utopisk tolkning av revolutionens möjligheter som uttrycktes tydligast i anarkismen.[13] Löwy framhåller dock att de nya tolkningarna inte endast fick betydelse för hur anarkister och syndikalister tolkade världen utan de inlemmades i ett vidare revolutionärt, antiauktoritärt och antietatistiskt marxistiskt tänkande.[14]

Inom svensk historieforskning finns det flera arbetarhistoriker som har studerat romantikens idémässiga betydelse, bland annat för den tidiga arbetarrörelsens identitet. I avhandlingen *Världar i Brand. Fiktion, politik och romantik i det tidiga 1900-talets ungsocialistiska press*, undersöker historikern Emma Hilborn fiktionens plats i tidningen *Brand*. Hilborn studerar en tidigare period än den som analyseras i min undersökning men de idéhistoriska strömningar som hon lyfter fram har visat sig vara aktuella även för senare perioder. Hon framställer den nyromantiska strömningen som en central förståelseram för ungsocialisternas fiktiva och symbolmättade berättelser om arbetarklassens förhållanden och den ungsocialistiska kampens villkor vid tiden runt sekelskiftet 1900.[15] Mot bakgrund av det tidiga 1900-talets återupptäckt av romantiken analyserar Hilborn ungsocialisternas dualistiska världsbild. Hon menar att symbolerna ställdes på huvudet för att illustrera revolutionär potential i den ungsocialistiska fiktionen; Lucifer och Satan fick exemplifiera upproriskhet genom att framställas som ”dramatisk upprorsande och romantisk hjälte”.[16] Hilborn beskriver fiktionen i *Brand* som uttryck för en romantisk dualism. I dualismens form renodlades det onda och det goda och lokaliserades till platser så långt från varandra som möjligt, himlen respektive helvetet. I min undersökning som behandlar en senare period och andra typer av texter tar sig de nyromantiska influenserna andra uttryck även om den dualistiska världsbilden kan skönjas i dramatiska framställningar av samtiden och dess relation till den eftersträvade revolutionen.

En annan historiker som har lyft fram hur romantiska influenser kan spåras i det tidiga 1900-talets vänsterrörelse är Henrik Berggren. I avhandlingen *Seklets ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900–1939* beskriver han hur romantiken influerade hur begreppet ungdom uppfattades av de två ungdomsförbund som var knutna till socialdemokraterna under 1900-talets första år och som senare skulle lämna partiet för Ungsocialistiska

—

[13] Michael Löwy, *Förlossning och utopi*, 1992, s. 33.
[14] Löwy 1992, s. 31.
[15] Hilborn 2014.
[16] Hilborn 2014, s. 83.

partiet och det vänstersocialistiska partiet – ungsocialisterna och ungdemokraterna.[17] I bred bemärkelse karakteriserades begreppet av en romantisk föreställning om ungdomen som utvald och som bärare av en speciell kraft som gjorde den förmögen att förverkliga visioner utanför den etablerade politikens möjligheter. Medan det gamla kunde beskrivas i termer av levande dött uppfattades det unga stå i innerligare förbindelse med det pulserande livet. Berggren lyfter fram den tyske filosofen Friedrich Nietzsche som särskilt betydelsefull för hur ungdomen uppfattades. För socialistiskt vidkommande kan det dessutom noteras att Ellen Key lät sig inspireras av den tyske filosofens viljefilosofi.[18]

Nietzsches inflytande över det tidiga 1900-talets radikala socialism har uppmärksammats av flera historiker. Vid sidan av Berggren har Per Sundgren konstaterat att Nietzsches tankar om övermänniskan utgjorde en del av en filosofisk och litterär strömning som ”starkt påverkade tidens arbetarrörelse”.[19] Sundgren noterar att Nietzsches idéer framförallt återfanns i arbetarrörelsens kulturella uttryck. Heroiska föreställningar om övermänniskans historiska roll representeras i periodens klasskampsdiktning, där bland annat Ture Nerman utmärkte sig.[20] Nerman var dessutom som vi kommer att se en mycket flitig skribent av agitatoriska revolutionstexter. I *Albert Jensen och revolutionen* noterar Arwid Lund att Nietzsche, tillsammans med Max Stirner, ofta nämndes i Stockholmsklubbens diskussioner runt sekelskiftet 1900, och ger på så vis ett exempel på Nietzsches betydelse för ungsocialisternas ungdomsretorik och handlingskult.[21] Lund framhåller att det var i bemärkelsen viljefilosof som Nietzsche figurerade i ungsocialistiskt sammanhang. I min undersökning kommer jag att studera hur idéerna även kan spåras i politiska texter om revolutionen.

Den eviga återkomsten och övermänniskan

I det här avsnittet kommer jag att kortfattat presentera Nietzsches tankar om den eviga återkomsten och övermänniskan och reflektera över dess idémässiga funktion i arbetarrörelsens civilisationskritik.

Nietzsches samtidskritik kan beskrivas som radikal men formulerad i ett större idémässigt sammanhang av föreställningar om samtidens historiska

—

17 Berggren 1995.

18 Berggren 1995, s. 44ff.

19 Sundgren 2006, s. 194. Även Blomqvist hänvisar som hastigast till Nietzsches betydelse som kulturell influens när han berör socialdemokraten Bengt Lidforss religionskritiska betraktelser. Blomqvist 2006, s. 130.

20 Sundgren 2007, s. 194ff.

21 Lund 2001, s. 16.

plats. I boken *Från tradition till apokalyps* beskriver den svenske idéhistorikern Svante Nordin hur Nietzsches idéer formulerades i ett vidare intellektuellt sammanhang som var centrerat kring en kritik av 1800-talets historicism, upplysningstänkandet och föreställningen om historien som linjär. I Nietzsches analys av historien karakteriserades 1800-talets kultur av förfall och dekadens, inte av framsteg. Medan 1800-talet innebar överintellektualisering och banalisering framstod antikens Hellas och renässansens Italien som epoker av blomstring. Samtidens människor uppfattades vara oförmögna till att skapa något nytt. Historiserandet hade fördärvat människan och, formulerar Nordin det som, historiefilosofer och utvecklingsoptimister hade inbillat människor att mänsklighetens mål var placerat i en utopisk framtid som kännetecknades av lycka, inte som Nietzsche hävdade, i mänsklighetens högsta exemplar.[22]

Nietzsches cykliska syn på historien framkommer tydligast i hans lära om den eviga återkomsten, formulerad under hans senare år. Läran var inspirerad av stoikernas cykliska historieuppfattning, för vilken samma världsåldrar upprepades i en bestämd cykel. För Nietzsche, framhåller Nordin, var det lärans moraliska innebörd som var central. ”Att önska att leva sitt liv om igen under precis samma villkor vore den högsta formen av jasägande till livet och samtidigt den högsta formen av *amor fati*, det accepterande av det egna ödet, som stoikerna anbefallit”.[23]

Till läran om den eviga återkomsten finns ett element adderat som på ett märkligt och paradoxalt sätt innebär ett utopiskt överskridande av den eviga upprepningens fatalistiska grund. Nordin betonar att Nietzsches teser om övermänniskan, situerad i en önskan att ”omvärdera alla värden och skapa något högre än människan” framstår som väsensskild från socialisternas dröm om ett jämlikt och konfliktfritt samhälle kännetecknat av välstånd.[24] Men om det är så uppstår frågan vilken roll Nietzsche spelar i den tidiga arbetarrörelsens idévärld. Utan att föregripa min faktiska analys kan Nordins kommentarer om Nietzsches förhållande till det moderna respektive det modernistiska projektet ge en tentativ vägledning. Nordin hävdar att Nietzsche förkastade upplysningens moderna projekt men själv ställde upp ett modernistiskt projekt genom sin filosofi över historien. Dess grund var ett avfärdande av upplysningsoptimism, borgerlighet, vetenskapstro och ”masscivilisation” och ett bejakande av ”förborgerliga epoker, den klassiska

—

[22] Svante Nordin, *Från tradition till apokalyps. Historieskrivning och civilisationskritik i det moderna Europa*, 1989, s. 119.
[23] Nordin 1989, s. 120.
[24] Nordin 1989, s. 120.

antiken, renässansen” etcetera, som genom teserna om övermänniskan pekade framåt genom att transcendera samtidens förkastliga kultur. Träffande beskriver Nordin det på följande vis: ”Civilisationskritiken hämtar inspiration hos ett verkligt eller mytiskt förflutet, men dess ansats är riktad mot framtiden”.[25] Detta sätt att förhålla sig till historien var, som jag kommer att visa, inte främmande för delar av den svenska socialismen.

Att tala till känslorna

På vilka sätt refererade de svenska socialisterna till naturen när de framställde faktiska och föreställda politiska revolutioner i tidningar och annat tryckt material, och hur ska vi förstå det i förhållande till samtidens politiska händelser? Februarirevolutionen välkomnades som vi sett med entusiasm av den samlade vänstern. Revolutionens karaktär av att både vara väntad och uppfattas som plötslig innebar att olika typer av förväntningar fästes vid den. I samtidspolitiskt avseende var det många som hoppades att revolutionen utgjorde det första steget mot världskrigets slut, i ett större socialistiskt perspektiv förbands revolutionen även med eskatologiska förhoppningar om världsrevolution och en evig fred. Dessa dubbla förväntningar avspeglades både i innehållet i den svenska socialistiska pressens rapportering om revolutionen, världskriget och ”den svenska revolutionen” och i texternas retoriska utformning.

Vår och revolution

I naturens värld rör sig tiden framåt i cykler; årstider följer på varandra och materien genomgår stadier av förmultning och återfödelse i ett till synes evigt kretslopp. För de svenska socialister vilkas röster kan skönjas i den studerade pressen tycktes förbindelselänkarna mellan revolutionen och naturen vara flera.

”Det är som om våren och revolutionen har något gemensamt”, konstaterade Viktor Brand i tidningen *Syndikalisten* den 23 maj 1917. Funderingen är hämtad ur artikeln ”Det jäser” som är mättad med hänvisningar till naturen i olika bemärkelser i syfte att markera revolutionens tvingande kraft.

> Över allt börjar det också att knaka och braka i det gamla samhällets grundvalar. Det är ju också i vårbrytningens tid, då allt det gamla spränges sönder av det nya och unga, som kommer och banar sig fram till nya och friare livsmöjligheter. – Det är våren som kommer och vräker undan alla

---

[25] Nordin 1989, s. 121.

> hinder. Från den stora franska revolutionen år 1789 och fram till Pariskommunen 1871 har alla de stora folkrörelserna kommit i vårbrytningens tid. Det är som om våren och revolutionen har något gemensamt. Och kanske så också är fallet, ty de äro ju båda förintare av det gamla och skapare av det nya. Den ryska revolutionen kom i samma period, som våren höll på att bryta sönder vinterns tunga och hårda fjättrar. Det ljusnade – det blev jubel i sinnena. Det ryska folket reste sig från träldomens slaveri; reste sig från fångenskapens långa och mörka natt; reste sig för att slita de fjättrar som hållit det tillbaka från livet och rätten.[26]

Att de politiska revolutionernas historia är en berättelse om vårliga revolutioner framställs som mer än en ren tillfällighet. I Brands resonemang har referenserna till årstidernas växlingar och till våren som en symbol för pånyttfödelse en dubbel funktion. Textens djupaste budskap tycks vara att revolutionen i likhet med våren har förmåga att vräka undan det gamla och skapa en ny värld. Det är revolutionen i voluntaristisk mening som avses, om man nu kan använda det begreppet om en text där revolutionen och historien och inte revolutionären eller folket framställs som det handlande subjektet. Samtidigt underbyggs resonemanget med historiska exempel och årstidernas cykel vilket indikerar att voluntarismen har en deterministisk grund och att de två polerna inte går att separera från varandra eller renodla.

I artikeln ”Proletariatets diktatur” som publicerades i *Brand* den sjunde juli samma år tillskrivs våren en snarlik innebörd. Författaren slår hänfört fast att ”[f]olkets vår är revolution. Då spira alla otillfredsställelsens och upprorets frön, som blivit sådda under kapitalismens kyliga epok”. Tonen är högstämd och dramatisk och naturmetaforiken vilar tungt över artikeln. Retoriken är genomsyrad av det romantiska uppsvingets betoning av mod, idealitet och känsla.

> Vårens frihetssol värmer människornas hjärtan, låter hatet mot tyranni och slaveri flamma upp och tänder hänförelsens låga, som ger mod att kämpa för frihetens seger. Molnen och dimmorna och oklarheten, som vila över begreppet frihet i människornas huvuden, sönderdelar den, revolutionen, och bereder plats för den uppblomstrande fria organisationsformen för mänskligheten.[27]

I citatet ovan upphör inte jämförelsen vid att påtala likheterna mellan vår och revolution utan kategorierna framstår närmast som samma sak, eller

—

[26] Viktor Brand, ”Det jäser.”, *Syndikalisten* 23/5 1917, s. 1.

[27] ”Proletariatets religion”, *Brand*, 7/7 1917, s. 2.

som två snarlika fenomen som tillsammans verkade för politisk och social förändring. ”Vårens frihetssol” framstår därför som en synonym till revolutionen. Liksom i artikeln ur *Syndikalisten* framställs revolutionen som subjekt men här beskrivs den också som reaktion. Den förstnämnda betydelsen består i att den är ”skaparen av det nya” och kraften som gör plats åt mänsklighetens fria organisationsform. Samtidigt tecknas en bild av revolutionen som reaktion eller teleologisk följd genom att den beskrivs som en period under vilken frön som sätts under ”kapitalismens kyliga epok” kan spira. Det finns likheter mellan hur tyska socialdemokrater använde naturmetaforer på 1800-talet och svenska syndikalisters och ungsocialisters revolutionstexter i februarirevolutionens efterföljd. För både de tyska socialdemokraterna och de radikala svenska socialisterna framställdes socialismens framtida seger som oundviklig.

Att påtala vårens och revolutionens likheter var inte uttryck för en retorik endast förbehållen syndikalistisk och ungsocialistisk press. Som jag visade i inledningskapitlet förde socialdemokraten Palmstierna samman vår och revolution i sitt entusiastiska utrop där han hälsade februarirevolutionen välkommen. Revolutionen hade ”brutit in över världen” och människorna kände ”hur de vårliga, friska vindarna gripa oss fatt.”[28] För Palmstierna framstod revolutionen i likhet med våren som en oemotståndlig kraft som vräkte undan det gamla. Nog är det så att ett högstämt romantiskt tal om revolutionen var mest framträdande i ungsocialistisk, syndikalistisk och vänstersocialistisk press. Det innebär inte att socialdemokraters begeistrade utrop inte hade beröringspunkter med en romantisk världsbild.[29] Palmstiernas segervissa konstaterande om ”livet som oemotståndligt tränger sig fram” uppfattar jag som en romantisk bild av politisk och samhällelig förändring som förmedlar en analog relation mellan politik och natur.

Att konstatera likheter mellan våren och revolutionen var vanligt revolutionsvåren 1917. Därefter avtar retoriken påtagligt av min undersökning att döma för att blossa upp sporadiskt. Det skedde framförallt i samband med revolutionerna i Finland och Tyskland 1918 men också i relation till andra politiska händelser. Vi kommer att titta på några exempel där metaforiken fortsatte att tas i bruk för att se huruvida betydelsen försköts.

I mars 1919 publicerade *Brand* en artikel som behandlade möjligheterna till revolution i England. I ”Vår över världen” frammanades en eskatologisk

—

[28] Palmstierna, ”Ett skede”, *Tiden* 1917: 4, s. 103f.

[29] I Jens Ljungren, *Den uppskjutna vreden. Socialdemokratisk känslopolitik från 1880- till 1980*-talet, 2015, har historikern Jens Ljunggren studerat känslornas politiska funktion inom svensk socialdemokrati.

bild av en värld i väntan, på randen till revolution och fullständig omdaning av samhället.

> Ur dimmorna och töcknen sticker solen fram i betagande strålglans. Ur mörkret och den djupa förtvivlan stiga hänförda ljusgestalter upp, bådande en ny tid med ett nytt släkte och nya lyckomöjligheter. Ur blodruset och den oerhörda förnedringen stiger ett tusenfallt krav på ett nytt Hellas, på gottgörelse och rättvisa åt allt och alla.

Mitt i den yttersta tid som samtiden beskrivs som längtar författaren efter vår och ljus.

> Trots svälten och sjukdomarna […] i dag gryr det en ljusare tid! Med solens återvändande, överströmmande lyskraft och skönhet, med den naturliga våren kommer vår sociala och politiska vår. Frihetens sol stiger vid horisonten. Mot naturens ordning går solen upp – i väster![30]

I den här texten används våren och solen som symboler för möjligheten att bryta med vad som uppfattas som närmast omöjligt att förändra. I sista meningen i citatet ovan indikeras också att så är fallet; att solen skulle gå upp i väster vore naturvidrigt. Lika omöjlig vore ett revolutionärt utbrott i England givet världskrigets katastrofala inverkan på landets revolutionära möjligheter, menar författaren. Jag tolkar texten som en pessimistisk analys av samtiden som misstror den efterlängtade världsrevolutionens spridning till Västeuropa och England i synnerhet. Texten utgör på många sätt ett undantag från övrig textproduktion om revolutionens möjligheter i *Brand* och övrig analyserad press till vänster om den socialdemokratiska. Det var betydligt vanligare att försäkra att revolutionen skulle komma i framtiden, samtidigt som dess möjligheter i den omedelbara samtiden avfärdades.

Metaforiken som pekar på likheter mellan våren och revolutionen i politisk mening är både kontinuerlig och föränderlig över den tidsperiod som undersöks i den här studien. Exemplen ovan visar hur den dels kunde användas i februarirevolutionens omedelbara efterföljd för att uttrycka en slags revolutionär entusiasm och eufori över samtiden som möjligheternas tid, dels några år senare tas i bruk för att förstärka slutsatsen att den socialistiska revolutionen inte är en följd av voluntarism utan är deterministiskt bestämd av ekonomiska och politiska förhållanden.

Nästa text som analyseras illustrerar ett sätt att referera till våren då revolutionen både framställs som starkt deterministiskt bestämd och som i

—

[30] Sybil Wane, ”Vår över världen”, *Brand*, 2/3 1919, s. 4.

lika hög grad beroende av hård, obeveklig vilja och våld, en sammansmältning av historiematerialism och överspänd romantik och viljekult. I den kommunistiska första maj-tidningen *Revolt* från 1921 använde Nils Flyg, som 1937 skulle leda Socialistiska partiet över i nazism, ett hårt och suggestivt språk när han framställde viljans rätt.[31] I texten ”Massornas tid” skildras en apokalyptisk och absolut avgörande tid karakteriserad av stora motsättningar. I denna tid verkar det inte finnas utrymme för tvekan eller kompromiss utan det är det fasta, obevekliga handlandet som måste till för att rädda revolutionen och mänskligheten. Det är tiden själv som uppmanar till handling och som separerar det förflutna från framtiden.

> Javisst, hånar tiden, bygg dig ett fängelse så stort att det kan rymma massorna. Med tjocka murar. Men helst av is, ty det är vår nu. Och du är en gammal dåre. Reformer! Vi känner dina reformer. Vad har de givit oss? Det vi äga i dag. Alltså intet! Men nu vill vi ha rättfärdighet. För oss, för alla. Den som vill rättfärdighet han har rätten att slå. Att slå ned orättens och lögnens samhälle. Dej sopar jag undan.[32]

Flygs hårdföra retorik kan analyseras i förhållande till ideologiska förändringar inom det kommunistiska partiet och organisatoriska direktiv från Komintern. När Flyg vänder sig till massorna är det ett uttryck för hur det svenska kommunistpartiet förmedlar parollen ”Till massorna!” som den sovjetiske politikern Radek formulerade efter den kommunistiska internationalens (KI) tredje kongress 1921. Medan KI:s andra kongress 1920 hade beslutat om taktiken att splittra vid behov för att på så vis verka för revolutionens spridning formulerades de kommunistiska partiernas uppgift i anslutning till den tredje kongressen som ett behov att dramatiskt utöka inflytandet över massorna genom formandet av kommunistiska masspartier.[33] Parollen ”Till massorna!” var ett uttryck för den tredje kongressens beslut om enhetsfrontspolitik. Kominterns ordförande Zinovjev hade konstaterat att den internationella revolutionens tempo hade avtagit, varför den kommunistiska revolutionära taktiken måste anpassas efter de nya förhållandena. Innan massorna var möjliga att organisera i de kommunistiska partierna innebar taktiken om en enhetsfront att de kommunistiska partierna skulle söka samarbete med andra partier som organiserade arbetarrörelsen.[34] Vi kan konstatera att Flygs högstämda och dramatiska skildring

—

[31] I *Gåtan Nils Flyg och nazismen*, 1999, har Håkan Blomqvist undersökt Flygs öde.
[32] Nils Flyg, ”Massornas tid”, *Stormklockans* första maj-tidning *Revolt*, 1921, s. 3.
[33] Josephson 1976, s. 30.
[34] Josephson 1976, s. 31.

av samtiden begreppsligt korresponderar med parollen ”Till massorna!”, innehållsmässigt skiljer den sig avsevärt genom att förkasta allt samarbete med övrig arbetarrörelse.

Utöver de ideologiska och organisatoriska förbindelserna kan retoriken tolkas i förhållande till romantikens känslostyrda stil. Den höga tilltro till ungdomen som bärare av en speciell kraft som gjorde den extra handlingskraftig och som ställde den i närmare förbindelse med det förtätade livet jämfört med de äldre generationerna som Berggren diskuterar, kan även skönjas i Flygs resonemang. Flyg slår segervisst fast att samtiden är massornas och ungdomens tid, och på sin sida har de alltså tiden själv, som framställs som en historisk aktör med en apokalyptisk agenda.

> Försoning, ryter tiden. Har du sett försoning mellan vinter och vår? Har du sett dem göra en kompromiss? Har du sett vårstormen tveka vid ett murket träd, för att ej det skall dra med sig några friska i fallet. Nej, aldrig! Försvinn du drömmare, eller vakna och gör din plikt.[35]

Jag uppfattar textens dramatiska bildspråk som inspirerat av Nietzsches idéer om övermänniskan som skoningslöst måste bryta med samtiden och historien för att möjliggöra mänsklighetens transcendens. Om artiklarna i *Brand* och *Syndikalisten* hoppfullt och entusiastiskt framställde samtiden i februarirevolutionens omedelbara efterföljd som förtätad och som möjligheternas och handlandets tid är Flygs beskrivning av nuet 1921 som det revolutionära handlandets tid avsevärt mer desperat och mörk. Visserligen talar Flyg om våren men det är vårstormen som åberopas, relationen mellan vinter och vår framställer han som ett regelrätt krig och samtiden som undergång och apokalyps. Efter år av våldsamma konflikter i form av världskrig, inbördeskrig och nedslagna revolutioner runtom i Europa och insikten att den socialistiska revolutionens spridning över världen kommer att dröja om den politiska situationen inte förändras avsevärt är retoriken långt ifrån uppseendeväckande.

Våren 1922, fem år efter februarirevolutionen, återupptogs vårmetaforiken i *Brand*. En retrospektiv artikel om de vårliga revolutionerna, från Pariskommunen 1871 till Kronstadtrevolten som genomfördes mot bolsjevikerna 1921, publiceras med ”Mars – revolutionens och upprorets månad.” som första led i rubriken.[36] I motsats till de tidigare diskuterade artiklarna

—

[35] Flyg, ”Massornas tid”, *Stormklockans* första maj-tidning *Revolt*, 1921, s. 3.

[36] ”Mars – revolutionens och upprorets månad. Från Pariskommunen till Kronstadtrevolten för fria Sovjet.”, *Brand*, 18/3 1922, s. 1.

behandlar inte denna släktskapen mellan vår i biologisk mening och revolutionen som politisk händelse eller process. I texten påtalar författaren istället vikten av att påminna ”arbetarna och världsproletariatet” om sin historia eftersom påminnelsen om idealism och hängiven kamp genom historien utgör ”en av de mäktiga drivfjädrarna till mänskligt strävande och framsteg, mänsklig utveckling”, det har historien visat och det, framhåller författaren, gäller än idag. Både Pariskommunen och Kronstadtrevolten slogs ned men deras funktion hos samtidens arbetarrörelse var att påminna om upprorets eller revolutionens nödvändighet trots temporära och enskilda nederlag genom historien.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att den vårliga retoriken återfinns hos såväl socialdemokrater och ungsocialister som syndikalister och kommunister och används, mer eller mindre frekvent, under hela den studerade perioden. Hänvisningarna till våren förefaller inte i första hand ha syftat till att påminna om att politiken och historien liksom naturen är bundna till en cyklisk tid utan används framförallt för att påtala hur revolutionen, uppfattad som en plötslig händelse som gör det nya möjligt, är absolut nödvändig och oundviklig. Den diakrona innehållsliga förskjutning som framkommer av de exempel som jag analyserat följer den huvudsakliga förändring som präglar den breda vänsterns användning av revolutionsbegreppet, det vill säga att begreppet i allt högre grad riktar sig mot framtiden i takt med insikten om att världsrevolutionen dröjer och den sociala revolutionen inte är möjlig att infria i den omedelbara framtiden. Genom att skjuta revolutionen i fullständig bemärkelse på en obestämbar framtid kan föreställningen om dess oundviklighet bevaras. Att revolutionen huvudsakligen placeras i framtiden innebär också, som diskuterats i det föregående kapitlet, att begreppets betydelse korresponderar med begrepp som reform och process.

Det forsar, rusar och stormar – revolutionen som naturkraft

Vid sidan av våren finns det flera andra naturmetaforer som användes återkommande i den studerade socialistiska pressen för att markera oundviklighet och hur det låg i revolutionens natur att fullständigt kasta omkull det samtida. Att framställa revolutionen som flod, våg och vattenfall var vanligt förekommande, likaså att likna revolutionen vid stormar och orkaner. I det här avsnittet kommer vi att studera användningen av dessa metaforer närmare.

Den 19:e maj 1917 konstaterade Ivan Oljelund under rubriken ”Världsrevolutionen nalkas” i *Brand* att ”[s]tora ting komma att ske. När bölje-

slagen nå våra kuster, tvingas även vi med i utvecklingen".[37] Oljelunds liknelse av världsrevolutionens ohejdbara kraft med vågornas ostoppbara forsande mot land är ett sätt att påtala revolutionens oundviklighet, författaren vänder sig till naturmetaforernas värld för att visa hur världsrevolutionen är februarirevolutionens ändamålsenliga följd. På detta sätt både legitimeras den revolutionära kampen och revolutionens spridning framställs som lika naturlig och ohejdbar som när vågorna slår mot land eller när isarna smälter i vårsolen. I relation till de svenska politiska förhållandena där arbetarklassen hade protesterat för bröd och rätt i storskaliga massdemonstrationer och marscher över hela landet går det att tolka Oljelunds liknelse av världsrevolutionen med böljeslag som tids nog skulle slå mot Sveriges kuster som att landets revolutionering var oundviklig. Huruvida Oljelund tror att den politiska och sociala revolutionen verkligen kommer att nå Sverige eller om det är omfattande reformer och den allmänna och lika rösträttens införande han syftar på går inte att avgöra. Som vi minns från undersökningens inledningskapitel har flera svenska socialister vittnat i självbiografier om hur de uppfattade 1917 som en revolutionär och febrig tid.

I likhet med metaforiken som användes för att belysa likheterna mellan revolutionen och våren var hänvisningar till naturkrafter i syfte att påtala revolutionens lika tvingande kraft ett organisationsöverskridande sätt att beskriva revolutionens karaktär. I den socialdemokratiska tidningen *Arbetet* var entusiasmen över februarirevolutionen stor, och i likhet med övrig socialistisk nyhetspress svämmade begeistringen över det nyss hända över till att gälla en revolutionär period i allmänhet. Det vill säga revolutionen började nästan så fort den genomförts i Ryssland att expandera i tid och rum till att antingen menas peka mot världsrevolutionens snara infriande eller, som i det socialdemokratiska fallet, avse den sociala revolutionens närmande. I *Arbetet* utropade som vi har sett en hänförd artikelförfattare att "Men revolutionen är en mäktig och ohejdbar flod, och vad betyder en liten brandspruta mot ett Niagara".[38] I socialdemokratiska *Ny Tid* konstaterade tidningens korrespondent i Petrograd i samma anda att "[r]evolutionen är en stormflod. Det är själva dess väsen att slå sönder och samman, krossa, riva loss, spola bort".[39] Revolutionens omvälvande kraft skulle dock inte, betonade korrespondenten, uppfattas som att den skapade kaos, utan var att betrakta som det som möjliggjorde det nya.

—

[37] Oljelund, "Världsrevolutionen nalkas", *Brand*, 1917, s. 1.
[38] *Arbetet*, 19/3 1917.
[39] "Den sjudande virveln", *Ny Tid*, 12/5 1917.

I *Ny Tid* byttes hänförelsen över februarirevolutionen mot skepsis under sommarmånaderna och, i likhet med övrig studerad socialdemokratisk press, mot förfäran under hösten. I maj 1917 verkade tidningens skribenter dock fortfarande uppfatta revolutionen och den utveckling den initierat som i huvudsak positiv. Det innebar att naturmetaforiken som togs till tjänst användes för att framställa revolutionens omstörtande kraft i positiva ordalag. ”Och när revolutionen i öster sopade bort reaktionens mäst markanta fäste sköljde den demokratiska vågen fram över hela Europa och verkar ännu med hela sin elementära kraft.”[40] I det här stadiet associeras februarirevolutionens tendenser att sprida sig till övriga Europa med demokratins spridning och reaktionen uppfattas enligt samma logik som motståndare till demokratin. Skribenten tar sin början i händelserna i Ryssland men textens huvudsakliga fokus är riktat mot händelseutvecklingen i Sverige under vårmånaderna 1917. Med ett revolutionärt språk förbinds svenska hungeruppror och demonstrationer för rösträtt med den ryska revolutionen, och liknar enligt samma linje den svenska högerns reaktion med reaktionen i Ryssland. På så vis både kopplas händelserna i Sverige och Ryssland samman och de förra ges dessutom legitimitet av de senare.

I den vänstersocialistiska tidningen *Folkets Dagblad Politiken* kunde februarirevolutionen och det hopp den innebar framställas på följande sätt.

> Den ryska revolutionen är inte tre veckor gammal och dock har den redan satt en hel värld i gungning. Den har skakat hela jordklotet och i dess östanstorm darrar troner och bankvalv. Ryska revolutionen är den stora vändpunkten, gnistan till den nya morgonen efter världskrigets natt. […] Det nationella kriget ute på fronten är på upphällningen. Det nya, internationella mullrar redan alldeles inpå oss, släpp lös stormen! Den ska ränsa likluften. Våra fötter stampar av otålighet.[41]

Beskrivningen ovan ger en apokalyptisk bild av samtiden där revolutionen framställs som både eskatologisk och mytisk genom att beskrivas med dramatiska metaforer från naturen. Revolutionen är en vändpunkt och gnistan till den nya morgonen. Ur reaktionens perspektiv mullrar den olycksbringande och den är en storm som obevekligt sopar undan det förflutna, hävdar Nerman dramatiskt. I liknande anda slog tidningens skribenter fast att det rådde ett ”revolutionärt lufttryck” under hösten 1917 och att

—

[40] ”Reaktionen vädrar morgonluft”, *Ny Tid*, 16/5 1917, s. 2.
[41] Ture Nerman, ”Giv oss kriget”, *Folkets Dagblad Politiken*, 2/4 1917, s. 2.

”[r]evolutionsvågen har svällt ut till en omfattning och styrka, som ej med lätthet låter sig hejdas” med avseende på händelseutvecklingen i Finland.[42]

Medan parallellerna mellan politisk revolution med löfte om spridning över världen och dramatiska naturfenomen avtog markant i socialdemokratisk, syndikalistisk och ungsocialistisk press ju längre tid som passerade mellan nuet och februarirevolutionen kan vi se att metaforiken återupptogs i vänstersocialistisk press i samband med den tyska novemberrevolutionen 1918 och finska revolutionen samma år. I synnerhet var det revolutionen i Tyskland som väckte det revolutionära hoppet och återuppväckte det dramatiska tilltalet. Den 12 november 1918 slogs det fast att ”[r]evolutionen gå fram som en storm” med anledning av händelseutvecklingen i Tyskland. Liksom februarirevolutionen det föregående året hade förbundits med förhoppningar om världsrevolution aktualiserade revolutionen i Tyskland hoppet om en internationell spridning av revolutionen. Tidningens skribenter kunde konstatera att den sociala revolutionen var ”på marsch” i Österrike och att Holland och Schweiz befann sig på ”revolutionens tröskel”.[43]

Liksom beskrivningarna av släktskapet mellan vår och revolution var metaforiken som liknande revolutionen vid ohejdbara fenomen och krafter i naturen vanligast i anslutning till de ryska revolutionerna 1917, även om metaforiken också användes för att signalera revolutionär entusiasm i samband med revolutionen i Tyskland i november 1918. I första hand förefaller liknelserna mellan politisk revolution och dramatiska naturfenomen ha använts för att betona hur den singulära revolutionen stod i relation till den efterlängtade världsrevolutionen, som, vilket diskuterades i föregående kapitel, ytterst framstod som den verkliga och fullständiga revolutionen. Som vi också konstaterade i det tidigare kapitlet innebar dock inte insikten om att världsrevolutionen eller en omfattande social revolution med kraft att spridas över världen dröjde att talet om revolutionen upphörde. I vänstersocialistisk (senare kommunistisk), ungsocialistisk och syndikalistisk press i synnerhet uppfattades de närmaste åren som följde på revolutionsåret 1917 som en revolutionär period, vilket medförde att revolutionen var föremål för agitatoriska texter av olika slag. I dessa texter användes ofta andra naturmetaforer än dem som diskuterats ovan. I nästa avsnitt undersöks hur

—

[42] Carleson, ”Revolutionärt lufttryck”, *Folkets Dagblad Politiken*, 8/11 1917, s, 4; ”Revolutionen i Finland”, *Folkets Dagblad Politiken*, 28/11 1917, s. 3.

[43] *Folkets Dagblad Politiken*, 13/11 och 16/11, 1918. Revolutionens möjlighet noterades dessutom i flera andra länder än de nämnda. I tidningen noterades revolutionära ansatser även i Rumänien, Spanien, Italien, Ukraina och Belgien, Finland bland annat, 24/1, s. 2; 3/9, s.1; 9/11, s. 1; 15/11, s. 1; 16/11, s. 2f; 27/11, s, 1; 17/12, s, 1, 1918.

revolutionen beskrevs med organiska begrepp som betonade revolutionens likhet med process och utveckling.

Revolutionen jäser

Att beskriva sin samtid och specifika politiska situationer som att det ”jäser” var ett av de vanligaste sätten att framställa revolutionens möjlighet under den period som jag studerar. Uttrycket börjar att användas nästan i direkt anslutning till februarirevolutionen och fortsätter, i olika utsträckning, att användas under hela perioden av dem som fortsätter att hoppas på en världsrevolution. Redan den 21 mars 1917 kunde det konstateras i tidningen *Brand* att ”[r]evoltens sjudande krafter jäser bland massorna”, som för att markera dess eruptiva karaktär och möjlighet även utanför Ryssland.[44] I likhet med uttryck som framställde revolutionen som en brand eller som böljeslag som obevekligt slog mot kusten var detta ett sätt att framhäva revolutionen som dramatisk, omkullkastande händelse dikterad av nödvändighet.[45]

I *Syndikalistens* nyhetsrapportering över februarirevolutionen kan liknande tendenser skönjas. Ett exempel är den tidigare diskuterade artikeln ”Det jäser.” av Victor Brand. Här skildras revolutionen som en oundviklig explosion som sker när samhällets reaktionära krafter inte kan hålla tillbaka den nödvändiga utvecklingen längre och folkets missnöje inte ser någon annan möjlighet än revolt och revolution. ”Överallt jäser det nu. Folket har nu tröttnat på att lida och hungra. […] Det jäser och sjuder: och nu måste vi till arbete, liv eller död för att få den sociala revolutionens soldater till att handla!”[46] På liknande sätt kunde tidningens skribenter hävda att ”det jäser i arbetarsinnena överallt” sommaren 1917.[47] Innan revolutionen hade brutit ut användes begreppet av Hannes Sköld, som också skrev i vänstersocialistisk press, för att beskriva perioden som föregriper en omvälvande revolution, en period då människorna mognar och gör sig redo för revolutionär handling. ”Men finns då förutsättningarna för att ur den kommande jäsningstiden skall kunna framgå *den socialistiska omvälvningen*, vilken en gång för alla skall befria mänskligheten från klassväldet genom att proklamera proletariatets diktatur?”[48]

—

[44] Folke Härjare, ”Revolutionen,”, *Brand*, 21/3 1917, s. 2.

[45] Härjare, ”Revolutionen.”, *Brand,* 21/3 1917; Ivan Oljelund, ”Världsrevolutionen nalkas”, *Brand* 19/5 1917, s.1.

[46] Victor Brand, ”Det jäser.”, *Syndikalisten* 23/5 1917, s. 1.

[47] Wall, ”Revolt, 6/6 1917, s. 1.

[48] Hannes Sköld, ”Revolutionen som kommer.”, *Syndikalisten*, 3/3 1917, s. 2.

I den vänstersocialistiska tidningen *Folkets Dagblad Politiken* markerades februarirevolutionens världsrevolutionära tendenser genom förhoppningsfulla rapporter om hur ”det jäste” i Tyskland.

> I Tyskland jäser icke revolutionen bara i svarta gränder och svältande proletärmassor, den spökar redan i riksdagsprotokollen, de radikala socialisterna stå redo att följa sina ryska bröders maning till samfällt revolutionsarbete.[49]

Här användes metaforiken för att betona hur revolutionen letat sig in i varje vrå och medvetande, som för att markera att utbrottet inte bara var önskat utan även högst troligt sett till både den politiska och sociala situationen.

I tidningen gavs det även uttryck för revolutionära förhoppningar för svensk del. Den 23:e april publicerades en artikel med den uppseendeväckande rubriken ”Jäsningen bland Stockholms-militären”.[50] Denna revolutionära entusiasm behöver förstås i relation till de omfattande demonstrationer och marscher för bröd, potatis och rösträtt och den alltmer uppskruvade politiska situation som präglade den svenska våren 1917. Dessa demonstrationer spred sig också till värnpliktiga och stamanställda, vilka utgjorde kategorier som ungdomsförbunden ville organisera och upplysa om revolutionens nödvändighet.[51] Skribentens förhoppningar om revolutionär aktivitet bland militären kan jämföras med hur februarirevolutionen retoriskt bands samman med händelseutvecklingen i Sverige när socialdemokratiska *Ny Tids* skribent beskrev revolutionen som demokratins spridning över världen.

I den vänstersocialistiska tidningen *Folkets Dagblad Politiken* mottogs, som vi har sett tidigare, oktoberrevolutionen och händelseutvecklingen som följde på revolutionen i huvudsak positivt, initialt även med messiansk hänförelse. Medan den socialdemokratiska pressens skribenter misstrodde händelseutvecklingen och syndikalistisk och ungsocialistisk press gav uttryck för motstridiga reaktioner, och i förlängningen revolutionsuppfattningar, fortsatte alltså *Folkets Dagblad Politikens* skribenter att affirmera utvecklingen. Tecken på att oktoberrevolutionen innebar ett viktigt steg mot världsrevolutionens snara infriande söktes överallt, till och med i England. Under rubriken ”Jätteimperialism och revolution i England” spekulerade skribenten om revolutionens möjlighet och oundviklighet i England.

—

[49] Nerman, ”Giv oss kriget”, *Folkets Dagblad Politiken*, 2/4 1917, s. 2.
[50] ”Jäsningen bland Stockholms-militären”, *Folkets Dagblad Politiken*, 23/4 1917, s. 1.
[51] Andrae 1998, s. 83ff.

Det var ”superimperialismen” som garanterade revolutionens utbrott, vilket innebar att revolutionen uppfattades som oundviklig reaktion. ”Allt detta pressar oupphörligt på till kris, från vilken ingen räddning finnes, och leder med nödvändighet till ett våldsamt utbrott.”[52] I egenskap av att vara den mest utvecklade ”superimperialistiska” staten hävdades att landet ”ohejdbart” drevs mot revolution. Författaren noterade att ”den revolutionära jäsningen” tilltog för varje dag. ”Allt jäser, allt är kaotiskt. […] Hur länge processen kommer att fortgå är omöjligt att förutsäga. Men slutet kommer nödvändigtvis att bliva en jättelik omvälvning”.[53] Även hösten 1918 och veckorna före revolutionens utbrott i Tyskland kommenterade tidningens skribenter perioden med organiska metaforer. Ett exempel kan tas i artikeln ”Jäsningen i Tyskland. Vad skall den närmaste tiden bära i sitt sköte?” som publicerades den 12:e september.[54]

Att beskriva det som att det jäser bland folket eller massan behövde inte innebära att personen bakom orden uppfattade det som positivt. I *Ny Tid* kunde det skönjas en alltmer skeptisk och pessimistisk inställning till händelseutvecklingen i Ryssland under sommaren 1917, som utvecklades till en bitsk kritik mot de grupper som tidningens skribenter menade förde samhället bort från nyvunnen demokrati mot despotiskt styrelseskick. Såväl bolsjeviker som mensjeviker och maximalister utpekades som ansvariga för utvecklingen. Under rubriken ”Åska i luften.” ondgjorde sig tidningens Petrograd-korrespondent över dessa gruppers allt starkare inflytande och över massornas omognad. ”Och myteriet breder ut sig så mycket lättare och säkrare nu, som bland arbetarna jäser missnöje på grund av den växande a r b e t s b r i s t e n […]”[55] I texten talas det om bolsjevikerna ”och deras medlöpare” och arbetarklassen och proletariatet beskrivs ofta med termen massorna som förklaras vara både naiva, lättmanipulerade och tänka kortsiktigt. I kapitlet *Revolutionären, folket och massan* återvänder jag till den här typen av beskrivningar av de kategorier den revolutionära kampen anses föras av respektive för. Här vill jag bara konstatera att retoriken kan ses som ett sätt att avfärda icke önskvärda reaktioner och politiska positioner. När uttryck som jäser flyttas in i de potentiella revolutionära subjekten framstår politiskt handlande som en följd av något annat och tillerkänns därför inte det politiska handlandets positiva karaktär.

—

52 ”Jätteimperialism och revolution i England”, *Folkets Dagblad Politiken*, 19/1 1918, s. 1.
53 ”Jätteimperialism och revolution i England”, *Folkets Dagblad Politiken*, 19/1 1918, s. 1.
54 Jäsningen i Tyskland. Vad skall den närmaste tiden bära i sitt sköte?”, *Folkets Dagblad Politiken,* 12/9 1918, s. 1.
55 ”Åska i luften”, *Ny Tid*, 17/9 1917, s. 5.

Den mogna och den omogna revolutionen

Uttryck som ”jäser” och ”mognar” är snarlika, organiska metaforer. Medan det förra uttrycket i synnerhet användes i den undersökta socialistiska pressen för att beskriva hur en revolution måste ske med nödvändighet och för att betona revolutionens eruptiva karaktär, förefaller det senare uttrycket ha använts på flera, ibland motstridiga sätt. Medan ”jäsa” inte har någon självklar motpol för verbet mogna tankarna till motbegreppet omognad men också till ”övermogen”, som ger associationer till förruttnelse och föreställningar av temporal karaktär. Framställs ett samhälles styrelseskick eller dess ekonomiska system som övermoget indikeras att det är otidsenligt, att det hör historien till och att dess fortsatta existens är en anomali till exempel. Metaforiken kring moget, omoget och övermoget för dels tankarna till naturlyrikens bildspråk och till romantikens betoning av det organiska, dels till filosoferna och samhällskritikerna Nietzsches och Spenglers idéer om historien, samtiden och framtidens relation till varandra. I det närmaste ska vi undersöka hur uttryck som ”mogna” och liknande metaforer användes i svensk socialistisk press och se om det skedde någon förändring av begreppsbruket över den studerade tiden.

Ett första sätt att använda metaforen i relation till revolutionsbegreppet var att framställa samtiden som mogen eller omogen för revolution. På detta sätt fördes ordet ofta samman med den sociala revolutionen och föreställningar om revolutionen som en process. Vi minns till exempel från det föregående kapitlet hur socialdemokraten Sven Backlund kunde hävda att den sociala revolutionen skulle ”mogna så småningom”. För Backlund framstod den sociala revolutionen både som mål och medel, det vill säga den betecknade både sociala och politiska reformer och samhället som skulle infrias av dessa. Uppfattat som medel att förverkliga den sociala revolutionens samhälle med menade Backlund att formen för dessa växte fram organiskt och inte kunde skyndas på.[56]

Vänstersocialisten Carleson diskuterade även den sociala revolutionen som vi minns från nämnda kapitel, och liksom Backlund använde han sig av ordet mogna för att beskriva revolutionens karaktär av process och evolution och på samma gång nödvändighet. För Carleson var den hastiga, omstörtande revolutionen innesluten i evolutionen och möjlig på grund av denna ”som den mognade frukten av de gamla formernas undergrävande genom de i samhället immanenta krafternas verksamhet”.[57] Ett liknande sätt

—

[56] Sven Backlund, ”Bolsjevismens faror och misstag”, *Tiden*, 1917: 11-12.
[57] Carleson, “Också en revolutions-’teoretiker’”, *Zimmerwald* 1918: 1, s. 36.

att se på förhållandet mellan revolutionen som process och plötslig händelse kan skönjas i den finske kommunisten Yrjö Sirolas krönika ”Hur den revolutionära situationen mognade till utbrott” som behandlade händelseutvecklingen i Ryssland.[58]

Vid sidan av att förklara revolutionens nödvändighet och oundviklighet i förhållande till samhällets mognadsgrad, användes begreppet för att beskriva folkets eller massornas beredskap för revolution, deras potential som revolutionära subjekt. I en intervju med den ryska bolsjeviken Alexandra Kollontaj om februarirevolutionen som publicerades i *Folkets Dagblad Politiken* den 22 mars 1917 slog Kollontaj fast förhållandet mellan den organiserade arbetarrörelsen och massan på följande vis.

> Om socialisternas roll i revolutionen uttalade vår partivän, att det är den socialistiska agitationen som jort massorna mogna för den nya dag som nu randats. Utan att känna sig säkra på massorna, skulle de borgerliga dumamedlemmarna icke vågat att skrida till värket.[59]

I detta fall används ordet mogna för att beskriva hur väl arbetarrörelsens upplysningsarbete har fallit ut. En mogen massa är enligt resonemanget detsamma som en massa som är övertygad om socialismens riktighet och som är förmögen att handla i enlighet med denna övertygelse. Mognaden uppfattas dock inte springa ur självaktivitet utan är något som förs in i gruppen utifrån.

Vid sidan av att vara ett begrepp som fanns tillgängligt i den idémässiga värld som de svenska socialisterna formulerade sina föreställningar om revolutionen, politik, historia och framtid inom tycks ordet tillmätts sådan popularitet och använts i så stor utsträckning och på så olika vis just på grund av sin diffusa karaktär. Ordet, eller kanske hellre begreppet, verkar ha använts för att förklara motstridiga uppfattningar om revolutionen i bemärkelse mål och medel och om människorna som gjorde och för vars skull revolutionen ansågs vara nödvändig. Medan Kollontaj kunde hävda att massan mognat till följd av arbetarrörelsens enträgna upplysningsarbete fanns det de som hävdade att massans eller folkets mognad bara kunde följa på dess egna revolutionära aktivitet. Andra hävdade att det var revolutionen eller tiden själv som skyndade på mognaden och ytterligare andra kunde mena att massan kunde mogna hastigt till följd av den revolutionära

—

[58] Yrjö Sirola, ”Hur den revolutionära situationen mognade till utbrott”, *Folkets Dagblad Politiken* 18/7 1918, s. 4.

[59] ”Den ryska revolutionens förutsättningar.”, *Folkets Dagblad Politiken*, 22/3 1917, s. 1.

periodens förtätade kvalitet. Ett exempel på det senare kan tas i C. J. Björklunds apokalyptiska text ”Revolutionen” som publicerades i *Brand* 19 oktober 1918 och bör förstås mot bakgrund av att författaren uppfattade samtiden som en förtätad revolutionär period.

> Emellertid, allt eftersom massornas medvetande mognar, och det sker tydligen fort under en *revolutionär period* (vi hoppas den blir flerårig) kommer revolutionen allt mer och mer utvecklas i riktning hän mot anarkism.[60]

Även om kritiken mot den politiska utvecklingen i Ryssland fick allt större inflytande över textproduktionen i *Brand* fortsatte tidningens redaktion att publicera texter som var positiva till bolsjevismen och som försvarade den förda politiken. Mot den utbredda uppfattningen att varken det ryska folket eller samhället hade varit moget för oktoberrevolutionen uttalade sig G H:son Holmberg på följande sätt:

> Nu som förut hör man på alla håll och kanter talet om att folket icke är moget för revolutionen; och för dem, som så säga, torde folket aldrig bli det mogna folk, som de i sin utomordentliga nyktra visdom menar att folket skall vara.[61]

I resonemanget ovan vänder författaren på den vedertagna uppfattningen att bolsjevikernas maktövertagande grundade sig på naiv utopism som inte tog hänsyn till de rådande ekonomiska och sociala förhållandena. Istället hävdar han att detta ständiga åberopande av folkets mognadsgrad är uttryck för en politisk illusion om ett folks karaktär som aldrig kommer att kunna infrias.

Kritiken mot oktoberrevolutionen och bolsjevikernas politik formulerades delvis, som vi har kunnat se i tidigare analyser, i termer av politiskt högmod, det vill säga som en oförmåga eller ovilja att erkänna historiens stadiebundna karaktär och vikten av att anpassa det politiska handlandet efter utvecklingens tendenser. Denna kritik förenade socialdemokratin och delar av den svenska ungsocialismen och syndikalismen. I artikeln ”Revolutionslärdomar. Frihet, upplysning, revolution.” författad av Axel Andersson och publicerad i *Syndikalisten* 15 december 1917 kritiserades bolsjevikerna för att trotsa utvecklingens lagar, även om texten uttryckte viss sympati för det revolutionära försöket.

—

[60] Björklund, ”Revolutionen”, *Brand* 19/10 1918, s. 6.
[61] Holmberg, ”Ryska revolutionen”, *Brand* 15/3 1919, s. 1.

> Att på ett halvår taga den frihet man i hundratals år saknat, skall otvivelaktigt resultera i ett bakslag. Folket är – säga vad man säga vill! – ej ”moget” för ett dylikt språng in i det för dem förut obekanta. Att mognaden ej finnes beror uteslutande därpå, att de ekonomiska förhållandena ej varit sådana, att folket kunnat ”mogna”. Ingen kan bestrida, att ett folks mognad i upplysning och kunskap står i relation till de rådande ekonomiska förhållandena.[62]

Ytterst pekades alltså de ekonomiska förhållandena ut som bestämmande för möjligheten till fruktbar och bestående revolution. Likväl handlar den största delen av texten om vikten av upplysning och organisering av massan för detta ändamål; jag tolkar positionen som ett försök att undkomma historiematerialistisk determinism samtidigt som de ekonomiska förhållandenas betydelse slås fast.

> Varje revolution som ej är grundad i en upplyst folkmassas fria initiativ till omdaning, blir ett fiasko, revolutionen kan väl ”göras”, men aldrig bevaras. En revolutionär men okunnig folkmassa kan väl göra en omvälvning, men detta blir endast ett ”försök”, ett förslösande av kraft, som ej lämnar resultat i proposition [sic] till gjorda ansträngningar. Endast ett *upplyst* folk kan göra en revolution fruktbar.[63]

I Anderssons resonemang framstår moget och upplyst som synonyma begrepp vilket indikerar hur nära förbundet ordet var med bildnings- och organiseringsarbete. Ett liknande sätt att betrakta den organiserade arbetarrörelsens roll förs fram i artikeln ”Revolutionen på väg.” av Emil Manus, publicerad i tidningen i juli 1919.

> Nu gäller det för oss ungsocialister som alltid medvetet propagerat just för denna sociala omvälvning, att utan rast och ro förbereda marken, mogna arbetarsinnena, göra dem förtrogna med våra ideal, med den fria socialismens ideal.[64]

Tankarna pekar fram emot ungsocialisternas och syndikalisternas allt större fokus på fostran och bildning av arbetarklassen. I begreppshistoriskt avseende bekräftar det min uppfattning att dessa gruppers revolutionsbegrepp

—

[62] Axel Andersson, ”Revolutionslärdomar. Frihet, upplysning revolution.” *Syndikalisten* 15/12 1917, s. 3.

[63] Andersson, ”Revolutionslärdomar. Frihet, upplysning revolution.” *Syndikalisten* 15/12 1917, s. 3.

[64] Manus, ”Revolutionen på väg”, *Brand*, 19/7 1919, s. 2.

blir allt mer processartat och framåtriktat, samtidigt som det revolutionära handlandets betydelse accentueras.

Även om förhållandet som beskrivs ovan kan sägas uttrycka den generella tendensen i det syndikalistiska och ungsocialistiska revolutionsbegreppet fanns det, som konstaterats tidigare, utrymme att uttrycka en annan uppfattning om relationen mellan revolutionärt handlande och samhällsutvecklingens tvingande karaktär. I texten ”Skall revolutionen göras på verkstaden eller på gatan?” av Fritz Jansson som tidningen publicerade i oktober 1919 är det revolutionen som eruptiv händelse till följd av samhällsutvecklingens logik som betonas. Revolutionen liknas vid en ångpanna och vid en mognande frukt.

> Enligt vetenskapen, historien och den personliga erfarenheten ”göres” icke en revolution. En revolution inträffar blott när den är ofrånkomlig, d.v.s. när det läge, som skapats genom förhållandenas makt, är sådant, att det icke gives någon annan utväg än det allmänna upproret. Ty så länge som det finnes andra vägar, ja, så länge som det gives andra vägar i inbillningar, så skola de beträdas eller föranstaltningar därför vidtagas. Det är nu en gång så, förmodligen på grund av människans natur och revoltens höga spel. Med en revolution förhåller det sig på alldeles samma sätt som med en ångpanna. Liksom att denna senare ingalunda exploderar, förrän trycket på ångan blir tillräckligt starkt, så utbryter häller ej den segerrika revolutionen annat än som en mogen frukt av förhållandena och därmed av de krafter, vilka obevekligt leda fram till densamma. – Men om man inte ”gör” en revolution, så organiserar man ej häller fram den.[65]

Texten är en kritik både mot dem som likt bolsjevikerna och de svenska vänstersocialisterna hävdar att det är möjligt att gripa in i historien och genomföra en segerrik revolution även om samhällsförhållanden inte är mogna och dem som, enligt författaren, i alltför stor utsträckning betonar revolutionen som aktivitet och framhåller att samtidens fackliga aktivitet eller politiskt revolutionära aktioner skulle ha möjlighet att utmynna i en segerrik revolution. I likhet med den generella förändringen av syndikalisternas och ungsocialisternas revolutionsuppfattning hävdar även Jonsson vikten av upplysning, men underordnar den samhällsutvecklingen.

> Med denna uppfattning om den eruptiva katastrofen följer nödvändigtvis ej, att revolutionen och allraminst den sociala står utanför allt mänskligt in-

—

[65] Fritz Jonsson, ”Skall revolutionen göras på verkstaden eller på gatan?”, *Brand*, 18/10 1919, s. 3.

> flytande. Vid framskapandet av den sociala revolutionen är naturligtvis mänsklighetens andliga och fysiska dynamik en av de väldigaste krafterna. Men denna kraft är långt ifrån ensam eller suverän, vilket gör, att människorna icke förmår att adverbialt bestämma eller behärska revolutionen, d.v.s. förlägga den till en viss tid eller visst rum.[66]

I texten ”Inför de stora målen” som utgjorde del i förlaget Brands broschyr *Vägar och mål. Några tankelinjer och drömbilder* från 1919 kommenterade Ivan Oljelund bolsjevismens och det ryska samhällets omogenhet på följande vis.

> Det är nästan löjligt enkelt att peka på, att bolsjevismens (bolsjevismen såsom socialistisk jordemoder) stora vansklighet består däruti, att den vill omsätta ett program, *för* vilket varken människorna eller förhållandena äro ”mogna”. *Därför* nödgas de tillgripa våldet och terrorn. Dessa avsevärda hinder – människornas och förhållandenas omogenhet – bliva ännu mer omedgörliga av våldsdåd och blodsutgjutelser.[67]

Kritiken mot bolsjevismen som projekt och praktik stannade dock inte där, utan riktades ytterst mot det ryska folket.

> Detta tal om omogenhet är icke ”resignerad konservatism”, nej, det är någonting man tvingas erkänna sedan man förgäves sökt bygga paradis med endast hänförelse och efter det man upptäckt vad människorna egentligen äro för slags väsen.[68]

Här är det alltså det ryska folkets omognad och karaktär som utpekas som yttersta grund till bolsjevismens misslyckande. Att lokalisera problemet till den kategori människor för vilken revolutionen görs och som i sista hand uppfattas som de revolutionära subjekten är en retorik som går hand i hand med syndikalisternas och ungsocialisternas allt starkare betoning av upplysning och bildning av arbetarklassen under den studerade perioden. Det är endast när folkets inre revolutionerats som en yttre, social revolution är möjlig, lyder resonemanget. Citatet ovan pekar också mot hur relationen mellan historia och politik uppfattas. Politik kan den strategi kallas som tar hänsyn till de historiska villkoren och erkänner att människornas möjlighet som revolutionära subjekt är avhängig historien. Att som bolsjevikerna

—

[66] Jonsson, ”Skall revolutionen göras på verkstaden eller på gatan?”, *Brand*, 18/10 1919, s. 3.
[67] Oljelund, *Inför de stora målen. Vägar och mål. Några tankelinjer och drömbilder*, 1919, s. 25.
[68] Oljelund 1919, s. 25f.

blunda för denna relation innebär enligt resonemanget att hemfalla till utopiskt tänkande dikterat av drömmar och hänförelse.

Metaforiken runt begreppet moget kunde även uttryckligen kopplas samman med födelse, för att betona hur det revolutionära handlandet skedde av nödvändighet och i förhållande till en tid redo för handlandet i fråga. I *Syndikalisten* frammanade signaturen Pelle Arbetsman sin samtid, januari 1918, som förtätad och revolutionär genom konstaterandet: ”Alltså tiden är nu mogen till att föda. Det är då bara vår sak att vara behjälpliga vid denna nyfödelse och sedan taga hand om det nya, så att det bliver skapat till ett ändamål, som tjänar alla till *glädje, endräkt och lycka!*”[69] Att vara revolutionen behjälplig ska dock inte tolkas som en uppmaning till att försöka genomföra en omedelbar revolution utan syftar på betydelsen av att upplysa, agitera och organisera arbetarklassen. På ett liknande sätt framställde Ragnar Holmström sin samtid, februari 1920, i en text som ytterst handlade om vikten av organisering. ”Det sjuder och jäser överallt. Det är det nya som *skall* födas. Och föds”.[70]

I den tidigare diskuterade artikeln ”Revolution och syndikalism” av G H:son Holmberg, som återfinns i *Brand* från den åttonde mars 1919, förs liknelsen mellan revolution och födelse ett steg längre. Holmberg argumenterar för en syn på revolutionen som inkluderar såväl tiden före som själva det utbrott som vanligtvis betraktas som revolutionen.

> Revolution har man – även bland fackmän eller de lärda historikerna och hävdatecknarna – hittills betraktat som en eruption, en katastrof, en händelse av våldsam natur som kommer plötsligt, oförmodat våldsamt likt naturkraften som vräker undan allt som hindrar dess väg. Denna karaktäristik kan vara riktig när det är fråga om själva utbrottet men ej alltid då häller, ty betraktar man själva utbrottet som en episod i en utvecklingsprocess är den blott en konsekvens av själva processen likt värkarna som föregå en förlossning. Själva utbrottet är en födsloakt, som kan vara några timmar eller några dagar, men revolutionen i och för sig är en process som följer sina bestämda lagar, den går sin väg fram, låt vara ryckvis men i alla fall efter vissa på förhand bestämda former.[71]

Holmbergs liknelse mellan revolution och födelse skiljer sig från intuitiva associationer kring fenomenens relation. Istället för att låta själva födelsen

—

[69] Pelle Arbetsman, ”Hur skall kampen föras?”, *Syndikalisten* 18/1 1918, s. 1.
[70] Ragnar Holmström, ”Organisera revolutionen! Revolutionera organisationerna”, *Brand* 14/2 1920, s. 4.
[71] Holmberg, ”Revolution och syndikalism”, *Brand*, 8/3 1919, s. 3.

beteckna revolutionen och låta värkarbetet eller till och med graviditeten illustrera evolutionen som föregriper revolutionen hävdar Holmberg att hela processen som mynnar ut i eruption ska betecknas som revolution. På så vis illustrerar hans definition av revolutionen Kosellecks idéer om det moderna revolutionsbegreppets tendens att konvergera med reform, process och evolution och avse sociala aspekter vid sidan av politiska. I nästa avsnitt ska vi fortsätta att undersöka revolutionsbegreppets tendens att både avse plötslig händelse och process genom att studera hur relationen mellan begreppen revolution och evolution framställdes i den undersökta pressen.

Revolution och evolution

Tendensen som kommer till uttryck i det moderna revolutionsbegreppet att både avse plötslig och gradvis förändring innebar som Koselleck konstaterat att revolutionsbegreppet både kontrasterades mot och användes synonymt med begreppen reform och evolution. När den tidigare forskningen har försökt bestämma de ideologiska positioner som fanns att inta för det tidiga 1900-talets svenska socialistiska rörelser har det ofta gjorts utifrån begreppsparet revolutionär eller reformistisk ideologi. Uppdelningen är helt korrekt eftersom den på ett tydligt sätt – som dessutom stämmer överens med hur den politiska strategin beskrevs i partiprogram och andra formella texter – beskriver den politiska skiljelinjen gällande synen på och värderingen av parlamentarisk och utomparlamentarisk kamp, demokratiuppfattning och synen på våldets plats exempelvis. Sett till hur revolutionsbegreppet faktiskt diskuterades och definierades, både med avseende på samtidens faktiska revolutioner och i teoretiska överläggningar som blottlade begreppets temporalitet och dess karaktär av nödvändighet, intar begreppet evolution en mer framträdande plats än reform. I det här avsnittet kommer jag att undersöka hur relationen mellan revolution och evolution framställdes i den undersökta pressen för att dels spåra eventuella begreppsförskjutningar över tid, dels se hur linjär och cyklisk tidsuppfattning samverkade och kontrasterades i begreppsdiskussionen.

I det föregående kapitlet berördes relationen mellan revolution och evolution i diskussionen om den sociala revolutionen. Socialdemokraten Gustav Möller kontrasterade begreppen revolution och evolution och avfärdade dem båda som i huvudsak irrelevanta för den socialistiska kampen. I evolutionsbegreppets ställe satte han utveckling. Revolution, förstådd som politisk revolution, förkastades utan att fullständigt överges medan reformismen lyftes fram med begreppet den sociala revolutionen. C. N. Carleson, å andra sidan, affirmerade evolutionsbegreppet på ett sätt som visade

på tydliga beröringspunkter med syndikalisternas och ungsocialisternas användning av begreppet evolution.

> Ligger ej evolutionens utveckling innesluten även i det snabba genombrottet? När en utveckling når en brytningspunkt och får det dramatiska förloppets form, då säga vi: det är revolution, men vi vore väl blinda, om vi skulle påstå som hr Möller, att denna brytning är raka motsatsen till den evolution, som förberett brytningen? Å andra sidan ligger revolution även i den från ”omstörtning” fria förändringen och förvandlingen, såvitt som den är möjlig och rimlig som den mognade frukten av de gamla formernas undergrävande genom de i samhället immanenta krafternas verksamhet.[72]

Genom att revolution och evolution kopplas samman som i citatet ovan politiseras begreppet evolution medan revolutionsbegreppet naturaliseras. Revolutionen, förstådd som politisk handling avhängig revolutionär aktivism, framställs i så nära förbindelse med en redan fastställd och tvingande utveckling att det blir svårt att separera det politiska handlandet från utvecklingen som har lett fram emot det revolutionära utbrottet. Sett till undersökningens syftesformulering kan man uttrycka det som att spänningen mellan determinism och voluntarism upplöses genom att polerna smälter samman. I enlighet med Kosellecks framställning av det moderna revolutionsbegreppets tendens att alltmer avse sociala förändringar leder denna revolutionsuppfattning också till att själva utvecklingen som förbereder eller ligger till grund för den plötsliga omstörtningen kan betraktas som revolutionär.

I den syndikalistiska och ungsocialistiska pressen intog begreppet evolution en framträdande plats. Som vi såg i det inledande kapitlet menar historikerna Lennart K. Persson och Arwid Lund att syndikalisternas revolutionsbegrepp förändrades under perioden som här studeras. Från att i huvudsak ha avsett en engångsrevolution som följde på en kontinuerlig upptrappning av de fackliga konflikterna gavs begreppet en alltmer uppbygglig och positiv karaktär. Erfarenheterna som drogs av de ryska revolutionerna gav, menar de, begreppet en alltmer evolutionär karaktär som innebar att rörelsen lade större fokus på massans skolning och bildning. Nu menade man att revolutionen skulle vara möjlig underifrån genom arbetarklassens intellektuella mognad. Lund uppfattar förändringen som att rörelsens historiematerialistiska grund mjukades upp genom att revolutionen i allt högre grad uppfattades vara avhängig den egna kampen och allt mindre

—
[72] Carleson, ”Också en revolutions-’teoretiker’”, *Zimmerwald* 1918:1, s. 36.

förstods som beroende av förändringar i den ekonomiska basen. Medan Persson hävdar att SAC 1922 antog en evolutionistisk syn på samhällsförändringen menar Lund att rörelsen var splittrad mellan en evolutionistisk och en politisk revolutionär syn på samhällsutveckling.

I inledningen till det föregående kapitlet citerades ett stycke ur Ivar Lundbergs artikel ”Evolution och politik” som tidningen *Brand* publicerade några dagar före februarirevolutionens utbrott. I texten ställde Lundberg evolution och framåtskridande mot politik och makthunger. Medan det var politiken och den destruktiva viljan till makt som försatt samtiden i dess eländiga tillstånd av världskrig och som splittrat den internationella arbetarrörelsen menades den egna linjen, anarkismen, stå på historiens sida genom att erkänna evolutionen och framåtskridandet som de principer arbetarrörelsens kamp måste förhålla sig till.[73] I texten diskuteras varken generella strategier för handlande eller ens nämns begreppet revolution för att sätta ord på vad det egna handlandet skulle bestå av. I stället är det det naturvetenskapligt klingande begreppet evolution som framhålls som det relevanta begreppet för att förstå den egna positionen.

I ”Revolutionens ande”, publicerad i tidningen den 21 juli samma år, diskuteras relationen mellan evolution och revolution mer specifikt. I texten förs det fram en uppfattning om tid och hur arbetarrörelsens kamp måste förhålla sig till temporalitet som påminner om den som presenterats i texten ovan.

> Revolutionen är den stötvisa förändringen av det bestående. Den långsamma förändringen kalla vi evolution. Men båda äro blott olika (sig avlösande, omväxlande) perioder av den mänskliga utvecklingen; båda ha sina motsvarande paralleller i den utommänskliga naturen; båda äro fenomener.[74]

I naturhistorien har Darwin bevisat evolutionen ”till full evidens” framhåller artikelförfattaren, som tycks mena att historien har visat att naturen och människornas samhälleliga handlingsutrymme följer samma lagar och logiker. ”I människonaturens historia är för en var, som endast lite har läst den, både den evolutionära och den revolutionära epoken bekant.”[75] I texten framstår revolution därmed som en intensifiering av en evolutionär förändring.

I både *Brand* och *Syndikalisten* publicerades det många texter som ingående diskuterade relationen mellan evolution och revolution under de kommande åren. Jag förstår fenomenet dels som en diskussion om revolu-

—

[73] Lundberg, ”Evolution och politik”, *Brand* 3/3 1917, s. 3.
[74] ”Revolutionens ande”, *Brand* 21/7 1917, s. 3.
[75] ”Revolutionens ande”, *Brand* 21/7 1917, s. 3.

tionens karaktär som förs i förhållande till samtidens händelseutveckling och till hur begreppen användes i ett bredare socialistiskt sammanhang. Dels uppfattar jag diskussionen som en pågående förhandling om revolutionens definition, som hör samman med Lunds och Perssons antaganden om hur det syndikalistiska revolutionsbegreppet ändrade karaktär under åren som följde på de ryska revolutionerna. I likhet med övrig vänsters revolutionsuppfattning rör förändringen relationen mellan att förstå revolutionen som en process eller som en plötslig handling, och hur revolutionen som händelse och politisk handling förhåller sig till tid.

I november 1919 under rubriken ”Anarkismen” framställde Axel Lagerwall revolutionens förhållande till evolutionen på ett sätt som för tankarna till den tvingande logik Fritz Jonsson hade tilldelat samhällsutvecklingen i sin artikel i *Brand* månaden före. Revolutionen kopplades samman med evolution och ”universell utvecklingsrörelse” och framställdes i första hand som en oundviklig följd som bryter ut när utvecklingen och evolutionen har hållits tillbaka.

> Hur vi än må söka vårt mänskliga liv och hur vi än må bilda våra samhälleliga eller allmänmänskliga ideal, vi måste fatta allt såsom moment av en enda universell utvecklingsrörelse. Enligt denna uppfattning blir revolutionen lika nödvändig som begränsad i rum och tid, nödvändig vid varje punkt, där av en eller annan anledning ett hinder för den jämna utvecklingen har inträtt, och begränsad, därför att den blott betyder evolutionens seger över ett tillfälligt hinder.[76]

För Lagerwall framstår begreppet revolution som underordnat begrepp som evolution och utveckling. Jag uppfattar hans bruk av revolutionsbegreppet som fullständigt avskalat sin politiska dimension och sin innebörd av aktivitet. Både Lagerwalls och Jonssons texter komplicerar bilden av hur syndikalisternas och ungsocialisternas revolutionsbegrepp förändrades under den studerade perioden. Texterna utgör exempel på att det fanns motstånd inom rörelsen mot att tilldela historiematerialism allt mindre betydelse på bekostnad av upplysningsarbete. Förvisso bekräftar texterna förändringen mot att i allt högre grad uppfatta samhällsförändring som evolutionistisk, som Lund och Persson diskuterar, men i dessa exempel kopplas evolution till utveckling i allmän och mer specifik mening och inte i första hand till massans fostran och bildning.

—

[76] Axel Lagerwall, ”Anarkismen”, *Brand* 22/11 1919, s. 3.

Förhållandet mellan evolution och revolution debatterades minst lika flitigt i *Syndikalisten* som i *Brand*. Redan före februarirevolutionens utbrott var begreppens relation föremål för analys av Ivan Oljelund i artikeln ”Begreppet revolution”. Inledningsvis konstaterar han, i god begreppshistorisk anda, att begreppet revolution avser många olika aspekter. Det pratas om politiska, industriella, ekonomiska och sociala revolutioner, till och med om naturrevolutioner och revolutioner av tänkandets, vetenskapens och konstens värld. ”Och *social revolution* nämna vi arbetarklassens socialekonomiska generaluppgörelse med den Kapitalistiska bourgeoisien, den dag förhållandena mognat dithän.”[77] Förhållandet mellan revolution och evolution framställer Oljelund på ungefär samma sätt som tidigare skribenter som betonat att revolutionen logiskt följer på evolutionen. Revolutionens kännetecken är dess eruptiva karaktär, det vill säga dess förmåga att infria det nya.

> Revolutionen kan gärna inte vara annat än den logiska avslutningen av en viss tilländalupen epok i samhällsutvecklingen, det *avgörande steget* hän mot ett nytt, den *definitiva brytningen* med det gamla. Detta utesluter inte en ”förmedlad” övergång, men även den mest ”förmedlade” övergången måste till sist antaga en eruptiv-artad, revolutionär karaktär.[78]

Oljelund liknar revolutionens omkullkastande och våldsamma karaktär med ormens ömsande av skinn.

> Ormen lägger inte när som hälst och utan vidare av det gamla skinnet och ikläder sig ett spritt språngande nytt, utan han måste underkasta sig vissa långsamma, förberedande processer, vilket dock ej alls hindrar att han till sist fullständigt lämnar sitt gamla skinn på marken. Så måste det också komma till definitiv uppgörelse mellan gamla samhällsförhållanden och inom det uppskjutande nya; det avgörande steget måste tas och *detta är revolutionen*.[79]

Oljelunds utläggning är i linje med Lunds och Perssons uppfattning att svenska syndikalister uppfattade revolutionen som en engångshändelse före de ryska revolutionerna. Dock kan det noteras att revolutionen definieras i förhållande till evolutionen, vilket indikerar att även det senare begreppet ansågs vara relevant att framställa samhällsutvecklingen med.

—

[77] Oljelund, ”Begreppet revolution”, *Syndikalisten*, 17/2 1917, s. 1.
[78] Oljelund, ”Begreppet revolution”, *Syndikalisten*, 17/2 1917, s. 1.
[79] Oljelund, ”Begreppet revolution”, *Syndikalisten*, 17/2 1917, s. 1.

I texten ”Revolution och evolution” av pseudonymen Pseudo Incognito från september 1917 jämförs och relateras revolution och evolution till varandra. Den skiljer sig framförallt från Oljelunds artikel genom att framställa revolution som den oundvikliga reaktionen på en tillbakahållen utveckling. Definitionen uttrycker således en förändring från att accentuera revolutionens förmåga att infria det nya till att betrakta den som en händelse som garanterar en förändring av samhället som sker i enlighet med en redan given utveckling. I den här definitionen av revolutionen fråntas begreppet sin innebörd av politisk handling medan nödvändigheten garanteras av lagarna för naturens utveckling.

> Ingenting kan vara mer felaktigt än att göra evolution och revolution till två väsen – och artskilda företeelser; skillnaden är endast en grad- eller temposkillnad. Lika oriktigt är det att beteckna evolutionen som en naturlig och revolutionen som en abnorm utvecklingsfas – båda utvecklingstempona äro lika naturliga och det är svårt att avgöra var det ena slutar och det andra tar vid.[80]

Att revolutionen inte uppfattas som en politisk handling framkommer även genom att den i första hand menas bryta ut när evolutionens naturliga utveckling motarbetas och hålls tillbaka av reaktionen. ”Betingelserna för revolutionen i samhällena skapas ytterst sällan av revolutionärerna själva; grundbetingelserna alstras tvärtom av konservatismen och reaktionen; av de återhållande krafterna.”[81] Revolutionen är således inte något som kan göras, men för att inte fastna i fullständig fatalism eller determinism lyfter författaren fram ”påskyndandet” av revolutionen som lämplig aktivitet för den syndikalistiska kampen. ”Att samla arbetarnas krafter är att öka kraftens kvantitet, att upplysa och skola arbetarna är att utveckla dess kvalitet. Båda uppgifterna ha de revolutionära organisationerna; som äro medel för evolution och revolution.”[82] Innehållsmässigt pekar texten således fram emot syndikalisternas allt större betoning av upplysningsarbetet som det faktiska politiska handlandet.

I texterna som hittills har analyserats i detta kapitel har användningen av revolutionsbegreppet i första hand gett uttryck för en linjär och framåtriktad historiesyn. Relationen mellan evolution och revolution har bekräftat detta liksom naturmetaforiken kring den plötsliga, eruptiva revolutionen och revolutionen betraktad som en process eller förstådd som följden av en

—

[80] Pseudo Incognito, ”Revolution och evolution”, *Syndikalisten* 8/9 1917, s. 3.
[81] Incognito, ”Revolution och evolution”, *Syndikalisten* 8/9 1917, s. 3.
[82] Incognito, ”Revolution och evolution”, *Syndikalisten* 8/9 1917, s. 3.

mer eller mindre tvingande utveckling. Den tyske biologen Ernst Mayr har konstaterat att den evolutionära biologin inte är teleologisk eftersom den inte har ett på förhand givet mål, men att den trots det ofta har tolkats i teleologiska termer.[83] Sett till hur de svenska socialisterna använde begreppet evolution tycks påståendet stämma. Påfallande ofta användes inte begreppet revolution för att beteckna förändring i evolutionslärans bemärkelse utan för att beskriva ett fullföljande av det i viss mening redan existerande.

I nästa avsnitt ska vi undersöka i vilken mån föreställningar om evolution och naturlagar kunde användas för att illustrera förhållandet mellan en linjär och cyklisk tidsuppfattning.

Natur och politik som evig återkomst

I november 1920, snart fyra år efter februarirevolutionen och därmed nästan fyra år av grusade förhoppningar om världsrevolutionens snara infriande, konstaterade Ivar Lundberg i artikeln ”Vad historien lär” i *Brand* att ”[t]y i allt levande, i all historia lever och andas endast en evig upprepning. Utveckling är konstaterad; men om den alltid är progressiv är långtifrån säkert.”[84] I Lundbergs resonemang ser vi hur politik och samhällsutveckling lyder under samma lagar som naturen. Liksom i naturen förs den mänskliga historien framåt i cykler; framsteg följs av nederlag men när blicken lyfts från det historiskt specifika går det att konstatera hur samhället och mänskligheten, likt naturen enligt resonemanget, utvecklas.

Att framställa historien som ett cykliskt förlopp där seger följer på nederlag var ett av sätten som världsrevolutionens och den sociala revolutionens oundviklighet framställdes på. Emil Manus kunde därför hävda i juli 1919 att ”[i] hela Europa skrider revolutionen framåt mot seger, eller tillfälligt nederlag, efter vilket dock segern måste komma”.[85]

Ivar Lundberg tog bildspråket ett steg längre. I artikelserien ”Otidsenliga reflexioner” från 1923 använde han en vokabulär inspirerad av populariseringar av Nietzsches tänkande när han beskrev historien som en cyklisk rörelse som pendlade mellan ”progress och regress”, där förintelse och liv följde på varandra och förutsatte varandra och där målet var människans transcendens till övermänniska och gud. I texten riktar Lundberg kritik mot dem som hävdat revolutionens likhet med evolutionen utan att förstå vad analogin ytterst innebär.

—

[83] Ernst Mayr, ”The Idea of Teleology”, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 53, 1992:1, s. 132f.

[84] Lundberg, ”Vad historien lär”, *Brand*, 27/11, 1920, s. 2.

[85] Manus, ”Revolutionen på väg”, *Brand*, 19/7 1919, s. 1.

> De revolutionära av alla valörer, skiftningar, schatteringar bygga sin åskådning på evolutionsläran. De hylla den eviga utvecklingen, det eviga framåtskridandet. Men de taga icke evolutionens konsekvenser med i sin agitation, sina beräkningar. Evolutionslärans konsekvenser är förintelsen, ty evolutionen är på gott och ont, progress och regress, fram eller tillbaka; och ingen vet när det är fram eller när det är tillbaka.[86]

Genom att hävda att historien är cyklisk men ytterst kommer att överskridas genom människans fullständiga förändring kan han garantera revolutionens oundvikliga seger, trots samtidens skenbara nederlag.

> Det finns ingen utvecklingslag. Det finns endast materiens eller livets vibrationer. Då vibrationen eller spänningen avtager betyder det döden. Men den skapande viljan skall övervinna döden. Vi ha övervunnit plantans existensform, vi börja skilja oss från djuren och närma oss människan och oss till övermänniskor för att till slut bliva gudar.[87]

Lundbergs betraktelser mynnar ut i en uppmaning till ”uppror mot den upprorets ande som huserar i de s.k. revolutionära organisationerna och fackliga med förresten”.[88] Medan dessa falska revolutionärer vill ”skapa massdjur” vill Lundberg skapa människor. Tonen i Lundbergs reflexioner är tveklöst uppskruvad, men uttrycker egentligen samma förändring som de flesta syndikalistiska och ungsocialistiska texter som behandlar revolutionen på ett eller annat sätt vid den här tiden, det vill säga vikten av att först upplysa, bilda och fostra massan, att revolutionera de potentiella revolutionärerna andligen innan en verkligt social revolution är möjlig. Retoriken kan även uppfattas som en distansering från kommunisternas ”masspolitik”. Till skillnad från kommunisterna hävdar Lundberg att ungsocialisterna ser och erkänner individen och vikten av den partikulära individens upplysning för att revolutionen ska vara möjlig.

Före februarirevolutionen och alltså före den revolutionära entusiasm som svepte med sig i princip hela den samlade vänstern i högstämda och eskatologiska välkomstrop som förklarade revolutionen som en teleologisk följd av framsteget i bred bemärkelse kunde Hannes Sköld konstatera i *Syn-*

—

86 Lundberg, ”Otidsenliga reflexioner. II Vanans och sedens förbannelse”, *Brand*, 25/8 1923, s. 2.

87 Lundberg, ”Otidsenliga reflexioner. II Vanans och sedens förbannelse”, *Brand*, 25/8 1923, s. 2.

88 Lundberg, ”Otidsenliga reflexioner. III Vanans och sedens förbannelse”, *Brand*, 22/9 1923, s. 3.

dikalisten att historien rörde sig i cykler. Förhoppningsfullt slog Sköld fast att det verkade som att

> […] vi ginge mot revolutionärare tider, än man hittills sett maken till. Varvid man alltid bör hålla klart för sig, att en revolution, det är en process, som kan pågå längre eller kortare tid och utveckla sig genom segrar och nederlag, revolutionära ansatser och motrevolutionära.[89]

Huruvida samtiden var redo för en socialistisk revolution med förmåga att ”en gång för alla befria mänskligheten” har författaren inget svar på. Skölds text är intressant av flera anledningar, men kanske framförallt eftersom den uttrycker en syn på revolutionens nödvändighet och karaktär av process som lika gärna hade kunnat formuleras några år efter de ryska revolutionerna, då en omedelbar revolutionär entusiasm följts av en mer evolutionär syn på revolutionen. Jag tolkar det som att tendensen att likna revolutionen vid en process var en strategi som syftade till att försäkra revolutionens nödvändighet även i tider som inte uppfattades som intensivt revolutionära.

I texten ”Revolutionen är död – leve revolutionen!” från *Syndikalistens* nummer den 22:a maj 1918 inlemmar författaren tillfälliga nederlag i en vidare, framåtriktad revolutionshistoria. I både Ryssland och Finland kan han konstatera att

> [r]evolutionen har hindrats i sin marsch [...] Men revolutionen är därmed inte nedgrävd i någon grav att förmultna. Nej. Samhället såsom det nu ter sig skapar själv revolutionen, ty revolutionens eld glöder under askan i snart sagt varenda nation, och den internationella kapitalismen har gjort en bankrutt utan like.[90]

I enlighet med ovanstående logik kan författaren hävda att finska revolutionens nederlag endast är temporärt och att dess lärdomar ska komma hela världsproletariatet till gagn. Genom att utgöra en del av det världsomspännande proletariatets lärprocess inlemmas således den partikulära revolutionen i ett vidare begrepp om revolutionen där det kan ”bli en etapp på vägen mot en hel och full social omvälvning av samhället”.[91] Textens logik stämmer väl överens med Marx teorier om den permanenta revolutionen som Koselleck diskuterar. Genom att formulera ett temporalt utsträckt revolutionsbegrepp som inbegrep historiens revolutionära nederlag

—

[89] Sköld, ”Revolution som kommer”, *Syndikalisten* 3/3 1917, s. 2.
[90] Gab. E-n., ”Revolutionen är på väg – leve revolutionen!”, *Syndikalisten* 22/5 1918, s. 1.
[91] E-n., ”Revolutionen är på väg – leve revolutionen!”, *Syndikalisten* 22/5 1918, s. 1.

tillskrevs de misslyckade revolutionerna mening genom att förklaras ha som funktion att höja proletariatets medvetande.

Sammanfattning

I det här kapitlet har jag undersökt hur naturmetaforer och begreppet evolution användes i svensk socialistisk press för att dels förklara revolutionens innebörd, dels beskriva revolutionens samtida och framtida utsikter.

Undersökningen har visat att de vanligaste metaforerna som användes för att illustrera revolutionens både plötsliga, omkullkastande och ostoppbara karaktär var vår, storm, orkan, böljeslag, vattenfall, orkaner och liknande ord. Att beskriva revolutionen, revolutionärerna eller den revolutionära perioden (samtiden) som att det ”jäste” eller ”mognade” kunde både göras för att affirmera eller förkasta samtidens revolutioner och för att uttrycka revolutionens karaktär av process eller plötslig händelse. Att med metaforernas hjälp beskriva samtidens specifika revolutioner eller den tänkta revolutionen som en plötslig eller omkullkastande händelse var betydligt vanligare i samband med samtidens faktiska revolutioner, och då i synnerhet de ryska revolutionerna även om retoriken aktualiserades i samband med revolutionerna i Finland och Tyskland 1918.

Att beskriva revolutionen som en plötslig händelse ger associationer till ett voluntaristiskt revolutionsbegrepp men som vi sett var metaforiken grundad i en deterministisk historiesyn. Min undersökning har visat att metaforikens funktion främst hade till syfte att garantera revolutionens nödvändighet. I samband med periodens faktiska revolutioner handlade det framförallt om att legitimera revolutionen och att visa att den, i enlighet med föreställningen om den partikulära revolutionens betydelse för revolutionens spridning till världsrevolution, var möjlig och tids nog också oundviklig i andra länder. Avseende spänningen mellan partikulär och universell revolutionsuppfattning kan det konstateras att detta kapitel bekräftar slutsatserna som drogs i det förra kapitlet, nämligen att den verkliga och fullständiga revolutionen uppfattades som den universella eller metahistoriska revolutionen.

Under lugnare perioder då det blivit tydligt för de flesta socialister oberoende av organisationstillhörighet att den fullständiga revolutionens spridning över världen skulle dröja var syftet att garantera revolutionens nödvändighet trots temporära nederlag. Retoriken var således grundad i ett deterministiskt förhållningssätt till historien och revolutionens möjlighet. Ett exempel på det senare är Emil Manus resonemang i texten ”Revolutionen på väg” från 1919 samt Ivar Lundbergs artikel ”Otidsenliga ref-

lexioner. II Vanans och sedens förbannelse" från 1923, båda ur *Brand*. Manus beskrev sin samtid, sommaren 1919, som att "i hela Europa skrider revolutionen framåt mot seger, eller tillfälligt nederlag, efter vilket dock segern måste komma". Fyra år senare hävdade Lundberg, med utgångspunkt i hur samtidens socialister använde begreppet evolution och märkbart influerad av populariseringar av Nietzsches tänkande, att det inte fanns någon utvecklingslag, att historien var att betrakta som en cyklisk rörelse mellan "progress" och "regress" och att målet var människans transcendens till övermänniska och gud.[92]

Naturmetaforerna användes på både sätt som är förknippade med vad vi vanligtvis associerar med revolution, det vill säga den plötsliga och omkullkastande politiska revolutionen som vräker samtidens styrelseskick åt sidan, och sätt där revolution och reform konvergerar med varandra. För det senare var det i synnerhet ord som "jäsa" och "mogna" som fick illustrera revolutionens karaktär av reform och process. Även revolutionens liknelse vid evolution uttryckte detta sätt att uppfatta revolutionen.

Både metaforer som likt våren och årstidernas växlingar för tankarna till upprepning och cyklisk tid och metaforer som vi associerar med plötsliga och dramatiska händelser, som storm, orkan och liknande, användes av de svenska socialisterna på sätt som befäste den linjära och framåtriktade historiesyn som framkom i det föregående kapitlet. Samtidigt visar kapitlet att en cyklisk tidsuppfattning trängde sig på den linjära och både kompletterade, förstärkte och problematiserade den. Den cykliska tidsuppfattningens innebörd av repetition utgjorde en central del av argumentationen för att revolutionen måste komma, i framtiden. Det cykliska elementets funktion tycks alltså ha varit att förstärka revolutionsbegreppets grund i determinism men i det också ge utrymme för revolutionen som aktivism eller voluntarism. Nederlag införlivades på så vis i en större berättelse i vilken nederlaget inte utgjorde en anomali utan en självklar del i den revolutionära berättelsen om det sociala framstegets historia.

Temporalt innebär det att samtidigt som begreppet revolution blev alltmer framåtriktat så betonades historien allt mer. Det är både historien som lärprocess och historien som cyklisk temporalitet som tycks garantera att revolutionen kommer i framtiden. Utifrån hur Koselleck framställer de moderna politiska och sociala begreppens förhållande till det analytiska begreppsparet erfarenhetsrum och förväntningshorisont verkar det, i alla fall

—

[92] Manus, "Revolutionen på väg", *Brand* 19/7 1919, s. 1; Lundberg, "Otidsenliga reflexioner. II Vanans och sedens förbannelse", *Brand*, 25/8 1923, s. 2.

utifrån det här kapitlets undersökning, som att förväntningshorisont och revolutionsbegreppets situering i framtiden är skilda fenomen. Tentativt förefaller det alltså som att förväntningshorisonten är som störst och erfarenhetsrummet som mest obetydligt vid de tillfällen då samhället/ den politiska retoriken är uppfylld av revolutionär entusiasm över den omedelbara samtiden. Omvänt innebär det att när revolutionen placeras i framtiden krymper, kanske paradoxalt, förväntningshorisonten medan historien tas i bruk på olika sätt för att garantera revolutionens nödvändighet och oundviklighet.

Paetau menar att den tidiga tyska socialdemokratins bruk av metaforer signalerade en politisk passiv position grundad i en deterministisk historiesyn. Perspektivet återfinns utan tvekan även i de svenska socialisternas användning av metaforer. Min undersökning har visat att de svenska socialisterna också hänvisade till naturen på olika sätt för att entusiasmera för revolutionär kamp i samtiden, eller för att beskriva samtiden som explosiv och revolutionär. Ord som ”jäsa” och ”mogna” användes både i den politiskt passiva betydelse som Paetau diskuterar och för att frammana en bild av samtiden som revolutionär och explosiv.

I nästa kapitel vänds blicken mot den judisk-kristna metaforiken och revolutionsbegreppets eskatologiska och mytiska uttryck.

5. Eskatologi och myt

> Hela världen längtar och ropar efter den starka gudomliga makt, den diktator, som kan träda fram och bjuda friden återkomma, som kan befalla människorna nedlägga vapen och smida svärden till plogbillar, som kan rädda mänskligheten och bjuda solen uppgå för det tusenåriga rikets strålande dag.[1]

I den vänstersocialistiska tidningen *Folkets Dagblad Politiken* efterlystes ett revolutionärt ingripande i historien som enligt gammaltestamentligt mönster kunde göra slut på kriget en gång för alla. Stycket ovan är hämtat från artikeln ”Mänskligheten på väg mot revolution”. Texten publicerades den andra maj 1917 och utgör ett av flera exempel på hur samtidens exceptionella och dramatiska villkor kunde beskrivas med en apokalyptisk retorik i den socialistiska pressen. Texten är författad ett par månader efter februarirevolutionen då världen fortfarande befann sig mitt i ett förödande världskrig och vi ser hur författaren tillskriver proletariatet ett historiskt uppdrag i analogi med den yttersta domen. Till följd av att den socialistiska revolutionens nödvändighet uttrycks i ett kristet språk beskrivs den efterlängtade freden som en återgång till ett ursprungligt fredsrike och inte som den sista etappen av en linjär historia.

Att argumentera för revolutionens nödvändighet med en messiansk retorik innebär att en cyklisk tidsuppfattning som ofta förknippas med en förmodern tidsuppfattning artikuleras i ett modernt politiskt sammanhang. Den cykliska tidens funktion tycks då inte vara att utmana eller ersätta den linjära förståelsen av tid som präglat det politiska tänkandet sedan upplysningen. Istället tilldelas den cykliska tidsuppfattningen en plats inom en berättelse om det sociala framstegets historia och revolutionens förlösande roll.[2] När begreppet revolution används som i den citerade passagen uttryckte det både framåtblickande eskatologi och ett nostalgiskt tillbakablickande på ett mytiskt förflutet. I det här kapitlet ska vi närmare studera

—

[1] ”Mänskligheten på väg mot revolution”, *Folkets Dagblad Politiken*, 2/5 1917, s. 2.
[2] Nygaard 2012, s. 37ff.

de eskatologiska, messianska och apokalyptiska associationer som de svenska socialisternas texter om revolutionen gav uttryck för.

Frågorna som vägleder analysen är följande:

På vilka sätt användes en judisk-kristen retorik i framställningar av samtiden och revolutionens roll däri?

Hur beskrevs förhållandet mellan cyklisk och linjär tid i eskatologiska och mytiska hänvisningar till revolutionen som förlossare och frälsare och hur går det att förstå i förhållande till de ideologiska spänningarna mellan determinism och voluntarism och reform och revolution?

Hur beskrevs arbetarrörelsens bildnings- och upplysningsarbete som syftar till ett revolutionärt omdanande av samhället utifrån en frälsnings- och väckelsetematik ?

Kapitlet är kort, ungefär hälften så långt som det förra, och kan möjligen uppfattas som teoretiskt överarbetat. Som jag konstaterat i undersökningens inledningskapitel var det den dramatiska och eskatologiska retorik som analyseras i det här kapitlet som fångade mitt intresse när jag vände blicken från hur händelseutvecklingen i de europeiska revolutionerna framställdes i den svenska socialistiska pressen. Retoriken var inte vanligast i teoretiska eller på andra sätt fria reflexioner över revolutionens möjlighet, som man skulle kunna tro, utan var påfallande ofta förankrad i samtidens händelser. Det gör den än mer intressant och paradoxal eftersom det innebär att politisk agitation och politisk analys framställdes med ett opolitiskt språk. Jag har försökt att ta retoriken på allvar och verkligen förstå dess funktion, vilket resulterat i inledningen som följer.

Religion, socialism och revolution

Religionsfrågan eller den religiösa historien som revolution

Hur går det att förstå fenomenet att religionskritiska och många gånger även ateistiska socialister använde sig av en revolutionsretorik med tydliga referenser till en judisk-kristen föreställningsvärld? I avhandlingen *Socialistprästen H. F. Spak (1876–1926)* konstaterar historikern Hans Falk att det inom arbetarrörelsen fanns en tradition som med utgångspunkt i Marx religionsuppfattning ställde sig kritisk till religionen. I Falks tolkning uppfattade Marx religionen som vidskepelse och bedräglig tröst, som ”folkets opium”, som han uttrycker det i en berömd formulering i inledningen till

Till kritiken av den hegelska rättsfilosofin från 1844.[3] Även Lenin ställde sig kritisk till religionen och menade att den måste bekämpas. I *Om socialismen och religionen* från 1905 konstaterar Lenin att "[r]eligionen är en form av det andliga förtryck, som överallt vilar på folkmassorna, vilka trycks till jorden av det eviga arbetet för andra, av nöd och isolering".[4] Det är den traditionen vi vanligen associerar till när vi tänker på relationen mellan socialism och religion. En mer försonande position utmärker Friedrich Engels och Karl Kautskys texter om kristendomen och historien. Engels blickade mot historien och såg "religiösa, sociala och politiska doktriner" i anabaptisternas bondeuppror och "religiösa kätterier".[5] I *Bidrag till urkristendomens historia* framförde Engels analogier mellan urkristendomens historia och den moderna arbetarrörelsen som dels berörde idémässiga och klassmässiga förhållanden, dels organisatoriska aspekter.[6] Kristendomen uppfattades närmast av Engels och Kautsky, för att tala med Falk, som "ett slags omedveten socialism".[7]

Revolutionen som religion

Ett annat perspektiv på frågan om det religiösa språkets plats i socialistisk retorik har att göra med hur förhållandet mellan socialismen som emancipatorisk rörelse och kristendomens eskatologiska budskap ska förstås. Arwid Lund menar med hänvisning till Hans Lagerbergs skildring av ungsocialismens historia i *Små mord, fri kärlek. En biografi om Hinke Bergegren* att rörelsen uppvisade messianska drag. Till följd av att ungsocialisterna upplevde sig vara förföljda utvecklade de en strategi som riskerade att isolera dem i en sektlik kultur.[8] Lund framställer deras politiska och agitatoriska hållning som paradoxal genom att de "predikade apokalypsen, jordens undergång, samtidigt som man närde en optimistisk syn på framtiden".[9] Enligt Lagerberg och Lund är ungsocialismen således ett exempel på en socialistisk rörelse som uppvisar stora likheter med kristna rörelser, både organisatoriskt och ideologiskt, men kanske först och främst temporalt i bemärkelsen att de framställde den egna kampen i förhållande till samtiden

—

[3] Hans Falk, *Socialistprästen H. F. Spak (1876–1926)*, 1998, s. 24.
[4] Falk 1998, s. 26; Vladimir Lenin, *Om religionen. Artiklar*, 1972, s. 5.
[5] Falk 1998, s. 24.
[6] Falk 1998, s. 25.
[7] Falk 1998, s. 30.
[8] Hans Lagerberg, *Små mord, fri kärlek. En biografi om Hinke Bergegren*, 1992, s 178; Lund 2001, s. 24.
[9] Lund 2001, s. 24.

och framtiden på liknande sätt. I *Kulturen och arbetarrörelsen* har Per Sundgren utifrån ett liknande perspektiv konstaterat att ett flertal forskare och författare har ”visat på släktskapen mellan främst kristen religion och kommunistisk världsåskådning” och har i linje med det slagit fast att för det socialdemokratiska ungdomsförbundet, som vid den tiden var ungdemokraterna, var avståndet aldrig ”långt mellan socialistisk och kristen idealism”.[10] Som exempel på den nära relationen nämner han att många av periodens vänsterförfattare genomgick religiösa kriser och omvändelser. Sundgren berör också, utan att diskutera fenomenet närmare, att den revolutionära retoriken hos ”den mest revolutionäre av dem alla, Ture Nerman” var genomsyrad av kristen symbolik och metaforer.[11]

Romantik eller upplysning

De religiösa metaforernas funktion i socialistisk revolutionsretorik kan också belysas utifrån ideologins arv i romantik och upplysning. I boken *Morgonrodnad. Socialismens stil och mytologi 1871–1914* urskiljer religionshistorikern Stefan Arvidsson en romantisk och en klassicistisk socialistisk tradition.[12] Den romantiska socialismen är densamma som Löwy uppmärksammat, och med ”klassicistisk” avses den socialistiska tradition som i väsentligt högre grad bejakade upplysningen, modernitet och vetenskaplighet. Medan den romantiska traditionen formulerade visioner om framtiden genom nostalgiska tillbakablickar på medeltiden hämtade den klassicistiska traditionen sina ideal från antiken. Det var en tro på bildning, vetenskaplighet, måttfullhet och balans som omhuldades av den senare traditionen.[13] Arvidsson hävdar att det trots individuella undantag är enkelt att gruppera olika socialistiska riktningar som antingen klassicistiska eller romantiska.

> Det socialdemokratiska bildningsarvet har varit klassicistiskt, medan den kristna socialismen oftast förvaltat ett romantiskt arv; 1970-talets studenter hade en klassicerande, förnufts- och ordningsdyrkande kultur som stod i motsats till livsreformhippier; den sovjetiska konstruktionismen var ett slags

—

[10] Sundgren 2007, s. 197.
[11] Sundgren 2007, s. 197.
[12] Stefan Arvidsson, *Morgonrodnad. Socialismens stil och mytologi 1871–1914*, 2016, s. 37ff. Andra som diskuterar detta är exempelvis Blomqvist 2006; Löwy 1992.
[13] Arvidsson menar att ”klassisism” bättre beskriver traditionens ”stil och sensibilitet” än det kanske mer vedertagna uttrycket ”upplysningssocialism” eller för den delen ”nyhumanistisk socialism”, som förefaller vara något bättre än det förra. Arvidsson 2016, s. 41.

> abstrakt klassicism, medan den samtida kommunistiska expressionismen var en luggsliten romantik.[14]

Om man försöker läsa de två traditioner som Arvidsson beskriver med avseende på vilken tids- och historieuppfattning som de representerar går det att schematiskt hävda att romantisk socialism innebär att historiens cykliska karaktär accentueras i större utsträckning, medan klassicistisk socialism uttrycker en linjär och framåtriktad historiesyn. Bägge idétraditionerna vänder sig till historien för att förstå samtiden historiskt och för att formulera framtidshorisonter, men den romantiska traditionens framtidshorisont är formulerad i större utsträckning som en återgång till ett ursprungligt ideal. Uppdelningen bör nog betraktas som just schematisk och som en förenkling av ett förhållande som är mer komplext än så. Som vi har sett i tidigare kapitel går det exempelvis inte att fullständigt separera cyklisk och linjär tid om man betraktar hur temporalitet återspeglas i socialistisk revolutionsretorik. Det är tillsammans och inte var för sig som de olika tidsuppfattningarna uttrycks i det politiska språket. Likadant förhåller det sig med avseende på de socialistiska rörelserna själva. Jag tror att det vore missvisande att kontrastera syndikalismen och ungsocialismen mot socialdemokrati och vänstersocialism genom att karakterisera de förra som romantiska socialistiska rörelser och de senare som tillhörande den klassicistiska socialistiska traditionen. Rörelserna var tveklöst genomsyrade i olika hög grad av de två traditionerna men det är min utgångspunkt att samtliga socialistiska rörelser vars press studeras i den här avhandlingen i alla fall retoriskt har beröringspunkter med bägge traditioner och att det också avspeglas i hur de använder begreppet revolution.

Religiösa metaforers och symbolers funktion i det politiska rummet

Den politiska kultur som växte fram under perioden runt franska revolutionen var en protest mot en samhällelig organisering där traditionell kultur liksom sektioner av samhället som den juridiska, den politiska, den etiska och den existentiella reglerades av religiösa påbud och ramverk. Franska revolutionens sekulära politiska kultur var framförallt liberal. Arvidsson beskriver det som att ”[p]olitiska förändringar genomdrevs inte längre i Guds utan i Folkets namn. Förnuftet, inte den Heliga skriften, utsågs som

—
[14] Arvidsson 2016, s. 41.

ledstjärna".[15] I sin avhandling *Politics, Culture, and Class in the French Revolution* har historikern Lynn Hunt på samma vis hävdat att 1789 års revolutionärer aktivt uteslöt religiösa metaforer ur sitt politiska språk för att visa på hur revolutionen bröt med den franska och den europeiska historien.

> The new social contract needed no analogy to Biblical covenants; it was grounded in reason and the natural rights of man. Revolutionaries leaped over the French national past and turned to Roman and Greek models for inspiration.[16]

När socialismen växte fram under 1800-talet formades den trots sin sekulära och liberalt-politiska bakgrund av kristen symbolik och etik och var inte främmande för vare sig mytologiska berättelser eller religiösa ritualer.[17]

I likhet med Arvidsson slår Paetau fast betydelsen av att undersöka arbetarrörelsens historia ur ett religionshistoriskt perspektiv. Utöver att använda metaforer från naturen framhåller han att metafysiska, kiliastiska och religiösa begrepp och bilder intog en framträdande plats i arbetarrörelsens retorik under 1800-talet. Paetau tolkar metaforernas plats i det politiska språket i förhållande till de idéer som fanns tillgängliga när arbetarklassen formulerade sin politiska kamp. Eftersom teman ur Bibeln och hagiografiska berättelser utgjorde centrala delar av arbetarklassens idévärld och kulturella erfarenheter var det tacksamt för arbetarrörelsen att väva in kristna symboler och metaforer i sin retorik.[18] Paetau beskriver bland annat hur det uppstod en kult runt den tyske socialdemokratiske ledaren Ferdinand Lassalle under 1860- och 1870-talen som populariserade användningen av religiösa metaforer. Lassalle beskrevs som "Messias", "profet" och "Kristus" och Allgemeiner Deutscher Arbeitsverein, Tysklands första arbetarparti, kunde i samma anda framställas som en kyrka och dess medlemmar som lärjungar som predikade Lassalles trosbekännelse.[19]

Paetaus studie behandlar arbetarrörelsen i Tyskland under 1800-talet, och Arvidssons fokuserar en historisk period som sträcker sig från den organiserade arbetarrörelsens tidiga år till första världskrigets utbrott 1914. Min undersökning tar vid där Arvidssons kronologiskt upphör. Trots att världskriget på många sätt utgör en paradigmatisk gräns som separerar ett äldre samhälle från det vi brukar betrakta som 1900-talets politiska rum

—

15 Arvidsson 2016, s. 33.
16 Hunt 2004, s. 28.
17 Arvidsson 2016, s. 33.
18 Paetau 1990, s. 450.
19 Paetau 1990, s. 450.

menar jag att de frågor om socialismens kultur, stil och mytologi som Arvidsson och Paetau tematiserar är relevanta att förhålla sig till även när man studerar revolutionsuppfattningar och historiesyner i samband med och i de ryska revolutionernas efterföljd. Förhållandet traditionerna emellan ser säkerligen annorlunda ut på andra sidan världskrig och monumentala revolutioner men de utgör fortfarande fruktbara positioner för att ringa in och tolka till exempel den rika och stundtals paradoxala retorik som omgärdar revolutionsbegreppets användning.

Historien som myt

När revolutionen framställdes som i citatet som fick inleda det här kapitlet kan det tolkas som att både historien och det revolutionära ingripandet i densamma tillskrevs mytiska kvaliteter. Att behandla det förflutna som myt utgör ett framträdande drag i politiska berättelser med historien i fokus. Som Arvidsson nämner har myten flera funktioner i politiska narrativ. Myten skymtar fram när historiska händelser och aktörer idealiseras i politiska berättelser med syfte att framställa en historisk och specifik händelse som allmängiltig. Till denna typ av mytologisering räknar Arvidsson bland annat ”[k]ommunardernas heroism under Pariskommunen, fackföreningskämpars martyrskap, socialdemokratiska agitatorers rundresor i gudsförgätna hålor, stormningen av Vinterpalatset […]”.[20] Hit skulle också den sekulära kulten kring Lassalle som Paetau nämner kunna räknas. För mytens plats i det politiska är det framförallt relevant att notera att också sekulär politisk ideologiproduktion i stor utsträckning är baserad på mytiska berättelser, vilket Arvidsson hävdar har förbisetts i statsvetenskapliga och idéhistoriska studier.[21]

Arbetarrörelsens myter sträcker sig långt utanför de heroiska berättelserna om den egna historien. Andra etablerade och mer grundläggande myter som återfinns i rörelsens retorik är ursprungsmyten, guldåldersmyten, utopin och dystopin.[22] När den revolutionära historien mytologiseras och vissa specifika händelser beskrivs i mytiska termer utgör det, för att återknyta till Kosellecks begreppshistoriska ansats, en strid om vilket erfarenhetsrum som samtidens revolutioner och socialistiska positioner ska förknippas med, antingen som kontrast eller som kontinuitet, och hur detta erfarenhetsrum står i relation till framtidshorisonten.

—

[20] Arvidsson 2016, s. 42. Även Åsa Linderborg undersöker den här typen av historiebruk i sin avhandling. Linderborg 2001.

[21] Arvidsson 2016, s, 43.

[22] Arvidsson 2016, s. 144ff.

Myt eller utopi

Om mytens plats i det politiska språket handlar om hur historien framställs är begreppen eskatologi och utopi riktade mot framtiden i ett mer direkt avseende. Samtidigt tycks det råda delade uppfattningar om hur relationen mellan myt, utopi och eskatologi ska förstås i förhållande till den moderna tidens politiska tänkande. Arvidsson kontrasterar de religiösa ursprungsmyterna mot det mer politiskt klingande begreppet utopi och formulerar förhållandet på följande sätt.

> Ursprungsmyterna med sitt anspråk på *sanning* slår fast det ödesbestämda, de politiskt *nödvändiga* sociala och kulturella livsmönstren. Utopierna utforskar *möjliga* livsstilar och taxerar dem mot det *rätta*.[23]

Trots att de politiska utopierna och de religiösa eskatologierna påminner om varandra finns det avgörande skillnader dem emellan som Arvidsson menar är viktiga att betona. Medan de politiska utopierna är uppbyggda kring uppfattningen att det är mänskligheten själv som besitter förmågan att infria det samhälle den drömmer om, utgår de eskatologiska berättelserna från föreställningen om ett övernaturligt ingripande i mänsklighetens historia. Arvidsson förhåller sig kritisk till religionshistorikern Mircea Eliades position i frågan, för vilken övergången från myt till utopi närmast avfärdas som en pseudo-händelse.[24] Medan Eliade betonar kontinuitet genom historien väljer Arvidsson att accentuera den avgörande övergången från vad han beskriver som en äldre religiös kultur till en sekulär humanism.

Arvidsson har rätt i att det finns väsentliga skillnader mellan politiska och religiösa myter, men hans åtskillnad ger inte svar på hur det går att förstå bruket av religiösa myter om Kristi återkomst, tusenårsriket eller Antikrist i modern socialistisk revolutionsretorik. Att vända sig till det religiösa språket och myternas värld för att kommentera samtidens kaosartade tillstånd och för att entusiasmera för en framtida politisk revolution innebär att förbinda historien med framtiden, myten med utopin och religionen med politiken på ett sätt som jag menar kan analyseras förtjänstfullt utifrån just Eliades tes om myten om den eviga återkomsten.

—

[23] Arvidsson 2016 s., 146f.

[24] Arvidsson 2016, s., 147.

Eskatologi och myten om den eviga återkomsten – hur det nya blir möjligt genom repetition

I *The Myth of Eternal Return* placerar Eliade in judendomens och kristendomens apokalyptiska och eskatologiska berättelser i en kronologi som sträcker sig från arkaisk till modern tid. Perspektivet innebär att han betraktar eskatologi som en form av myt och inte som mytens motsats.[25] Det innebär också att liksom myt och eskatologi flätas ihop förs cyklisk och linjär tid ihop och sätter tillsammans ramarna för hur den idealiserade historien och framtiden artikuleras och tas i bruk politiskt i modern tid.

Han ser mytens första uttryck i traditionella och arkaiska samhällen, först manifesterad som en funktion hos arketyper och som det som ger ritualernas repetitiva funktion mening. Det var genom att tillsynes vardagliga händelser som fisketurer eller ceremonier för att uppmärksamma giftermål, födelse och död inte gavs mening i sig utan framställdes som en upprepning av en första, ursprunglig händelse i en mytisk tid som föregrep historien som de fylldes med mening och verklighet. Verkligheten uppfattades därmed inte utgöras av människornas faktiska liv i historien, detta liv betraktades tvärtom som tömt på mening och i en bemärkelse därför som overkligt.[26]

Eliade beskriver hur en cyklisk tidsuppfattning lever vidare och på olika sätt omförhandlas ända in i modern tid. Under medeltiden, som i den kristna världen dominerades av en eskatologisk förväntan på tidens slut, kompletterades den kristna, linjära förståelsen av historiens riktning av en cyklisk syn på tiden som förklarade varför händelser av olika slag tenderade att upprepas genom historien.[27] Att människor (flera hundra år senare) vänder sig till myten om den eviga återkomsten i samhällen präglade av upplysningstänkande och linjär tidsuppfattning förklarar Eliade har att göra med ett behov av att liksom den arkaiska människan ge de singulära händelserna mening. Och liksom för den arkaiska människan är den enskilda

—

[25] Ett annat sätt att uppfatta förhållandet mellan eskatologi och myt representeras av religionshistorikern S.B. Frosts resonemang i artikeln ”Eschatology and Myth”. Hans position påminner om Arvidssons men gäller främst begreppens förhållande till varandra sett ur religionshistoriskt och inte politisk-historiskt perspektiv. Frost uppfattar begreppen myt och eskatologi som dikotoma. Eskatologiskt tänkande definierar han som en typ av förväntan kännetecknad av finalitet. ”The *eschaton* is the goal of the time-process, that after which nothing further can occur: it is the climax of teleological history.” S. B. Frost, ”Eschatology and Myth”, *Vetus Testamentum*, Vol 2, 1952, s. 70.

[26] Mircea Eliade, *The Myth of the Eternal Return. Or, Cosmos and History*, 1989 s. 95.

[27] Eliade 1989, s. 144.

händelsen aldrig nog i sig utan framstår som tömd på mening och i en bemärkelse overklig om den inte relateras till ett mönster av upprepning.[28]

> The reappearance of cyclical theories in contemporary thought is pregnant with meaning. Incompetent as we are to pass judgment upon their validity, we shall confine ourselves to observing that the formulation, in modern terms, of an archaic myth betrays at least the desire to find a meaning and a transhistorical justification for historical events.[29]

Vad innebär ”mening” i en modern politisk, socialistisk kontext, präglad av framstegstänkande, historiefilosofi och nödvändigheten av socialismens infriande? Och vad innebär ”mening” i relation till hur begreppet revolution användes i den socialistiska press som jag studerar? Kanske innebär det att samtidens revolutioner inte tillskrivs mening i sig själva utan bestäms i förhållande till hur historiska revolutioner artikuleras mytiskt?

Revolutionen som frälsaren från krigets fasor

1917 var den europeiska historien inte främmande för politiska revolutioner. Perioden som löpte från 1789 års franska revolution fram till februarirevolutionen var som vi sett kantad av revolutioner och upplopp med olika utfall. Så sent som 1905 hade det utbrutit en revolution i Ryssland med socialistiska ambitioner, det hade upprättats arbetar- och soldatråd och även om revolutionen slogs ned glömdes den inte bort av de ryska och europeiska socialisterna. Trots allt detta uppfattades februarirevolutionen nästan omedelbart som en helt ny erfarenhet som snabbt tolkades som överskridande det långa 1800-talets revolutionära period. Trots all förväntan och all historisk erfarenhet av revolutioner var revolution ett i första hand abstrakt fenomen för de flesta socialister under världskriget. Februarirevolutionen tyckes därför ta såväl den organiserade arbetarrörelsen som resten av samhället med storm och började också, som vi sett tidigare, att mycket snabbt tolkas i förhållande till religionshistorien och framställas som något fullständigt annorlunda som överskred tidigare erfarenheter. När revolutionen gick från att vara föremål för abstrakta resonemang om politikens mål och medel till att bli en konkret erfarenhet fullständigt svämmade den socialistiska pressen över av både nyhetsrapportering och längre teoretiska artiklar som behandlade revolutionen ur olika perspektiv. Medan

—
[28] Eliade 1989, s. 147.
[29] Eliade 1989, s. 147.

kriget upplevdes och framställdes som apokalyps behäftades de ryska revolutionerna snabbt med messianska förhoppningar.

I den vänstersocialistiska, syndikalistiska och ungsocialistiska pressen framställdes revolutionen ofta som en ohejdbar kraft med förmåga att frälsa och befria mänskligheten från krigets fasor. I citatet hämtat från den vänstersocialistiska tidningen *Folkets Dagblad Politiken* som fick inleda det här kapitlet såg vi att revolutionen liknades vid en diktator, ”den starka gudomliga makt”, som hänsynslöst och obevekligt kunde befria mänskligheten ur krigets fasor och rädda mänskligheten genom att ”bjuda solen uppgå för det tusenåriga rikets strålande dag”.[30] Att framställa målet för den politiska kampen i termer av en återgång till ett tusenårsrike kan dels förstås utifrån myten om den eviga återkomstens perspektiv, dels i förhållande till medeltidens försocialistiska kamper för ett jämlikt samhälle som idéhistorikern Ronny Ambjörnsson har diskuterat.[31]

Tusenårsriket

Låt oss stanna upp vid tusenårsriket då det retoriskt lyftes fram av de svenska socialisterna som ett uttryck för att tolka samtidens kris och dess möjligheter till revolution utifrån. Ambjörnsson har konstaterat att vid sidan av myten om Paradiset är Bibeln mättad med passager och formuleringar som pekar mot en annan, möjlig värld. Genom historien har den också inspirerat till politisk kritik av det befintliga samhället, och kraftfullast har föreställningen om ett tusenårsrike varit.[32] Medan Paetau och Arvidsson uppmärksammar hur judisk-kristna metaforer användes av 1800-talets socialister för att sätta ord på sin politiska kamp undersöker Ambjörnsson det judisk-kristna inflytandet på socialismens förhistoria. Jag uppfattar båda perspektiven som centrala för att förstå de svenska socialisternas revolutionära språk, därför är det både som idéhistoria och som tillgängligt vokabulär som uttryckets plats i revolutionsretoriken kan studeras.

De tidiga kristna församlingarna upplevde sig leva i en tid av kris, i den sista tiden som förebådade den omvälvning som skulle ske när Kristus återvände till jorden och tiden fullbordades.[33] I bland annat Apokalypsen och Johannes uppenbarelser går det att läsa om hur den yttersta tiden skulle gestalta sig. När mörkret var som mest kompakt i världen skulle den upplysas av en blixt och en ängel skulle komma ner till jorden för att vända allt

—

[30] ”Mänskligheten på väg mot revolutionen”, *Folkets Dagblad Politiken*, 1917, s. 2.
[31] Denna typ av kamper diskuteras i Ambjörnsson 1984.
[32] Ambjörnsson 1984, s. 25.
[33] Ambjörnsson 1984, s. 27.

upp och ner. Djävulen, som tidigare hade regerat, skulle fängslas i en avgrund i tusen år och i Kristus nya rike skulle makten tillfalla dem som aldrig tillbett vilddjuret (det vill säga den romerska staten, penningen, ekonomiskt förtryck och så vidare). Bibelns utläggningar om ett rike där de fattiga och saktmodiga regerade tillsammans med Kristus i tusen år har, framhåller Ambjörnsson, inspirerat motståndare till samtidens organisering av samhället från senmedeltid ända fram till 1800-talet. När kyrkan tolkade tusenårsriket i andliga termer tolkade upprorsmakare och kristna sekter riket politiskt och hävdade att det var möjligt att upprätta på jorden.[34]

Under medeltiden utmanades den etablerade katolska kyrkan av kristna sekter och rörelser som kritiserade katolicismens bibeltolkning och världsliga maktposition. En av dessa rörelser var kiliasmen som just menade att Kristus tusenårsrike var möjligt att upprätta på jorden.[35] Inspirerade av Apokalypsen och det gamla testamentets profetior om en nyordning framhöll kiliasterna att Kristus valt ut de fattiga att regera i tusen år. Kiliasterna hade tagit inspiration av den kalabriske abboten Joachim från Fiores (1132–1202) visioner om att tiden i likhet med gudomen var tredelad. Samtiden menade han befann sig i den andra perioden, vilken dominerades av Sonen och Evangeliet, och den tredje perioden, Den helige andes tid då fulländning skulle råda, stod för dörren.[36] Joachim från Fiores profetior influerade inte bara sin samtid, även 1800-talets upplysningstänkare som Fichte, Schelling och i viss mån även Hegel tog inspiration från visionerna om en fulländad tid vid historiens slut.[37]

Det är således mot bakgrund av begreppet tusenårsrikes politiska funktion under senmedeltid och kanske framförallt hur begreppet upptogs av filosofer under 1800-talet för att formulera föreställningar om framtiden genom att blicka bakåt som vi ska förstå begreppets funktion i tidningen *Folkets Dagblad Politiken*.

Även den ungsocialistiska *Brands* rapportering om den revolutionära händelseutvecklingen i Ryssland och Europa genomsyrandes under åren kring de ryska revolutionerna av kristna metaforer och formuleringar som för tankarna till teman som den yttersta tiden, frälsning och väckelse. I artikeln ”Världsrevolutionen nalkas” framhöll tidningens redaktör Ivan Oljelund den 19 maj 1917 att:

—

[34] Ambjörnsson 1984, s. 28.
[35] Kiliasm kan härledas ur grekiskans *chilioi*, vilket betyder tusen. Ambjörnsson 1984, s. 59.
[36] Ambjörnsson 1984, s. 60.
[37] Ambjörnsson 1984, s. 60ff.

> Ett flertal socialistiska siare ha hyst den meningen, att efter världskriget, som sedan tiotals år föresvävat mänskligheten som en oundviklig hemsökelse, måste världsrevolutionen komma och spränga det nya tidevarvets, ”det tusenåriga rikets” portar […][38]

Här är det världsrevolutionen som frammanas som den kraft som är förmögen att bryta in i historien och vända den nedåtgående utvecklingen i riktning mot den fulländade tiden, vilken uttryckt i termer av tusenårsrike framställs som att historiens slut innebär början återkomst.

I exemplen ovan beskrivs världsrevolutionen som nödvändig genom att tilldelas avgörande betydelse i ett historiskt utvecklingsschema vars eskatologiska och apokalyptiska innebörd uttrycks i myten om den eviga återkomsten. Det är just genom att framställas som myt som världsrevolutionen framstår som verklig, möjlig och till och med oundviklig även när hindren i samtiden för dess realisering upplevs vara nästan oöverstigliga.

Utifrån ett begreppshistoriskt perspektiv visar de diskuterade citaten hur det moderna, linjära och framåtriktade revolutionsbegreppet alltid har lätt att slå över i en cyklisk syn på historien, eller kanske snarare, hur den cykliska tidsuppfattningen som alltid, om vi pratar med Eliade, samexisterar med den linjära tiden, kan aktiveras och framstå som den dominerande tidsaxeln när politiken kläds i religiös och mytisk språkdräkt. Koselleck har beskrivit hur det politiska revolutionsbegreppet hämtades från en astronomisk sfär och att den cykliska definitionen aldrig hade övergetts fullständigt av den moderna definitionen utan delvis införlivats. När de svenska socialisternas argument för revolutionens nödvändighet framfördes i eskatologiska termer förstärktes därför den cykliska historiesynen och propagerandet för proletariatets revolution skedde genom att målet för revolutionen placerades i ett mytiskt förflutet.

Bara en dryg månad efter Oljelunds artikel om den annalkande revolutionen, den 30 juni, uttryckte han en tvekan inför att de händelser som bevittnades omedelbart skulle leda till mänsklighetens befrielse. Den 19 maj hade han segervisst utnämnt februarirevolutionen till ”världsrevolutionens väldiga revelj”.[39] Nu tycktes han alltså tvivla på om följande beskrivning av de senaste årens och samtidens händelser var korrekta.

> I två och ett halvt år hängde krigets tunga, svarta moln över världen, dov och dyster, mättad av skräck och ångest, kväljde oss krigets dävna atmosfär, alla

—

[38] ”Världsrevolutionen nalkas”, *Brand*, 19/5 1917, s 1.
[39] ”Världsrevolutionen nalkas”, *Brand*, 19/5 1917, s. 1.

> ljusets portar voro stängda, och under skydd av krigets natt och den allt förlamande skräcken gick döden, krigsdöden, på blodiga hälar över Europas marker och mejande liv, mördade män i massor… Så mullrade i öst en dov åska. Och där sprang upp en väldig blixt. Oväder! De tunga molnmassorna på mänsklighetens himmel slets och sprängdes och ljuset strömmade *åter* [egen kursivering] ned över en tryckt och pinad jord. […] Revolutionen är befriaren. Revolutionen i Ryssland inleder världsbefrielsen för alla jordens folk! Så tänkte vi, och så hoppades framförallt revolutionens folk, det ryska proletariatet, att så skulle ske.[40]

Tvekan förefaller inte gälla huruvida perioden verkligen kunde betraktas som den yttersta tiden utan om mänsklighetens befrielse genom en världsomspännande social revolution skulle ske på samma dramatiska sätt som i den kristna eskatologins berättelser om det tusenåriga rikets infriande. Den ryska revolutionen hade visserligen slagit ned som ett plötsligt oväder, som en väldig revelj som förebådade att freden och friheten snart skulle komma till mänskligheten. Men revolutionen kunde inte garantera att så faktiskt skulle ske, resonerade han. För att förklara att arbetarklassen i kapitalistiskt utvecklade samhällen som Tyskland och andra västeuropeiska länder inte omedelbart hade gjort revolution var Oljelund tvungen att lämna den eskatologiska metaforiken, eller i alla fall skjuta dess löften på framtiden. Oljelund framförde en syn på revolutionen som ”arbetarmassans” moraliska plikt att kämpa för.

> Ett stort historiskt ansvar vilar på Centraleuropas proletärmassor: de hålla handen på världsrevolutionens nyckel, men långt ifrån att vrida om och slänga upp revolutionens dörr, låsa de snarare fast den ryska revolutionen. Och vi stå här inför ett fall, till vilket en bestämd ståndpunkt måste intagas. Rysslands proletariat revolterar: det har gjort sin plikt och har följaktligen rätt att sända ut en revolutionsappell ut över världen […] Men ännu vilja vi alla hoppas, måste vi hoppas på en tysk islossning: då först störta förtryckets vallar och en epok av världsomfattande social revolution bryter in.[41]

Den 28 juli fortsatte Oljelund på den linje som han slagit in på i ovan diskuterade artikel.

> Revolutionen i Ryssland slog upp en frihetens och fredsrikets port, men det alltjämt förhärjande allmänna kriget hotar att slå den porten i baklås. Även

—

[40] ”Världsrevolutionen gäckad?”, *Brand*, 30/7 1917, s. 2.
[41] ”Världsrevolutionen gäckad?”, *Brand*, 30/7 1917, s. 2.

> revolutionen kräver ögonblicklig fred. Freden får inte dröja länge ännu – världsfreden måste komma![42]

Citatets eskatologiska dimension ligger i att den fred som februarirevolutionen gjort det möjligt för mänskligheten att både hoppas på och arbeta för inte bara framställs som politiskt bestämd utan beskrivs som ”frihetens och fredsrikets” möjlighet. Detta fredens och frihetens rike är ett utopiskt, mytiskt tillstånd eftersom det betecknar förverkligandet av det ideala och eftersträvade samhället i en framtid som sträcks ut i oändligheten. Därför är det också möjligt att säga att den fred som beskrivs överskrider historien, då den framställs som bortkopplad från den historiska och mänskliga tiden som kännetecknas av aktivitet, förändring och ändlighet.

Eftersom Oljelunds text i första hand är ett politiskt inlägg och en kommentar av händelseutvecklingen förbinds textens utopiska och eskatologiska dimensioner med politiska uppmaningar till läsarna. Att ”revolutionen kräver ögonblicklig fred” och att ”världsfreden måste komma” hänvisar i det här fallet inte till en händelseutveckling som sker automatiskt, av nödvändighet, utan till att ”massorna” måste välja den revolutionära vägen för att fredens och frihetens rike ska kunna komma till stånd. Det är således endast massornas revolution som kan garantera utopin, det socialistiska samhället. Retoriken uppvisar på så vis ett voluntaristiskt begrepp om revolutionens möjligheter.

Artikeln är representativ för en ungsocialistisk syn på politik genom att avfärda reformism, ”diplomati” och ”de politiska partiernas” organiserade kamp och hylla massornas revolutionära uppgift och potential. Den uttrycker föreställningen om ”den nödvändiga revolutionen” i metahistorisk bemärkelse parallellt med att framställa revolutionen som handling, vilket som vi sett utgör den paradox som på olika sätt skär genom alla socialisters revolutionsbegrepp vid den här tiden. Texten reser frågan om hur förhållandet mellan revolutionen förstådd som process eller handling, nödvändighet eller aktivism begreppsliggörs. Återigen är det spänningarna mellan determinism och voluntarism, reform och revolution och universell och partikulär syn på revolutionen som uttrycks i begreppsbruket.

Det är också den ambivalenta och svårfångade relationen mellan dessa perspektiv som gör det möjligt för Oljelund att konstatera att ”revolutionen är ett Alexandersvärd som *avhugger* de olösliga problemens knutar – den är tillräckligt stark att spränga ett dylikt motsatsförhållande, blott förutsätt-

---

[42] ”Fred – Revolutionär eller diplomatisk?”, *Brand*, 28/8 1917, s. 1.

ningarna finnas och *mötas*".[43] Revolutionen tillskrivs en förlösande och verkligt omvälvande kraft när den förklaras ha förmågan att avhugga "de olösliga problemens knutar", men denna kraft kan endast aktualiseras genom att de rätta förutsättningarna är vid hand, samt att massan känner till sin revolutionära plikt och har förmågan att handla i enlighet med den. Revolutionens aktivistiska eller voluntaristiska betydelse framhävs men villkoras av en deterministisk historiesyn.

Redan i januari 1918 tvivlade Albert Jensen på att världsrevolutionen utgjorde världskrigets logiska och nödvändiga slut. Bolsjevikernas och vissa svenska vänstersocialisters propaganda om att endast världsrevolutionen besatt förmågan att göra slut på kriget avfärdade han som en osanning. Men kritiken till trots uppfattade även han det pågående kriget som ett hot mot mänskligheten och framställde den sociala revolutionen som mänsklighetens och civilisationens räddning.

> Skall världskrigets blodiga ödeläggelse av liv och kultur äntligen upphöra? Skola de pinade folken kunna få njuta av fredens välsignelse; och börja på uppbyggandet av en ny, högre civilisation, där de hittills undertryckta massorna taga sig livets rätt?[44]

Detta sätt att framställa samtiden på för tankarna till apokalyptiska utläggningar om den yttersta tiden. I artikeln "Giv oss kriget", som publicerades i *Folkets Dagblad Politiken* den andra april 1917 och som jag har undersökt i tidigare kapitel, beskrev skalden och vänstersocialisten Ture Nerman sin tid på följande vis.

> Den ryska revolutionen är inte tre veckor gammal och dock har den redan satt en hel värld i gungning. Den har skakat hela jordklotet och i dess östanstorm darrar troner och bankvalv. Ryska revolutionen är den stora vändpunkten, gnistan till den nya morgonen efter världskrigets natt. […] Klockan är över midnatt, vi är åter på väg uppåt.[45]

1917 och de efterföljande åren var begreppet världsrevolution centralt för både ungsocialister, syndikalister och vänstersocialister. I den först vänstersocialistiska och sedan kommunistiska tidningen *Stormklockans* förstamajtidning *Revolt* framställdes världsrevolutionen år 1919 i närmast messianska termer. I artikeln "Revolutionen som världsbefriaren" beskrev pseu-

—

[43] Fred – Revolutionär eller diplomatisk?", *Brand*, 28/7 1917, s. 1.
[44] "Nalkas freden?", *Brand*, 12/1 1918, s. 6.
[45] Nerman, "Giv oss kriget!", *Folkets Dagblad Politiken*, 2/4 1917, s. 2.

donymen Internationalist den världsomspännande revolutionen som både gud fader och Messias, verkande i den yttersta tiden.

> Ty revolutionen är en oerhört krävande och sträng husbonde. […] Men ehuru revolutionen reser de hårdaste krav fruktas den dock icke av arbetarna. Tvärtom, de åtrår den, som räddaren, ur det ännu värre och meningslösa förtrycket. De bidar och väntar den, och ger med glädje allt vad den kräver världen runt. Därför att den är världsbefriaren, som lovar och ger en framtid i ljus, efter den tunga och hemska nutiden. Världsrevolutionens kämpar, arbetarna i alla land, de reser sig stoltare ju större svårigheterna tornar sig. Ty de vet att segern måste bli deras, medan allt det gamla redan bär oduglighetens och undergångens märke på sin panna.[46]

I citatet framställs samtiden som förlorad och dömd till undergång. Revolutionen är både ”en oerhört krävande och sträng husbonde” och den åtrådda räddaren. Mänskligheten beskrivs som uppdelad i frälsta och förtappade, ”arbetarna i alla land” och vad som förmodas vara borgarklassen. Segern garanteras både av revolutionärernas kamp och av historiens logik – vilken framgår inte av texten – som pekar ut samtiden som förlorad. Även i den här artikeln återfinns spänningen mellan att betrakta revolutionen som deterministiskt bestämd eller som avhängig aktivism. Trots att betydelsen av ”världsrevolutionens kämpar” betonas både i det sista citerade stycket och i texten i sin helhet präglas den av en linjär och teleologisk historiesyn som med nödvändighet leder fram till världsbefrielsen. När månaderna gick och februarirevolutionen varken tycktes förmögen att infria omedelbar fred eller kunde uppfattas som ett tydligt steg mot världsrevolutionen ökade en mytisk framställning av den socialistiska revolutionens möjlighet i framförallt den ungsocialistiska pressen. I texten ”Proletariatets religion”, som diskuterats i tidigare kapitel och som *Brand* publicerade den sjunde juli 1917 beskrevs revolutionen på följande vis.

> Revolutionen är ett återfödande av det mänskliga samhället, en omgestaltning av det bestående, ett avskaffande av det föråldrade, med framåtskridandets ande, vilkens utveckling kommit i disharmoniskt förhållande till det nuvarande tillståndet.[47]

Resonemanget är ett exempel på hur en linjär tidsuppfattning kunde framställas med den cykliska och mytiska temporalitetens språk. Det illus-

—

[46] ”Revolutionens krav”, *Revolt*, 1919, s. 6.
[47] “Proletariatets religion”, *Brand*, 7/7 1917, s. 2.

trerar hur myten om den eviga återkomsten var möjlig att inordna i en överordnad, linjär historiesyn präglad av framstegstanken. Även om revolutionen beskrivs som ”ett återfödande av det mänskliga samhället” är det tydligt att det cykliska element som åsyftas varken hänvisar till en verklig återgång till ett paradisiskt förflutet eller till det samhälle som kriget bröt ut i. Revolutionen framställs snarare som en slutgiltig uppgörelse med samtiden och det förflutna och ”återfödandet” tycks i det här fallet få beteckna infriandet av ett verkligt mänskligt samhälle, som liksom det paradisiska befinner sig bortom historien, samtidens förkastliga civilisation och det kapitalistiska samhället. Detta ”mänskliga samhälle” är detsamma som det socialistiska samhället, som författaren menar endast kan infrias genom att ”massornas” revolutionära medvetande väcks och kommer i samklang med ”framåtskridandet ande”. [48]

Revolutionen som apokalypsen

När världsrevolutionen sköts på en oviss framtid betonades den revolutionära kampens betydelse desto mer ihärdigt, samtidigt som det revolutionära strävandet gavs en mer cyklisk definition. När revolutionsåret 1917 skulle summeras i *Brand* framställdes det i apokalyptiska termer, samtiden liknades vid Sodom och revolutionens befrielse vid en återgång till ett paradisiskt förflutet.

> Då, i den stora månaden mars, klöv revolutionens eldblixt krigets svarta molnmassor och drev upp ett jagande oväder, en dånande storm, som ännu inte rasat ut, en eldorkan, som ännu inte härjat jorden och förbrännt allt som brännas bör – en tusenårig undertryckt folkvredens brakande åska, som ännu rullar kring jordens rund […] Sodom, men även – och det är den överväldigande storheten i det som sker – skänker gyllne löften att världen en gång skall resa sig i nytvagen friskhet och kraftmedveten lycka ur tidselementens raseri.[49]

Ett par månader senare framställde vänstersocialisten Fredrik Ström sin tumultartade samtid på ett sätt som för tankarna till en kristen predikan. I texten ”Dödskampen” liknade han revolutionen vid ett heligt krig och kampen mellan revolution och reaktion, socialister och kapitalister som en uppgörelse mellan Messias och Antikrist.

—

[48] “Proletariatets religion”, *Brand*, 7/7 1917, s. 2.
[49] ”År 1917, *Brand*, 29/12 1917, s. 1.

> Beslutar Rysslands arbetare åter att icke böja sig för våldet, utan att kämpa in i det sista, proklamerande det heliga kriget för revolutionen mot kapitalismen och den tyska rovpolitiken, så blir det ett heligt krig för hela den revolutionära arbetarklassen i världen. Då skola flammorna slå högre mot himlen än någonsin. Ingen vet, om icke de flammorna skola, trots allt, svepa in även över det tyska huset och lägga hela kapitalismens värld i grus och aska. Ingen vet ännu om det är revolutionens eller kapitalismens dödskamp som börjat.[50]

Även om revolutionen skulle misslyckas i det här läget skulle den med historisk nödvändighet likt domedagen infinna sig i framtiden. I analogi med Messias slutgiltiga seger över Antikrist skulle världsrevolutionen segra över reaktionen.

> Nej, den ryska arbetarrevolutionen skall icke dö, om den ock faller inför en värld av fiender och förrädare, faller för kapitalismens och militarismens våld. Den skall leva och bära vittnesbörd, om proletariatets kraft och sociallismens slutliga triumf. Den skall för den unga generationen inom proletariatet i alla länder förkunna en ny dag, förkunna den stora sociala världsrevolutionen, som skall komma den stund, då de tankar och känslor, den offervilja och solidaritet, som besjälat Rysslands arbetare och bönder också besjäla övriga länders arbetare.[51]

I Ströms resonemang är den cykliska tidsuppfattningen starkt införlivad i den dominerande linjära historiesynen. Ytterst framställs tiden som linjärt utsträckt; målet – det socialistiska samhället genom världsrevolution – är placerad i en framtid olik samtiden och det förflutna, men vägen dit kännetecknas av revolution och degeneration. Revolutionens uttolkare kan inte veta exakt när den kommer men de kan tyda tecken, förvissade om att de lever i den yttersta, avgörande tiden och att världsrevolutionen med nödvändighet måste komma. I Ströms framställning av samtidens kaos och politiska motsättningar skymtas myten om den eviga återkomsten genom att oktoberrevolutionen framställs som odödlig och nederlag som just skenbara och tillfälliga i förhållande till revolutionens nödvändiga triumf.

Väckelse och frälsning

Det var vanligt bland både socialdemokrater, vänstersocialister och ungsocialister att framställa arbetarklassens organisering och revolutionära

—

[50] Ström, ”Dödskampen”, *Folkets Dagblad Politiken*, 26/2 1918, s. 3.
[51] Ström, ”Dödskampen”, *Folkets Dagblad Politiken*, 26/2 1918, s. 3.

engagemang i termer av väckelse. Att revolutionen i historiefilosofisk mening var nödvändig var det få som betvivlade. Ju mer avlägsen världsrevolutionen uppfattades som, desto vanligare tolkar jag det som att väckelsetematiken blev. Det blev ett sätt att både garantera revolutionens nödvändighet och ett sätt att förklara varför den ännu inte infriats eller såg ut att komma den närmaste framtiden. Väckelsemetaforer kan studeras ur flera olika perspektiv. Dels, som i det här kapitlet, i relation till ett mytiskt språk, dels i en mer sekulär bemärkelse i relation till bildning och massornas upplysning. Det innebär att jag kommer att påbörja undersökningen av det väckelse-mättade språket i det här kapitlet men återkomma till det mer utförligt utifrån bildningens perspektiv i nästa kapitel.

I Ture Nermans text ”Socialismen – mänsklighetens räddning” som förvisso publicerades ett par månader efter februarirevolutionen förbands massornas väckelse med myten om den eviga återkomsten på följande sätt.

> Efter ett tusen dagars slaktande, efter fasor och vanvett utan like i tiders tider börjar man åter vakna: de halvdöende folken, som lossnar ur den fosterländska hypnosens makt, kapitalet och regeringarna, som redan anar revolution och yttersta dom.[52]

I likhet med texterna som diskuteras ovan ger Nerman en apokalyptisk beskrivning av sin samtid. Världskrigets fasor framställs i analogi med den yttersta tiden och historien uttrycks som både linjärt eskatologisk och cykliskt mytisk. Därför beskrivs folkets och massornas insikt om samtidens historiska kris i termer av att ”åter vakna”. Genom att framställa världskriget som ”ett tusen dagars slaktande” liknas det vid det tusenårsrike som kilialisterna menade föregick Kristus regerande, de tusen år av förfall som utgjorde det romerska rikets sista tid och världens lägsta punkt ur moraliskt hänseende. Att ”de halvdöende folken” *åter* vaknade ska nog i det här sammanhanget både betraktas som ett återuppvaknande från krigets slummer och de socialdemokratiska partiernas patriotism under kriget och som ett återuppvaknande från en sömn som gjort arbetarklassens och folkets motstånd uddlöst under kapitalismens epok.

I den socialdemokratiska receptionen av de ryska revolutionerna var de mytiska och eskatologiska beskrivningarna av revolutionen som politisk handling frånvarande. Världsrevolutionen framställdes sällan på de sätt som diskuterats ovan, vilket heller inte är märkligt eftersom de i världsrevo-

—

[52] Nerman, ”Socialismen – mänsklighetens räddning”, *Folkets Dagblad Politiken*, 24/4 1917, s. 2.

lutionens ställe satte den sociala revolutionen och reformism. Det innebar dock inte att mytiska moment var frånvarande i deras revolutionsuppfattning i stort, bara att de fann andra sätt att manifestera dem på. För socialdemokraterna, i likhet med de andra socialistiska rörelserna, var det just den sociala revolutionen som emellanåt framställdes i mytiska termer. Den sociala revolutionen kunde som vi har sett definieras på olika sätt i den socialdemokratiska pressen, men ofta förbands den med reformism och med det akuta behovet av att bilda, uppfostra och väcka arbetarklassen. I artikeln ”Folkbildningens betydelse i vår strid för samhällsomdaning” som publicerades i den socialdemokratiska idétidskriften *Tiden* 1918 menade Ernst J. Lundqvist att

> Andlig utveckling är just vad vi nu mera än någonsin behöva; som kan och skall rädda världen och mänskligheten ur den farans och förnedringens natt vi råkat in i; ur den farliga, stinkande återvändsgränd samhällsutvecklingen förirrat sig i.[53]

Texten ger inte uttryck för en cyklisk tidsuppfattning på samma sätt som exemplen ovan utan är först och främst en eskatologisk framställning av folkbildningsarbetet. Argumentationens cykliska moment framkommer genom påpekandet att samhällsutvecklingen befinner sig i en återvändsgränd – utvecklingen uppfattas alltså röra sig framåt i enlighet med principen om det sociala framsteget men hade på grund av både världskrig och utvecklingen i Ryssland sedan oktoberrevolutionen förvillat sig från sin av framsteget och historien fastslagna bana.

Sammanfattning

I det här kapitlet har jag undersökt den judisk-kristna retorik som revolutionen ibland uttrycktes med i den socialistiska pressen. Kapitlet är på flera sätt en fortsättning på det föregående, bland annat genom att det fokuserar på metaforikens funktion i förhållande till linjär och cyklisk tid. Med begrepp som eskatologi och myt, i synnerhet myten om den eviga återkomsten såsom Eliade förstår den, har jag studerat på vilka sätt som den judisk-kristna metaforiken användes och hur den förstärkte olika positioner som fanns att inta i striden om revolutionsbegreppet. Den ideologiska och teoretiska spänning som aktualiserades av den religiösa retoriken var framförallt den mellan determinism och voluntarism.

—

[53] Ernst J. Lundqvist, ”Folkbildningens betydelse i vår strid för samhällsomdaning”, *Tiden*, 1918:8, s. 373.

I ett första steg kan det konstateras att syftet med den religiösa retoriken tycks ha varit att försäkra att revolutionen var nödvändig och oundviklig. Att likna samtiden vid den yttersta tiden liksom att retoriskt förbinda den socialistiska världsrevolutionen med tusenårsriket innebar att samhälleliga och politiska förhållanden framställdes i mytens och eskatologins form. Jag har tolkat det som att retoriken hade en dubbel betydelse. Å ena sidan innebar tendensen att framställa målet för den politiska kampen i termer av en återgång till ett tusenårsrike att myten om den eviga återkomsten kan skymtas, å andra sidan kan retoriken tolkas i förhållande till medeltidens försocialistiska kamper för ett jämlikt samhälle som Ambjörnsson studerat. Med den cykliska tidsuppfattning som aktiveras genom myten om den eviga återkomsten förbinds historien med framtiden och tiden framställs som förutbestämd på ett sätt som garanterar revolutionens nödvändighet. På så vis framstår den socialistiska revolutionen som ödesbestämd och avhängig determinism. Samtidigt går det att spåra ett voluntaristiskt inslag i den judisk-kristna retoriken som jag tolkar både i förhållande till romantikens uppsving och de försocialistiska kamper för jämlikhet och rättvisa som Ambjörnsson diskuterat. Att beskriva revolutionen som en apokalyps kan vid sidan av de uppenbara deterministiska associationerna frammana ett voluntariskt revolutionsbegrepp där revolutionen tillskrevs en plötslig och fullständigt omkullkastande karaktär som separerade den från ett reformistiskt revolutionsbegrepp.[54]

Det här kapitlet bekräftar några av det föregående kapitlets slutsatser. I takt med att det framstod som alltmer klart för de svenska socialisterna av olika organisationstillhörighet att världsrevolutionen inte skulle komma den närmaste tiden och att samtiden inte var den revolutionära och explosiva situation som de hade hoppats på gavs det revolutionära strävandet en mer cyklisk definition som också kan uppmärksammas i den judisk-kristna retoriken. I texten ”Dödskampen” från februari 1918 frammanade vänstersocialisten Fredrik Ström en bild av samtiden som påminde om uppgörelsen mellan Messias och Antikrist. Samtidens revolutionära nederlag beskrevs som temporära och världsrevolutionens nödvändighet framställdes som lika historiskt bestämd som Messias slutgiltiga seger över Antikrist.[55]

Som vi såg i kapitlets inledning menar Stefan Arvidsson att arbetarrörelsens rötter i romantik och klassicism återfinns i olika rörelser och därför framstår som enkla att urskilja. Det här kapitlets analys har i första

—

[54] Löwy 1992, s. 31ff.
[55] Ström, ”Dödskampen”, *Folkets Dagblad Politiken*, 26/2 1918, s. 3.

hand berört vänstersocialistiska och ungsocialistiska texter vilket skulle kunna bekräfta Arvidssons slutsats att det är hos dessa rörelser vi finner romantiska influenser medan klassicismens föreställningsvärld är representerad i socialdemokratin. Utan tvekan är det framförallt hos vänstersocialism och ungsocialism som romantikens revolutionsbegrepp kan urskiljas men jag menar att romantiska spår också finns i socialdemokratiska texter, och då i synnerhet i texter om behovet av att väcka arbetarklassen. Ernst J. Lundqvists artikel i *Tiden* från 1918 som behovet av andlig utveckling för att rädda världen är ett exempel på detta.[56]

I kapitlet som följer kommer vi att närmare studera framställningen av revolutionären, folket och massan. Arbetarklassens väckelse kommer att utforskas utförligare men utifrån ett något annorlunda perspektiv.

—

[56] Lundqvist, ”Folkbildningens betydelse i vår tid för samhällsomdaning”, *Tiden*, 1918: 8. s. 373.

6. Revolutionären, folket och massan

Koselleck menar att det moderna revolutionsbegreppet kännetecknas av paradoxen att å ena sidan framställa revolutionen som en närmast automatisk händelse tillkommen av nödvändighet och å andra sidan beskriva revolutionen som handling och aktivitet. För det senare perspektivet förutsätts det att några eller ett flertal aktörer *gör* revolution, att de aktivt bryter in i historien och samtidens politiska situation med avsikt att förändra den efter principer som de upplever är riktigare, mer moraliska eller i bättre överensstämmelse med historiska lagar och det sociala framstegets historia. Det här kapitlet kommer att handla om hur revolutionären framställdes i den socialistiska pressen och om hur grupper i dess närhet uppfattades stå i relation till både revolutionären och revolutionen.

De tidigare kapitlen har visat på en förskjutning av revolutionsbegreppets innebörd under perioden mellan de ryska revolutionerna och tidigt 1920-tal som innebar att revolution alltmer kom att beteckna en utdragen process och där den verkliga, sociala och permanenta revolutionen också sköts på en obestämbar framtid. Även i de fall där dess förespråkare föreställde sig revolutionen som en plötslig omvandling placerades fullbordandet av revolutionen i en vagt avlägsen och många gånger oviss framtid. Att revolutionen allt mer beskrevs som en process och liknades vid evolution innebar inte, som konstaterats tidigare, att diskussionen om revolutionären avtog eller att revolutionären som subjekt hamnade i bakgrunden. Snarare var det tvärtom. När revolutionen ytterst omvandlades till att avse en process, evolution och utveckling och hänvisades till framtiden förefaller det som att revolutionärens betydelse blev allt viktigare. Nu, när revolutionären inte endast hade till uppgift att genomföra och i viss mån organisera för den plötsliga, omkullkastande revolutionen i sin egen samtid – som för många av tidens socialister bar den politiska revolutionens eller generalstrejkens form – framstod det som angeläget att förklara revolutionärens olika ansvarsområden. Texter som utlade den sanna revolutionärens väsen och uppgift blev vanligare när det blev märkbart att de ryska revolutionerna och de efterföljande revolutionerna i Europa inte utstakade vägen för världsrevolutionens omedelbara infriande.

Under den period som här studeras och ända fram till 1950-talet menar historikern Arwid Lund att det skedde en förskjutning från en i första hand materialistisk till en idealistisk historieuppfattning hos den svenska syndikalismen. Förändringen fick till följd att delvis andra perspektiv på revolutionen och revolutionären betonades jämfört med när den gavs en materialistisk förklaring. För revolutionärens del medförde det att han eller hon nu fick till uppgift att arbeta för och styra arbetarklassens kulturella, intellektuella och politiska skolning.[1]

Arbetarklassens behov av bildning och fostran i olika bemärkelser beskrevs inte bara av syndikalisterna utan av hela den samlade vänstern som centrala frågor för arbetarrörelsen.[2] Idéhistorikern Per Sundgren har konstaterat i att frågan om hur arbetarklassens bildning skulle gå till var omdebatterad av vänstersocialisterna och senare kommunisterna. Både de olika perspektiven på bildning som kan skönjas våren 1917 då det vänstersocialistiska partiet konstituerades och förskjutningen från så kallad folkbildning till klassbildning under åren som följer illustrerar divergerande uppfattningar om folket, massan och arbetarrörelsen som får betydelse för hur möjligheten till revolution uppfattas.[3] För arbetarrörelsen i bred bemärkelse knöts, om än på olika vis, behovet av fostran och bildning till arbetarklassens förmåga att göra och bevara en revolutions vinningar. Ett av de perspektiv som kommer att studeras i det här kapitlet är hur de olika rörelserna föreställde sig att arbetarklassens/massans mognad och revolutionering gick till och skulle gå till. I det här kapitlet styrs undersökningen av följande frågor:

Hur användes begreppet revolutionär och vilka likheter och skillnader kan skönjas mellan och inom de olika rörelsernas press? Hur förändrades begreppsbruket över tid?

Hur framställdes förhållandet mellan samtiden uppfattad som en revolutionär situation och period och folket/massan/ proletariatet?

Hur framställdes relationen mellan organiserade revolutionärer/ arbetarrörelsen och den oorganiserade massan?

Ur ett begreppshistoriskt perspektiv är dessa frågor relevanta att studera närmare eftersom de berör revolutionsbegreppets temporalitet och pekar på

—

[1] Lund 2001, s. 39f.

[2] Se exempelvis Sundgren 2007; Jenny Jansson, *Manufacturing Consensus. The Making of the Swedish Reformist Working Class*, 2012.

[3] Sundgren 2007, kapitlet ”Klasskampsbildning, s. 171-231.

hur erfarenhetsbundet eller hur framåtriktat begreppet revolution var vid den här tiden. Konkret riktar perspektivet ljus mot hur de svenska socialisterna framställde sitt politiska handlingsutrymme och hur de legitimerade olika politiska ställningstaganden. Därmed knyter det här kapitlets undersökning på ett påtagligt sätt an till avhandlingens inledande intresse att belysa hur relationen mellan historia och politik manifesterades genom bruket av begreppet revolution. I likhet med i övriga empiriska kapitel undersöker jag här hur relationen mellan historia och politik och de ideologiska spänningarna mellan reform och revolution, determinism och voluntarism och partikulär och universell revolutionsuppfattning artikuleras i förhållande till periodens faktiska revolutioner, inte minst februari- och oktoberrevolutionen.

När det gäller kapitlets disposition liknar det upplägget i kapitlet *Framsteg och revolution*. Undersökningens första del utgörs av en kronologisk genomgång av hur begreppet revolutionär och liknande ord används medan den andra delen fokuserar teman inspirerade av frågorna ovan utan att helt överge kronologin.

Februarirevolutionen

För en vidare undersökning av hur begreppet revolutionär användes av de olika socialistiska grupperna och hur bruket förändrades över tid vill jag först börja med en kort redogörelse för hur den socialistiska pressen använde sig av ordet i sin nyhetsrapportering om februarirevolutionen. Redogörelsen är inte uttömmande på något vis utan har till funktion att utifrån några exempel visa på huvudsakliga kännetecken för och förändringar i begreppsanvändningen.

Revolutionären i den vänstersocialistiska pressen

Som vi kunde se i avhandlingens första empiriska kapitel framställdes februarirevolutionen i den omedelbara nyhetsrapporteringen genomgående som en borgerlig politisk revolution genomförd av den ryska arbetar- och bondeklassen under organisering av socialistiska rörelser. I en intervju med Alexandra Kollontay i vänstersocialistiska *Folkets Dagblad Politiken* strax efter revolutionens utbrott beskrevs som vi sett de borgerliga dumamedlemmarna som revolutionärer eftersom de uppfattades som den grupp som hade verkställt den politiska revolutionen[4] Samtidigt som dumamedlemmarna framställdes som revolutionärer förklarade Kollontay orsakerna till

—

[4] Intervjun undersöktes i kapitlet *Framsteg och revolution* med andra frågor i centrum.

februarirevolutionens genombrott utifrån ett processartat perspektiv som tilldelade den socialistiska agitationen och massornas mognad störst betydelse för revolutionens genomförande.

> Om socialisternas roll i revolutionen uttalade vår partivän, att det är den socialistiska agitationen som jort massorna mogna för den nya dag som nu randats. Utan att känna sig säkra på massorna, skulle de borgerliga dumamedlemmarna icke vågat att skrida till värket. För oss socialister är detta bara början, nu börjar den värkliga kampen mellan kapital och arbete i Ryssland.[5]

Kollontay betonade att ”revolutionen är ett resultat av 40 års målmedvetet arbete, en förberedelse, som kostat oerhörda ansträngningar och offer”.[6]

Sex dagar senare förklarade en ”revolutionens kurir till svenska socialistvänstern” att revolutionen genomförts av Petrograds proletariat och soldater.

> Först och främst bör det slås fast [oläsligt], att revolutionen är en soldatproletärisk revolution. Det är arbetarna i Petrograd och soldaterna som jort den. Soldaterna, det vill säga de ryska böndernas söner, för det är de som till största del fyller regementena.[7]

I artikeln hävdas det vidare att revolutionen gick mönstergillt till, vilket illustrerades av att det rådde exemplarisk ordning och lugn bland massorna efter att revolutionen befästs – ett påstående som implicerar att massan besatt förmågan till det motsatta.[8] Liksom i texten som beskrev mötet med Kollontay används begreppet revolutionär ytterst sällan i artikeln, däremot hänvisas det till ”revolutionsmännen”, som får tolkas som en term som syftar på de soldater och proletärer som genomfört den faktiska revolutionen på gatorna.

Begreppet revolutionär användes sällan i vänstersocialisternas initiala rapportering om februarirevolutionen, vanligare var det med uttryck som tillskrev själva revolutionen agens. Formuleringar av slaget ”revolutionens seger fullständig”, ”att den ryska revolutionen kan hävda sig”, ”det viktigaste villkoret för att revolutionen ska kunna konsolidera sig”, ”revolutionen kämpar för sitt liv”, ”ska revolutionen segra eller besegras”, ”kontra-

—

[5] ”Den ryska revolutionens förutsättningar”, *Folkets Dagblad Politiken*, 22/3 1917, s. 1.
[6] ”Den ryska revolutionens förutsättningar”, *Folkets Dagblad Politiken*, 22/3 1917, s. 1.
[7] ”Då tsarens Ryssland störtades”, *Folkets Dagblad Politiken*, 28/3 1917, s. 1.
[8] Se exempelvis Stefan Jonsson, *Tre revolutioner. En kort historia om folket; 1789, 1889, 1989*, 2005, för en god genomgång av begreppet massas plats i den moderna politiken.

revolutionen i arbete" förekom frekvent och visar hur revolutionen retoriskt framställdes som det handlande subjektet.[9] Rapporteringen från "revolutionens kurir" och liknande exempel som beskrev hur revolutionen rent konkret hade genomförts av soldater och arbetare förekom dock parallellt med beskrivningarna av revolutionen själv som revolutionärt subjekt. Det visar hur vänstersocialisternas revolutionsbegrepp stämde väl överens med Kosellecks definition av det moderna revolutionsbegreppet som både oundviklig med avseende på det sociala framstegets historia och som ytterst beroende av revolutionärer.[10]

I den vänstersocialistiska pressens första rapportering kan man sammanfatta det som att den nyss genomförda revolutionen både framställdes som frukten av en lång periods förberedelse och organisering och som sprungen ur materiella och samhällspolitiska villkor – inte minst krigets påverkan accentuerades – som gjort den oundviklig. När den politiska revolutionen så bröt ut innebar det att revolutionärernas aktivitet framställdes på ett dubbelt sätt; de som gjorde revolutionen förklarades genomföra den som en reaktion på materiella förhållanden och en politiskt tvingande situation. På så vis framstår deras handlande som en oundviklig följd och mest som en reaktion. Detta deterministiska sätt att framställa revolutionärens förhållande till sitt politiska handlingsutrymme behöver dock sättas i relation till ett annat, vanligt förekommande sätt att beskriva revolutionären. I detta framställdes revolutionärernas förmåga att handla och gripa in i historien som beundransvärt och som en stor bedrift att inspireras av, vilket reflekterar att vänstersocialisterna även, och kanske ytterst, betraktade revolutionen som en akt beroende av vilja och mod. Den långa förberedelsen, som i många texter betonades starkt, tilldelades också betydelse för revolutionärernas förmåga att gripa den revolutionära situationen.

Texten "Från den politiska soluppgångens land" fångar väl denna dubbla syn på förhållandet mellan revolution och revolutionär som *Folkets Dagblad Politiken* gav uttryck för. I artikeln, som byggde på "partivännen Carl Winbergs" resa till Petrograd och Helsingfors, beskrevs revolutionen på liknande sätt som av Kollontay, med skillnaden att utbrottet betonades vara spontant och fullständigt oväntat.

> Frågar man sig huruvida den ryska revolutionen var närmare planlagd och väntad eller ej, så kan man på den frågan svara både ja och nej. Den var

—

[9] Se exempelvis *Folkets Dagblad Politiken* 23/3, s. 1; 13/6, s. 2; 14/7, s. 2; 20/7, s 2, 1917.

[10] "Revolutionsdagarna skildrade av ett ögonvittne", *Folkets Dagblad Politiken,* 26/3 1917, s. 2; Koselleck 2004a, s. 99ff.

> planlagd såtillvida att arbetet på dess förberedande pågått intensivt och målmedvetet sedan 1905. Framförallt hade man inpräntat i soldaternas sinnen, att om de skulle kommenderas att skjuta på folket, så skulle de vägra. Däremot var det knappast någon, i varje fall inte ens i själva Ryssland, som tänkte att den skulle komma att utbryta nu. Utbrottet var sålunda rent spontant och förorsakat av en del rent tillfälliga omständigheter, vilka blev gnistan som tände den stora branden.[11]

Perspektivet får till följd att revolutionen både framstår som planerad och väntad och som en överraskning. Texten uttrycker en syn på revolutionen som nödvändig i teleologisk mening, och för vilken revolutionärens betydelse kopplas till förmågan att handla vid rätt situation. Men man kan också tolka det som att genom att betona det revolutionära utbrottets spontana natur så ger artikeln även uttryck för ett visst osäkerhetsmoment. Denna osäkerhet syftar möjligen till att göra motståndarna till revolutionen osäkra och till att entusiasmera dem som önskar en revolution även utanför Rysslands gränser eftersom revolutionens utbrott framställs som avhängigt massornas initiativ och inte den organiserade socialismens. Spänningen mellan att framställa revolutionens utbrott som beroende av organisering och skolning av massorna och som ett spontant utbrott är ett tema som genomsyrar många texter om revolutionärens roll i den socialistiska pressen i vid bemärkelse och som jag återkommer till.

Ett exempel på hur kringskuren revolutionärens roll var i den vänstersocialistiska rapporteringen om februarirevolutionen kan tas i Ture Nermans agitatoriska uppmaning till handling och revolution i texten ”Giv oss kriget” från den andra april.[12] Han framställer den nyss genomförda revolutionen som både ett aktivt subjekt och som en biologisk process som satts igång och som revolutionärerna nu har att handla i enlighet med. Den ryska revolutionen hade inom loppet av tre veckor ”satt en hel värld i gungning”. I Tyskland, menade Nerman, ”jäser icke revolutionen bara i svarta gränder och svältande arbetarmassor, den spökar redan i riksdagsprotokollen, de radikala socialisterna stå redo att följa sina ryska bröders maning till samfällt revolutionsarbete”.[13] Nerman manade som vi sett i tidigare kapitel till revolutionär kamp och motiverade den med att den skulle ske i enlighet med tidens och samhällsförhållandenas betingelser. ”Även i Svärge är tiden

—

[11] ”Från den politiska soluppgångens land”, *Folkets Dagblad Politiken*, 21/4 1917, s. 2.

[12] Sundgren tolkar Nermans högstämda upprop till revolutionärt krig i förhållande till Nietzsches, Jack Londons och Vilhelm Ekelunds betydelse för det socialdemokratiska ungdomsförbundets heroiska och dramatiska klasskampsdiktning. Sundgren 2007 s, 194f.

[13] Nerman, ”Giv oss kriget”, *Folkets Dagblad Politiken*, 2/4 1917, s. 2.

kommen för massornas egen aktion utanför parlamentet. Låt oss börja med regelbundna stora demonstrationer för freden, avrustningen och socialismen!"[14] Att de svenska socialisternas utomparlamentariska aktivitet i likhet med protesterna i Ryssland var tänkta att leda till politisk revolution var inte något som uttalades explicit utan aktionerna förbands med fred och socialism på ett vagare sätt.

Den revolutionära verksamhet som förespråkas i *Folkets Dagblad Politiken* uttrycker en teleologisk och ibland även deterministisk revolutionsuppfattning. Att handla revolutionärt innebär då väsentligen att våga agera men ytterst att gripa den revolutionära situation som har förberetts av samhällsförhållandena och av många års socialistiska organisering. Den revolution som åsyftas är i många avseenden en borgerlig revolution, karakteriserad i första hand av ett omkullkastande av landets styrelseskick.

Revolutionären i den socialdemokratiska pressen

De socialdemokratiska tidningarnas nyhetsrapportering om februarirevolutionen påminde, som också konstaterats i tidigare kapitel, mycket om vänstersocialisternas reception av densamma. En skillnad, vars möjliga anledningar kommer att diskuteras längre fram, är hur de förhöll sig till begreppet revolutionär. Den socialdemokratiska pressen förefaller överlag att ha varit mer benägen att använda sig av ordet revolutionär, och därmed framhålla revolutionärernas betydelse för det revolutionära utbrottet, när de delgav de svenska läsarna nyheter från Ryssland. I det närmaste kommer vi att titta på några exempel på hur det kunde se ut när ordet revolutionär eller andra grammatiska konstruktioner som betonade agerandet bakom revolutionen användes.

Redan i den första rapporteringen om händelseutvecklingen i Ryssland framgår det att den socialdemokratiska tidningen *Ny Tids* beskrivning av revolutionens utbrott skilde sig en del från *Folkets Dagblad Politikens* framställning. Skillnaden berörde framförallt hur aktörsskapet markerades. Revolutionären skrevs fram tydligare i den socialdemokratiska tidningen, som överlag betonade handlandet bakom revolutionen i större utsträckning. I en artikel från den 15 mars underströk författaren att ministären hade häktats av "de *revolutionära* med vilka Petersburgs garnison hade förenat sig", och konstaterade vidare att "[d]en exekutiva komitén har, understödd av befolkningen, *gjort revolt* i huvudstaden, och garnisonen i Petersburg, som i sin helhet med en styrka av över 30,000 man förenat sig

—
[14] Nerman, "Giv oss kriget", *Folkets Dagblad Politiken*, 2/4 1917, s. 2.

med de *revolutionära*".[15] [Egna kursiveringar] Dagen därpå fortsatte nyhetsrapporteringen genom att revolutionärernas roll för händelseutvecklingen framhölls explicit.

> På söndagen övergick en stor del av militären på folkets sida, och ett formligt krig mellan de regeringstrogna och *revolutionärernas* trupper uppstod. De senare understöddes av stora massor civila, som lyckades komma över gevär och revolvrar.[16] [egen kursivering]

Veckan därpå publicerades en artikel om de senaste händelserna i Ryssland och Finland som var skriven i samma stil. Den del av artikeln som redogjorde för oroligheternas spridning till Finland är full av formuleringar som betonar revolutionärernas roll för revolutionens genomförande. Det konstaterades att revolutionen "genomfördes" efter kortare strider, att revolutionens utbrott började med att "soldaterna i stora skaror drogo genom gatorna och avväpnade el. nedsköto mötande officerare". Från Petrograd rapporterades vidare att "revolutionärerna" befarar kontrarevolution, och så vidare.[17]

Hur går det att tolka det faktum att den socialdemokratiska pressen i högre grad än vad som var fallet i den vänstersocialistiska beskrev februarirevolutionen med uttryck som betonade den mänskliga aktiviteten bakom revolutionens genomförande? Utöver denna skillnad var ju nyhetsrapporteringen och beskrivningen av revolutionen ungefär densamma i socialdemokratiska och vänstersocialistiska tidningar. Ett sätt att förstå skillnaden är att det var viktigare för den socialdemokratiska pressen att markera revolutionens politiska aspekt. Tolkningen stöder uppfattningen att den socialdemokratiska pressens revolutionsbegrepp var mer förbundet med en liberal revolutionsuppfattning än vad den vänstersocialistiska var, och med en större begreppslig åtskillnad mellan politisk och social revolution. För en sådan revolutionsuppfattning framstår den politiska revolutionen som en engångshändelse av kuppartat slag, som genomförs av medvetna revolutionärer och vars syfte är att gripa den politiska makten. Denna tolkning stämmer också väl överens med socialdemokraternas reformistiska hållning, som betonade vikten av att handla i enlighet med samhällsutvecklingens villkor. Vad det ryska samhället var moget för var en politisk revolution av borgerlig natur, inte en social revolution som öppnade upp för möjligheten av socialismens snara infriande. Den socialdemokratiska receptionen for-

—

15 "Revolutionsrörelsen i Ryssland", *Ny Tid*, 15/3 1917, s. 1.
16 "En skildring av revolutionens förlopp", *Ny Tid*, 16/3 1917, s. 1.
17 "Blir det monarki eller republik i Ryssland?", *Ny Tid*, 21/3 1917, s, 1.

mulerades således i nära relation till Andra internationalens stadieteori över samhällsutvecklingen.

Revolutionären i ungsocialistisk och syndikalistisk press

I *Brand* och *Syndikalisten*, tidningar som senare skulle publicera långa, ingående artiklar med syfte att klargöra revolutionärens funktioner och avgörande ansvar, är det påfallande hur sällan ordet revolutionär eller synonyma uttryck används i nyhetsrapporteringen om februarirevolutionen. Rapporteringen påminner på så vis i hög grad om hur den vänstersocialistiska pressen satte ord på händelseutvecklingen. I dessa tidningar är det framförallt revolutionen själv som framställs som ett subjekt, vilket följande formuleringar från *Brand* får illustrera: ”Revolutionen skall hjälpa det ryska folket över svårigheterna”, samt ”revolutionen är här – Den går fram med sitt trotsiga mod och obändiga vilja till radikala förändringar”.[18] I *Syndikalisten* var tonen ungefär densamma, här menades i anslutning till februarirevolutionen att ”[r]evolutionens idé låter icke stänga in sig i en bur, utan den far obehindrat omkring över land och hav eldande, hänförande och entusiasmerande de trälande arbetarmassorna för frihetens sak”, och att ”[ä]ven här i landet klappa revolutionen på dörren och vill slippa in”.[19]

Detta sätt att framställa revolutionen som en tvingande kraft lämnade lite utrymme till att framhålla revolutionärens betydelse. När revolutionen beskrevs som ett handlande subjekt blev revolutionärens roll ytterst begränsad och revolutionen som en politisk handling undergrävdes. Retoriken kan till viss del förklaras av att syndikalisterna motsatte sig en politisk revolution. Den revolution de föreställde sig var vid den här perioden en engångshändelse, ”en generaluppgörelse”, i bemärkelsen en ekonomisk revolution och en generalstrejk som utgjorde det första steget i den sociala revolutionen, men motiverades utifrån en materialistisk historie- och samhällssyn. Den ungsocialistiska hållningen vilade på en liknande uppfattning och historiesyn, och även om ungsocialisterna inte i samma utsträckning som syndikalisterna underkände den politiska revolutionens betydelse, var deras uppfattning om den politiska revolutionens innehåll och betydelse för socialismens infriande väsentligen formad av deras föreställningar om den sociala revolutionens innehåll. Liksom för vänstersocialisterna smälte den sociala och den politiska revolutionen ihop i bemärkelsen att de föreställde sig den politiska revolutionens mål som desamma som den sociala revolutionens.

—

[18] ”Revolutionsbetraktelser II, *Brand*, 5/5 1917, s. 3; ”Revolutionen”, *Brand*, 21/3 1917, s. 2.
[19] Karl Lindkvist, ”Revolution i Ryssland”, *Syndikalisten*, 24/3 1917, s. 1.

En politisk revolution som inte framstod som början på en social revolution betraktades inte som en verklig och fullständig revolution utifrån ett socialistiskt perspektiv. Som vi sett i tidigare kapitel framställde förvisso de ungsocialistiska och syndikalistiska tidningarna februarirevolutionen som en politisk och borgerlig revolution, men de förband den snabbt med förhoppningar om en världsomspännande social revolution, en världsrevolution.

En annan anledning till att människorna bakom revolutionen diskuterades så sparsamt hör samman med tolkningen ovan. Varken *Brand* eller *Syndikalisten* ägnade sig åt nyhetsrapportering på samma vis eller i samma utsträckning som de socialdemokratiska och vänstersocialistiska tidningarna. I stället för att rapportera om den senaste händelseutvecklingen var de mer benägna att publicera debatterande och agiterande texter som utlade revolutionens natur och förhållande till det sociala framstegets historia. I dessa texter fanns ingen plats för revolutionären i samband med februarirevolutionen.

Oktoberrevolutionen

I vilken omfattning användes ordet revolutionär eller synonyma uttryck i den socialistiska pressens texter om oktoberrevolutionen och den efterföljande revolutionära aktiviteten i exempelvis Finland och Tyskland? Följande avsnitt handlar om de huvudsakliga skillnader och likheter som kan skönjas i begreppsbruket och hur det kan förstås i relation till nyhetsrapporteringen om februarirevolutionen. Liksom i undersökningen av februarirevolutionens reception i den socialistiska pressen gör jag en kvalitativ tolkning av begreppsanvändningen. Även hänvisningar till ”omfattning” och ”frekvens” av ett visst sätt att använda ett begrepp ska alltså uppfattas som en kvalitativ och inte en kvantitativ analys. Undersökningen är primärt fokuserad på perioden runt oktoberrevolutionen uppfattad i bred bemärkelse vilket innebär att den inbegriper en analys av texter som publicerades under sommaren 1917 som pekar fram emot revolutionen och av texter från 1918.

Revolutionären i den socialdemokratiska pressen

Medan den socialdemokratiska tidningen *Ny Tid* menade att det var revolutionärer och ”revolutionsmän” som med stöd från arbetare och soldater hade genomfört den politiska och legitima februarirevolutionen, var tidningen som vi konstaterat i tidigare kapitel betydligt mer skeptiskt inställd till bolsjevikernas framfart. Den skeptiska hållningen avspeglades också i hur tidningens skribenter valde att beteckna bolsjevikerna och dem som

stödde deras kamp. Några dagar före oktoberrevolutionens utbrott varnade tidningens skribenter för att blodbad och inbördeskrig hotade Petrograd och Ryssland. De hänvisade till Maxin Gorkij och dennes beskrivning av bolsjevikerna som ”fanatiska galningar”, och kallade, som vi sett tidigare, oktoberrevolutionen efter dess utbrott för statskupp och inbördeskrig.[20] I den tidiga rapporteringen användes överhuvudtaget inte ordet revolutionär för att beteckna bolsjevikerna, däremot hänvisade tidningen till ”bolsjevikernas kontrarevolutionära attentat”, vilket visar att de inte erkände händelsen revolutionens legitimitet. Bara utifrån dessa få exempel kan vi se att ordet revolutionär liksom revolution var positivt laddade begrepp för den socialdemokratiska tidningen som skribenterna inte ville relatera till oktoberrevolutionen.

Under 1918 skedde det en förskjutning av hur de två begreppen användes. Från att i första hand ha använts normativt och positivt, började orden också att användas för att beteckna den rörelse och de händelser som uppfattades som förvrängningar av socialismen. Ett exempel på denna tendens kan tas i en artikel författad av den österrikiske socialdemokraten Otto Bauer, som *Ny Tid* publicerade den åttonde april 1918 under rubriken ”Bolsjevikerna och vi.” I texten tecknade Bauer den ryska socialismens historia och avfärdade bolsjevikerna som ett odemokratiskt och toppstyrt parti. I artikeln framställer han bolsjevikernas bristande förståelse för socialismen och samhällsutvecklingens betingelser genom att beskriva dem som revolutionärer först och främst.

> Bolsjevikerna voro framför allt revolutionärer. De offrade demokratin i partiet blott för att på det starkaste utprägla partiets revolutionära karaktär. Deras ideal var det revolutionära elementets diktatur över den ännu föga målmedvetna, föga revolutionära massan.[21]

Bolsjevikernas odemokratiska och revolutionära karaktär kontrasterades sedan mot mensjevikernas mer demokratiska socialism.

> Mensjevikerna däremot lade ej huvudvikten på organisationens revolutionära, utan på dess demokratiska och proletäriska karaktär – vilket på längden givetvis är mera sant revolutionärt än det förra. De ville demokratisera partiorganisationen, upptaga arbetarna i den, även med fara för att där-

—

[20] ”Stundar ett nytt blodbad i Petrograd?”, *Ny Tid* 1/11 1917, s. 1; ”Inbördeskrig hotar att bryta ut i ryska huvudstaden”, *Ny Tid* 7/11 1917, s. 1; ”Maximilisterna ha tagit ledningen i Petrograd. – Kerenski ur spelet?”, *Ny Tid*, 8/11 1917, s. 1.
[21] Otto Bauer, ”Bolsjevikerna och vi”, *Ny Tid,* 8/4 1918, s. 6.

> igenom rörelsens revolutionära karaktär för tillfället utspäddes. Deras ideal var en demokratisk, proletärisk massrörelse efter väst- och mellaneuropeisk förebild.[22]

Citatet reflekterar en revolutionsuppfattning och retorik som blev allt vanligare hos de svenska socialdemokraterna de närmaste åren efter oktoberrevolutionen: bolsjeviker och vänstersocialister avfärdades retoriskt och pejorativt som ”revolutionärer” då de uppfattades sätta revolutionen framför allt och tro att den var möjlig att genomföra även om samhällsförhållandena pekade åt ett annat håll. Samtidigt, som citatet ovan visar, förkastades varken tanken om revolution eller revolutionärer utan tidningens skribenter menade att den sanna revolutionären satte demokratin främst. Den verklige revolutionären var med andra ord reformist.

Tidningens hållning gentemot den tyska rådsrörelsen i november 1918 bekräftar tolkningen ovan om att även politiska revolutioner med socialistiska ambitioner kunde framställas på ett positivt sätt i den socialdemokratiska pressen. Samtidigt som rapporteringen var positiv var skribenterna noga med att påpeka att rådsrörelsen var ”antibolsjevistisk”, att det inte rådde några ”ryska förhållanden” i Tyskland, liksom att ”någon långvarig diktatur kan ej tolereras”.[23] Istället för att förbinda de tyska händelserna med de ryska i syfte att visa på världsrevolutionens snara antågande framstod det som angeläget att separera händelserna från varandra för att kunna ge de tyska sitt stöd.[24]

Den 15:e november publicerade *Ny Tid* en artikel som utan att uttryckligen förespråka revolution i Sverige agiterade för författningsändring och någon form av revolution på demokratisk grund.

> Det är vår plikt som hederliga män gent emot våra socialistiska väljare att verkligen manifestera vår vilja till k o n s e k v e n t demokratisering. Läget är sådant, att vilja vi, så kunna vi. Sverges arbetare reflektera ej på bolsjevismens orientaliska statsideal, men de finna det vara på tiden, att det stora parti, som det skänkt sitt förtroende, nu presterar r a d i k a l k o n s e k v e n t d e m o k r a t i s k h a n d l i n g.[25]

—

[22] Bauer, ”Bolsjevikerna och vi.”, *Ny Tid,* 8/4 1918, s. 6.
[23] ”Ryska bolsjevikerna ute i ogjort väder”, *Ny Tid*, 14/11 1918, s. 1.
[24] I Haffner 2005 beskrivs den tyska socialdemokratins roll i krossadet av rådsrörelsen och Spartakistupproret, s. 103ff.
[25] ”Svensk demokratisering”, *Ny Tid*, 15/11 1918, s. 5.

Uttrycket ”radikalkonsekvent demokratisk handling” framstår i det här sammanhanget som en borgerlig politisk revolution, som understödd av arbetarklassens breda majoritet önskar en författningsändring som skulle medföra allmän och lika rösträtt och parlamentarism. Artikeln kan tas som ett exempel på socialdemokratiska texter som genom att hänvisa till ”folkets rätt” och tidsandan hotade makthavarna med revolution om de inte fick igenom sina krav på författningsändring. På detta sätt ser vi att det inte bara var februarirevolutionen utan även oktoberrevolutionen som retoriskt kunde användas för att påtala det skriande behovet av politisk demokrati i Sverige.

Revolutionären i ungsocialistisk och syndikalistisk press

Som vi har sett i tidigare kapitel gav nyhetsrapporteringen och de mer debatterande artiklarna i *Brand* uttryck för en splittrad och osäker syn på hur revolutionen skulle förstås, som kom att inverka på hur tidningens skribenter framställde politisk strategi och förhållandet mellan våld och revolution. Ett gemensamt drag för de olika positionerna är dock tendensen att beskriva revolutionen, och därmed det revolutionära arbetet, som en plikt. Både de som med Arwid Lunds ord representerade en materialistisk historiesyn och de som betonade idealismens betydelse för revolutionens möjlighet tycktes enas om att plikten gentemot revolutionen utgjorde ett centralt perspektiv som folket och massan måste upplysas om.

Sommaren och hösten 1917 talades det sällan om revolutionärer i *Brand*, däremot lyftes handlandets betydelse fram på andra sätt i många texter. Revolution tycktes handla om att gripa tillfället och handla i enlighet med tidens förhållanden och av plikt mot den revolutionära tiden och arbetarklassen.

Att framställa det revolutionära arbetet som en plikt utgjorde tillsammans med beskrivningar av det som intensivt och förtätat liv och hänvisningar till ett akut behov av att väcka den slumrande massan ett sätt att skriva, tala och tänka om revolutionens möjlighet som var inspirerat av romantiken. Både Emma Hilborn och Henrik Berggren beskriver hur de svenska ungsocialisternas språk var genomträngt av ett idealistiskt, romantiskt sätt att framställa politik som framkom i dels beskrivningar av ungdomen, dels framställningar av samtidens sociala problem i fiktionens form.[26]

I texten ”Proletariatets religion”, som undersökts tidigare, från den sjunde juli konstaterade författaren att ”[i] revolutionen lever folket, då handlar det, då är det vaket, då står människan upp ur den statslivets hyp-

—

[26] Hilborn 2014; Berggren 1995.

notiska sömn, i vilken borgarna 'under lugna tider föra sin välkomst'".[27] Att handla revolutionärt framstod därmed som en högre, intensivare form av liv. Handlandets möjlighet, menade artikelförfattaren, hörde samman med proletariatets insikt om vad det hade gemensamt, vilket var anledningen till att proletariatet och massan ansågs behöva väckas. I artikeln förefaller det vara revolutionen själv som tillskrevs förmågan att väcka proletariatet och massan, medan det i senare texter menades vara revolutionärens arbete.

> Men revolutionens kraft ligger i arbetarnas revolutionära medvetande. Det slumrar revolutionära krafter i massan, som denna icke känner. Men dessa krafter bli väckta därigenom att arbetarna alltid tänka att endast de driva samhället framåt, att det produktiva arbetet allena möjliggör ett mänskligt kulturliv på jorden och att den mänskliga kulturen och civilisationen faller sönder och dör, när den inställer sitt arbete. Och detta medvetande om det kulturella värdet av deras arbete måste för arbetarna vara en outtömlig källa för det rätta i deras fordringar och anspråk på kulturens välsignelser, det måste vara en moralkälla ur vilken de hämta sina revolutionära krafter.[28]

I citatet ovan ser vi hur det revolutionära medvetandet kopplades samman med insikten om att proletariatet spelade en avgörande roll i kampen för kulturens och civilisationens räddning; att fyllas av insikt om revolutionens nödvändighet var att förstå att revolutionen utgjorde en moralisk plikt mot mänskligheten. Texten illustrerar att materialism och idealism som Arwid Lund påpekar ska betraktas som idealtyper och inte som faktiska positioner att inta. I det här exemplet är det insikten om samhällenas materialistiska grund som förenades med en mer idealistisk och moralisk analys av historien och arbetarrörelsens möjligheter.

Att beskriva revolutionen som en "moralkälla" att hämta revolutionära krafter ur och tillskriva kulturen och civilisationen en så avgörande betydelse visar, tolkar jag det som, en revolutions- och historieuppfattning påverkad av både upplysningen och romantiken. Å ena sidan ser vi att arbetarklassens revolutionära arbete förbinds med framstegstanken; det är på arbetarklassens ihärdiga arbete som framåtskridandet beror. Att tala om en plikt mot revolutionen reflekterar en historiesyn som påminner om upplysningsfilosofen Kants konstaterande att 1789 års franska revolution talade till människornas pliktmedvetande genom den entusiasm den uppbringade även hos sina motståndare. Revolutionen som historisk erfarenhet visade,

—

[27] "Proletariatets religion", *Brand*, 7/7 1917, s. 2.
[28] "Proletariatets religion", *Brand*, 7/7 1917, s. 2.

menade Kant, att framsteget var oundvikligt.[29] Å andra sidan framställs kultur och civilisation som i nära förbindelse med föreställningar om slumrande eller intensivt levt liv, vilket för tankarna till hur Henrik Berggren beskrivit ungdomsbegreppets romantiska grund.

Att framställa revolutionen som en moralisk handling som berörde hela mänskligheten fortsatte att vara ett vanligt sätt att entusiasmera *Brands* läsare för revolutionen. Den 28 juli uttrycktes hållningen på följande sätt:

> En folkens revolutionära massresning mot regeringarna och staterna i alla länder skulle skänka mänskligheten en välbehövlig moralisk självupprättelse, skulle foga ett lysande blad till världskrigets svarta sidor i mänsklighetens årsböcker.[30]

Den revolutionära plikten behövde inte framställas som en moralisk plikt mot mänskligheten utan kunde också relateras mer konkret till den revolutionära situationen för handen. Den 24 november beskrev Ivan Oljelund oktoberrevolutionen som bolsjevikernas ”exempellöst handlingskraftiga försök att sätta den sociala revolutionens lavin i rullning”. Han ställde sig positiv till företaget då det stöddes av en majoritet, ”ej blott socialistiskt påverkade soldater och matroser utan ryska folket, den stora lidande, våldsamma, odisciplinerade, oskolade, instinktlikt revoltlystna, förtvivlade massan”.[31] Oljelund uppfattade oktoberrevolutionen som synnerligen handlingskraftig, och därmed som beundransvärd, eftersom den innebar ett kraftfullt försök att gripa tag i samtidens revolutionära situation. Han uttryckte det som att ”[f]örutom hatet mot kriget bäres bolsjevikrevolten upp av en stor socialistisk sanning”.[32] Jag tolkar det som att han uppfattar att oktoberrevolutionen dessutom är rättfärdig eftersom den vill realisera ett nödvändigt steg i det sociala framstegets historia, att den är vägledd av insikten om historiens lagar. Oljelunds text illustrerar att även de ungsocialistiska och syndikalistiska positioner som fanns att inta i striden om revolutionsbegreppet var begränsade av oktoberrevolutionen. I dess omedelbara efterföljd, som i den här texten, tycks det ha varit svårt att värja sig från föreställningen om oktoberrevolutionen som den sociala revolutionens inledande fas.

—

[29] Kant 1970b, s. 182.
[30] Oljelund, ”Fred – revolutionär eller diplomatisk?”, *Brand*, 28/7 1917, s.1.
[31] Oljelund, ”Fred – revolutionär eller diplomatisk?”, *Brand*, 28/7 1917, s.1.
[32] Oljelund, ”Fred – revolutionär eller diplomatisk?”, *Brand*, 28/7 1917, s.1.

Revolutionären i vänstersocialistisk press

I vänstersocialistiska *Folkets Dagblad Politiken* framstår oktoberrevolutionen, som nämnts i tidigare kapitel, som en konsekvent fortsättning på februarirevolutionen. Tidningens skribenter satte sina förhoppningar till att oktoberrevolutionen skulle infria de löften som svikits när februarirevolutionen urartade. Liksom den socialdemokratiska tidningen *Ny Tid* framställer *Folkets Dagblad Politikens* korrespondenter och kommentatorer händelseutvecklingen som en kamp mellan revolution och reaktion, och på så sätt betonar de handlandet och kampens betydelse i större utsträckning än vad de gjorde när de rapporterade om februarirevolutionen. Vid sidan av den frekventa karakteriseringen av oktoberrevolutionen som en kraft i sig själv, som obevekligt förde historien framåt mot givna mål, förekom det att händelseutvecklingen rubricerades på sätt som framställde revolutionen som kamp och handling. Under sensommaren mellan revolutionerna rapporterades det från strider i Finland i februarirevolutionens kölvatten om ”Revolutionär massaktion” och att ”finska proletariatet handlar”. Från Ryssland kom det rapporter som berättade om att ”[r]evolutionens ledning helt [var] i proletariatets händer”, liksom att ”Petrograds arbetare- och soldatråd kräver omedelbar fred.”.[33] Den 12 september menade man att det rådde inbördeskrig i Ryssland.[34]

Som vi sett i tidigare kapitel behövde inte synen på revolutionen som kamp och handling motsäga uppfattningen om den som en process. I den vänstersocialistiska receptionen av oktoberrevolutionen framträder, för att tala med Koselleck, det moderna revolutionsbegreppets föreställning om den politiska revolutionens likheter med det förmoderna begreppets motsats, inbördeskriget. Skillnaden mot den förmoderna revolutionsuppfattningen är dock att denna senare definition införlivas i en teleologisk syn på revolutionen och historien, där kampen tilldelas legitimitet i relation till hur den föreställs utgöra ett steg i det sociala framstegets historia.

Delsammanfattning

Utifrån de snabba nedslagen ovan i hur februari- och oktoberrevolutionen framställdes i nyhetspressen med avseende på ordet revolutionär och andra konstruktioner som betonade handlandets betydelse, kan vi tentativt konstatera ett par huvudsakliga skillnader och likheter i rörelsernas revolutionsrapportering. För det första kan det slås fast att handlandets betydelse fram-

—

[33] *Folkets Dagblad Politiken*, 16/8 1917, s. 1; 15/9 1917, s. 1.
[34] *Folkets Dagblad Politiken*, 12/9 1917, s. 1.

ställs på olika vis och därmed behäftades med olika innebörder och konnotationer. Medan den socialdemokratiska tidningen *Ny Tid* betonade handlandet bakom februarirevolutionen och använde ordet revolutionär för att beteckna dem som gjort revolutionen, var vänstersocialistiska *Folkets Dagblad Politiken* mer benägen att lyfta fram agerandet bakom oktoberrevolutionen än vad som var fallet när tidningen rapporterade om och analyserade februarirevolutionens händelseförlopp. I vänstersocialistisk press beskrevs februarirevolutionen sällan med ett perspektiv som betonade det revolutionära handlandet som gjort den möjlig. Det var istället revolutionen själv som porträtterades som en revolutionär kraft. I de fall handlandet bakom revolutionen accentuerades gjordes det på ett sätt som visade hur kringskuren revolutionärens roll i själva verket uppfattades som. I Ture Nermans agitatoriska artikel ”Giv oss kriget!” framställdes den nyss genomförda revolutionen som både ett aktivt subjekt och som en biologisk process som satts igång och som revolutionärerna nu har att handla i enlighet med.

Den socialdemokratiska pressen behandlade oktoberrevolutionen som en perversion och som en urartning av den positiva utveckling som de menade hade initierats genom den borgerligt politiska februarirevolutionen, vilken uppfattades som en händelse i enlighet med den marxistiska stadieteorin. Tolkningen innebar att aktörerna bakom oktoberrevolutionen initialt inte betecknades som revolutionärer utan beskrevs som ”fanatiska galningar” och tilldelades andra liknande epitet. Jag tolkar det som att både begreppen revolution och revolutionär fortfarande var positivt laddade och förknippade med borgerlig och politisk revolution i den socialdemokratiska pressen. Under 1918 skedde en förskjutning i begreppsanvändningen som innebar att orden också började att användas för att beteckna den rörelse och de händelser som uppfattades som förvrängningar av socialismen. Begreppsförskjutningen innebar att bolsjeviker och vänstersocialister retoriskt och pejorativt kunde avfärdas som ”revolutionärer” då de menades sätta revolutionen framför allt och tro att den var möjlig att genomföra även om samhällsförhållandena pekade åt ett annat håll. Samtidigt förkastades varken tanken om revolution eller revolutionärer utan tidningens skribenter menade att den sanna revolutionären satte demokratin främst. Den verklige revolutionären var med andra ord reformist.

Jag tolkar skillnaderna mellan socialdemokratiskt och vänstersocialistiskt förhållande till revolutionären som avhängiga synen på den politiska revolutionen. För de förra tycks revolutionsuppfattningen som framkom i relation till februarirevolutionen ha varit präglad av en snävt politisk föreställning om revolutioner. Revolution var då detsamma som en politisk revolution, som

syftade till ett omkullkastande och en reorganisering av den politiska makten. Med hänvisning till Andra internationalens stadieteori menade de vidare att den revolution som kunde väntas i Ryssland var en borgerlig sådan, varför de erkände februarirevolutionens legitimitet. För vänstersocialisterna däremot förekom inte en lika klar distinktion mellan politisk och social revolution, vilket medförde att de uppfattade oktoberrevolutionen som början på den sociala revolutionen med politiska medel.

Syndikalister och ungsocialister, slutligen, använde sig mycket sällan av ordet revolutionär när de beskrev revolutionernas händelseförlopp. Däremot betonade de ofta vikten av att handla i en revolutionär situation och framställde det revolutionära handlandet som en intensivare, och därmed sannare, livsform. Jag kommer att fördjupa innebörden av dessa perspektiv i kapitlets tematiska del.

Revolutionären och massan

I forskningen

Ett gemensamt drag i den samlade vänsterns framställning av revolutionen var att tillskriva massans delaktighet avgörande betydelse både för möjligheten till revolution och som grunden till revolutionens legitimitet. Avsnitten ovan ger flera exempel på hur massans delaktighet i revolutionen framställdes som central. De svenska socialisterna hänvisade till massan/folket i betydelsen majoritet för att visa att revolutionen var förankrad i de breda lagren, och de hänvisade till den som revolutionens subjekt. Inte sällan framställdes massan/folket/proletariatet som en grupp som behövde revolutioneras för att den sociala revolutionen skulle kunna genomföras och dess vinster försvaras (permanent). Revolutionen flyttades på så vis också in i individerna som utpekades som de revolutionära subjekten på ett sätt som innebar att den slutgiltiga och fullständiga revolutionen i social och politisk bemärkelse temporalt föregicks av individens och massans revolutionering.

I det följande avsnittet kommer jag att undersöka olika sätt som förhållandet mellan revolutionären och massan framställdes på och hur det förändrades över tid. Innan undersökningen tar vid kommer jag att beröra hur litteraturvetaren Stefan Jonsson har diskuterat den ambivalenta position som utmärker synen på massan och folket från franska revolutionen och framåt. Jonssons resonemang i detta kapitel syftar till att visa att de svenska socialisternas syn på kategorier som folk och massa inte bara var avhängiga den omedelbara samtidens politiska och samhälleliga förändringar utan utgör en problematik med längre historia som sedan upplys-

ningen och inte mist masspolitikens genombrott på 1800-talet genomsyrar all politisk artikulering av de stora befolkningsgrupper som tidigare varit politiskt maktlösa.

I boken *Tre revolutioner. En kort historia om folket. 1789, 1889, 1989* beskriver Jonsson massan som folkstyrets skugga.

> Från franska revolutionen och framåt har den firade folkviljan gått hand i hand med det föraktade pöbelväldet. I samma stund som folket gör sin ljusomstrålade entré, infinner sig också dess mörkare dubbelgångare på historiens scen, den hotfulla massan.[35]

Dubbelheten i upplysningstidens föreställning om folket som den verkliga suveränen och det moderna demokratibegreppets uppkomst kan åskådliggöras genom relationen till begreppet massa. Folksuveräniteten utsträckte de politiska rättigheterna till var och en och den politiska individen blev i det sammanhanget ett abstrakt subjekt oberoende av klass, begåvning och övertygelse. Från och med nu, skriver Jonsson, ”förstås samhället som summan av likadana individer som alla har samma rättigheter”.[36] Men folket förlorar också sin substans i samma ögonblick som det tillerkänns suveränitet. Den tidigare föreställningen om folket som en organism ersattes av en erfarenhet av det som något som kunde fångas och förstås med hjälp av kvantitativa metoder. Efter Edmund Burkes konservativa kritik av franska revolutionen i vilken skulden till det kollektiva våld som följde på revolutionen kunde härledas till demokratins abstrakta människosyn och kvantitativt grundade beslutsprocesser har massorna å ena sidan kommit att hänvisa till de talrika kollektivens närvaro i politiken, å andra sidan har begreppet massa kommit att anspela på våldet och oroligheterna som löstes ut när underklassen agerade politiskt.[37] Men massan har också förståtts i termer av kraft av nästan metafysiska mått genom vilken historien kunde börja på nytt, vilket den engelske författaren Thomas Carlyles och den tyske filosofen Friedrich Hegels positioner vittnar om.[38]

När de svenska socialisterna försökte sätta ord på revolutionärt handlande och på den återkommande besvikelsen över bristerna hos de grupper de försökte att sätta i rörelse användes begreppet massa på ett dubbelt sätt. Massan – men också folket – betecknade både en omvälvande, närmast

—
[35] Jonsson 2005, s. 14.
[36] Jonsson 2005, s. 17.
[37] Jonsson 2005, s. 26.
[38] Jonsson 2005, s. 16ff.

metafysisk kraft och underklassens närvaro i det politiska rummet. I ett vänstersocialistiskt men kanske framförallt kommunistiskt sammanhang lyfts begreppet massa upp och börjar att användas för att beskriva hur det var kollektivet och inte individen som utgjorde den revolutionära kraften. Per Sundgren framhåller, som tidigare nämnts, att Ture Nermans syn på bildning innebar en förskjutning från individen till massan. Det var genom att artikulera den ”proletära mänskligheten” som massa som kollektivet uppfattades som en enhet och ett revolutionärt subjekt. Samtidigt som Nerman förhärligade folket genom att beskriva det i termer av massa uttryckte han också, vilket Sundgren betonar, en ständig irritation över dess brister, vilken kan förstås i relation till Jonssons framställning av begreppet massas historia som både hot och löfte.[39]

Massa var också ett centralt begrepp för Rosa Luxemburg, som vi såg i kapitlet om revolutionsbegreppets historia. I boken *Drömmen om det röda. Rosa Luxemburg, socialism, språk och kärlek* konstaterar litteraturvetaren och författaren Nina Björk att Luxemburg i sin kritik av den tyska socialdemokratins utveckling mot att eftersträva reformer, politisk demokrati och parlamentarism och Lenins hierarkiska uppfattning om att revolutionen (i Ryssland) måste organiseras genom ett avantgarde lyfte fram massan som revolutionens subjekt. Luxemburg framhöll handlandet enligt parollen ”I begynnelsen var handlingen” och hävdade genom att åkalla historien som vittne att den framgångsrika, fullständiga socialistiska revolutionen skulle infrias efter en rad misslyckanden men skulle vara verket av massans spontana organisering. Björk citerar Luxemburg ur *Organisationsfragen der russischen Sozialdemokratie*, i vilken Luxemburg framställer socialdemokratin som en historiskt specifik rörelse, bestämd av historien och manifesterad genom massans agerande.

> Den socialdemokratiska rörelsen är den första i klassamhällenas historia som under hela sin historiska utveckling bygger på massans organisering och självständiga agerande. I den meningen utgör socialdemokratin en helt annan typ av organisation än tidigare socialistiska rörelser.[40]

Luxemburgs betoning av massan som revolutionens subjekt och som den kategori som verkar genom socialdemokratins politiska kamp visar hennes tänkande som centralt under den period som jag studerar och som in-

—

[39] Sundgren 2007, s. 213.

[40] Citat ur Nina Björk, *Drömmen om det röda. Rosa Luxemburg, socialism, språk och kärlek*, 2016, s. 90.

flytelserikt för hur de svenska socialisterna, över organisationsgränser, förhöll sig till revolutionen i social och politisk bemärkelse. Men påminnelsen syftar också till att markera att det revolutionära handlandet lyftes fram av vänstersocialister, ungsocialister och syndikalister redan i anslutning till revolutionerna 1917 och alltså inte endast var uttryck för en mer programmatisk och stereotyp retorik om massan och masspolitik förbunden med kommunistisk strategi och retorik.

Att arbetarklassen och liknande kategorier som folket, massan och proletariatet framställdes på ett ambivalent sätt i relation till revolutionen står således klart. Vid sidan av det stora fokus som lades vid vikten av att väcka och fostra dessa kategorier för att göra dem förmögna att genomföra en revolution och försvara dess vinningar, finns det flera exempel på hur folket och massan utpekades som revolutionens subjekt, som en kraft som tog till handling och grep makten under en revolutionär situation. Det är det senare som kommer att fokuseras i det här avsnittet även om de två perspektiven i någon egentlig mening inte går att separera från varandra. Perspektivet innebär att man betraktade den revolutionära situationen som ett rum som möjliggjorde handling i egenskap av förtätad och exceptionell situation. För vänstersocialisterna och senare kommunisterna var denna argumentation ett sätt att betona handlingen och kampens betydelse utan att för den skull överge en teleologisk eller deterministisk syn på historien. Det var ett sätt att förbinda två revolutionsuppfattningar, revolutionen som den förmoderna synen på inbördeskrig, det vill säga våldsam kamp, och ett modernt processartat revolutionsbegrepp. Det vänstersocialistiska revolutionsbegreppet präglades alltså av en motsättning som pressens skribenter försökte att överbrygga eller bagatellisera på olika vis.

Per Sundgren noterar hur ”handlandet” pekas ut som centralt av vänstersocialister som Ture Nerman och Zeth Höglund från 1918 och framåt när de formulerade sig kring behovet av arbetarklassens bildning. Sundgren uppfattar Nermans förändrade syn på bildning, från att ha avsett individens karaktärsdaning och en uppfattning om individen som bildningens ”utgångspunkt och mål” till en ”proletär bildningstyp” baserat på ett krigarideal, som en förändrad syn på förhållandet mellan massa och individ som sker till följd av det vänstersocialistiska partiets övergång i ett kommunistiskt parti och hur det nya partiet ideologiskt och organisatoriskt förbinds med Komintern och den ryska kommunismen.[41] Efter Nermans besök till det nya Råds-Ryssland hösten 1918 påbörjas förändringen som utmynnar i

—
[41] Sundgren 2007, s. 217f.

en lovsång till massan och klassen. Sundgren skriver: ”Med individualismen har också den individuelle arbetaren försvunnit. Arbetaren finns bara som ’typ’ eller ’massa’”.[42] Förändringen från att fokusera individen till massan fick också implikationer för hur revolutionären framställdes.

Sundgrens undersökning belyser hur synen på massan reflekterar olika uppfattningar om folket och arbetarklassen vilka ytterst uttrycker en motsättning som präglar arbetarrörelsens relation till massan och folket. Hur kunde massan utgöra det revolutionära subjektet, bestämt av historien, samtidigt som samtidens massa var så påtagligt bristfällig i många avseenden? Inom det socialdemokratiska ungdomspartiet och senare i vänsterpartiet blossade det upp en konflikt i de ryska revolutionernas kölvatten som i förlängningen berörde synen på massan som revolutionärt subjekt och som manifesterade sig i synen på folk- och klassbildning. Jag kommer att återvända till begreppen folk- och klass-bildning längre fram i kapitlet eftersom konflikten också visades i synen på revolutionären. Sundgren betonar att för Ture Nerman, vars texter citerats i mina tidigare kapitel, var revolutionen ”liktydig med ett massornas andliga uppsving”.[43] Massornas samtida kvaliteter uppfattades som bristfälliga men samtidigt var det som grupp, som massa, som dess betydelse som revolutionärt subjekt låg.

Nermans position kan kontrasteras mot den humanistiska grenen av det nybildade partiet som representerades av bland annat Carl Lindhagen och Ivan Oljelund. I deras humanistiska budskap lokaliserades behovet av en andlig revolutionering av folket till individen.[44]

Vare sig socialismens revolutionärer uppfattades som ett kollektiv eller som individer kan vi konstatera att samtidens potentiella revolutionära subjekt betraktades som bristfälliga, slöa och vegetativa och som förslavade under samtidens förhärskande borgerliga kultur.[45] Sundgren beskriver den negativa synen på massan som framkom hos Nerman på följande vis.

> Hos Nerman återkommer denna föraktfulla ton som en ständig irritation över att arbetarklassen inte förstår sitt eget bästa. Den stora massan är i själva verket förskräckande småborgerlig och tycks sakna all förmåga att kritiskt distansera sig från den borgerliga bildning som den serveras. […] I Nermans föreställningsvärld tycks detta folk som så uppenbart tänker fel vara det enda

—

[42] Sundgren 2007, s. 217.
[43] Sundgren 2007, s. 186.
[44] I skrifterna *Humanistiskt manifest* respektive *Humanismen* från 1919 framförde Carl Lindhagen och Ivan Oljelund en kritik mot samhället som ”andligen ’cementerat’” vilket innebar att det ”andligen” måste omstörtas. Det diskuteras i Sundgren 2007, s. 182ff.
[45] Se exempelvis Sundgren 2007, kapitlet ”Klasskampsbildning” i sin helhet.

> som hindrar revolutionen. Om världen är eländig, om det råder svält och krig, så vilar ansvaret ytterst på arbetarna själva.[46]

I vänstersocialistisk press

Som vi minns från bakgrundskapitlet om revolutionsbegreppets idéhistoria lade Rosa Luxemburg stor vikt vid massornas betydelse och uppfattade dem som förmögna att genomföra den socialistiska revolutionen. Luxemburgs perspektiv inspirerade både vänstersocialister och ungsocialister och syndikalister, men det var framförallt de förra som, vid sidan av att åkalla Lenin och bolsjevikernas utsagor om revolutionen, både implicit och uttryckligen hänvisade till Luxemburgs teorier om revolutionens möjlighet. 1917 gav det vänstersocialistiska förlaget *Fram* ut Luxemburgs *Massaktion och revolution* i en starkt bearbetad utgåva. Luxemburg hade författat skriften mot bakgrund av 1905 års ryska revolution, och nu gav alltså *Fram* ut den i en utgåva översatt och fritt tolkad av Ture Nerman. I skriften uppehöll sig Luxemburg/Nerman vid den revolutionära periodens specifika betingelser. Med avseende på massornas förmåga till revolutionär handling menade de att perioden kännetecknades på följande vis.

> Endast i en revolutionär periods stormluft förmår nämligen varje partiell liten konflikt mellan kapital och arbete växa ut till en allmän explosion. Och omvänt, endast i revolutionsperioder, då klassamhällets sociala grundvalar och murar är undergrävda och i ständig glidning, förmår proletariatets politiska klassaktion på få timmar rycka med sig hela dittills oberörda lager av arbetarklassen ur deras orörlighet […][47]

I den förtätade och turbulenta politiska situation som den revolutionära perioden innebär, tycks författarna mena att det öppnas upp ett rum för revolutionär handling. I citatet ser vi att de inte menar att massan, eller det ”dittills oberörda lager av arbetarklassen” tar eget initiativ till handling utan att den rycks med av det organiserade proletariatet. Medan Luxemburg syftade på 1905 års revolution är det sannolikt att Nerman hade oktoberrevolutionen i åtanke. Som vi minns menade Håkan Arvidsson att Luxemburgs revolutionsbegrepp var riktat mot ett kapitalistiskt utvecklat samhälle, exempelvis det tyska där landets arbetarklass var betydande både vad gäller storlek och mognad. Den revolutionära perioden som Luxemburg förstår den och som den här presenteras i vänstersocialistisk text och

---

[46] Sundgren 2007, s. 213.

[47] Rosa Luxemburg, *Massaktion och revolution*, bearbetning för svenskan av Ture Nerman, 1917, s. 7.

kontext, är således ett unikt tillfälle förbehållet endast vissa samhällen under specifika tider. Att, som Nerman troligen gör, läsa in 1917 års ryska förhållanden i ovan beskrivning innebär dock en förskjutning i hur den revolutionära perioden uppfattades. Rysslands ekonomiska och samhällspolitiska situation betraktades unisont av de svenska socialisterna som skilda från förhållandena i Tyskland eller andra industriellt utvecklade central- och västeuropeiska länder med en stark och organiserad arbetarklass. Att då, som Nerman, betona massans förmåga att snabbt ta ansvar för och stödja en revolution initierad av det organiserade proletariatet innebär att ge den socialistiska politiska revolutionen en delvis annan betydelse än den ursprungliga. Jag tolkar det som att den revolutionära perioden i Nermans mening beskrivs som mer avskild från tiden och utvecklingen i övrigt, vilket får till följd att situationen själv framställs som legitimerande och uppmanande till handling.

Den finske kommunisten Kuusinens tolkningar av oktoberrevolutionen och framförallt av revolutionen och inbördeskriget i Finland har diskuterats i tidigare kapitel. Hans omfångsrika artikel ”Frågan om staten i finska revolutionen” undersöktes i kapitlet *Framsteg och revolution* för att förstå vilken roll föreställningar om historiens lagar spelade för hur han uppfattade det senaste årets revolutionära händelser. I det här kapitlet återvänder jag till texten för att titta närmare på hur han framställde revolutionären och massan. Som vi minns menade Kuusinen att den finska arbetarklassen utan att ha varit medveten om det hade handlat i enlighet med historiens lagar. Det socialdemokratiska partiet hade proklamerat att det kämpade för demokratin, medan det i själva verket tog del i en ”sann revolutionär kamp”.

> Man talade nog om revolution och i verkligheten tog man del i en sann revolutionär kamp, men med slutna ögon, utan att vara medveten om denna sociala revolutions innebörd. Man talade nämligen i samma andetag om demokrati. Om en demokrati, som ovillkorligen innebar, att en väpnad social revolution måste *undvikas*! Således höjdes revolutionens fana egentligen – för *att undvika revolutionen!*[48]

Kuusinens resonemang reflekterar ett sätt att förstå revolutionen som blev allt vanligare hos de svenska vänstersocialisterna efter oktoberrevolutionen, det vill säga revolutionen som en oundviklig kamp – som både en dramatisk revolutionär situation i vilken förhållandena mellan de stridande parterna

—
[48] Kuusinen, ”Frågan om staten i finska revolutionen”, *Zimmerwald*, 1918: 1, s. 47.

har fördjupats – och som underordnad historiens lagar. Hos Kuusinen uttrycks det dessutom i sin mest tillspetsade form i och med att arbetarklassen beskrivs agera av instinkt i enlighet med de historiska lagarna, trots att den organiserade socialdemokratin upplever sig föra en annan kamp. ”Vi fattade icke, att jämväl arbetarna, när revolutionen utbröt, *med våld vräkte demokratin åt sidan*, strök den som en värdelös och hindrande punkt bort från sitt program.”[49]

Arbetarna framställs som revolutionens subjekt, som den kategori som agerar enligt historiens lagar även när dess representanter (socialdemokratin) proklamerar en annan kamp. Förhållandet, menade Kuusinen, var inte unikt för det finska inbördeskriget; snarare var det så att historien uppvisade många exempel på hur revolutioner genomfördes i enlighet med historiens lagar men under ”oklara lösenord”. ”Oftast har de revolutionära lösenorden funnit sin uppkomst ur rena tillfälligheter, eller bestått av ytliga, kortsynta politiska slagord, till vilka ofta råkat foga sig besynnerliga uttryck för en förvriden symbolik.”[50] Ett tydligt exempel på denna tendens menar han vara det tyska bondeupproret 1525, under vilket de kämpande trodde sig strida om teologiska frågor när de i själva verket förde en kamp om ekonomiska fördelar.[51] Trots att Kuusinens revolutionsuppfattning var teleologisk och deterministisk, var den också tidstypisk i hur den betonade den revolutionära entusiasmen och insikten om de objektiva förhållandenas betydelse för revolutionens resultat. I Finland blev det, menade han, tydligt hur arbetarnas hänförelse för revolutionens sak grumlades av att det socialdemokratiska partiet framhöll att striden gällde demokratin och inte socialismen.

> Kampens kraft berodde helt och hållet på arbetarna, på deras hänförelse, energi och djärvhet samt för deras förtroende för den revolutionära ledningen. Men de demokratiska formlerna snarare nedslog än höjde arbetarnas hänförelse […] Klassdiktaturens och socialismens klara signaler hade på ett alldeles annat sätt kunnat elda arbetarna. Då hade de kunnat säga, att striden verkligen förde det *framåt*, rakt mot förverkligandet av historiens största ideal.[52]

—

[49] Kuusinen, ”Frågan om staten i finska revolutionen”, *Zimmerwald*, 1918: 1, s. 47.
[50] Kuusinen, ”Frågan om staten i finska revolutionen”, *Zimmerwald*, 1918: 1, s. 47.
[51] Kuusinen, ”Frågan om staten i finska revolutionen”, *Zimmerwald*, 1918: 1, s. 47; Nationalencyklopedin, bondeuppror.
http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/bondeuppror (hämtad 2017-09-09)
[52] Kuusinen, ”Frågan om staten i finska revolutionen”, *Zimmerwald*, 1918: 1, s. 49.

Massans betydelse inskränktes dock inte endast till själva revolutionstillfället. I takt med att det stod klart att bolsjevikerna behövde försvara sin revolution med våld och revolutionerna i Tyskland och Finland stötte på ett omfattande motstånd, blev det angeläget för vänstersocialister att framhäva massans betydelse under den övergångsperiod, eller förlängning av revolutionen, som de menade föregick det socialistiska samhällets infriande. På detta sätt kan man säga att det kampbetonade revolutionsbegrepp som vänstersocialisterna använde sig av efter oktoberrevolutionen blev utdraget i tid. I relation till Kosellecks hypoteser om det moderna revolutionsbegreppets innebörder kan förändringen förstås som en del av begreppets tendens att omfatta allt mer tid, tydligast uttryckt genom begreppet permanent revolution.[53]

1919 publicerade *Zimmerwald* en artikel av den nederländske marxisten och rådssocialisten Anton Pannekoek, som liksom Kuusinens text ställde upp bolsjevism och demokrati som varandras motpoler och förordade proletariatets diktatur som en mer verklig demokrati än den förment borgerliga demokratin. Artikeln gav uttryck för detta kampbetonade revolutionsbegrepp som diskuterats ovan, för vilket revolutionen betraktades som en våldsam omvälvning som samtidigt inordnades i en teleologisk historiesyn som definierade den som oundviklig. Även efter den faktiska politiska revolutionen, det vill säga under den övergångsperiod (proletariatets diktatur) som måste föregå det socialistiska samhället, skulle massan utgöra den styrande klassen medan bourgeoisien skulle fråntagas inflytande.[54]

Pannekoek framhöll således att det var massan, eller ”massans intresse” som måste regera efter revolutionen, och framställde samtiden som en tillspetsad kamp mellan ”den revolutionära och den borgerliga riktningen”. Texten riktade sig mot den socialdemokratiska och reformistiska hållningen vilken kritiserade bolsjevismen för att vara odemokratisk. Den kan också uppfattas som en kritik av Lindhagens och Oljelunds humanistiska markering av individens betydelse för revolutionens förverkligande. Den reformistiska och borgerliga synen på folket som en klassöverskridande gemenskap för demokratin att baseras på avfärdade Pannekoek som en omöjlig och vilseledande illusion. ”Vad betyder, vad menas med demokratin? Folkets regering. Folket skall regera självt, icke regeras av andra. Det skall självt

—

[53] Koselleck 2004a, s. 102f. För en ingående undersökning av teorin om permanent revolution, se Löwy, *The politics of combined and unevendevelopment. The theory of permanent revolution*, 1981.

[54] Artikeln var hämtad ur *Arbeiterpolitik*, och presenterades som en ”utmärkt orientterande artikel av den världsberömde socialistiske teoretikern Anton Pannekoek, ”Bolsjevism och demokrati”, *Zimmerwald*, 1919: 1, s. 48.

sköta sina angelägenheter, efter egen vilja.”[55] Folket menade han var splittrat i klasser där arbetare och ”utnyttjare” inte hade mycket gemensamt och omöjligen kunde ha en gemensam vilja. Mot denna definition ställde han istället identifikationen mellan massa och folk, där det förra begreppet avsåg den arbetande massan som också menades utgöra en nations majoritet.

> När *vi* talar om folket, menar vi folkets massa i motsättning till den besittande minoriteten. Detta folk, det fattiga, arbetande folket, proletärklassen, skall regera sig självt. Proletariatet utgör massan, majoriteten; dess intresse bör alltså behärska allt som sker i samhället.[56]

Att framställa proletariatets diktatur som en nödvändig följd av en politisk revolution vilken i enlighet med historiens lagar söker infria det socialistiska samhället innebär, för att tala med Koselleck, att använda sig av ett revolutionsbegrepp som på många sätt antagit inbördeskrigets logik. Den legitima revolutionen framställs som avhängig sin motsats, reaktion eller kontrarevolution. Som vi minns menade Koselleck att det skedde en omkastning av begreppen revolution och inbördeskrig under den moderna perioden som innebar att revolution till formen liknande tidigare perioders inbördeskrig samtidigt som den erhöll den legitimitet som tidigare varit förbehållen upprätthållandet av ordningen.[57] När bolsjeviker och vänstersocialister alltmer anammade detta sätt att förstå och legitimera revolutionen och den revolutionära perioden reflekterar det en strategi som så att säga redan fanns inskriven i det moderna revolutionsbegreppet.

Pannekoeks artikel ovan utgör ett av många exempel på ett sätt att tillskriva revolutionen och den efterföljande perioden proletariatets diktatur likheter med inbördeskriget. I artikeln ”Spartacus’ program”, som skrevs av Zeth Höglund, legitimerades nödvändigheten av proletariatets diktatur på liknande sätt. Höglunds artikel reflekterar den vänstersocialistiska uppfattningen att de, till skillnad från socialdemokrater och reformister, förstod vad samtidens revolutionära situation krävde och dessutom insåg vilken förmåga till handling som massan besatt. Texten uttrycker identifikation med spartakisterna som till skillnad från Tysklands socialdemokrater insåg proletariatets potential och därför handlade och entusiasmerade för den sociala revolutionen i enlighet med denna övertygelse.

—

[55] Pannekoek, ”Bolsjevism och demokrati”, *Zimmerwald*, 1919: 1, s. 48.
[56] Pannekoek, ”Bolsjevism och demokrati”, *Zimmerwald*, 1919: 1, s. 48.
[57] Koselleck 2004a, s. 106f.

> Den [spartakismen] föreföll aldrig till den bekväma pessimism, som kännetecknade de oavhängiga över de ”tröga tyska massorna”, som sades vara omöjliga att få i rörelse – ett talesätt, som blott var en billig förevändning för deras egen indolens. […] Med en tro, en energi, en entusiasm, som kunde försätta berg, icke blott höll den ut i kampen utan skärpte den, målmedvetet och systematiskt dag för dag, icke ett ögonblick tvivlande på, att revolutionen skulle komma.[58]

Höglund menade således att revolutionära socialister som spartakisterna kunde uppbåda entusiasm kring revolutionen och engagera proletariatet i kampen just eftersom de förstod att massan/proletariatet i enligt med historiens lagar utgjorde revolutionens subjekt. Liksom Kuusinen framhöll Höglund entusiasmens och den revolutionära hänförelsens avgörande betydelse för den socialistiska revolutionens snara infriande. Den tyska revolutionen kom, betonade Höglund, ”inte som en tjuv om natten”, men som en följd av objektiva förhållanden. Massans roll och agitationens betydelse för revolutionen framställer Höglund på följande sätt.

> Så mognade de objektiva förhållandena, så förberedd var den psykologiska dispositionen bland massorna för vad som måste ske. Spartacus agitation hade varit ett viktigt led i skapandet av revolutionens andliga förutsättningar. Men tiden var ännu icke inne för att Spartacus själv skulle stå som segrare. Den första tyska revolutionen blev, liksom den första ryska, blott en framstöt mot kapitalismens utanverk: den politiska författningen. Men det vill mer till än en borgerlig demokrati för att genomföra socialismen. […] Vad inga teorier kunnat lära det tyska proletariatet det har fyra månaders regering av Ebert-Scheidemann övertygat det om. Arbetarrevolutionen är på marsch. Spartacus dag bryter in över Tyskland.[59]

För att den sociala revolutionen skulle kunna segra menade Höglund således att det krävdes både ”objektiva förhållanden” och ”andliga förutsättningar”, och för att massan och proletariatet skulle kunna agera i enlighet med de objektiva, materiella förhållandena behövde de ha den rätta ”psykologiska dispositionen”, de måste vara mogna samtidens krav. Citatet ovan uttrycker en syn på denna mognadsprocess som avhängig både den revolutionära perioden och politisk agitation, vilket väl reflekterar det moderna revolutionsbegreppets innebörd av att både beteckna en händelse som nödvändig eftersom den materialiserar ett steg i en historia vars rikt-

—

[58] Zeth Höglund, ”Spartacus' program”, *Zimmerwald*, 1919: 2, s. 94.
[59] Zeth Höglund, ”Spartacus' program”, *Zimmerwald*, 1919: 2, s. 95.

ning redan är given, och som beroende av revolutionärer. I texten framställs samtiden dessutom som förtätad och exceptionell och på så vis som förmögen att tillhandahålla värdefulla kunskaper och insikter som kan omvandla proletariatet och massan till revolutionärer.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att beskrivningen av samtiden som en revolutionär situation och period som fungerade som läromästare för de grupper av befolkningen som uppfattades behöva revolutioneras/mogna/väckas om den socialistiska revolutionen skulle vara möjlig var en strategi som användes för att frigöra den egna positionen från en alltför strikt stadieteoretisk historiesyn förknippad med Andra internationalens socialdemokrati. Att beskriva samtiden som förtätad och underkastad acceleration innebar således en förhandling om och ett försök till att utöka handlingsutrymmet, samtidigt som det kampbetonade revolutionsbegreppet framstod som lika teleologiskt och knutet till nödvändighet som socialdemokraternas revolutionsuppfattning. När tiden rusade framåt spelade tidigare erfarenheter och gårdagens kunskap om samhällsutvecklingens betingelser mindre roll. Koselleck skulle uttrycka det som att erfarenhetsrummet krympte på bekostnad av förväntningshorisontens expansion.

I ungsocialistisk och syndikalistisk press

Hur framställdes då massans och folkets aktivitet i relation till revolutionen av ungsocialister och syndikalister? Som vi sett tidigare lyfte de ofta fram vikten av handling genom att dels koppla den till en teleologisk och stadieteoretisk förståelse av historien, dels beskriva det revolutionära handlandet som en moralisk plikt mot mänskligheten och som ett intensivare, och därmed sannare, sätt att leva. Positionen kan uppfattas som inspirerad av både upplysningens föreställningar om framåtskridandets nödvändighet och romantikens accentuering av moralens, idealitetens och känslornas betydelse för revolutionens förverkligande.

I texten ”Revolutionen” som publicerades i *Brand* den 21 mars 1917 framställdes perioden som exceptionell. ”Islossningen har börjat. Våren är i annalkande”, menade Folke Härjare som författat texten. Den revolutionära tid som februarirevolutionen utbrutit i beskrevs som det som gjort det möjligt för massorna att handla. ”Som en brand far revolutionen fram i sinnena på Europas folk, manar dem till handling och siar om en gyllene framtid med frihet och välstånd.”[60]

—

[60] Härjare, ”Revolutionen”, *Brand*, 21/3 1917, s. 2.

I likhet med i den vänstersocialistiska pressen framställdes förmågan till handling i ungsocialistisk och syndikalistisk press som avhängig både den revolutionära period som skribenterna uttryckte sig som mitt uppe i och som beroende av den rätta organiseringen av massorna. I texten ”Inför revolutionen”, som har behandlats i tidigare kapitel, beklagade sig Emil Manus över den svenska arbetarklassens passivitet. Samtiden beskrevs med en eskatologisk vokabulär som pekade på möjligheterna till revolutionär handling i en tid påminnande om den yttersta tiden. ”Dagarna äro bräddfulla av viktiga händelser, timmarna krympa samman under tyngden av det stora som sker och händer i världen.”[61] Varför tvekade då Sveriges arbetarklass? ”Vi vilja ju ’göra historia’. Varför passa vi icke tillfället, hugga tag i revolutionsfågelns starka vingar och sparka undan det som binder oss vid det smutsiga och låga?”[62] Manus ger inga svar på sina frågor i texten, men en passage som handlar om vilken form som den revolutionära kampen kan ta avslöjar att han lägger stor vikt vid ekonomisk organisering av arbetarklassen för att göra den mogen och redo för en social revolution.

> Skall våra ekonomiska organisationer vara mogna att tjänstgöra som kamporgan, då vi bryta våra förbindelser med det nuvarande ekonomiska systemet, eller ska vi enbart nödgas kämpa kampen på gatan, i strid med borgarnas mordvapen, och med resultatet att endast en politisk omvälvning blir följden av våra ansträngningar?[63]

Att som Manus sätta uttrycket ”göra historia” inom citationstecken tolkar jag som en medvetenhet om att revolutionen kräver revolutionärer men att dessa måste handla i enlighet med samhällsförhållandena. I citatet ovan ser vi också hur han använder sig av ett revolutionsbegrepp som kännetecknas av både process och händelse; för att den sociala revolutionen ska vara möjlig att genomföra som en plötslig omvälvning måste den vara förberedd inom de socialistiska organisationerna. Har arbetarklassens ekonomiska organisationer inte förberetts för maktövertagandet blir alternativet en revolution på gatorna, i allt påminnande om den borgerliga politiska revolutionen. Det senare alternativet framställs inte som eftersträvansvärt då denna typ av revolution dels beskrivs som svårare att genomföra, dels skulle innebära en politisk revolution utan utsikt att infria den sociala revolutionens mål.

—

[61] Manus, ”Inför revolutionen”, *Brand*, 26/5 1917, s. 2.
[62] Manus, ”Inför revolutionen”, *Brand*, 26/5 1917, s. 2.
[63] Manus, ”Inför revolutionen”, *Brand,* 26/5 1917, s. 2.

I texten ”Världsrevolutionen gäckad?”, författad av Ivan Oljelund, publicerad i *Brand* den 30 juni 1917 och diskuterad i kapitlet *Eskatologi och myt*, läggs ansvaret för den världsomspännande revolutionen på Europas arbetarmassor. Det är endast de som beskrivs kunna sprida februarirevolutionen över världen. Hos Oljelund framställs den politiska revolution som tänks föregå den sociala världsrevolutionen som en aktivistisk förpliktelse, att göra revolution innebär att gripa den revolutionära situation som uppenbarat sig i och med oktoberrevolutionen. Även om texten förmedlar en teleologisk syn på historien, riktningen mot det socialistiska samhället är redan given och vägen dit framställs som lika fastslagen som för Andra internationalens socialdemokrater, uttrycker texten ett visst förhandlingsutrymme som inte bara framstår som gällande den närmaste framtiden.

> Ett stort historiskt ansvar vilar på Centraleuropas proletärmassor: de hålla handen på världsrevolutionens nyckel, men långt ifrån att vrida om och slänga upp revolutionens dörr, låsa de snarare fast den ryska revolutionen. Och vi stå här inför ett fall, till vilket en bestämd ståndpunkt måste intagas. Rysslands proletariat revolterar: det har gjort sin plikt och har följaktligen rätt att sända ut en revolutionsappell ut över världen.[64]

Med kritik riktad mot Tysklands socialdemokrati för dess ”överdrivna organisering” ställer Oljelund upp revolutionärt handlande och alltför strikt organisering som varandras motpoler. ”Revolutionen kan kasärneras [sic] eller strypas i organisationens hårda flätverk. För mycken ordning och organisation tar död på revolutionens eldiga, impulsiva ande.”[65] I Tyskland, hävdar Oljelund,

> finns alltför mycket klara papper, råder alltför järnhård ”ordning”, existerar alltför fasta organisationer, finns för mycket matematiskt förnuft – därför trivs ej revolutionen i Tyskland. Tyskarna ha organiserat ihjäl och kasärnerat revolutionen.[66]

Till skillnad från Kuusinens artikel som den vänstersocialistiska idétidskriften *Zimmerwald* publicerade 1918 ger Oljelund uttryck för en mer nyanserad och problematiserande syn på förhållandet mellan massan och den organiserade arbetarrörelsen. Medan Kuusinen – med hänvisning till de finska förhållandena – hävdade att massan, nästan av instinkt, handlade i

—

[64] Oljelund, ”Världsrevolutionen gäckad?”, *Brand*, 30/6 1917, s. 2.
[65] Oljelund, ”Världsrevolutionen gäckad?”, *Brand*, 30/6 1917, s. 2.
[66] Oljelund, ”Världsrevolutionen gäckad?”, *Brand*, 30/6 1917, s. 2.

enlighet med de historiska lagarna, framhöll Oljelund att revolutionens möjlighet förvisso var avhängig massans agerande men att massans aktivitet var bunden till det handlingsutrymme som möjliggjorts – och omöjliggjorts – av den organiserade arbetarrörelsen. För att återkoppla till de ideologiska spänningarna mellan revolution och reform och voluntarism och determinism kan man formulera Oljelunds position som en villkorad voluntarism.

Den ungsocialistiska och syndikalistiska revolutionsuppfattningen påminde om den vänstersocialistiska i bemärkelsen att den hänvisade till ett kamporienterat revolutionsbegrepp som inordnades i en teleologisk historiesyn. Detta innebar att den, i likhet med den vänstersocialistiska synen på revolutionens kännetecken, lyfte fram den revolutionära situationens betydelse och framställde den revolutionära situationen eller perioden som ett skede som möjliggjorde och i vissa fall till och med vidgade handlingsutrymmet. I artikeln ”Förspelet till en ny tid” som publicerades i *Brand* den sjunde juli 1917, använde skribenten ett kampbetonat revolutionsbegrepp som inordnade revolutionen i en ändamålsenlig historiesyn. I Ryssland, menade skribenten, hade ”hungerregeringen” som lett landet under världskriget ”drivit situationen till sin spets”, vilket medfört att ”det ryska folket visste, i motsats till det svenska, att *handling* var det enda som kunde föra till något resultat”.[67]

Texten reflekterar en vanlig, uppgiven syn på folket och massan som trög och passiv, och knyter förhoppningar till att dessa kategorier ska vakna och ta till handling i den tillspetsade politiska situation som den revolutionära perioden innebär.

> [O]ch utan att vara någon till himlen högt skriande optimist kan man väl dock hoppas, att allt det onda som detta fasansfulla krig har fört med sig över världen, skall väcka även de tröga till reflexion över sin egen usla tillvaro och samtidigt tända stridens flamma till liv i deras hjärtan.[68]

Under den revolutionära perioden ges det endast två alternativ, hävdas det agitatoriskt i texten, ”med eller mot i kampen, ett tredje gives inte”.[69] Artikeln är skriven under sommaren 1917 och speglar den politiska händelseutvecklingen och förväntningarna på revolutioner i Europa som fanns hos många av Europas socialister vid den här tiden. I Ryssland hade bolsjevikerna blivit en allt större kraft att räkna med, och även om den här texten

—

[67] A. B., ”Förspelet till en ny tid”, *Brand*, 7/7 1917, s. 4.
[68] B., ”Förspelet till en ny tid”, *Brand*, 7/7 1917, s. 4.
[69] B., ”Förspelet till en ny tid”, *Brand*, 7/7 1917, s. 4.

inte ska förstås som en solidaritetsförklaring till den bolsjevikiska taktiken framgår det att textförfattaren hade tagit intryck av den dikotomiska och kampbetonade revolutionsuppfattning som bolsjevikerna representerade.

I kapitlet *Framsteg och revolution* konstaterades det att ungsocialister och syndikalister tidigt började använda ett revolutionsbegrepp som betonade innebörden av process alltmer. Redan i den initiala receptionen av februarirevolutionen var perspektivet närvarande och det kom alltså att förstärkas allt mer i takt med såväl oktoberrevolutionen som insikten om att den sociala revolution de önskade skulle dröja. Också i de fall där revolutionen framställdes som en omvälvande och plötslig händelse, eller en sådan händelse betraktades som en del av ett mer i tid utdraget revolutionsbegrepp, placerades det revolutionära handlandet i framtiden och inte längre i samtiden. I den redan diskuterade texten ”Inför ett nytt år” som publicerades i *Brand* den femte januari 1918, beskrevs samtidens revolutionärer som förberedda för kamp medan ”slutuppgörelsen” placerades i framtiden. Retoriken var ödesmättad och i den användes idealistiska och känslomässiga argument. Den efterlängtade och anade revolution som texten beskriver har mer gemensamt med eskatologiska skildringar av den yttersta tiden än med en historiematerialistisk determinism, även kritiken av kapitalismens våld uttrycks i en messiansk vokabulär.

> Revolutionen, den röda revolutionen! Massans slutuppgörelse med det skövlande, livsförpästande kapitalet, slavarnas spirande frihetslängtan, revoltens starka ande […] Vi känna dess närhet, vi ana den starkare än någonsin, denna röda revolution, som skall skänka mänskligheten lycka, rättvisa och människovärde; som skall krossa detta skändliga samhälle, byggt på våld, lögn och orättvisa […]Vi ana allt detta – men vi ana också att det ännu är långt borta. Väl stå massor av slavar samlade, trotsiga och kampberedda under socialismens fladdrande fanor. Väl har den lösen, som är den enda möjliga, blivit tydlig och uppenbar för många tusen längtande sinnen. […] Marschen mot framtiden, mot slutuppgörelsens dag, går långsamt. Men den går så mycket säkrare. […][70]

I citatet ovan ser vi hur revolutionen liknas vid ”massans slutuppgörelse med det skövlande, livsförpästande kapitalet”, samtidens massor framställs som förberedda att handla revolutionärt men tiden tycks vilja något annat. Texten bekräftar den diskuterade tendensen att placera revolutionen i framtiden i allt större utsträckning, samtidigt som tiden själv alltså tillmäts allt

—

[70] Lundqvist, ”Inför ett nytt år”, *Brand*, 5/1 1918, s. 1.

större betydelse för revolutionens infriande. Perspektivet kan, menar jag, betraktas som en förskjutning från tendensen att framställa den revolutionära perioden som ett ökat handlingsutrymme till att beskriva hur tiden och historien av egen kraft rör sig framåt mot redan givna mål. Massans kampberedskap framstår på så vis som ett tomt uttryck när rörelsen framåt tillskrivs historien, tiden eller revolutionen själv. Voluntarismen tycks därmed vara fullständigt underordnad historiens determinism.

Samtidigt som man kan skönja förskjutningen som beskrevs ovan i många ungsocialistiska texter, minns vi att åren runt de ryska revolutionerna präglades av en stor osäkerhet om hur förhållandet mellan en historiematerialistisk syn på samhällsutveckling och möjligheten att gripa tag i samtiden och göra revolution uppfattades. Utvecklingen mot en mer idealistisk men också mer processlik och evolutionär uppfattning om revolutionens möjligheter, som placerade den fortfarande förväntade revolutionen i en oviss framtid, var dessutom inte rak. Tvärtom präglades perioden av kontrasterande uppfattningar om revolutionens möjlighet och kvaliteter. I texten ”Inför revolutionen”, som i likhet med den analyserade artikeln ovan publicerades den femte januari 1918, framställdes revolutionen både som nödvändig på grund av tvingande förhållanden i samtiden och som en handling. ”Revolutionen”, menade författaren, ”den sociala är en tvingande nödvändighet”. I texten kritiserades en alltför deterministisk uppfattning om historien som författaren förknippade med Andra internationalens stadieteoretiska historiesyn.

> Visserligen mena de socialdemokratiska bromsarna att en revolution icke kan göras utan gör sig självt. Men dylikt nonsens har ingen resonans när hungern bultar på proletariatets dörrar. Revolutionen göras genom proletariatets egen kraft när tiden är mogen och måttet rågats.[71]

Till skillnad från artikeln ”Inför ett nytt år” framställdes samtiden i denna text som mogen och ”måttet som rågat”. I båda texterna beskrivs tiden som avgörande för möjligheten till revolution, men medan den förra betonar tidens betydelse utifrån ett eskatologiskt perspektiv förankrat i en stadieteoretisk uppfattning om samhällsutvecklingen, framställer den senare tiden som avgörande i bemärkelsen tvingande sociala förhållanden i samtiden som svält och förtryck.

Texten ”Vad en revolution kräver.”, skriven av Ernst J. Lundqvist och publicerad i *Brand* den 16 mars 1918, får representera synen på revolutio-

—

[71] G. M., ”Inför revolutionen”, *Brand*, 5/1 1918, s. 3.

nen som en explosion som obevekligen kommer när massan är mogen. I texten uttrycks uppfattningen om samtiden som en revolutionär situation som skärper motsättningarna mellan klasserna och därmed har förmågan att göra massan medveten om sin roll i den slutgiltiga revolutionen. ”Aldrig har uppdelningen mellan proletärer och bourgeoisi, mellan kapital och arbete varit så märkbar, så stark som nu”, konstaterar Lundqvist exalterat och åkallar därmed det kampbetonade elementet i revolutionsbegreppet som blivit vanligare efter oktoberrevolutionen. Insikten att revolutionens vinningar också måste försvaras får i den här texten som konsekvens att Lundqvist vid sidan av relationen mellan massans mognad och klassmedvetenhet också betonar vikten av att massan tillskansar sig en moralisk överlägsenhet.

> Det är den moraliska överlägsenheten, som ytterst avgör segern och kan säkerställa mänsklighetens lycka. Det är andliga vapen som spela största och slutviktigaste rollen i mänsklighetens stora befrielsekamp. Utan dem som förutsättningar, äro vi absolut dömda till misslyckande, även om för ögonblicket segern, i formen av en grundlig samhällsomvälvning, kan se aldrig så skenbart given ut.[72]

För Lundqvist framstår den sociala revolutionen och upprätthållandet av dess vinningar inte som avhängig massans insikt och kunskap om ekonomiska förhållanden. Istället är det ”den moraliska överlägsenheten” som åkallas. Förskjutningen från praktisk kunskap och insikt om samhällsutvecklingens givna natur till moraliska kvaliteter är ytterligare ett exempel på revolutionsbegreppets förändring mot att avse ett förverkligande i framtiden. Vare sig det betonades att revolutionen innebar ett element av våldsam omvälvning med associationer till politisk revolution och äldre tiders inbördeskrig eller om den till största del liknades vid evolutionens karaktär av process, kom begreppet revolution att omfatta allt större tidsrymder och ”slutuppgörelsen” placeras i en framtid omöjlig att fullständigt bestämma.

I socialdemokratisk press

Massans betydelse för revolutionens möjlighet var inte bara något som diskuterades i tidningar och tidskrifter utgivna av vänstern till vänster om socialdemokratin. Frågan behandlades också i den socialdemokratiska pressen, i synnerhet de första åren som följde på februari- och oktoberrevolutionen. I ett av 1917 års sista nummer publicerade idétidskriften *Tiden* en

—

[72] Lundqvist, ”Vad en revolution kräver”, *Brand*, 16/3 1918, s. 3.

artikel av Paul Olberg med rubriken ”Anarkin och de kontrarevolutionära elementen i Ryssland.” I artikeln, som diskuterade händelseutvecklingen i Ryssland, hävdade Olberg en annorlunda syn på massans förmåga att tolka sin samtid än den Kuusinen framställt. Olberg uppfattade inte massan som den kategori som av instinkt handlade i enlighet med historiens lagar, tvärtom framställde han massornas kortsiktighet och just oförmåga att tolka tiden som ett problem för revolutionens framtida möjligheter.

> Massorna se icke så långt och förmå därför icke att taga i betraktande, om tidsomständigheterna äro mogna för den ena eller andra socialistiska omvälvningen. De ha enbart för ögonen fördelarna för ögonblicket.[73]

Eftersom massorna enbart hade ”fördelarna för ögonblicket” för ögonen var de också mottagliga för bolsjevikernas retorik om att det var möjligt att påskynda utvecklingen och föra den över ”dess objektiva sociala gränser.” Olbergs artikel tar sin utgångspunkt i en starkt stadieteoretisk uppfattning om historien, vilket medför att han inte ger efter för vad han upplever är avsteg från den givna utvecklingens bana. Den sociala revolutionen placeras således i den framtid där den ansågs höra hemma. Den revolution som erkänns revolutionens legitimitet är februarirevolutionen som beskrivs som en ”historiskt borgerlig revolution”, vilket får till följd att han kan hävda att ”revolutionen har att lämna makten i bourgeoisiens händer”.[74] För Olberg kan inte massorna handla revolutionärt under de nuvarande förhållandena utan att störa den sociala och politiska utvecklingen, gruppen behöver således hålla sig passiv i revolutionärt avseende tills förhållandena mognat och de erhållit den rätta upplysningen.

> Till det här anförda vilja vi tillfoga, att de socialistiska partierna måste höja massornas medvetenhet och utdela paroller, som svara mot det rådande historiska läget; däremot får de icke söka förverkliga några utopier.[75]

För Olberg uppfattades inte 1917 som en revolutionär period som öppnade upp handlingsutrymmet för den sociala revolutionens snara infriande i Ryssland, utan som en period då den ryska arbetarrörelsen hade att anpassa

—

[73] Paul Olberg, ”Anarkin och de kontrarevolutionära elementen i Ryssland.”, *Tiden*, 1917: 7-8, s. 206f.
[74] Olberg, ”Anarkin och de kontrarevolutionära elementen i Ryssland.”, *Tiden*, 1917: 7-8, s. 208.
[75] Olberg, ”Anarkin och de kontrarevolutionära elementen i Ryssland.”, *Tiden*, 1917: 7-8, s. 208.

sin strategi efter rådande förhållanden. Det finns likheter mellan hans sätt att placera den sociala revolutionen i framtiden och ungsocialisternas och syndikalisternas alltmer framåtriktade revolutionsbegrepp med karaktär av process. En avgörande skillnad är dock att de senare framställde samtiden och den politiska, borgerliga revolutionen som närmare förbunden med den framtida sociala revolutionen, och på så vis använde sig av ett i tid utdraget revolutionsbegrepp.

Åren som följde på revolutionsåret 1917 publicerades det ett flertal artiklar i *Tiden* som författades av internationellt namnkunniga socialister och som alla behandlade ovanstående problematik. De svenska socialisterna förefaller ha vänt sig till utländsk expertis för att både utreda och legitimera sin kritik av bolsjevismen som kontrarevolutionär rörelse.

I 1918 års tredje nummer återfanns en artikel av Heinrich Weber, som redan diskuterats i tidigare kapitel. Också Weber kritiserade det ryska folkets låga kulturnivå och hävdade att den internationella socialistiska arbetarrörelsens uppgift var att organisera sin kamp i enlighet med de historiska förutsättningarna och inte, likt bolsjevikerna, försöka ”ge uttryck för tillfälliga stämningar hos landets proletariat”.[76] Kritiken mot det ryska misslyckandet riktas ömsom mot bolsjevikerna och ömsom, med en mer förlåtande blick på de förra, mot det av instinkter styrda proletariatet. Bolsjevikerna hade, menade han, missuppfattat den historiska situationen när de trodde sig vara mitt uppe i en revolutionär period, på tröskeln till proletariatets revolution, och de hade satt alltför hög tilltro till proletariatets förmåga att försvara revolutionen.

> Det är orättvist att lägga all skuld för den ryska arméns upplösning på bolsjevikerna. Denna upplösning beror i långt högre grad på den låga kulturnivån hos de krigströtta, analfabetiska, av de elementäraste instinkter behärskade soldatmassorna, vilka inte voro i stånd att inse nödvändigheten av landets och revolutionens försvar mot den yttre fienden och att ersätta den sönderbrutna gamla mekaniska disciplinen hos en revolutionshär.[77]

Weber fråntog således proletariatet all verklig revolutionär agens. Mot de vänster- och ungsocialister som betonade vikten av att affirmera den revolutionära perioden och som menade att nya sanningar om historiens lagar uppenbarade sig i denna – vilka fick massan att tillskansa sig kunskaper och erfarenheter på ett för andra, lugnare perioder, omöjligt sätt – ställde Weber

—
[76] Heinrich Weber, ”Bolsjevikerna och socialdemokratin”, *Tiden*, 1918: 3, s. 113.
[77] Weber, ”Bolsjevikerna och socialdemokratin”, *Tiden*, 1918: 3, s. 109.

sin tolkning av marxismens historiesyn. ”Marxismen har att gentemot de illusioner, som ögonblicket alstrar, förfäkta de läror, som äro grundade i den historiska erfarenheten och dess utvecklingstendenser […].”[78]

Ur ett begreppshistoriskt perspektiv kan man säga att Weber betonade erfarenhetsrummet på bekostnad av förväntningshorisonten. Det revolutionära handlandet behövde anpassas efter den kunskap om historiens utveckling som utlagts av Marx och hans efterföljare och inte, som bolsjevikerna och de svenska vänstersocialisterna kunde hävda, efter en exceptionell samtid som kastat om förhållandena för vad som var möjligt och riktigt. I relation till de ideologiska spänningarna som uttrycktes i revolutionsbegreppet var Webers revolutionsuppfattning grundad i determinism, reform överordnad plötslig revolution och den socialistiska revolutionen universell och inte partikulär som bolsjevikerna tycktes hävda.

Det var uppenbart att de svenska socialdemokraterna hade ett ambivalent förhållande till massorna och deras förmåga och rätt att handla revolutionärt som också komplicerades ytterligare av den revolutionära utvecklingen i Europa som följde på februarirevolutionen. Ytterst grundade sig svårigheterna i hur relationen mellan det som organiserande och fostrande parti och massornas eller folkets spontana handlande skulle förstås. Socialdemokratin liksom den övriga politiska arbetarrörelsen byggde på föreställningen att de utgjorde en förlängning av och på många sätt förkroppsligade arbetarklassen. Därför kunde de oproblematiskt hävda att de uttryckte arbetarklassens intressen. Samtidigt var det uppenbart, och hade egentligen varit det ända sedan arbetarrörelsen började organiseras politiskt, att deras roll var betydligt mer komplicerad. Genom att betona att arbetarklassen, folket eller massan behövde fostras och upplysas, att den inte visste sitt eget bästa och i vissa fall var att betrakta som efterbliven, uppenbarade sig ett brott i identifikationen.

Efter oktoberrevolutionen rörde detta brott inte minst hur ”massornas radikalisering”, det vill säga anammande av revolutionära idéer förknippade med bolsjevismen, eller spontana handlande skulle förstås. *Tiden* publicerade 1918 en artikel av Julius Deutsch med rubriken ”Radikala strömningar”. Texten kan läsas som ett försök att historisera samtidens radikala socialism, och i den riktades kritik mot dem som enligt författaren alltför kategoriskt avfärdade radikaliseringen.

—

[78] Weber, ”Bolsjevikerna och socialdemokratin”, *Tiden*, 1918: 3, s. 113.

> De radikala strömningarna inom arbetarrörelsen äro ju varken nya eller överraskande. Tvärtom! Iakttagelserna och erfarenheterna från 1918 års radikalism sammanfalla i många stycken fullständigt med vad vi känna om liknande strömningar från andra tider.[79]

För Deutsch framstod samtidens radikala strömningar varken som ett brott med socialismens historia eller som den socialistiska kampens urartning. Tvärtom hade den socialistiska arbetarrörelsen alltid utgjorts av både ett moderat, reformistiskt element som satte hög tilltro till erfarenheten och den kunskap som tillskansats under lugnare perioder och av radikala strömningar mottagliga för samtidens turbulens och som därmed var känslomässigt styrda i större utsträckning. De senare var således inte att förakta utan utgjorde med sitt känslomässiga engagemang i kampen många gånger ”de bästa människorna”.

> Vi böra icke och få icke tillsluta våra ögon för det förhållandet, att det ofta äro de bästa och i sitt hjärta mest revolutionära människorna, som under tider av en stark omvälvning, som den vi nu uppleva, närma sig radikalismen. Låt vara att de moderatare äro klokare och ha mera historiskt sinne. Men om så är, ha de enligt min uppfattning först riktigt förpliktelsen att förstå de andras översvällande känslor och om möjligt leda dem så, att de slutligen åter mynna in i den gemensamma kampens bana.[80]

De radikala strömningarna, eller ”underströmmar”, som han ibland uttrycker det, framställs som naiva men tillerkänns sin plats inom socialdemokratin genom att beskrivas som ”växtvärk hos den samlade arbetarrörelsen”. Radikalismen tilldelas således en nödvändig funktion inom arbetarrörelsens kamp. Det finns paralleller mellan hur Deutsch framställer massornas radikala strömningar och hur Olberg menade att massorna bara såg ögonblickets behov, men där den senare beskrev massornas kortsiktiga drivkrafter som ett problem menade Deutsch att de kunde, och borde, införlivas i den socialdemokratiska kampen.

> Ingen, som någonsin diskuterat med ”radikala” – jag bortser nu självfallet från de teoretiskt bestämda ledarna, jag talar om massan – har kunnat komma förbi det faktum, att de radikala antingen icke ser eller icke vill se tingens komplicerade natur. Det finnes tider och just nu leva vi i en sådan, då just en dylik begränsning är en fördel. Stötkraften i varje idé blir så mycket större ju

—

[79] Julius Deutsch, ”Radikala strömningar”, *Tiden*, 1918: 7, s. 321.
[80] Deutsch, ”Radikala strömningar”, *Tiden*,1918: 7, s. 321.

> enklare och klarare den är. I tider av stora omvälvningar, när massorna äro i rörelse, då komma icke subtila försiktiga överväganden utan enkla stora satser att uppfylla världen.[81]

Deutsch resonemang om de radikala massorna följer både en cyklisk och en linjär, framåtblickande logik, som inte motsäger varandra utan som tillsammans utgör den speciella form av temporalitet som genomsyrar revolutionsuppfattningen hos många socialister av olika hemvist vid den här tiden. Tyngdpunkten förefaller dock ligga på en cyklisk syn på historien och på samtiden som en i viss mån återgång till primitivare tider. Logiken, eller historiesynen, är cyklisk i bemärkelsen att arbetarrörelsens historia framställs som repetitiv; motstridigheter menas ha karaktäriserat arbetarrörelsens historia, och dessa har genom historien följt ett visst mönster där de varit mindre skarpa under lugnare perioder och tillspetsats under mer turbulenta förhållanden. Den tillspetsade radikalitet som samtiden uppvisar framställs av Deutsch både som en återgång, som ett uttryck påminnande om ”den ursprungliga kapitalackumulationens tider” och som ett uttryck för samtidens specificitet. Genom världskriget hade proletariatet tvingats att leva under andra förhållanden än vad som annars hade varit fallet. Världskrigets erfarenheter hade inneburit en återgång till ett naivare och mindre insiktsfullt förhållande till den revolutionära kampen hos en stor del av massorna, vilket Deutsch menade inte var att beklaga utan endast att förstå för att kunna leda den primitivare entusiasmen rätt.[82]

För att återvända till synen på massornas roll i den revolutionära kampen kan man sammanfatta det som att Deutsch tillerkände massorna kapaciteten att agera revolutionärt och betraktade de radikala strömningarnas förmåga till revolutionärt handlande som en i grunden positiv kraft som den organiserade socialdemokratin behövde förstå, i viss mån styra och införliva i de egna leden för att verklig förändring skulle kunna komma till stånd under omvälvande perioder. I likhet med så många andra av tidens socialister framställer Deutsch således den revolutionära perioden som en tid av ökade möjligheter och större förväntningshorisont, även om han samtidigt betonar den politiska organiseringens och erfarenhetens betydelse. Med sin diplomatiska hållning tycks han mena att det både krävs känslomässigt engagemang i den revolutionära kampen och erfarenhet, kunskap och eftertänksamhet för att revolutionen ska kunna förverkligas.

—

[81] Deutsch, ”Radikala strömningar”, *Tiden*, 1918: 7, s. 322.
[82] Deutsch, ”Radikala strömningar”, *Tiden*, 1918: 7, s. 322.

Moral och ideal

Texterna som analyserades ovan är exempel på hur revolutionen som handling framställdes i förhållande till kategorier som massan och folket. Utifrån Stefan Jonssons resonemang om relationen mellan massa och folk och dess grund i upplysningen har jag studerat kategoriernas dubbla karaktär i den svenska socialistiska pressens revolutionstexter. Flera av de vänstersocialistiska texterna handlade om att utifrån resonemang om massans och folkets dispositioner göra rum för ett voluntariskt revolutionsbegrepp utan att överge en i grunden djupt deterministiskt revolutionsuppfattning. I detta avsnitt ska vi närmare studera vad som hände när revolutionen flyttades in i de potentiella revolutionära subjekten genom det ökade talet om revolutionens avhängighet av moral och ideal.

Moral och ideal framställs ibland som nödvändiga kvaliteter för revolutionären att förkroppsliga om revolutionen skulle vara lyckosam och dess vinningar bestående. Det var i synnerhet i ungsocialistisk, syndikalistisk och vänstersocialistisk press som betydelsen av moral och ideal accentuerades när revolutionärens inre kvaliteter skulle utläggas. Vad som menades med moraliska kvaliteter och vad idealism innebar i relation till revolutionens möjlighet och infriandet av det socialistiska samhället var en fråga som berörde bildning, fostran och relationen mellan individens och kollektivets betydelse för revolutionen. För socialdemokratiska skribenter var frågan inte särskilt relevant eftersom de menade att den sociala revolutionen skulle genomföras via reformer av det befintliga samhället och inte genom revolution i någon politisk eller omvälvande mening. Det innebar inte, som vi har sett i kapitlets tidigare delar, att socialdemokraterna inte diskuterade folkets moraliska kvaliteter utan att de gjorde det i förhållande till reformer och politisk demokrati.

I ungsocialistisk och syndikalistisk press

I texten ”Revolutionen”, författad av C. J. Björklund och publicerad i *Brand* den 19 oktober 1918, konstateras att ”[a]lla revolutioner och resningar ha mer eller mindre utpräglat haft till ändamål just personens, personlighetens frigörelse”.[83] I texten, som diskuterats i tidigare kapitel, lyftes hållningen fram som anarkistisk. Den sociala revolution som Björklund upplevde sig vara mitt uppe i motiverades inte främst utifrån en stadieteoretisk uppfattning om historien utan dess betydelse mättes i förhållande till det elände

—

[83] Björklund, ”Revolutionen”, *Brand*, 19/10 1918, s. 6.

världskriget och kapitalismen försatt mänskligheten i. Följaktligen definierades revolutionen med avseende på kulturella och humanistiska värden.

> Om man som bakgrund till den sociala revolutionen tar exempelvis det nuvarande kriget och klassamhällets brutalitet i allmänhet, så måste dock var och en säga sig att en proletärrevolution till sitt mål är ett kulturverk, en kulturbragd, ett humanistiskt verk.[84]

Artikeln ”Revolutionär moral” som skrevs av Ragnar Jändel och även publicerades *Brand* i oktober 1918 är ett tydligt exempel på hur det eskatologiska och det idealistiska perspektivet kunde användas tillsammans för att diskutera vilka kvaliteter som kännetecknade en verklig revolutionär och för att formulera revolutionens mål. Jändel kritiserade de socialister som utan grund framställde sig själva som revolutionärer. Troligen var udden riktad mot vänstersocialister och bolsjeviker som, enligt Jändel, trodde att de var revolutionärer för att de bekände sig till ett revolutionärt program.

> Revolutionär – vilket missbrukat ord! Liksom varje medlem i en ”kristlig” förening och varje liten syföreningstant partout vill göra anspråk på att vara ”kristen”, så är det en rätt allmän föreställning att man är en väldig revolutionär så snart man tillhör en förening med ”revolutionärt” program […] och det är man naturligtvis, om man med revolutionär menar att man (med läpparna) *bekänner* sig till ett revolutionärt ideal.[85]

Revolutionär, framhöll Jändel, var inte den som muntligen bekände sig till det revolutionära idealet utan den som var uppfylld av det och därför visade det i handling.

> Men om man i ordet revolutionär lägger in den betydelsen, att man själv skall vara genomträngd av det drömda samhällsidealets moral och dess sätt att se och uppfatta i övrigt, och om det kräves av revolutionären att han skall i handling visa att han är barn av en ny tid – då ha vi alltjämt mycket få revolutionärer i detta land.[86]

För Jändel tycks identifikationen mellan revolutionärens karaktär och revolutionen som den moraliska fullkomningen av mänskligheten vara så stark att revolutionären beskrevs som förkroppsligandet av morgondagens ideal.

—

[84] Björklund, ”Revolutionen”, *Brand*, 19/10 1918, s. 6.
[85] Ragnar Jändel, ”Revolutionär moral”, *Brand*, 26/10 1918, s. 5.
[86] Jändel, ”Revolutionär moral”, *Brand*, 26/10 1918, s. 5.

Mot den intellektuella fostran som han upplevde att andra socialister prioriterade i den revolutionära kampen ville Jändel betona ”själarnas och hjärtanas förvandling”. Argumentationen följer retoriskt både eskatologiska och socialdarwinistiska linjer.

> Men hur stor betydelse man än tillägger denna rent intellektuella fostran får man inte förbise att lika nödvändig, ja jag skulle för min del vilja säga, ännu nödvändigare för skapandet av en ny människoras och därmed ett nytt samhälle, är en etisk fostran, en personligheternas frigörelse från den allmänna moraliska föreställningssfären, en hjärtanas revolution. Ty för att genomföra och vidmakthålla ett nytt samhällstillstånd fordras visserligen klara hjärnor och säker blick, med för att detta samhälle skall bli ett *högre* samhälle än detta och ett *lyckligt* samhälle fordras en själarnas och hjärtanas förvandling.[87]

Enligt den logik som framkommer i artikeln är revolutionärens roll först och främst att fostra massan, och för att det ska vara möjligt krävs det att revolutionären så att säga föregriper och förkroppsligar det ideal som den sociala revolutionen avser att förverkliga. Det revolutionära idealet avsåg ”personligheternas frigörelse”, vilket innebar att den sanne revolutionären framställdes som en stark och självständig individ, obrydd om samtidens ”flockmentalitet” och konservativa normer.

> Den verklige, av sina idéer helt genomträngde revolutionären liknar icke dessa flock- och vanevarelser. Han är icke blott produkten av den tid som är, utan även av den tid som kommer, vilken han i kraft av den hängivna människans själsliga intensitet upplever i sina drömmar.[88]

I Jändels version intar revolutionären en unik position i och med att han eller hon tillskrivs förmågan att överskrida temporala gränser. Jag tolkar hållningen som möjlig genom att den vilar på en teleologisk uppfattning om framtiden som i viss mån redan given. Revolutionären, även om det inte skrivs ut i den här artikeln, förutsätts enligt resonemanget känna till och handla i enlighet med historiens lagar.

Jändels hänvisningar till ”en ny människoras” och framställning av ”den verklige revolutionären” som flockmänniskans motsats och som en människa som går i bräschen för förändring i så hög grad att han eller hon närmast framstår som en anakroni hämtad från framtiden för tankarna till Nietzsches

—
[87] Jändel, ”Revolutionär moral”, *Brand*, 26/10 1918, s. 5.
[88] Jändel, ”Revolutionär moral”, *Brand*, 26/10 1918, s. 5.

idé om övermänniskan som en ny, fullkomnad ras som överskrider mänsklighetens historia.

I artikeln ”När medelklassen gjorde sin revolution. Proletariatets revolution berättigad.” som skrevs av G. H. H:son Holmberg och publicerades i *Brand* i februari 1919, rättfärdigades proletariatets materiellt grundade krav med en idealistisk och eskatologisk vokabulär som påminner om Jändels utläggning. I texten sammanför författaren olika sätt att beskriva och legitimera revolutionen, bland annat markerar han att revolutioner förutsätter mänsklig handling och inte är något som sker per automatik. Och i likhet med Jändel framställer han revolutionären som överskridande temporala gränser.

> Revolutionen har man givit många definitioner. En bland dessa ljuder sålunda: en ofantlig tilldragelse av nya människor. Det är dock människorna som göra revolution. De nya människorna som för hundra år sedan gjorde den stora franska revolutionen var medelklassen […] Den ryska revolutionen är det väldiga dramat av nya människor, av en ny tids människor.[89]

Som citatet ovan visar uttryckte Holmberg en stadieteoretisk syn på historien men använde sig av en idealistiskt och eskatologiskt färgad vokabulär för att entusiasmera läsarna och ge tyngd åt resonemangen. Han hävdade vidare att ”socialismen […] måste vara den egendomslösa massans ideal”, och betonade på så vis idealens betydelse för att engagera proletariatet för revolutionen. Jag betraktar texten som ett exempel på hur ungsocialisternas revolutionsuppfattning vid den här tiden var grundad både i en historiematerialistisk och idealistisk historie- och människosyn. Revolutionen, och därmed revolutionärens åtaganden, följde i enlighet med en uppfattning om historien som på ett sätt redan given, och som grundad i materiella förhållanden. Men revolutionens nödvändighet framställdes parallellt som den nya människans förverkligande, och socialismen som ett ideal förmöget att realisera denna nya människa. Revolutionen och den revolutionära kampen rättfärdigades således också genom hävdandet att endast denna kunde realisera den nya, och implicit, moraliskt högre mänskligheten.

Att framställa revolutionen som en moralisk plikt mot mänskligheten var ett återkommande tema i *Brand* under hela den studerade perioden. I juni 1919 publicerade *Brand* en artikel med rubriken ”Revolutionen”, som beskrevs vara författad av ”en tysk arbetarkvinna”. Texten framstår som en

—

[89] Holmberg, ”När medelklassen gjorde sin revolution. Proletariatets revolution är berättigad.”, *Brand*, 22/2 1919, s. 4.

kommentar till händelseutvecklingen i Tyskland, och jag uppfattar den som en aktualisering av ett perspektiv som var vanligt i det omedelbara kölvattnet av oktoberrevolutionen, det vill säga att framställa den revolutionära kampen i termer av mänsklighetens fullkomnande och räddning. I denna text stod det att läsa att ”[r]evolutionen är icke endast till proletariatets fördel, alla övriga klasser, i vilka mänskligheten sönderfaller, böra ha ett moraliskt intresse av en utveckling i revolutionär riktning”.[90] Utifrån denna argumentation kunde författaren sedan hävda att:

> Varje dag, varje timme, som revolutionen fördröjes, begår den nu levande generationen en förbrytelse mot sina efterkommande. Och därför att revolutionen icke gäller enbart en idé, ett andligt experiment, utan en praktisk livsnödvändighet, bevarande miljoner åt livet, så måste kampen, som leder till revolutionen, föras så att den för till seger![91]

Artikeln står ut mot det vid år 1919 mer vanliga tillvägagångssättet att placera det avgörande revolutionära handlandet i framtiden. Här hävdas det istället att all tid som föregår revolutionens förverkligande är ”en förbrytelse” mot kommande generationer; därmed fungerar artikeln som en uppmaning till kamp i samtiden. Jag uppfattar texten som skriven ur perspektivet att samtiden var en revolutionär situation, vilket påminner om hur revolutionen och samtiden framställdes tidigare, när oktoberrevolutionen just genomförts och revolutionerna i Finland och Tyskland 1918 förbands till den revolutionära situationen.

Kritik mot ett ensidigt fokus på moral och idealitet

I andra texter som *Brand* publicerade åren efter de ryska revolutionerna var det inte först och främst moraliska förmågor eller en idealistiskt färgad tro på att revolutionen kunde fullkomna mänskligheten som betonades. Som vi minns var tidningen vid den här tiden organ för divergerande uppfattningar om hur den sociala revolutionen skulle nås, vilket fick betydelse för hur revolutionären framställdes. I en text från den femte januari 1919 konstaterade författaren att

> Det är arbetarklassens andliga bärkraft det beror på, om det socialistiska världsbefrielseverket skall lyckas eller misslyckas, om mänskligheten skall

—

[90] ”Revolutionen”, *Brand*, 21/6 1919, s. 1.
[91] ”Revolutionen”, *Brand*, 21/6 1919, s. 1.

> träda fram i ljus och sol, eller kastas tillbaka i djupaste mörker, skam och förnedring.[92]

Enligt citatet ovan beror upprätthållandet av den slutgiltiga och världsbefriande sociala revolutionen på revolutionärernas uthållighet. ”Andlig bärkraft” förefaller i det här fallet inte ha mycket att göra med att vara besjälad av revolutionens ideal om den framtida människan, utan handla mer om att upprätthålla revolutionens vinningar, med våld om så behövs.

I texten ”Vad vi behöva” från den 18 januari 1919 positionerade sig Axel Andersson mot de syndikalister och ungsocialister som hävdade viljans och idealens betydelse för den sociala revolutionen. Istället menade han att den avgörande betydelsen var arbetarklassens förmåga att leda produktionen.

> Vi ha lärt att revolutionär vilja och revolutionär proklamationskonst är det som *minst* sätter frukt i ett ordnat socialistiskt samhälle, lärt oss att vad vi *mest* behöva är människor skolade och förmögna att leda produktionen den dag vi ”exproprierna exploatörerna”. Om Ryssland haft dylika förmågor, då skulle bolsjevikrevolutionen blivit vad den åsyftade: den gnista som skulle tänt bålet varå den gamla plutokratiska profitregimen brändes till aska ur vilken socialismens och federalismens samhälle skulle likt en ny Fenix stiga mot höjd och sol.[93]

Ur Axelssons perspektiv var det folkets undermåliga kunskaper i produktionsledning som var anledningen till att oktoberrevolutionen misslyckats med sina ansatser att påbörja den sociala revolutionen. I motsats till Jändel, vilken hävdade betydelsen av vilja och ideal, fokuserar inte den här artikeln det revolutionära utbrottets möjlighet eller hur massan och proletariatets ska förmås att engagera sig i revolutionen, utan vänder istället blicken mot hur revolutionens vinningar ska kunna försvaras och det eftersträvade samhällssystemet därmed upprätthållas. Perspektivet påminner om hur möjligheterna för den sociala revolutionen brukade beskrivas innan revolutionsåret 1917 och den bolsjevikiska revolutionsuppfattningen börjat få inflytande över hur ungsocialisterna och syndikalisterna föreställde sig revolutionen. En avgörande skillnad som antyder att texten är författad senare är att medan Andersson förhöll sig till upprätthållandet av en redan genomförd revolution beskrev den tidigare uppfattningen ofta vad arbetarklassen behövde kunna för att genomföra den sociala revolutionen. Även om de partikulära revolutioner som skedde under perioden som studeras i

—

[92] J. Ernlund, ”Inför ett nytt år”, *Brand*, 5/1 1919, s. 5.
[93] Andersson, ”Vad vi behöva”, *Brand*, 18/1 1919, s. 3.

den här avhandlingen ofta tolkades utifrån redan givna föreställningar om vad som kännetecknade Revolutionen i en allmännare mening, är det som artikeln ovan visar tydligt att periodens revolutioner – och i synnerhet oktoberrevolutionen och dess efterföljd – på ett sätt blev paradigmatiska för hur revolutioner diskuterades och uppfattades.

Revolutionärernas stora kamp – ett kampbetonat revolutionsbegrepp

För en grupp ungsocialister framstod partikamraters och vänstersocialisters hänvisningar till ideal, ”hjärtanas revolutionering” och humanistiska värdens vikt för revolutionen som så problematiska att de behövde bekämpas för att det revolutionära tillfällets möjligheter inte skulle försittas. Denna kategori närmast renodlade ett kampbetonat revolutionsbegrepp som romantiserade revolutionärens förmåga att omkullkasta det nuvarande samhället. I texten ”Våld och humanism”, författad av Algot Rosberg och publicerad av *Brand* i april 1919, propagerades det för ett revolutionärt kampideal som gick i polemik med revolutionsuppfattningen hos det av vänstersocialisten Carl Lindhagen nystartade Humanistiska förbundet. ”Arbetarnas revolutionära anfall mot det nuvarande samhället” framställdes i kliniska och avhumaniserande termer som ”ett operativt ingrepp för att avlägsna ett ont, en kräftskada, som fräter och tär dess kraft och livsduglighet”.[94] Retoriken påminde om tonen i vänster- och ungsocialistiska texter som ställde proletariatets diktatur mot demokrati genom att hävda att den förra i själva verket utgjorde den sanna demokratin. Rosberg sammanfattade det kärnfullt och måhända paradoxalt som att ”våld är icke alltid våld och att ungsocialismen är liktydig med verklig humanism”.[95] I texten sammanförs en kampbetonad revolutionsuppfattning med en som framhäver förberedelsens och organiseringens betydelse, och som dessutom inte drar sig för att romantisera det revolutionära våldet. Det innebar att författaren både kunde hävda att den våldsamma revolutionen var att likna vid ”humanismens vackraste tanke” och framställa revolutionärernas primära uppgift som att förbereda arbetarklassen för revolutionen genom att bygga ut dess revolutionära organisationer. På så vis var det möjligt att förena det kampbetonade revolutionsbegreppet med ett framåtriktat och temporalt utdraget revolutionsbegrepp.

—

[94] Algot Rosberg, ”Våld och humanism”, *Brand*, 26/4 1919, s. 4.
[95] Rosberg, ”Våld och humanism”, *Brand*, 26/4 1919, s. 4.

> Den sanne humanisten, den som hatar våld och vill människornas förbrödring och enande, den främjar alltså bäst sin strävan genom samfällt arbete på utbyggande av arbetarklassens revolutionära organisationer. Därigenom framflyttas tidpunkten då den avgörande kampen kan stå. Och den bör äga rum snart – mycket snart, ty varje dag våldet, officiellt eller ej, får breda ut sig, vidgas klyftan mellan ”de två nationerna”.[96]

Jag menar att artikeln reflekterar det faktum att revolutionsbegreppet alltmer betecknade socialisternas benägenhet att placera det avgörande steget i en obestämd framtid, vilket fått till följd att begreppet i många avseenden hade antagit definitionen av utveckling och evolution. Även när det revolutionära våldet rättfärdigades och till och med förespråkades förenades det, som den här artikeln visar, många gånger med ett processartat revolutionsbegrepp.

Väckelse och fostran

Avsnitten ovan har visat hur revolutionärens roll under den studerade perioden förändrats från att betrakta samtiden som en revolutionär situation och arbeta för en revolution i den omedelbara framtiden till att alltmer syfta till att förbereda, fostra och väcka massan och folket för att dessa kategorier skulle vara förmögna att genomföra och upprätthålla revolutionens vinningar. Det fostrande perspektivet byggde i många fall på föreställningen att grupperna var bristfälliga i olika avseenden. Det kunde gälla deras andliga, moraliska och intellektuella förmågor såväl som organisatorisk kunskap eller kunskap om hur samhället skulle förvaltas efter den sociala revolutionen, ett mer tekniskt och praktiskt vetande således. I det följande avser jag att diskutera hur denna fostrande ambition ska förstås i relation till revolutionsbegreppets innehållsliga förskjutningar och vad den tidigare forskningen har att säga om perioden. Flera av texterna som undersöks i det här avsnittet använder en eskatologisk och apokalyptisk vokabulär, vilket förbinder avsnittet med kapitlet *Eskatologi och myt*. I det här avsnittet är det ungsocialistisk, syndikalistisk och socialdemokratisk retorik som fokuseras. Den vänstersocialistiska pressens hänvisningar till väckelse i förhållande till revolution var så pass genomsyrade av judisk-kristen metaforik att de primärt avhandlades i förhållande till revolutionsbegreppets eskatologiska och mytiska konnotationer.

—

[96] Rosberg, ”Våld och humanism”, *Brand*, 26/4 1919, s. 4.

Väckelse i ungsocialistisk och syndikalistisk press

Ungsocialisterna och syndikalisterna använde ofta ett högtravande och dramatiskt språk när de behandlade revolutionen i olika typer av texter som riktade sig till en publik. Relationen till massan eller de grupper som menades behöva revolutioneras utgjorde inget undantag. I *Brands* artikel ”Proletariatets religion” från sommaren 1917, som undersöktes både tidigare i detta kapitel och i *Framsteg och revolution*, betonades vikten av hänförelse genom att framställa det som att massan vaknade ur sin dvala under den revolutionära situationen. Under revolutionen, menade artikelförfattaren, kom massan och folket till insikt om sin avgörande betydelse i revolutionen och för mänsklighetens räddning. Författaren framställer förhållandet ömsom som att massan väcker sig själv och ömsom som att den blir väckt av revolutionen.”I en revolution visar sig idealismens storhet, andens spänstighet och folkets känslorikedom. Då vaknar folksjälen ur sitt djup och förenar sig i frihetens tecken”.[97] På ett annat ställe heter det, som citerats tidigare i det här kapitlet, att

> Det slumrar revolutionära krafter i massan, som denna icke känner. Men dessa krafter bli väckta därigenom att arbetarna alltid tänka att endast de driva samhället framåt, att det produktiva arbetet allena möjliggör ett mänskligt kulturliv på jorden och att den mänskliga kulturen och civilisationen faller sönder och dör, när den inställer sitt arbete.[98]

I texten framstår det således som att massans eller arbetarklassens väckelse beror på revolutionen och den egna, inneboende kraften och alltså inte i första hand är ett verk av revolutionärers arbete. Perspektivet stämmer väl överens med hur *Brand* förhöll sig till februarirevolutionen och därmed beskrev revolutioner i allmänhet sommaren 1917, det vill säga med ett påfallande teleologiskt och deterministiskt perspektiv som framställde revolutionen som en kraft som obevekligt förde historien framåt mot givna mål.

Förhållandet mellan revolutionärerna och den kategori människor som menades behöva revolutioneras och väckas i någon mening – andligt, intellektuellt eller med avseende på historiens lagar – för att den slutgiltiga revolutionen skulle vara bestående var som vi sett tidigare komplicerat. I artikeln ”Världsrevolutionens process” som *Brand* publicerade i april 1919 framfördes åsikten att revolutionärerna i värsta fall fick tvinga fram soli-

—
[97] ”Proletariatets religion”, *Brand*, 7/7 1917, s. 2.
[98] ”Proletariatets religion”, *Brand*, 7/7 1917, s. 2.

daritet hos arbetarna, eftersom egenskapen ansågs nödvändig för att arbetarna skulle kunna handla och samhället därmed förändras.

> Det hårdaste arbetet ligger i att skapa denna solidaritet, som är absolut nödvändig för arbetarna, för att de skola kunna *handla*. Nöden är en bra drivfjäder. Den giver oss vapen till agitation. Men om icke agitationen är tillräcklig, så får vi göra som de engelska syndikalisterna: tvinga de mest oförståndiga arbetarna till solidaritet genom att spärra ingångarna till värkstäderna.[99]

Citatet avser solidaritet på arbetsplatsen och de ”oförståndiga arbetarna” förefaller vara fackligt oorganiserade arbetare. Det fostrande arbete som revolutionärerna förutsätts utföra handlar således om att utifrån konkreta fackliga sammanhang fostra, ibland med tvång, arbetarna till bättre vetande. Texten reflekterar uppfattningen att revolutionens möjlighet är fullständigt avhängig arbetarklassens handlande, samtidigt som revolutionärerna framställs som den kategori som bättre kan avgöra vad som behöver göras och som därmed besitter förmågan och rätten att i extrema fall tvinga fram upplysning bland arbetarna. Artikelns titel – ”Världsrevolutionens process” – berättar om vilken typ av revolution det är som författaren föreställer sig att arbetarna måste fostras till. Han beskriver syndikalisternas revolution som konstruktiv och som citatet ovan visar är det verkstäderna och arbetarklassens arbetsplatser som utpekas som platsen för revolutionär fostran till solidaritet. Den världsrevolution som föreställs framstår således som en ekonomisk och social revolution som kontrasteras mot den politiska revolution som både socialdemokrater, vänstersocialister och en del i *Brand* aktiva ungsocialister propagerade för. Revolutionärerna i det här sammanhanget tycks vara de arbetare som är fackligt organiserade i SAC.

År 1919 kännetecknas av en intensifiering och ökad polarisering mellan de fraktioner i *Brand* som beskriver den sanna revolutionen som ekonomisk och social och de som menar att den också måste vara politisk. De olika sätten att föreställa sig den eftersträvansvärda revolutionen på får också till följd att både revolutionärerna, platsen där revolutionen ska göras och massans väckelse beskrivs olika.

I artikeln ”Vad mena vi med social revolution?”, som framställdes som en ungsocialistisk deklaration av den sociala revolutionen, beskrevs revolutionen och revolutionärens roll på ett sätt som påminde om den syndikalistiska versionen ovan. Revolutionen som omnämns är i första hand en ekonomisk revolution som författaren kontrasterar mot den politiska revo-

—

99 C. G. A., “Världsrevolutionens process”, *Brand*, 12/4 1919, s. 4.

lutionen. Skillnaden är att den framställs som organiserad ”enligt den fria kommunismens principer”, vilket antyder att vänstersocialisternas och bolsjevikernas anammande av begreppet kommunism influerat till en kamp om dess definition. Som konstaterats i tidigare kapitel placerade artikelförfattaren den sociala revolutionen i framtiden och kunde därför hävda att massornas uppvaknande och fostran var avhängig ungsocialisternas praktiska förberedelser i samtiden och på hur de lyfte fram idealens betydelse för den revolutionära entusiasmen. Denna förberedelse innebar att organisera utomparlamentariska aktioner av olika slag vilka syftade till att ”egga och driva arbetarklassen till strid”.[100] I texten hävdas det också att den sociala revolutionen förutsätter ett ”intelligent organiserat proletariat”; tillsammans med tanken att arbetarklassens direkta aktioner ska ”egga” arbetarklassen är det rimligt att anta att den intelligens som åsyftas är insikter om samhällets maktförhållanden och hur de kan bekämpas i första hand. I jämförelse med de artiklar som tidningen publicerade som hävdade att revolutionens mål var mänsklighetens fullkomning och som menade att det var nödvändighet att revolutionärerna var uppfyllda av revolutionens ideal, framstår dessa två texter som förankrade i materiella förhållanden.

Väckelse i socialdemokratisk press

Tanken att arbetarklassen eller massan behövde fostras och väckas var inte förbehållen ungsocialister och syndikalister utan var en föreställning som präglade hela arbetarrörelsen. I socialdemokratiska texter kunde behovet av fostran kopplas till den sociala revolutionens möjlighet och till socialiseringstanken, arbetarna behövde upplysas om socialismen för att verklig förändring skulle vara möjlig. Men de behövde också erhålla praktisk kunskap för att kunna styra landet, vare sig det gällde mötesteknik eller kunskap nödvändig för ansvaret för en fabriks produktion. Därför tillkom det världens socialister att tillgodose arbetarna med upplysning och organisera de kategorier som fortfarande var okunniga.

I artikeln ”Den stora socialiseringsmotionen” som publicerades i *Tiden* 1917 kritiserade Gustav Möller en socialiseringsmotion som vänstersocialisterna just lagt fram i riksdagen genom att hävda att den var verklighetsfrånvänd. Innan staten kunde ta över produktionen i någon storskalig bemärkelse behövde okunniga arbetare som stod utanför arbetarrörelsen fostras och organiseras.

—
[100] ”Vad mena vi med social revolution?”, *Brand*, 14/6 1919, s. 1.

> Ty så länge okunnigheten om socialismens tankeinnehåll är så allmän och så stora skaror av underklassen stå utanför de socialdemokratiska organisationerna, kan i afll [sic] ingenting nämnvärt uträttas i socialiseringsavseende. Vägen till socialismen går först och främst genom starka, orubbliga organisationer. Det är en lika levande sanning i dag som då den först uttalades.[101]

Mot vänstersocialisternas förslag som byggde på föreställningen att det var viktigt att gripa den revolutionära situationen och försöka genomdriva ekonomiska och sociala förändringar på parlamentariskt vis, nu när den europeiska samtidspolitiken genomgick omvälvande förändringar, ställde Möller således behovet av att skynda långsamt även på detta område.

Möllers texter i *Tiden* 1917 och 1918 genomsyrades av en ambivalent bild av folket och massan. Han hävdade, som vi har sett i tidigare kapitel, att vägen mot ökat socialdemokratiskt inflytande närmast föreföll vara oundviklig, och pekade på valstatistik och den revolutionära utvecklingen i Europa för att bevisa detta. Mot denna teleologiska historieuppfattning kan hans många gånger pessimistiska syn på proletariatet, lantarbetare och den oorganiserade arbetarklassen ställas. I texten ”Studier i valstatistiken” från 1918 samsas båda dessa uppfattningar. Å ena sidan, menar han, visar de senaste årens valstatistik att de egendomslösa och utsugna klasserna blir allt mer socialistiskt orienterade, å andra sidan är han snabb med att framställa underklassen som efterbliven och okunnig. Att inte fler erhållit insikt om socialismen förklarar han med att de låtit sig duperas av de borgerliga partierna genom sin efterblivenhet. Värst ställt tycks det vara med jordbruksarbetarna. Det var deras röstmönster som upprätthöll ”det borgerliga väldet”, därför var socialdemokratins närmaste uppgift att ”söka lösa underklassens efterblivna element ur den borgerliga politikens famn”.[102]

Eftersom Möller på reformistiskt vis förespråkade att socialdemokratins politiska kamp skulle föras parlamentariskt skilde sig det sätt han föreställde sig att den sociala revolutionen var avhängig arbetarklassen från den övriga vänsterns. Medan vänster- och ungsocialister kunde hävda att det var folket och massan som hade förmågan att genomföra en politisk, kuppartad revolution som syftade till den sociala revolutionen och syndikalister kunde mena att den sociala revolutionen skulle påbörjas genom direkt aktion och facklig kamp, menade således Möller att arbetarklassen ytterst var ansvarig för revolutionens förverkligande genom hur de valde att lägga sin röst i val.

—

[101] Möller, ”Den stora socialiseringsmotionen”, *Tiden* 1917: 2, s. 58.
[102] Möller, ”Studier i valstatistiken”, *Tiden* 1918: 5, s. 197.

Bekymret över massans efterblivenhet och låga kulturnivå diskuterades inte bara i relation till arbetarklassens valdeltagande och röststatistik. Frågan berördes även när *Tidens* skribenter försökte förstå hur det kom sig att vänstersocialisterna kunde attrahera medlemmar eller varför delar av arbetarklassen engagerade sig i en intervention i det finska inbördeskriget exempelvis. Mot bakgrund av dessa två frågor funderade Sven Backlund över politikens väsen och den politiska debattens förhållande till landets allmänna kulturnivå i artikeln ”Lögnen i det politiska livet”. Med en retorik som påminde om ung- och vänstersocialisternas hävdade han att ”massorna måste sättas i rörelse” och implicerade därmed att de för närvarande var orörliga. Hur massorna skulle bemötas på bästa sätt berodde på en rad faktorer, däribland deras kulturnivå. Klart var att de svenska förhållandena skilde sig från de ryska.

> Ingen människa kan sättas i aktion utanför sin egen erfarenhetskrets, sitt dagliga föreställningsliv. Varje politisk agitation antar därför med nödvändighet de former, som svara mot den genomsnittliga kulturnivån hos de massor, som skola sättas i rörelse. Vilket icke hindrar att aktionen kan ha en syftning och ett resultat, som ligger långt ovanför de agerande massornas medvetande.[103]

Citatet visar på ytterligare en likhet med vänster- och ungsocialstisk retorik, föreställningen att arbetarrörelsen representerar intressen hos arbetarklassen som den kanske inte själv är medveten om att den äger. Socialdemokratins, i det här fallet, uppgift är således att upplysa den grupp den representerar om vilka som är dess egentliga intressen och inte endast organisera för och förmedla redan uttalade intressen. Backlunds argumentation vilar på en deterministisk historie- och revolutionssyn som framhåller de partikulära, nationella förhållandenas betydelse för revolutionens villkor och konkreta manifestation.

Att socialdemokratins stora uppgift inte endast låg i att organisera arbetarklassen för att få den att komma till insikt om samhällsförhållandena och sin roll i kampen för ett socialistiskt samhälle framgår av de texter som behandlade fostran och upplysning. Kanske ligger det i argumentationens logik att de kategorier som pekas ut som i behov av fostran och upplysning framställs som bristfälliga i olika bemärkelser. Ur ett begreppshistoriskt perspektiv är det intressant att studera hur denna brist påtalas och vilken betydelse den får för hur den egna politiken legitimeras. I artikeln ”Folk-

—

[103] Backlund, ”Lögnen i det politiska livet.”, *Tiden* 1918: 3, s. 103.

bildningens betydelse i vår strid för samhällsomdaning", som författades av Ernst J. Lundqvist och publicerades i *Tiden* 1918, behandlades det skriande behovet av folkuppfostran genom att folkets och massans otaliga brister lyftes fram och framställdes som ett hinder för det socialistiska samhällets infriande. Liksom Backlund och i viss mån Möller menade Lundqvist att den största bristen stod att finna hos "de mindre priviligierade kretsarna". Argumentationen påminde om den ung- och vänstersocialistiska retoriken som betonade att revolutionärens roll var att arbeta för folkets och massans andliga och kulturella fostran.

> Det behövs sannerligen folkuppfostran. Det behövs skapande av en bärkraftig basis för verkligt tänkande och reflekterande; för framskapande av en djup och sann andlig utveckling hos individerna. Det behövs en de mänskliga sinnenas grundliga skolning, som slipar bort tomheten, som tvingar tillbaka slöheten, som väcker intresse, längtan och lust för själslig förädling och fördjupning. Det behövs en grundlig förfining av det individuella själs- och tankelivet.[104]

Genom att vända blicken mot vad som krävdes av massan pekade Lundqvist även ut moraliska och intellektuella tillkortakommanden hos gruppen. Massans dispositioner framställdes som en följd av materiella och sociala förhållanden i historien, på så vis kunde gruppens inre kvaliteter både beskrivas som en reflektion av yttre förhållanden och gruppen därmed förklaras vara passiv, och som upprörande bristfällig.

> Sociala missförhållanden, individuella utslag av slöhet och motvilja, genom tiderna av andlig förslappning nedärvd oförmåga hos stora delar av folket att uppfatta och tillgodogöra sig uppfostran, ett blint oförstående från stora lager av mänskligheten, en sinnenas förflackning och förråing, som så småningom blivit en vana – det är bara de mest iögonfallande hindren som resa sig då det gäller folkuppfostran. Det vill jättekrafter och jätteansatser till att bryta dessa hinder.[105]

Artikeln riktar sig inte, som man först kan tro, mot radikaliseringen av samtidens arbetarrörelse och de grupper som stödde bolsjevikernas kamp och hävdade att den socialistiska revolutionen omöjligen kunde genomföras utan våld. Istället är det folkets kortsiktiga, egoistiska och av vinstbegär

—

[104] Lundqvist, "Folkbildningens betydelse i vår strid för samhällsomdaning", *Tiden*, 1918: 8, s. 372.

[105] Lundqvist, "Folkbildningens betydelse i vår strid för samhällsomdaning", *Tiden*, 1918: 8, s. 372.

genomsyrade tänkande överlag som angrips av Lundqvist.[106] Socialdemokratins folkbildande uppgift framställs i eskatologiska termer och påminner därmed om hur vänster- och ungsocialister kunde beskriva vikten av arbetarklassens andliga, moraliska och intellektuella fostran för att den sociala revolutionen skulle kunna förverkligas.

> Andlig utveckling är just vad vi nu mera än någonsin behöva; som kan och skall rädda världen och mänskligheten ur den farans och förnedringens natt vi råkat in i; ur den farliga, stinkande återvändsgränd samhällsutvecklingen förirrat sig i.[107]

Det är intressant att notera att även om Lundqvist inte talar om revolutionen eller revolutionärens roll använder han ett språk som på många sätt påminner om hur den radikalare vänstern kunde framställa dessa två begrepp. Liksom den argumenterar han utifrån en syn på samhällsutvecklingen som en process, och när vänster- och ungsocialister kunde placera den slutgiltiga sociala revolutionen i en avlägsen framtid och hävda att revolutionärens huvudsakliga uppgift var att väcka, fostra och upplysa arbetarklassen, menade Lundqvist att det var på folkbildningen det berodde om det skulle kunna ske en omdaning av samhället. Givet karaktären på samtidens folk stod socialdemokratin inför ett jättearbete, menade han, och frigjorde på så vis folkbildningen från alla förhoppningar om någon närstående förändring.

> Det måste agiteras och fostras fram en mänsklighet, som inte bara äter och svär över en vrång och skenbart meningslös tillvaro, utan skakar av sig den förlamande intighetskänslan och allvarligt lär sig tänka och söka orsakerna till denna livets skevhet och därmed också förskaffar sig vilja, kraft och förutsättningar att bekämpa den och skapa värdigare, bättre förhållanden. Kort sagt: Vi behöva m ä n n i s k o r. Och dem kan folkbildningsarbetet säkerställa.[108]

Att Lundqvist inte polemiserar mot andra svenska socialistiska rörelser ges en naturlig förklaring i att hans organisatoriska hemvist tycks vara oviss. I min undersökning finns Lundqvist representerad som skribent både i

—

[106] Lundqvist, ”Folkbildningens betydelse i vår strid för samhällsomdaning”, *Tiden*, 1918: 8, s. 372.
[107] Lundqvist, ”Folkbildningens betydelse i vår strid för samhällsomdaning”, *Tiden*, 1918: 8, s. 373.
[108] Lundqvist, ”Folkbildningens betydelse i vår strid för samhällsomdaning”, *Tiden*, 1918: 8, s. 373.

socialdemokratiska *Tiden* och i ungsocialistiska *Brand* från samma period, 1918. Även om det inte var ovanligt att skribenter fick texter publicerade i både ungsocialistiska och vänstersocialistiska organ vid den här måste Lundqvists position bedömas som unik.

Sammanfattning

I det här kapitlet har jag undersökt hur människorna bakom revolutionen, de revolutionära subjekten, har framställts i den socialistiska pressen. Jag har studerat hur revolutionens aktörer framställdes i förhållande till februari- och oktoberrevolutionen och fördjupat analysen kring några centrala teman som omgärdade begrepp som revolutionären, folket och massan.

Kapitlets första del fokuserade på hur revolutionären och liknande kategorier beskrevs i direkt relation till samtidens revolutioner. I förhållande till februarirevolutionen var det endast den socialdemokratiska pressens skribenter som lyfte fram revolutionärens roll medan vänstersocialister, ungsocialister och syndikalister istället betonade hur den omvälvande kraften låg innesluten i revolutionen själv i enlighet med historiens lagar. I receptionen av oktoberrevolutionen var förhållandet det omvända, nu var det i synnerhet vänstersocialistiska skribenter som betonade revolutionärens betydelse för samhällsomvandlingen. I socialdemokratisk press betecknades de som genomfört revolutionen istället initialt som ”fanatiska galningar” och liknande. Analysen har visat på en begreppslig förskjutning i den socialdemokratiska pressen, där revolution och revolutionär i oktoberrevolutionens omedelbara efterföljd fortfarande uppfattades som positivt laddade begrepp men sedan efterhand normativt och negativt kom att likställas med bolsjeviker och vänstersocialister. I den socialdemokratiska pressen uppfattades den verklige revolutionären som reformist.

Skillnaderna mellan hur revolutionären uppfattades i de olika organisationernas press och hur värderingarna var avhängiga tolkningar av de två ryska revolutionerna hänger samman med synen på den politiska revolutionen. Socialdemokraterna välkomnade februarirevolutionen eftersom deras revolutionsuppfattning var präglad av en liberal syn på revolution där revolution var detsamma som politisk revolution. De gjorde en åtskillnad mellan politisk och social revolution medan den övriga pressens revolutionsuppfattning kännetecknades av en sammansmältning av begreppen. Det var även denna separation som gjorde det möjligt för socialdemokraterna att hävda att den verklige revolutionären var reformist då de förband den sociala revolutionen med reformism.

Med utgångspunkt i framförallt Stefan Jonssons resonemang om relationen mellan begreppen folk och massa och Per Sundgrens undersökning av arbetarrörelsens förhållande till bildning har jag analyserat hur kategorierna folk och massa framställdes i förhållande till revolutionen i den socialistiska pressen. Som Sundgren konstaterat utgjorde begreppet massa en del av vänstersocialisternas centrala revolutionsvokabulär. Begreppet behäftades med den dubbla rollen av att både beteckna en omvälvande kraft i egenskap av revolutionärt subjekt och förknippas med underklassens hotfulla närvaro i det politiska rummet. Det senare perspektivet kunde även slå över i en besvikelse över arbetarklassens brister i olika bemärkelser. Revolutionen flyttades in i massans och individernas kroppar och revolutionärens roll var att först fostra, bilda och väcka arbetarklassen innan revolutionen i politisk eller social bemärkelse var möjlig. Argumentationen var visserligen tydligast i förhållande till begreppet massa i vänstersocialistisk press men behovet av att väcka och fostra folket och massan innan revolutionen var möjlig utgjorde också en central del av socialdemokraternas, ungsocialisternas och syndikalisternas revolutionsretorik.

Oktoberrevolutionen innebar en förändring av hur vänstersocialisterna framställde det revolutionära handlandet som berör revolutionsbegreppets temporalitet och förhållandet mellan determinism och voluntarism på en grundläggande nivå. Det har berörts i tidigare kapitel med det är först när talet om revolutionären och revolutionens subjekt analyseras som förhållandet blir tydligt. Kuusinens och Höglunds texter är exempel på hur det var möjligt att framställa revolutionen i deterministiska ordalag samtidigt som revolutionärens avgörande roll och revolutionens grund i voluntarism betonades. Genom att framställa den revolutionära situationen som en period lösgjord från resten av historien blev det möjligt att göra rum för revolutionären och ett voluntaristiskt revolutionsbegrepp.

I ungsocialistisk och syndikalistisk press kopplades revolutionen till individens revolutionering i större utsträckning än i vänstersocialistisk och socialdemokratisk press. Revolutionens möjlighet förbands med individens moral och ideal hos vissa av *Brands* skribenter. Det talades om ”själarnas och hjärtanas” revolutionering men det fanns också en stark kritik mot föreställningen att revolutionären måste vara genomträngd av revolutionens idé. Axel Andersson menade att den avgörande betydelsen inte vara vilja och idealitet utan arbetarklassens förmåga att leda produktionen.

I det föregående kapitlet *Eskatologi och myt* undersöktes hur väckelsemetaforer förbands med den socialistiska revolutionen och hur de användes i relation till ett mytiskt och judisk-kristet språk. Jag konstaterade att det i för-

sta hand var i den vänstersocialistiska pressen som retoriken var framträdande. I detta kapitel har jag studerat talet om väckelse i en mer sekulär bemärkelse, med fokus riktat mot fostran och hur revolutionen beskrevs som möjlig när arbetarklassen bildats och massan upplysts i olika avseenden.

I den ungsocialistiska och syndikalistiska pressen användes retoriken om väckelse för att skapa entusiasm för revolutionen som till följd av samtidens revolutionära nederlag och en stadieteoretisk historiesyn placerats i framtiden. När massan vaknat ur sin slummer skulle revolutionen komma löd resonemanget. I vissa texter beskrevs massans övergång från passiv till aktiv som en följd av revolutionen själv eller den revolutionära situationen, i andra som möjlig genom självaktivitet och i andra, slutligen, genom att upplysningen tvingades fram av redan upplysta revolutionärer.

I den socialdemokratiska pressen talades det vad jag har kunnat se sällan om att kategorier som arbetarklass, folk och massa skulle vakna av sig själva eller till följd av en revolutionär situation. Istället var det behovet av fostran, bildning och upplysning som betonades och som framställdes som de organiserade socialdemokraternas arbete. Eftersom socialdemokraterna likställde den sociala revolutionen med reformism och menade att socialismen endast var möjlig att genomföra genom demokrati, parlamentarism och reformism avsåg talet om att väcka en slumrande arbetarklass något annat än för dem som agiterade för en plötslig, politisk revolution.

7. Den mångtydiga revolutionen – en slutdiskussion

Revolution. Ordet, eller begreppet för att tala med Koselleck, är både enkelt att definiera och svårt att ringa in på ett tillfredsställande vis. I socialistiskt sammanhang intar begreppet en särskilt privilegierad plats, förbundet med både politisk taktik, mål, drömmar och en analys av samtidens förhållande till sin historia och framtid. Begreppet är på samma gång metaforiskt, mytiskt och dubbeltydigt. Det kan syfta på himlakropparnas rörelse i cykliska banor runt solen, på återfödelse i biologisk mening och på utveckling och process i olika bemärkelser. Samtidigt kan revolution avse plötslig och fullständig förändring, ett omkullkastande av det rådande i både politiskt och socialt hänseende.

I den här undersökningen har jag begreppshistoriskt studerat begreppet revolutions plats inom svensk socialism i bred bemärkelse åren runt de ryska revolutionerna 1917. Jag har velat analysera hur revolutionsbegreppet användes i ett material som avsåg att påverka den offentliga opinionen och där revolutionsbegreppet i sig blev till en politisk faktor. Studien har handlat om hur begreppet revolution användes av svenska socialister i en brytningstid som präglades av krig och revolutioner, omfattande politiska förändringar och förhoppningar om en ny och bättre värld. I Ryssland och i grannländer som Tyskland och Finland genomfördes det politiska revolutioner som väckte hoppet om socialismens infriande. I Sverige utbröt det ingen politisk eller socialistisk revolution, den uppskruvade retoriken i press och tal till trots. Inte heller den omfattande mobiliseringen av människor som protesterade för bröd och rätt genom demonstrationer, massmöten, marscher och författandet av otaliga resolutioner som ofta avslutades med det förtäckta hotet att folket skulle kräva sin rätt om den inte gavs frivilligt, mynnade ut i politisk revolution. ”Den svenska revolutionen”, som forskningen har betecknat perioden, resulterade i införandet av allmän och lika rösträtt och utgör istället, som jag konstaterade i inledningen, på många sätt början på decennier av reformistisk dominans i Sverige. Medan periodens sociala och politiska historia av massdemonstrationer för bröd och rätt över hela landet är väl täckt av tidigare forskning vet vi betydligt mindre om den svenska socialismens revolutionssyn.

Undersökningens material har till största del utgjorts av tidningar, tidskrifter och kortare skrifter av olika slag eftersom jag har velat analysera hur begreppet artikulerades och formerades i en offentlig debatt där publiken dels utgjordes av de specifika socialistiska organisationernas egna medlemmar och resten av arbetarrörelsen, dels av en borgerlig offentlighet. Som jag har konstaterat uppfattar jag den senare i första hand som en publik eller en slags regulativ instans. Striden om revolutionsbegreppet berörde frågor om hur politiken skulle föras som både utmanade och kan antas ha oroat en borgerlig uppfattning om demokrati och samhällsstyre eftersom den ytterst var en kritik mot Sveriges styrelseskick och avsaknad av demokrati. Hade jag valt att studera revolutionsbegreppets plats i interna dokument är det möjligt att kampen om begreppets innehåll hade sett annorlunda ut eftersom ”publiken” i det fallet endast hade varit den egna organisationen.

Revolution är ett av den socialistiska retorikens mest centrala begrepp. När revolutionerna svepte över Europa och världen sent 1910-tal intensifierades begreppsanvändningen och begreppet framstod som en arena att debattera och förhandla om politikens temporalitet på. De svenska socialisterna utgjorde inga undantag utan omfamnade helhjärtat revolutionsbegreppets tvingande aktualitet på olika vis. I revolutionsbegreppet var det möjligt att uttrycka föreställningar om hur det förflutna, samtiden och framtiden var förbundna med varandra. Striden om innebörden av begreppet revolution blottlade flera grundläggande konflikter vilka dels hade funnits ända sedan den organiserade socialismens tidigaste år, dels – i sitt uttryck – var specifika för åren runt de ryska revolutionerna. Konflikterna rörde framförallt tre spänningar: 1) förhållandet mellan revolution och reform, det vill säga vägen till men också målet för den socialistiska kampen; 2) huruvida den socialistiska revolutionen ytterst vilade på deterministisk eller voluntaristisk grund och hur förhållandet mellan historiematerialism och revolutionär vilja och organisering uppfattades samt; 3) relationen mellan den specifika, partikulära revolutionen och revolution i universell, metahistorisk bemärkelse. Att använda sig av begreppet revolution och att fylla det med olika betydelser utgjorde sätt att både kommentera och försöka påverka sin samtid, vare sig medlet för kampen uppfattades gå genom reformer och parlamentarisk demokrati, generalstrejk, politisk revolution eller en position däremellan.

Kapitlet är upplagt så att jag först återknyter till avhandlingens utgångspunkter och syften, därefter följer en diskussion om vad min undersökning har mynnat ut i, både empiriskt och teoretiskt. Efter en kort sammanfattning av undersökningens generella slutsatser om hur begreppet revolution

användes och hur innebörden försköts under den tid som studeras kommer diskussionen börja i det abstrakta, i mina reflexioner över hur vi kan förstå de svenska socialisternas starkt metaforiska språk om revolutionen och vad begreppsbrukets temporalitet innebär. Vad säger förhållandet mellan cyklisk och linjär tidsuppfattning om hur relationen mellan möjligt politiskt handlande och historia framställdes i den socialistiska pressen? Från det abstrakta leds sedan min slutdiskussion över i de konkreta slutsatser som kan dras av hur begreppet revolution användes. Vad lades i begreppen politisk och social revolution och vem var revolutionären? Hur kan vi förstå innebörden i relation till tidigare forsknings framställning av perioden och forskningens bestämningar av de socialistiska organisationerna som reformistiska eller revolutionära? Hur förändrades synen på dessa frågor över den tid som jag studerar? Här berör jag förändring över tid mer ingående och diskuterar hur de olika begrepp om revolutionen och om revolutionärt handlande som framkommit kan förstås i förhållande till vad den tidigare forskningen konstaterat om arbetarrörelsen, både i ideologiskt, organisatoriskt och begreppshistoriskt hänseende. Slutligen vänder jag blicken mot undersökningens andra syfte för att diskutera hur fruktbart det varit att applicera ett begreppshistoriskt perspektiv på den svenska arbetarrörelsens historia. Hur väl har fokuset på temporalitet fallit ut och hur långt når Kosellecks begreppshistoriska perspektiv?

En organisationsöverskridande ansats och undersökningens syften

I undersökningen har jag analyserat det socialistiska revolutionsbegreppet ur ett begreppshistoriskt perspektiv. Ansatsen innebär att striden om begreppets betydelse har fokuserats då perspektivet vilar på antagandet att begreppet revolution i sig laddades med politisk betydelse.

Undersökningens organisationsöverskridande ansats är sprungen ur insikten att de socialistiska organisationernas revolutionsbegrepp var formulerat i dialog med och i opposition mot varandra. Historikern Bengt Schüllerqvist har tidigare problematiserat det fragmenterade forskningsläge som har behandlat det tidiga 1900-talets svenska arbetarrörelse. Medan Schüllerqvists kritik i första hand har avsett uppdelningen i facklig och politisk forskning är det min uppfattning att också den politiskt orienterade forskningen om arbetarrörelsen i hög grad har varit centrerad runt partihistoria ur olika perspektiv.[1] Min uppfattning är att en alltför partifokuserad forskning riskerar att bekräfta arbetarrörelsens egen dikotomiserande historie-

—
[1] Schüllerqvist 1992, s. 19.

skrivning, för vilken socialdemokrati och vänstersocialism/kommunism har framställts som radikalt annorlunda ideologier. Genom att studera revolutionsbegreppet organisationsöverskridande har jag kunnat belysa hur och i vilken utsträckning som de olika organisationernas sätt att formulera sig kring revolutionen som mål, medel och händelse i samtiden eller det förflutna var avhängigt en offentlig socialistisk debatt som kom till uttryck i pressen.

Även historikern Werner Schmidt har påtalat betydelsen av att undersöka den svenska arbetarrörelsen som en rörelse med gemensamma rötter och erfarenheter. Mot uppfattningen att kommunismens historia i Sverige tog sin början med oktoberrevolutionen 1917 har han betonat första världskrigets avgörande betydelse för såväl socialdemokraters och kommunisters politiska strategi och kriser som de kommunistiska partiernas splittringstendenser under 1920-talet. Under de första åren, och hit räknar Schmidt åren mellan 1917 och 1921 då SKP föregicks av Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti, vänstersocialisterna (SSV), var partiets framväxt präglad av kontinuitet och brott och nära förbunden med socialdemokratins utveckling. Jag delar Schmidts analys av förhållandet partierna emellan och har till min undersökning även adderat syndikalism och ungsocialism eftersom de tillsammans med vänstersocialism och socialdemokrati skapade ett socialistiskt offentligt rum där begreppet revolution diskuterades och streds om under åren som omedelbart föregrep och följde på demokratins genombrott. 1920-talets socialistiska rörelser delade rötter och erfarenheter som behöver beaktas i en studie av hur revolutionsbegreppet användes. Medan det är världskriget som utgör huvudsaklig fond för Schmidts undersökning är det erfarenheterna av de ryska revolutionerna och den efterföljande revolutionära perioden samt kriget tolkat genom revolutionerna som utgör den samlade erfarenheten som jag förhåller min studie till.

Undersökningens andra utgångspunkt rör striden om revolutionsbegreppet i mer direkt bemärkelse. Inspirerad av Kosellecks begreppshistoriska texter är det min utgångspunkt att det förs en kamp om definitionen av centrala politiska begrepp som intensifieras under händelserika perioder. Jag hävdar att det även på ett mer allmänt plan är rimligt att anta att intensifierade och politiskt förtätade perioder genererar utsagor om politikens mål och medel. I detta politiska språk intar specifika nyckelbegrepp, som begreppet revolution, en central plats då de genom att användas på både etablerade, stereotypa och nya, motstridiga och mångtydiga sätt fungerar regulativt för vad som uppfattas som politiskt möjligt. Begreppet revolution blir på så vis till en politisk faktor i sig. Gemensamt för de olika sätt som begreppet revolution användes på av de svenska socialisterna var att de for-

mulerades mot bakgrund av en till största del linjär historiesyn som inordnade politisk aktivitet i ett utvecklingsschema som var förmöget att både erkänna den revolutionära handlingen betydelse för vilken riktning den framtida politiken skulle ta och som kunde frånta handlandet vikt eftersom det bara uppfattades som en manifestation av den ändamålsenliga historien.

Min studie är styrd av ett tvådelat syfte. Det huvudsakliga syftet är att begreppshistoriskt analysera arbetarrörelsens förhållningssätt till begreppet revolution med speciellt fokus på teoretiska och ideologiska spänningar mellan revolution och reform, determinism och voluntarism och partikulär och universell revolutionsuppfattning i politisk press 1917–1924. Undersökningens andra syfte är teoretiskt orienterat och rör huruvida min begreppshistoriska ansats att tematiskt fokusera temporalitet kan ge nya perspektiv på hur begreppshistoria kan användas.

Studien är tematiskt disponerad. Under rubrikerna *Framsteg och revolution*, *Natur och evolution*, *Eskatologi och myt* och *Revolutionären, folket och massan* har jag haft som ambition att fördjupa kunskapen om revolutionsuppfattningen, hur politik och tid uppfattades av de svenska socialisterna åren runt de ryska revolutionerna och hur striden om begreppet revolutions innebörd kan förstås i förhållande till vad den tidigare forskningen konstaterat om periodens samhälleliga och politiska händelser. I framförallt de två mellersta kapitlen har undersökningen visat att en cyklisk historiesyn inkorporerad i en överordnad linjär och stadiebunden historia har legat till grund för revolutionsbegreppets användning och därmed präglat hur förhållandet mellan politisk handling och historia/tid har gestaltats. De teman kring vilka jag har låtit undersökningen av revolutionsbegreppet växa fram kan betraktas både som en följd av min begreppshistoriska metod med dess fokus på temporalitet och som ett resultat av mötet med empirin. Genomgången av den socialistiska pressen visade att detta var de huvudsakliga ämnen som undersökningen kunde struktureras kring.

Den undflyende revolutionen

Initialt kan det slås fast att februari- och oktoberrevolutionen utgör de axlar krig vilka skiljelinjer mellan olika revolutionsuppfattningar markerades och förstärktes. Även revolutionerna i Finland och Tyskland hade betydelse för hur begreppet förstods. Receptionen av februarirevolutionen var på många sätt mindre dramatisk än mottagandet av oktoberrevolutionen men de skillnader som närmast cementerades när oktoberrevolutionen blev föremål för de socialistiska skribenternas uppmärksamhet kan också skönjas i mindre dramatisk form i mottagandet av den första av de två ryska revolutio-

nerna. En undersökning av hur begreppet revolution användes i svensk socialistisk press blir därmed i hög grad en studie av hur samtidens faktiska revolutioner begreppsliggjordes. I begreppsanvändningen smälte revolution i partikulär och universell mening ihop. Det var i relation till de ryska revolutionerna som diskussioner om fenomenet revolution artikulerades och frågor om hur möjligt politiskt handlande förhöll sig till tid och historia ställdes. Diskussionerna fördes dels utifrån den svenska horisonten och de politiska förhållanden som präglade perioden, dels var de svenska socialisternas revolutionsuppfattning under ett visst inflytande av den internationella socialistiska diskussionen.

Den huvudsakliga begreppsliga förskjutning som kan skönjas under perioden jag studerar, primärt 1917 till 1920, är att begreppet revolution blir alltmer framåtriktat. Det skedde en förskjutning i bemärkelsen att revolution alltmer kom att beteckna en utdragen process och där den verkliga, sociala och permanenta revolutionen också sköts på en obestämbar framtid. Även i de fall där dess förespråkare föreställde sig revolutionen som en plötslig omvandling placerades fullbordandet av revolutionen i en vagt avlägsen och många gånger oviss framtid. Att revolutionen sköts på framtiden hade i första hand att göra med besvikelsen över att samtidens revolutioner tycktes oförmögna att infria det hett efterlängtade socialistiska samhälle som den socialistiska kampen förvisso varit inriktad på att förverkliga ända sedan dess början men som med de ryska revolutionerna hade tyckts närmare än någonsin. Från att i februari- och oktoberrevolutionens direkta närhet ha syftat både på omedelbar förändring i främst politiskt men också socialt hänseende och på ett fullständigt förverkligande i framtiden genom att innebära en social och permanent världsrevolution, sker det alltså en begreppslig förskjutning under perioden som jag studerar som innebär att revolution alltmer kom att konvergera med begrepp som process, utveckling och det naturvetenskapligt klingande evolution.

Begreppsförskjutningen bekräftar den förändrade syn på revolutionen som Arwid Lund och Lennart K. Persson har noterat för syndikalistiskt och ungsocialistiskt vidkommande, men revolutionens allt större utsträckning i tid och rum kännetecknar även socialdemokraternas och vänstersocialisternas sätt att använda begreppet revolution, om än på olika sätt.[2] Även om det är möjligt att spåra olika strider om revolutionsbegreppet mellan de olika organisationerna och utifrån dessa strider utkristallisera sätt att förhålla sig till begreppet revolution som är specifika för de olika rörelserna har min

—

[2] Lund 2001; Persson 1993.

undersökning visat att det inom rörelserna fanns utrymme för olika röster och osäkerhet. Osäkerheten kring vad en revolution egentligen var, hur den genomfördes och av vilka var dock nästan alltid en följd av positioneringar i förhållande till samtidens revolutioner som gjordes i relation till ett svenskt socialistiskt sammanhang och en internationell diskussion. Medan vänstersocialisterna bejakade den politiska revolutionen som en del av den sociala revolutionen framstod den politiska revolutionen för socialdemokraternas del alltmer som fel väg att gå. Jag kommer att fördjupa resonemanget kring hur begreppet revolution användes och hur det förändrades längre fram i min slutdiskussion.

Att revolutionen sköts på framtiden och att förhållandet till samtidens revolutioner i viss mån alltid utmärktes av att vara ofullbordad kan vid sidan av historiska förklaringar tolkas utifrån Kosellecks teori om det moderna revolutionsbegreppet. När begreppet revolution under den moderna tiden singulariseras och blir till ett historiefilosofiskt begrepp i vars själva definition den irreversibla riktningen framåt är inskriven har begreppet innehållsmässigt konvergerat med begreppet evolution.[3] I det moderna revolutionsbegreppet, kännetecknat av likheter med evolution och reform, ligger också strävan att expandera i tid och rum. Koselleck menade att alla moderna varianter av begreppet revolution syftade på världsrevolution i rumslig bemärkelse och på permanent revolution temporalt. När revolutionen tänks omsluta allt i tid och rum och dessutom alltmer syfta på sociala aspekter blir den fullständiga revolutionen i en bemärkelse gränslös och därmed omöjlig att uppnå. På så vis kan dess nödvändiga och oundvikliga karaktär betonas, revolutionens fullständiga genombrott tryggt placeras i framtiden samtidigt som samtiden, betraktad som det första steget mot denna revolution, kan slås fast som revolutionär.

Att strida om det politiska med ett opolitiskt språk

När de svenska socialisterna rapporterade om revolutioner i utlandet var redogörelserna sällan begränsade till att enbart gälla nyktra återgivanden av händelseutvecklingen. Ofta innebar revolutionsrapporterna att fenomenet revolution blev föremål för diskussion, och i de fall som skribenterna tycktes vilja fokusera på en specifik revolutionär situation sipprade andra lager in, allt i enlighet med revolutionsbegreppets mångtydighet och förmåga att uttrycka äldre definitioner parallellt med samtidens pragmatiska bruk. Redogörelserna för den senaste händelseutvecklingen blev därför istället

—

[3] Koselleck 2004a, s. 99f.

utopiska eller dystopiska texter som framställde samtiden både som förtätad och exceptionell och som förbunden med historien genom att samtiden betraktad som revolutionär beskrevs som upprepning och repetition. Kort sagt gav texterna uttryck för hur revolutionen uppfattad som möjligt politiskt handlande artikulerades i förhållande till historien som en konstitutiv temporal struktur. I min undersökning har jag valt att studera denna metaforiskt mättade retorik utifrån de två perspektiven natur och evolution respektive eskatologi och myt.

Natur och evolution

Att samtidens, historiens eller framtidens revolutioner framställs med metaforer och symboler hämtade från naturens värld liksom att begreppet evolution var ett av de huvudsakliga begrepp som revolutionen liknades vid eller kontrasterades emot är inte märkligt. Koselleck har konstaterat, som vi såg ovan, att det moderna revolutionsbegreppet just liknades vid evolutionen eller användes för att uttrycka dess motsats.

Den tyske historikern Rainer Paetau som har undersökt metaforernas plats i den tidiga tyska socialdemokratiska rörelsen har konstaterat att våren användes som metafor i den socialistiska kampen för att uttrycka analogin mellan natur och historia. I Darwins efterföljd och med den enorma genomslagskraft som hans teori om det naturliga urvalet hade även utanför naturvetenskapernas område innebar det att lagar som uppfattades styra naturen också hade något att säga om människan som historisk varelse. Paetau uppfattar bruket av metaforer från naturen som uttryck för en politisk passiv position. Å ena sidan signalerar språkbruket att arbetarrörelsen var beredd att bida sin tid, medveten om att den socialistiska revolutionen gick att skynda på lika lite som vårens ankomst, å andra sidan uttryckte retoriken ett självförtroende som byggde på övertygelsen om att socialismen med nödvändighet skulle infrias i framtiden.[4]

Både Kosellecks och Paetaus undersökningar visar att hänvisningar till naturlagar och att likna revolution vid evolution hade till syfte att försäkra att den politiska kampen inte var förgäves. Paetaus studie lyfte i första hand fram att naturmetaforer användes för att bekräfta en linjär historiesyn präglad av föreställningen om ett obönhörligt framåtskridande och arbetarrörelsens framträdande roll däri. Min undersökning av de svenska socialisternas sätt att använda metaforer från naturen när de beskrev faktiska och tänkta socialistiska revolutioner bekräftar i hög grad Paetus analys, även om det

—
4 Paetau 1990, s. 449.

finns betydande skillnader. Till stor del förefaller retoriken ha syftat till att legitimera den socialistiska revolutionen. Hänvisningar till våren användes exempelvis för att illustrera revolutionens oundviklighet. Årstidernas cykel och den nödvändighet som den hermetiska strukturen innebär överfördes alltså till en linjär berättelse om den socialistiska revolutionens nödvändighet. På så vis går det att tolka det som att den öppna karaktär som kännetecknar det moderna politiska språket som Koselleck diskuterar, då förväntningshorisonten delvis är fri att formulera visioner som inte är direkt bestämda av erfarenhetsrummet, försluts i bemärkelsen att målet vid horisonten inte är diskuterbart utan framstår som självklart likt vårens ankomst. Det är påfallande i hur hög grad förväntningshorisonten rör övergången till det socialistiska samhället och inte socialismen som mål i de texter som jag har analyserat. Troligen har det att göra med att det är revolution i bemärkelse medel som på olika sätt är föremål för kamp. Själva målet förefaller också i många texter att befinna sig i en avlägsen framtid vilket innebär att behovet att strida om den är obefintlig så länge som vägen dit inte är fastställd.

Min undersökning har också visat att de svenska socialisterna liknade revolutionen vid plötsliga och omkullkastande skeenden som stormar, vattenfall och orkaner för att visa på dess dramatiska och plötsliga karaktär. Att likna revolutionen vid något plötsligt och obevekligt var framförallt vanligt i direkt anslutning till samtidens revolutioner och uttryckte ofta ett bejakande av revolutionens omkullkastande karaktär. Det gällde både februari- och oktoberrevolutionen och revolutionerna i Tyskland eller Finland åren därpå. Att framställa revolutionen som storm, orkan och böljeslag innebar att revolutionens (samtids)politiska karaktär accentuerades, samtidigt som revolutionen tillskrevs en karaktär av tvingande nödvändighet som stod i motsättning till en uppfattning om den som avhängig övervägt, planerat politiskt handlande. Socialdemokraten Erik Palmstierna liknade februarirevolutionen vid ”friska vindar” för att betona dess omvälvande och oemotståndliga karaktär men hade troligen inte använt samma metaforer för att beskriva oktoberrevolutionen.

En skillnad mot Paetaus undersökning av metaforernas funktion för den tidiga tyska socialdemokratin är att metaforerna för svensk del inte bara var ett uttryck för en politisk passiv position förbunden med en deterministisk historiesyn som förpassade revolutionen till framtiden utan också togs i bruk för att entusiasmera för revolutionär kamp i samtiden, eller i alla fall med avsikt att framställa samtiden som förtätad och revolutionär. Att samtiden för de svenska socialisterna både kunde uppfattas som exceptionell och explosiv samtidigt som den fullständiga revolutionen, på grund av an-

ledningar presenterade ovan, kunde skjutas på framtiden medförde att naturmetaforiken tilldelades dubbla roller. Uttryck som ”jäser” och ”mognar” användes både i den politiskt passiva betydelse som Paetau diskuterar och för att beskriva samtiden som revolutionär och explosiv.

Att likna eller kontrastera den socialistiska revolutionen vid evolutionen var ett vanligt sätt att framställa den förra som nödvändig. Vare sig revolutionen uppfattades som synonym med evolutionen eller de två kategorierna framställdes som olika uttryck för samhällets utveckling går det att tolka retoriken som ett uttryck för en avpolitisering av revolutionsbegreppet som sker enligt en logik liknade den om vårens plats i det socialistiska språket. Revolutionen förbinds med oundviklig utveckling i så hög grad att dess politiska karaktär undergrävs. Det uppstår alltså en ganska märklig politisk situation då revolution som begrepp avpolitiseras för att uppmana till politisk kamp. I den syndikalistiske pseudonymen Pseudo Incognitos text ”Revolution och evolution” var revolutionärens uppgift att påskynda en redan given utveckling. Revolution och evolution framställdes som uttryck för en naturlig utvecklingsfas där endast tempot skilde dem åt.[5]

Ytterligare en skillnad mot Paetaus undersökning uppfattar jag vara historiens och repetitionens plats i de svenska socialisternas användning av naturmetaforer. Paetau studerade en period då arbetarrörelsens organisering var ung, demokratins genombrott låg långt i framtiden och franska revolutionen inte tillhörde ett avlägset förflutet. Följaktligen hade den tidiga tyska socialdemokratins politiska språk mer gemensamt med upplysningsfilosofernas än vad de svenska socialisternas hade vid tiden för 1917 års ryska revolutioner. De svenska socialisterna behövde alltså förhålla sig till politiska nederlag i större utsträckning, och gjorde så genom att inordna dem som lärprocesser och som de första stegen mot revolutionen som skulle genomföras i framtiden. Historiens tyngd, eller erfarenhetsrummets betydelse, innebar att en cyklisk historiesyn tillskrevs mycket större vikt i den svenska socialistiska pressen än vad som varit fallet för de tyska socialdemokraterna. Den cykliska tidens plats inom en överordnad och strukturerande linjär historieuppfattning hade också att göra med att de svenska socialisterna även hade andra tankeströmningar att förhålla sig till. I kapitlet diskuterade jag romantikens betydelse och Nietzsches idéer om den eviga återkomsten och övermänniskan. Det var framförallt syndikalistiska och ungsocialistiska uttolkare av revolutionen som inspirerades av idéer av det senare slaget. I artikeln ”Otidsenliga reflexioner” från 1923 beskrev Ivar

—

[5] Incognito, ”Revolution och evolution”, *Syndikalisten*, 8/9 1917, s. 3.

Lundberg historien som en cyklisk rörelse som pendlade mellan ”progress och regress”, där förintelse och liv följde på varandra och förutsatte varandra och där målet var människans transcendens till övermänniska och gud. Genom att hävda att historien var cyklisk men skulle överskridas genom människans fullständiga förändring kunde han garantera revolutionens oundvikliga seger, trots samtidens skenbara nederlag.[6]

Eskatologi och myt

Koselleck menar att ett av det moderna revolutionsbegreppets främsta kännetecken är dess innebörd av acceleration, som han tolkar som en sekularisering av eskatologiska förhoppningar. Inom kristendomen hade tidens förkortning uppfattats som ett tecken på den kommande förintelsen av historisk tid, men med den moderna tidens utmaningar av dessa tankar i form av befolkningsexplosion, industriell revolution och snabba regimväxlingar, blev accelerationen till en del av den vardagliga erfarenheten. Därmed kunde förväntningar på framtiden placeras i en framtid uppnåelig genom revolution eller annan politisk kamp.[7]

Trots att kristendomens eskatologiska element sekulariserades och tog plats i det moderna politiska språket som acceleration har jag alltså valt att i ett eget kapitel undersöka hur accelerationen uttrycktes i eskatologiska termer när de svenska socialisterna framställde faktiska och tänkta politiska och sociala revolutioner. När jag började samla material till min undersökning märkte jag ganska snart att en högstämd eskatologisk retorik utgjorde ett av de mest framträdande, och kanske mest anmärkningsvärda, sätt som samtiden och revolutionsbegreppet beskrevs med. Den mest explicita retoriken var inte omfattande i kvantitativ bemärkelse men den var iögonfallande i sina uttryckliga referenser till passager i gamla och nya testamentet. Retoriken föreföll dessutom vara vanligast hos dem som opponerade sig mest högljutt mot religion i allmänhet och kristendomen i synnerhet. Det är framförallt i vänstersocialistisk och ungsocialistisk och syndikalistisk press, där betydelsen av det revolutionära handlandet ofta markerades, som vi ser den här typen av retorik.

Att de svenska socialisterna tog till religiösa metaforer och symboler för att sätta ord på sin samtid och på sin kamp för revolutionen kan som jag skrev i inledningen till kapitlet *Eskatologi och myt* ges flera förklaringar. Å ena sidan kan språkbruket tolkas i relation till den försonande hållning till

—

[6] Lundberg, ”Otidsenliga reflexioner. II Vanans och sedens förbannelse”, *Brand*, 25/8 1923, s. 2.
[7] Koselleck 2004a, s. 98.

kristendomen som utmärker Engels och Kautskys texter om historien. Hans Falk har beskrivit det som att de uppfattade kristendomen närmast som en slags omedveten socialism.[8] Ett annat sätt att se på det religiösa språkets plats i den socialistiska revolutionsretoriken utgår från förhållandet mellan socialismen som en emancipatorisk rörelse och kristendomens eskatologiska budskap. Hans Lagerberg och Per Sundgren har påtalat likheter mellan socialistiska och kristna organisationer. Enligt Lagerberg predikade ungsocialisterna apokalypsen och jordens undergång samtidigt som de uttryckte en positiv syn på framtiden.[9] Sundgren har lyft fram forskning som visat på likheter mellan kristen religion och kommunistisk världsåskådning.[10] Ytterligare ett perspektiv på frågan representeras av Rainer Paetaus undersökning av metaforernas plats i den tidiga tyska socialdemokratin. Paetau tolkar metaforernas funktion i det politiska språket i förhållande till de idéer som fanns tillgängliga för arbetarklassen att formulera sin politiska kamp genom. Eftersom teman ur Bibeln och hagiografiska berättelser utgjorde centrala delar av arbetarklassens idévärld och kulturella erfarenheter var det tacksamt för arbetarrörelsen att väva in kristna symboler och metaforer i sin retorik.[11] Som konstaterades i undersökningen menar jag att alla dessa perspektiv ger kunskap om varför den politiska och sociala revolutionen så ofta uttrycktes med en judisk-kristen vokabulär av de svenska socialisterna men att de inte är tillräckliga för att tolka begreppsanvändningens temporala implikationer och vad retoriken säger om förhållandet mellan möjligt politiskt handlande och historia.

Att argumentera för revolutionens nödvändighet med en messiansk eller eskatologisk retorik kan tolkas som att en cyklisk tidsuppfattning, ofta förknippad med förmodern tidsuppfattning för att tala med Koselleck, artikuleras. I de svenska socialisternas bruk av revolutionsbegreppet förefaller dock inte den cykliska tiden utmana samtidens dominerande historiesyn som till största del varit linjär och framåtriktad sedan upplysningen utan får sin plats i en berättelse om det sociala framstegets historia och revolutionens förlösande roll däri på ett sätt som påminner om naturmetaforernas funktion. Med inspiration från religionshistorikern Mircea Eliade och dennes idéer om myten om den eviga återkomsten och Stefan Arvidssons undersökning av socialismens stil och mytologi menar jag att eskatologi och

—

[8] Falk 1998, s. 30.
[9] Lund 2001, s. 24.
[10] Sundgren 2007, s. 197.
[11] Paetau, 1990, s. 450.

ett nostalgiskt tillbakablickande på ett mytiskt förflutet möttes när revolutionsbegreppet uttrycktes i en judisk-kristen retorik.[12]

För att återknyta till avhandlingens intresse för relationen mellan historia och tid och möjligt politiskt handlande har i synnerhet kapitlet *Eskatologi och myt* men även kapitlet *Natur och evolution* i viss mån visat att historia och framtid, erfarenhetsrum och förväntningshorisont binds samman genom myten om den eviga återkomsten. Det är genom att linjära och sekulära förväntningar på framtiden framställs i mytens och eskatologins form och med hjälp av en cyklisk tidsuppfattning som de svenska socialisternas föreställningar om möjligt politiskt handlande begreppsliggjordes i retorik av detta slag. Politiskt handlande genom revolution innebär då att det nya framställs som och i viss mån upplevs vara upprepning. För att tala med Koselleck betyder det att förväntningshorisonten alls inte är fullständigt separerad från erfarenhetsrummet, men inte heller att föreställningen om det förflutna skulle fullständigt diktera bilderna av framtiden. Snarare är det en sammansmältning av erfarenhetsrum och förväntningshorisont, där revolutionen och det socialistiska samhälle den är tänkt att infria både framställs som fullständigt ny, som eskatologi, och som en återgång till ett mytiskt förflutet.

Att åberopa den cykliska tiden och att legitimera revolutionens nödvändighet utifrån ett cykliskt resonemang om tid och politik kan tolkas utifrån perspektivet att den cykliska tidens funktion är att försegla eller fixera den moderna tidens förväntningshorisont utan att det politiska handlandets innebörd av rörelse och förändring går förlorad. Slutsatsen stöds av Kosellecks egna utläggningar om naturmetaforernas funktion i det politiska språket. När Koselleck uttryckligen diskuterar naturmetaforikens funktion i förhållande till begreppet revolution gör han det i relation till den äldre tidens revolutionsbegrepp. Han menar att metaforiken som omgärdade den politiska revolutionen byggde på uppfattningen att den historiska tiden ”alltid har samma kvalitet, att den är i sig sluten och möjlig att upprepa”.[13] Att använda denna typ av retorik i ett modernt politiskt sammanhang innebär således ett försök att behandla ovissheten som karakteriserar den moderna tiden som visshet.

Försöken att kontrollera samtidens osäkerhet på ovanstående vis kan jämföras med exemplet Zeus ingripande i historien som undersöktes i avhandlingens första empiriska kapitel. Där liknades arbetarrörelsens histori-

—

[12] Eliade 1989; Arvidsson 2016.
[13] Koselleck 2004a, s. 92.

ska strid med den antika myten om Prometheus kamp mot gudarna. Arbetarrörelsens politiska och fackliga kamp framställdes som lika tröstlös och repetitiv som Prometheus öde. Myten berättade att som straff för att ha gett människorna elden hade Prometheus blivit fjättrad vid en klippa av gudarna, dömd till att för evigt sargas av örnen som åt av hans lever allt efter att den växte fram på nytt. För Prometheus var det Zeus som befriade honom ur en cyklisk tillvaro och gav honom framtiden åter, och för arbetarrörelsens öde var det en reorganisering av arbetslivet efter syndikalistiska principer som tillskrevs en emancipatorisk kraft, hävdade *Brands* skribent.

Artikeln där Zeus fick stå som symbol för önskvärd syndikalistisk strategi publicerades strax före februarirevolutionens utbrott och uttrycker, intressant nog, en bild av politiskt handlande som korresponderar i större utsträckning med ett modernt politiskt revolutionsbegrepp. Revolutionen eller politiskt handlande är inte fullständigt dikterat av erfarenhetsrummet utan innebär möjligheten att formulera en bild av framtiden och vägen dit separerad från det förflutnas erfarenheter.

Utifrån dessa exempel kan det, mycket tentativt, konstateras att revolutionsbegreppets cykliska karaktär blir mer framträdande i takt med att samtidens revolutioner visar sig vara besvikelser och ofullständiga. Å ena sidan ligger det i den judisk-kristna retorikens logik att historien och handlandets möjligheter framställs som repetition, å andra sidan är det knappast en tillfällighet att de svenska socialisterna valde att framställa sin samtid och de revolutionära möjligheterna med denna retorik. I undersökningen konstaterade jag angående artikeln ”Världsrevolutionen nalkas” som publicerades i *Brand* i maj 1917 att det var genom att framställa världsrevolutionen som myt som den framstod som verklig, möjlig och till och med oundviklig även när hindren i samtiden upplevdes som oöverstigliga.[14] Även om texten författades före oktoberrevolutionen och de tyska och finska revolutionerna uttrycker den en syn på samtidens revolutionära möjligheter som lika gärna hade kunnat skrivas efter revolutionerna.

Kampen om betydelsen – social och politisk revolution

Striden om revolutionsbegreppets innebörd och tolkningen av samtidens revolutioner och revolutionära möjligheter uttrycktes framförallt genom en kamp om innebörden av begreppen politisk och social revolution. Det var även i förhållande till dessa bestämningar som de svenska socialisterna relaterade den egna politiska kampen för socialismen, vare sig de propa-

—

14 ”Världsrevolutionen nalkas”, *Brand*, 19/5 1917, s. 1.

gerade för reformer, generalstrejk eller politisk revolution som medel. När samtidens politiska revolutioner, inte minst de två ryska revolutionerna, inte fullständigt definierade nuet utan tillhörde det förflutna – låt vara ett närmast omedelbart förflutet med ändå dåtid – innebar striden om revolutionsbegreppet i första hand en strid om den sociala revolutionen.

En påtaglig skillnad mellan den socialdemokratiska och den vänstersocialistiska receptionen av februarirevolutionen som framkom i avhandlingens första empiriska kapitel var revolutionens betydelse för den politiska situationen i Sverige. För socialdemokraterna blev februarirevolutionen, betraktad som politisk revolution, ett argument för att Sverige måste demokratiseras. Revolutionen tilldelades således en argumentativ betydelse för den reformistiska strategin. I vänstersocialistisk press, delvis också i ungsocialistisk och syndikalistisk dito, relaterades däremot revolutionen till förhoppningar om en social världsrevolution med förmåga att stoppa kriget och införa det socialistiska samhället. Trots att alla grupper affirmerade revolutionen gjorde de det på olika sätt vilket visar att det bakom likheterna fanns betydande skillnader i revolutionsuppfattning.

I kapitlet *Framsteg och revolution* såg vi att februarirevolutionens innebörd i hög grad ringades in med hjälp av begreppen politisk och social revolution. Även om båda begreppen var positivt laddade framställdes den sociala revolutionen som den eftersträvansvärda eftersom den på ett tydligare sätt pekade fram mot socialismens infriande. Under resten av den period som jag har studerat gällde den huvudsakliga begreppsstriden definitionen av den sociala revolutionens innehåll. Begreppet politisk revolution diskuterades antingen i termer av borgerlig revolution, och som sådan betraktades den av både socialdemokrater och den socialistiska vänstern som ofullständig, eller i förhållande till frågor avseende om det revolutionära våldet var legitimt. Den sociala revolutionen tycks alltså snabbt ha fått illustrera både det vi vanligen associerar med politisk revolution, det vill säga ett plötsligt och fullständigt omkullkastande av den politiska ordningen, och långsammare sociala och samhälleliga förändringar.

Även om den sociala revolutionen på många sätt var ett etablerat uttryck före februarirevolutionens utbrott och användes för att beteckna både reform och målet för den legitima politiska revolutionen har jag inte kunnat se att det användes i den socialdemokratiska pressen månaderna som föregick revolutionens utbrott. För socialdemokratisk del innebar februarirevolutionen att begreppsanvändningen återupptogs genom att socialdemokrater gick i polemik med den radikalare vänstern och hävdade den egna definitionen som den riktiga. Märkta av den historiska identifikation mellan

revolution och socialdemokrati som utmärker revolutionsbegreppets plats i socialdemokratiskt sammanhang var det genom att retoriskt återta uttrycket den sociala revolutionen som föreställningen om reformismen som den enda och rätta vägen mot socialismens infriande kunde räddas i en turbulent tid präglad av politiska revolutioner, då den politiska demokratin ännu inte hade genomförts. Det vittnar inte minst Gustav Möllers artikel om den sociala revolutionen i *Tiden* 1918 om.

Medan erfarenheten av 1917 års revolutioner innebar att socialdemokraterna återigen ville hävda den sociala revolutionen som ett adekvat uttryck för sin politiska strategi var uttrycket redan väl etablerat i syndikalistiskt och ungsocialistiskt sammanhang, vilket bland annat Arwid Lund och Lennart K. Persson har visat. Min undersökning har visat att uttrycket fortsatte att vara så pass centralt i ungsocialistisk och syndikalistisk press att det knappt gick att författa texter om rörelsens mål och medel utan att beteckna dem som sociala revolutioner. Det innebar att betydelsen som lades i den sociala revolutionen kunde variera avsevärt i tidningar som *Syndikalisten* och *Brand*. Diametralt motsatta uppfattningar om hur den socialistiska kampen skulle föras kunde alltså uttryckas med hjälp av samma begrepp, vilket framförallt texter i oktoberrevolutionens skugga vittnade om. Både de skribenter som fann försonande drag i den revolutionära utvecklingen i Ryssland och de som förkastade den fullständigt använde sig av den sociala revolutionen för att beskriva den egna positionen.

Striden om den sociala revolutionens betydelse fördes både inom och mellan de socialistiska organisationerna. Jag uppfattar det som att socialdemokraterna på ett sätt utvecklade ungsocialisternas och syndikalisternas begrepp om den sociala revolutionen medan en vänstersocialistisk definition i mycket högre grad var relaterad till oktoberrevolutionen och en sammansmältning av politisk och social revolution. I debatten med Gustav Möller använde sig vänstersocialisten C. N. Carleson av ett revolutionsbegrepp som förde samman begreppets politiska och sociala innebörd med följden att det analytiskt inte var möjligt att separera på begreppet i betydelse av medel och mål. Möller å andra sidan använde sig av två begrepp om revolution, ett politiskt i betydelsen medel, vilket huvudsakligen om än inte fullständigt förkastades, och ett socialt i betydelsen mål. Mot bakgrund av oktoberrevolutionen och vänstersocialisternas bejakande av bolsjevikernas politik avfärdade alltså Möller huvudsakligen den politiska revolutionen. Innebörden av begreppet hade blivit så färgat av oktoberrevolutionen att socialdemokraterna nu inte kunde erkänna politisk revolution som legitimt politiskt handlande. Den deterministiska hållning som utmärker Möllers

texter om revolutionen och socialdemokratins roll som socialismens infriare innebär dock att den sociala revolutionens betydelse av mål sipprar över till att också gälla medel i bemärkelsen reformer. Något liknande kunde vi se i Otto Bauers text ”Bolsjevikerna och vi” som publicerades i tidningen *Ny tid* 1918. Medan bolsjeviker och vänstersocialister pejorativt avfärdades som ”revolutionärer” framgick det att den sanne revolutionären satte demokratin främst. Begreppsanvändningen innebar att det var reformisten som uppfattades som den verklige revolutionären.

Likheten mellan socialdemokraternas, syndikalisternas och ungsocialisternas definitioner av den sociala revolutionen ligger främst i att samtliga i så hög grad uppfattade det som ett processartat begrepp som på många sätt hade antagit karaktären av evolution. Identifikationen mellan den sociala revolutionen och evolutionen var också positiv i de flesta fall. Även om socialdemokraterna bejakade evolutionsbegreppet utgjorde det framförallt ett centralt begrepp i den ungsocialistiska och den syndikalistiska vokabulären. Skillnaderna mellan hur den sociala revolutionen definierades i socialdemokratisk respektive syndikalistisk och ungsocialistisk press hade att göra med hur de uppfattade sin egen roll och (politisk) strategi. Medan socialdemokraterna i första hand menade att den sociala revolutionen skulle förverkligas genom reformer och parlamentarisk demokrati hävdade syndikalister och ungsocialister att vägen till socialismen gick genom generalstrejk, facklig kamp och utomparlamentariska metoder. Skillnaden gällde även synen på revolutionärt våld då delar av de senare rörelserna bejakade våldet som nödvändigt för revolutionens genomförande och upprätthållande.

Gemensamt för både socialdemokrater, vänstersocialister, syndikalister och ungsocialister var att förverkligandet av den sociala revolutionen även, och kanske ytterst hävdade vissa, var beroende av individens eller massans inre revolutionering. Denna, med tidens vokabulär, andliga revolution kommer jag att beröra härnäst. Avsnittet som följer kommer alltså behandla framställningar av revolutionären och revolutionens subjekt.

Revolutionären och rummet för politiskt handlande

Min undersökning har visat att det faktum att revolutionen allt mer beskrevs som en process och liknades vid evolution varken innebar att diskussionen om revolutionären avtog eller att revolutionären som subjekt hamnade i bakgrunden. Snarare var det tvärtom. När revolutionären inte endast hade till uppgift att genomföra och i viss mån organisera för den plötsliga, omkullkastande revolutionen i sin egen samtid framstod det som angeläget att förklara revolutionärens olika ansvarsområden. Texter som

utlade den sanna revolutionärens väsen blev vanligare när det blev märkbart att de ryska revolutionerna och de efterföljande revolutionerna i Europa inte utstakade vägen för världsrevolutionens omedelbara infriande.

Liksom övriga diskussioner med revolutionen i fokus var uppfattningen om revolutionären och revolutionens subjekt präglad av mottagandet av samtidens revolutioner. I synnerhet var det februari- och oktoberrevolutionerna som låg till grund för framställningen av revolutionärt handlande. Den socialdemokratiska pressens skribenter använde oftare ordet revolutionär i receptionen av februarirevolutionen jämfört med övriga socialistiska grupper. Ett sätt att förstå skillnaden är att det framstod som viktigare för den socialdemokratiska pressen att markera revolutionens politiska aspekt. Tolkningen stöder uppfattningen att den socialdemokratiska pressens revolutionsbegrepp var mer förbundet med en liberal revolutionsuppfattning än vad den vänstersocialistiska, ungsocialistiska eller syndikalistiska var, och med en större begreppslig åtskillnad mellan politisk och social revolution. För en sådan revolutionsuppfattning framstår den politiska revolutionen som en engångshändelse av kuppartat slag, som genomförs av medvetna revolutionärer och vars syfte är att gripa den politiska makten. Denna tolkning stämmer också väl överens med socialdemokraternas reformistiska hållning, som betonade vikten av att handla i enlighet med samhällsutvecklingens villkor. Vad det ryska samhället var moget för var en politisk revolution av borgerlig natur, inte en social revolution som öppnade upp för möjligheten av socialismens snara infriande.

I den ungsocialistiska och syndikalistiska receptionen av februarirevolutionen användes ordet revolutionär eller synonyma uttryck däremot sparsamt. Istället var det revolutionen själv som framställdes som ett handlande subjekt. När revolutionen på detta sätt beskrevs som en tvingande kraft lämnades lite utrymme till att framhålla revolutionärens betydelse, vilket innebar att föreställningen om revolutionen som en politisk handling undergrävdes. Jag uppfattar det som att retoriken till viss del kan förklaras av att syndikalisterna motsatte sig en politisk revolution. Den revolution de föreställde sig var vid den här perioden visserligen en engångshändelse, eller ”pannkaksvändning” som Lund karakteriserar syndikalisternas revolutionsuppfattning före 1922 års principförklaring, men en plötslig, omkullkastande händelse i bemärkelsen en ekonomisk revolution och en generalstrejk som utgjorde det första steget i den sociala revolutionen. Revolutionsuppfattningen motiverades dock utifrån en materialistisk historie- och samhällssyn som tillskrev revolutionen en karaktär av nödvändighet som, för att tala med Koselleck, kan uppfattas försluta det moderna revolutionsbegrep-

pets öppna och politiska karaktär. Liksom för vänstersocialisterna smälte den sociala och den politiska revolutionen ihop i bemärkelsen att de föreställde sig den politiska revolutionens mål som desamma som den sociala revolutionens. En politisk revolution som inte framstod som början på en social revolution betraktades inte som en verklig och fullständig revolution utifrån ett socialistiskt perspektiv.

Oktoberrevolutionen innebar att delvis nya perspektiv på det revolutionära handlandet accentuerades. I de socialdemokratiska tidningarna uttrycktes kritiken mot bolsjevikernas maktövertagande bland annat genom att det beskrevs i termer av inbördeskrig och blodbad. I den tidiga rapporteringen användes överhuvudtaget inte ordet revolutionär för att beteckna bolsjevikerna, däremot hänvisades till ”bolsjevikernas kontrarevolutionära attentat”, vilket visar att händelsen inte tillerkändes revolutionens legitimitet. Under 1918 skedde det en förskjutning i begreppsanvändningen. Från att i första hand ha använts normativt och positivt (det var bland annat därför som den kritiserade oktoberrevolutionen inte kunde tillmätas dessa epitet), började revolution och revolutionär också att användas för att beteckna den rörelse och de händelser som uppfattades som förvrängningar av socialismen. Tidningen *Ny tid* publicerade som berörts ovan en artikel av den österrikiske socialdemokraten Otto Bauer i vilken bolsjevikpartiet avfärdades som ett odemokratiskt och toppstyrt parti. I artikeln framställer han bolsjevikernas bristande förståelse för socialismen och samhällsutvecklingens betingelser genom att beskriva dem som revolutionärer först och främst. Texten reflekterar en revolutionsuppfattning och retorik som blev allt vanligare hos de svenska socialdemokraterna de närmaste åren efter oktoberrevolutionen. Bolsjeviker och vänstersocialister avfärdades retoriskt och pejorativt som ”revolutionärer” då de menades sätta revolutionen framför allt och tro att den var möjlig att genomföra även om samhällsförhållandena pekade åt ett annat håll. Samtidigt, som citatet ovan visar, förkastades varken tanken om revolution eller revolutionärer utan tidningens skribenter menade som nämndes ovan att den sanna revolutionären satte demokratin främst. Man kan formulera det som att då socialdemokraterna talade om revolution var det i betydelsen revolutionär samhällsomvandling på demokratisk grund, det vill säga reformism.

I syndikalistisk och ungsocialistisk press, vars revolutionsrapporter präglades av osäkerhet och ambivalens, ökade tendensen att beskriva revolutionen och det revolutionära arbetet som en plikt. Både de som med Lunds ord representerade en materialistisk historiesyn och de som betonade idealismens betydelse för revolutionens möjlighet tycktes enas om att plik-

ten gentemot revolutionen utgjorde ett centralt perspektiv som folket och massan måste upplysas om. Att framställa det revolutionära arbetet som en plikt utgjorde tillsammans med beskrivningar av det som intensivt och förtätat liv och hänvisningar till ett skriande behov av att väcka den slumrande massan ett sätt att skriva, tala och tänka om revolutionens möjlighet som var inspirerat av romantiken.

I den vänstersocialistiska pressen innebar oktoberrevolutionen en förändring av hur det revolutionära handlandet accentuerades som vid första anblick kan framstå som paradoxal. Å ena sidan närmast cementerades den framåtriktade revolutionsuppfattning där begreppet konvergerade med process, vilken framställde revolutionen som utsträckt i tid och rum. Å andra sidan betonades revolutionärens betydelse i större utsträckning än vad som varit fallet när februarirevolutionen diskuterades. Det senare perspektivet har att göra med hur förhållandet mellan samtiden och folket/massan/arbetarklassen artikulerades. Vid sidan av att författa texter om behovet av att bilda, väcka och fostra massan – det vill säga ett perspektiv på dessa kategorier som lät sig inordnas i det framåtriktade begrepp som revolutionsbegreppet på många sätt hade utvecklats till – finns det flera exempel i den vänstersocialistiska pressen på hur folket och massan lyftes fram som revolutionens subjekt, som en kraft som tog till handling och grep makten under en revolutionär situation. Perspektivet innebar att den revolutionära situationen betraktades som ett rum som möjliggjorde handling i sin egenskap av förtätad och exceptionell situation. För vänstersocialisterna och senare kommunisterna var denna argumentation ett sätt att betona handlingen och kampens betydelse utan att för den skull överge en teleologisk eller deterministisk syn på historien. Det var ett sätt att förbinda två revolutionsuppfattningar, revolutionen som den förmoderna synen på inbördeskrig och våldsam kamp – såsom revolutionen också i hög grad hade uppfattats av Europas socialister innan 1848 års revolutionära nederlag-, och ett modernt processartat revolutionsbegrepp. Argumentationen kan också uppfattas som en strategi som syftade till att frigöra den egna positionen från en alltför strikt stadieteoretisk historiesyn förknippad med Andra internationalens socialdemokrati. Att beskriva samtiden som förtätad och underkastad acceleration innebar således en förhandling om och ett försök att utöka handlingsutrymmet, samtidigt som det kampbetonade revolutionsbegreppet framstod som lika teleologiskt och knutet till nödvändighet som socialdemokraternas revolutionsuppfattning. När tiden rusade framåt spelade tidigare erfarenheter och gårdagens kunskap om samhällsutvecklingens betingelser mindre roll. Koselleck skulle uttrycka det som att

erfarenhetsrummet i detta hänseende krympte på bekostnad av förväntningshorisontens expansion.

Revolutionsbegreppet och den tidigare forskningen

I det här avsnittet diskuterar jag både vad min begreppshistoriska analys av revolutionsbegreppets plats i den socialistiska pressen kan säga om de frågor som tidigare forskning visat varit centrala för tidens arbetarrörelse och om forskningens perspektiv. I ett första steg vill jag betona att syftet med min undersökning inte varit att ifrågasätta tidigare studier eller presentera en konkurrerande bild med avseende på ideologi eller organisationsutveckling. Med det begreppshistoriska perspektivet har mitt intresse varit riktat mot en annan abstraktionsnivå. Jag uppfattar det som att tidigare forskning på ett sätt legat närmare rörelserna och tagit deras språk mer för givet, vilket jag diskuterade i inledningskapitlets forskningsgenomgång. Självklart finns det undantag. Både Arne Jarrick och Sten O. Karlsson har kritiserat tidigare studier om socialdemokratins ideologi för att ha legat (för) nära rörelsens eget språk. Den tidigare forskningen om vänstersocialisterna och SKP:s tidiga år visar i likhet med undersökningar om socialdemokratin att forskares bestämningar av partiet som revolutionärt eller ej beror på om begreppet revolution har uppfattats gälla målet eller medlet för den socialistiska kampen och hur historikern, som i Kans och Schmidts fall, har bedömt och dragit slutsatser om hur vänstersocialisterna själva uppfattade revolutionens möjlighet i Sverige. För syndikalistiskt och ungsocialistiskt vidkommande har Persson och Lund bidragit med ingående studier av organisationernas förhållande till begreppet revolution.

Genom att studera revolutionens plats i den socialistiska pressen begreppshistoriskt är min undersökning en nyansering men kanske först och främst en konkretisering av revolutionsbegreppets plats och funktion. Min studie har visat att sätten som begreppet användes på å ena sidan var avhängigt en tidigare förståelse av vad revolution innebar, en slags metahistorisk, för att tala med Koselleck, definition av revolutionen. Å andra sidan var möjligheten att fylla begreppet med olika innebörder stor. Begreppet kunde exempelvis dels avse politisk revolution i en slags klassisk bemärkelse, dels kunde begreppet tänjas, och gjorde det också, så pass mycket att det omslöt innebörden hos begreppen reform och evolution. Förmågan att fylla begreppen med så pass olika meningar visar att begreppet revolution var föremål för kamp, att det var ett centralt begrepp för både vänstersocialister, ungsocialister, syndikalister och socialdemokrater och att det var genom begreppet revolution som de olika rörelserna skapade förbindelser

med socialismens historia, formulerade sin egen politiska taktik i förhållande till samtidens revolutioner och framställde den egna rörelsens förbindelse med framtiden.

Medan striden om begreppet revolution handlade om att muta in och avgränsa begreppets innebörd – att göra det specifikt och entydligt för att därigenom entusiasmera läsare och påverka samtidspolitiken i önskvärd riktning – blev resultatet istället att det ofta gavs en allomfattande betydelse som delvis undergrävde begreppets politiska innebörd och gjorde den egna positionen ambivalent. I förhållande till såväl ideologiska och teoretiska spänningar mellan revolution och reform, determinism och voluntarism och partikulär och universell revolutionsuppfattning som dikotomin mellan ett cykliskt och ett linjärt tidsbegrepp är det möjligt att lite tillspetsat uttrycka det som att de svenska socialisternas revolutionsbegrepp retoriskt upphävde spänningarna under de perioder då samtidens specificitet betonades samtidigt som revolutionens fullbordan hänvisades till framtiden. Tendensen är tydligast i den vänstersocialistiska pressen där dels den sociala revolutionen fick beteckna revolutionens både politiska och sociala aspekt, dels revolutionsbegreppet användes på ett sätt som både handlade om att tillskriva det nödvändighet enligt en deterministisk historiesyn och att framhäva dess voluntaristiska grund.

Samtidigt som revolutionsbegreppet var föremål för kamp och bruket av begreppet uttryckte motstridiga uppfattningar om vägen till det socialistiska samhället har min undersökning visat att det i en bemärkelse inte var så stor skillnad i begreppsanvändningen organisationerna emellan. För samtliga blev begreppet alltmer utsträckt i tid under den period jag studerar och samtliga begrepp om revolutionen var grundade i tolkningar av historiematerialism. Den stadieteoretiska analysen av historia, samhälle och möjligheterna för politiskt handlande tolkades i sin tur stundtals utifrån idéströmningar som präglade samtiden. För vissa utgjorde romantiken och civilisationskritiska samtidsanalyser som Nietzsches idé om övermänniskan och den eviga återkomsten ett sätt att motivera politisk kamp, för andra tycks tankegods inspirerat av Kants upplysningstänkande ha varit mer centralt.

Hur begreppet revolution användes reflekterar även hur samtidens revolutioner uppfattades av de svenska socialisterna och det belyser vilka skiljelinjer som fanns inom och mellan de socialistiska organisationerna avseende politisk strategi. Min undersökning har visat att receptionen av de ryska revolutionerna och i synnerhet mottagandet av oktoberrevolutionen inte bara illustrerade redan etablerade konfliktlinjer utan att de konkretiserade och förstärkte dessa konfliktlinjer. Oktoberrevolutionen konkretiserade

med andra ord de divergerande uppfattningar som fanns sedan tidigare om demokrati, revolution, våld och vägen till det socialistiska samhället. Man kan formulera det som att det förekom en ideologisk och teoretisk kamp om begreppet revolution där de olika positionerna inom och framförallt mellan organisationerna hade gemensamma utgångspunkter i form av rötter och erfarenheter. Den gemensamma bakgrunden innebar att de delvis drog liknande slutsatser om samtidens revolutionära potential och begreppet revolutions definition och funktion men historien tillät också att olika politiska slutsatser kunde dras.

För den socialdemokratiska pressens del kan det konstateras att det fanns en förståelse för vad revolution var innan de ryska revolutionerna men att revolutionsuppfattningen initialt omdefinierades under den studerade perioden till följd av mötet med de nya revolutionerna. Februarirevolutionen innebar en villkorad entusiasm för den politiska revolutionen. Som partikulär revolution i Ryssland välkomnades den och togs i retorisk tjänst i kampen för den allmänna och lika rösträtten i Sverige, vilket även Andræ har visat. Oktoberrevolutionen tvingade fram en precisering av synen på revolutionen där socialdemokraterna tog avstånd från den politiska revolutionen och utvecklade synen på den sociala revolutionen på ett sätt som gjorde det möjligt för dem att hålla fast vid sin gamla uppfattning om revolution på demokratisk och successiv väg. Reformismen framhölls återigen som ett sätt att långsamt skapa förutsättningar för och genomföra en långsiktig revolutionär omvandling av samhället. För att tala med Koselleck var erfarenhetsrummet stort med undantag för några månader i samband med februarirevolutionen. I takt med förskjutningen av fokus försvann revolutionsbegreppet stegvis ur den socialdemokratiska vokabulären för att, som Anna Friberg studerar i sin avhandling, ersättas av sammansatta begrepp med demokrati som grund, i huvudsak social, ekonomisk och politisk demokrati.[15] Friberg tolkar utvidgningen av demokratibegreppet i förhållande till 1919/1921 års rösträttsreform och hävdar att bruket av sammansatta demokratibegrepp återinförde en framtidshorisont i demokratibegreppet. Till den tolkningen som jag stöder vill jag även tillföra revolutionsbegreppets minskade betydelse till följd av den internationella revolutionära utvecklingen och besvikelsen över den politiska utvecklingen i Ryssland.

I den vänstersocialistiska pressen framkommer en splittring i synen på den politiska revolutionen betraktat ur ett längre perspektiv. Under några år i de ryska revolutionernas efterföljd propagerade exempelvis Höglund och

—
[15] Friberg 2013, s. 268ff.

Carleson högljutt för världs- och social revolution genom att hävda att den måste ske i den politiska revolutionens form. Samtidigt, som Schmidt framhåller, fortsatte partiet på den antimilitaristiska linje som hade utmärkt medlemmarnas engagemang vid världskrigets utbrott, då de organiserats inom SAP. Några år senare, 1923 respektive 1924 drog sig Carleson tillbaka från politiken medan Höglund återvände till SAP. Drabbade av revolutionär entusiasm i samband med februari- men framförallt oktoberrevolution och en upplevelse av att samtiden i en mening var bortkopplad från det förflutna var deras revolutionsbegrepp under några år definierat av förväntningshorisonten och inte erfarenhetsrummet i första hand. I *Hemmabolsjevikerna* har Kan hävdat att det fanns ideologiska beröringspunkter mellan vänstersocialisterna och bolsjevikerna och menat att massdemonstrationerna och hungerupploppen under våren 1917 hade en revolutionär potential. Om det förra kan jag i någon egentlig mening inte uttala mig då det ligger utanför undersökningens ram. Höglunds och flera andra tongivande vänstersocialisters retorik uttryckte en revolutionsuppfattning som tveklöst var inspirerad av bolsjevikernas revolution och politiska agitation. Sett till hur revolutionsbegreppet användes är jag mer benägen att hålla med Schmidts tolkning. För de vänstersocialister som återvände till SAP i olika skeden under framförallt 20-talet uppfattar jag revolutionsuppfattningen under de närmaste åren som följde på oktoberrevolutionen som olika former av revolutionär entusiasm som successivt gav vika för en äldre revolutionsuppfattning.

Håkan Arvidsson urskilde tre ideologiska inriktningar i det vänstersocialistiska partiet som enades i en strävan efter en socialistisk omgestaltning av samhället; Höglunds marxism, Lindhagens humanism och Vennerströms mer svårdefinierade radikala linje som till stor del överensstämde med Höglunds.[16] Det var inte ovanligt att Höglund betecknade sin position som marxistisk men hans bruk av begreppet revolution uppvisade snarare att han influerats av ett lika delar aktivistiskt och deterministiskt begrepp om revolution som hade större likheter med Lenins begrepp och samtidens revolutionära entusiasm än med ett ensidigt marxistiskt begrepp om revolution. Det voluntaristiska revolutionsbegreppet var förankrat i ett deterministiskt begrepp påminnande om Andra internationalens som innebar att revolutionens definitiva genomförande sköts på framtiden och lämnade rum år reformistisk politik i samtiden. Sett till hur begreppet revolution användes i den vänstersocialistiska pressen infann sig den verkliga ideolo-

—

[16] Arvidsson 1972, s. 12.

giska splittringen och en tydlig skiljelinje mellan reformism och en revolutionär linje i samband med partiets övergång till kommunism. När de revolutionära tankarna i första hand kom från Komintern och inte sprang ur en ideologisk debatt i möte med både nationella och internationella förhållanden började medlemmar återvända till SAP successivt under hela 1920- och delar av 1930-talet.

I ungsocialistisk och syndikalistisk press framkom flera splittringar med avseende på revolutionssyn som samtliga kan förstås i förhållande till oktoberrevolutionen. På kort sikt förmedlades en positiv syn på oktoberrevolutionen men ganska snart kom den att följas av omfattande kritik mot bolsjevikernas politik som visade att erfarenhetsrummet var stort även för dem. Trots en genomgående kritisk hållning till händelseutvecklingen i Sovjetryssland var *Brand* även organ för personer som fann försonande drag i utvecklingen och som i likhet med många vänstersocialister hade en syn på den socialistiska revolutionen och dess möjlighet som i stor utsträckning var präglad av Lenins revolutionsbegrepp. I dessa fall skulle man kunna uttrycka det som att det tidigare erfarenhetsrummet temporärt fick ge vika för en revolutionsuppfattning präglad av oktoberrevolutionen som den socialistiska revolutionens sanna uttryck. I likhet med framförallt socialdemokratisk press men även de vänstersocialister som efterhand återvände till SAP visade sig erfarenhetsrummet vara stort och en tidigare revolutionsuppfattning stark i bemärkelsen att de föll tillbaka på en äldre syn på revolutionen genom att återigen avfärda den politiska revolutionen. Som både Lund och Persson kommenterat skedde det dock en ganska genomgående förändring av syndikalisternas syn på revolutionen som kan förklaras som en följd av oktoberrevolutionens erfarenheter. Avståndstagandet från den politiska revolutionen blev så stort att deras revolutionsbegrepp närmast fullständigt konvergerade med evolution.

En betydande del av den tidigare forskningen om den svenska arbetarrörelsen under åren som jag studerar har velat bestämma de olika organisationerna som reformistiska eller revolutionära. Samtidigt, vilket är i linje med Jarricks resonemang, går det att hävda att en diskussion om en revolutionär eller reformistisk linje blir meningslös om det inte definieras vad som avses med begreppen. Utifrån min begreppshistoriska undersökning skulle jag vilja tillfoga att det utan en diskussion om vad revolutionsbegreppet innebar för de olika grupperna är svårt att hävda att den ena eller den andra organisationen var revolutionär. Å ena sidan går det utifrån Eleys beskrivning av utvecklingen av Marx revolutionsbegrepp att hävda att de verkliga revolutionärerna inte var de som framhöll revolutionens politiska

och omkullkastande karaktär utan de som hävdade att samhället måste revolutioneras successivt och på demokratisk väg. Även Koselleck betonar att Marx efter 1848 hävdade att den kommande segern tillkom ”det revolutionära partiet”.[17] Å andra sidan finns det något intuitivt i att betrakta de som förespråkade en politisk revolution i oktoberrevolutionens efterföljd som revolutionärer eftersom de dels ville upprepa en faktisk revolution i samtiden, dels knöt an till en revolutionssyn som karakteriserat delar av den tidiga socialismens historia. Koselleck framhåller att synen på socialistisk revolution innan 1848 delvis levde kvar i det nyare begreppet, även hos Marx själv som angående den permanenta revolutionen hävdade att ”en samlad och mäktig kontrarevolution klargör frontlinjerna, så att klassfienden kan störtas i nästa, upprepade anlopp”.[18]

Slutligen, mycket tentativt, reser jag frågan om det överhuvudtaget går att hävda att det fanns klara skiljelinjer mellan reformism och en revolutionär linje under åren runt de ryska revolutionerna och fram till 1919, eller kanske hellre 1921, då SSV blev ett kommunistiskt parti och antog Kominterns 21 teser. Sett till hur revolutionsbegreppet användes är det rimligt att anta att skiljelinjen infann sig senare än vad den tidigare forskningen konstaterat. Som jag framhöll ovan är det framförallt när det uppkom ett kommunistparti i Sverige som det i och med Komintern skapades nya förutsättningar.

Begreppshistoria och temporalitet

Vad finns då avslutningsvis att säga om min ansats i förhållande till de begreppshistoriskt inspirerade studier av arbetarrörelsen historia som jag diskuterar i inledningskapitlet? Jag uppfattar det som att den främsta skillnaden är att mitt intresse för temporalitetens betydelse har inneburit att jag har kunnat ställa och förhoppningsvis besvara andra typer av frågor. Perspektivet har resulterat i att idéhistoriska strömningar har tilldelats större vikt än vad de har gjort i studier som varit mer fokuserade på att undersöka politiska begrepps pragmatiska funktioner. Förhoppningsvis har jag kunnat visa hur bundet det föreställda politiska handlingsutrymmet var till medvetna och omedvetna idéer om historiens och tidens karaktär. Uppmärksamheten vid begreppens historiska tyngd medför att undersökningen ger ett nytt perspektiv på hur pragmatisk retorik kan förstås.

Under avhandlingsarbetets gång avgränsades den studerade perioden flera gånger. Från att från början varit tänkt att innefatta 10, 15 år slutade

—
[17] Koselleck 2004a, s. 103
[18] Koselleck 2004a, s. 103.

det med en undersökning av sju och i praktiken ännu färre år. Min närläsning innebar en nödvändig diakron begränsning. Trots, eller tack vare, att jag undersökt så pass få år har det varit möjligt att uppmärksamma hur begreppet revolution förändrades under kort tid. Undersökningen har visat att det är förenklat att kontrastera en revolutionär linje mot en reformistisk och förlägga dem till specifika rörelser. Begreppet revolution förändrades över tiden och inom rörelserna och uppfattningarna om både vad som utgjorde en revolution och revolutionens eventuella möjligheter i samtiden förändrades under den studerade perioden.

Även om jag uppfattar det som att min begreppshistoriska fokus på temporalitet har varit fruktbart och både inneburit ett nytt perspektiv på en grundligt omforskad period och ett delvis nytt sätt att föra en dialog med den tidigare forskningen har det inneburit att flera relevanta perspektiv har fallit bort. Ledsammast är att undersökningen saknar ett genusperspektiv. I inledningskapitlet noterade jag att skribenterna visserligen ofta noterade att kvinnor initierat protester av olika slag, både i Sverige under revolutionsvåren 1917 och i Petrograd före Februarirevolutionen. Samtidigt var det tydligt att revolutionären menades vara man. Det var så självklart att det inte behövdes skrivas ut. Jag har bara stött på ett par texter där de som gjort revolution omnämndes som ”revolutionsmän”. I det sista empiriska kapitlet hade jag säkerligen kunnat tillföra relevanta aspekter om revolution och genus om min fokus inte varit så inställt på temporalitet och relationen mellan politik, tid och historia.

Summary

This thesis studies the uses of the concept of revolution in Swedish socialist press from 1917 to 1924. Politically this was a decisive and tumultuous period. Political revolution and civil wars shook several countries. The Russian February and October Revolutions were soon followed by uprisings in many countries, in particular Germany (1918–1919), Finland (1918) and Hungary (1918–1919). The October Revolution and the Bolshevik seizure of power led to the founding of the USSR and the Comintern, which would tie the majority of Europe's newly founded communist parties to itself. Besides revolution and civil war, the period was also marked by other less violent but equally consequential events. Sweden and many other European countries went through what has come to be called a democratic breakthrough. In 1918 the voting franchise was given to all adult men in Sweden, which was extended to also include women the following year.

While the social and political history of this period, with its mass demonstrations for bread and voting rights, often called the Swedish revolution, has been covered extensively in existing research, we know much less about the theoretical understanding of revolution among Swedish socialists. This thesis examines the concept of revolution from a perspective inspired by the *Begriffsgeschichte* of German historian Reinhart Koselleck. This foundation in the history of concepts aims at understanding how Swedish socialists, in a wide sense, understood their own time, how they related to the past and what they expected from the future, during the years of the First World War and the immediately following years. By focusing on what might be the most central, but also the most contested and most difficult to define, concept I hope to complement earlier research focusing on the social and political history of the period and its socialist movements.

In the concept of revolution, different understandings of agency, utopia and the structure of history collided in a manner that is not reducible to organizational or ideological boundaries. Differences and similarities in the understanding of revolution cut straight through the various socialist organizations, and were also in continuous flux under the impression of international events.

The main purpose of the thesis is to analyse how the labour movement understood revolution with particular weight placed upon the theoretical and ideological tensions between revolution and reform, determinism and voluntarism and localized and universal revolution. The starting point is the political and social changes in Sweden and abroad at that time and the place of the political press as opinion leaders capable of negotiating the space of political action. A secondary aim is to discuss how focusing on temporality can inspire new perspectives on the use of conceptual history.

Throughout four thematically structured empirical chapters, *Progress and Revolution, Nature and Evolution, Eschatology and Myth* and *The Revolutionary, the people and the masses*, I analyse similarities and differences in the understanding of revolution between the different socialist organizations as well as over time. Placed between the introduction and the empirical chapters is a chapter where the history of the concept of revolution is presented.

The first empirical chapter, which also has an introductory purpose, analyses the reception of the Russian Revolutions and how those events influenced judgements concerning the revolutionary potential of the times, in relation to a linear understanding of history and notions of purposiveness and determinism. The second and third chapters analyse the use of nature metaphors and especially the concept of evolution and also the use of Judaeo-Christian metaphors and their role in revolutionary language. In these chapters, emphasis is placed on how revolution is understood in relation to both a linear and a cyclical notion of time and on how the different aspects of time relate to each other in arguments on the possibility and necessity of revolution. The final empirical chapter analyses the concept of revolution in relation to the categories understood as subject or agent of revolution.

The most important conceptual shift of the period from 1917 to 1920 is that the concept of revolution, as understood by Swedish socialists, becomes increasingly future-oriented. This development was primarily born out of disappointment in the fact that the European revolutions of the time did not deliver the socialist society towards which socialist struggle had been aiming since its inception, despite the Russian Revolutions seemingly coming closer to the goal than ever before. In the wake of revolution in Russia, revolution had signified an immediate political and social change in the present as well as the beginning of a future world revolution. In the following years however, the concept increasingly came to be associated with words such as process, development and the scientifically inspired evolution.

The struggle for the meaning of revolution, the interpretation of the revolutions of the time and the revolutionary potential of the moment was fought primarily over the concepts of political and social revolution, which was evident already in the weeks following the February Revolution. Even as both of these concepts were positively charged, social revolution was still portrayed as the more desirable outcome, since it more clearly pointed towards the fulfilment of socialism. For the remainder of the period under study, the primary conceptual struggle was in regard to the meaning of social revolution. Political revolution was either equated to *bourgeois* revolution, and as such seen as insufficient by social democrats and socialists alike, or brought up only in relation to the question of the legitimacy of political violence. Social revolution would thus come to designate both what we commonly refer to as political revolution: swift and complete reversal of the political order, as well as slower social and societal changes.

My research shows that even as the revolution increasingly came to be understood as a process and was likened to evolution, the figure of the revolutionary did not lose its central position. On the contrary, as the revolution was displaced into a distant future it became increasingly important to define the role, purpose and responsibility of the revolutionary. As it became evident that the European revolutions would not immediately bring about the anticipated world revolution, articles and essays trying to pin down the essence of the true revolutionary multiplied.

The Social Democratic press would more frequently, compared to other socialist writers, use the word “revolutionary” when discussing the February Revolution. One way to understand this, is that it was more important to the Social Democrats to emphasize the political character of the revolution. This supports the notion that the social democratic concept of revolution was more closely related to the liberal understanding than that of the left socialists, the young socialists and the syndicalists. In particular, it more clearly distinguished social and political revolution. Among the syndicalists and the young socialists on the other hand, the word ‘revolutionary’ was seldom used. Instead, the revolution was treated like an acting subject in itself. When the revolution was portrayed in this manner, like a necessitating force, not much space was left to emphasize the importance of the revolutionary and the idea of revolution as a political action was undermined.

The October Revolution brought about a change in the way that revolutionary action was described. In the Social Democratic press, criticism of the Bolsheviks was expressed by describing the revolution as civil war or as blood bath. Early coverage never used the word “revolutionary” to describe

any of the Bolsheviks, rather their activities would be "counter-revolutionary". During the course of 1918, there were changes in the vocabulary. Concepts such as "revolution" and "revolutionary", which had until then been used in a highly selective manner, were now used more matter-of-factly, even when the writer didn't consider events in Russia a real revolution. This rhetoric would become typical among Swedish Social Democrats in the years following the Russian Revolution. Bolsheviks and Left Socialists were dismissed as "revolutionaries", in the sense that they would put revolution ahead of any other considerations and would argue for its immediate possibility even when society was seemingly moving in a different trajectory. At the same time, revolution and the importance of the revolutionary was still insisted upon. However, the true revolutionary was he who put democracy first. Essentially, for the Social Democrats, revolution came to mean societal change through reform, and was thus virtually indistinguishable from reformism.

In the Left Socialist press, the October Revolution brought about a conceptual shift that at first might seem paradoxical. On the one hand the process-based concept of revolution, according to which revolution was no particular event, was strengthened. On the other hand, the revolutionary gained a more central role compared to when the February Revolution was being discussed. This was related to the importance given to the people or the proletariat. Besides continuously stressing the necessity of educating the masses, there are also many examples in the Left Socialist press of the people being presented as the real subject of revolution, as the acting force which would seize power in a revolutionary situation. In this view, the revolutionary situation was the intensive space allowing revolutionary action. For the Left Socialists and later the Communists, this line of argument allowed emphasis being placed on activism and struggle without wavering on a teleological or determinist view of history. It connected two different concepts of revolution; on the one hand revolution as violent clash, essentially the continuation of premodern concepts of civil war, as most socialists had in fact understood revolution prior to the defeat of 1848, and on the other hand the modern concept of revolution as continuous process. This line of argument also had the function of creating a certain distance or freedom from the overly strict stage-theoretical framework associated with the social democracy of the second International. Thus, describing the present as an intensified or accelerated moment constituted a kind of negotiation to widen the space of action, despite this concept of revolution as struggle being just as teleological and deterministic as the concept of

revolution as understood by the Social Democrats. As history was rushing ahead, prior experience and established wisdom of the conditions of societal change meant less and less. In Koselleck's terms, the space of experience shrunk as the horizon of expectations expanded.

It is hardly surprising that the revolutions of the past, present and the future were described using metaphors of nature or that evolution was the main concept with which revolution was compared and contrasted. This has in fact been noted by Koselleck as general characteristic of the modern concept of revolution. Similarly, the German historian Rainer Pateau, who has studied the use of metaphors in early German social democracy, has noted that the metaphor of spring was used in the socialist struggle to emphasize the analogy between history and nature. In the aftermath of the immense impression made by Darwinism, it seemed almost like common sense that the laws of nature would rule man as historical being also. For Paetau, these metaphors of nature express a passive political position. On the on hand, they express the necessity of awaiting the critical moment, which just as spring couldn't be hastened. On the other hand, they express the certainty that socialism is necessary.

My research largely confirms Paetau's analysis, albeit with significant caveats. By and large this rhetoric seems to have aimed at legitimizing the socialist revolution. Metaphors of spring were indeed used to indicate the inevitability of revolution. The cycle of the seasons and the hermetic structure implied therein was thus transferred onto a linear narrative of the inevitability of revolution. In this sense, the open character of modern political language as discussed by Koselleck, where the horizons of expectation are largely autonomous from the space of experience, was closed as the end goal at the horizon was never in question, since it's arrival was as certain as the arrival of spring. One difference from Paetau's position is that in a Swedish context, these metaphors did not express only a passive position associated with a deterministic understanding of history. Rather, they were also used to enthuse readers with revolutionary struggle, or in any case to portray the present as an intensified, revolutionary moment. As the present was seen as an explosive and exceptional moment at the same time that the revolution was displaced into the future, meant that metaphors of nature came to take on two different functions. Metaphors such as "ripening" and "fermenting" was used in both the passive sense that Paetau discusses and with the purpose of describing the present as a revolutionary situation.

One of the most striking ways in which the revolutions of the time were understood, was through the use of Judaeo-Christian metaphors. Inspired

by the idea of a myth of eternal return, as elucidated by the historian of religion Mircea Eliade, and Stefan Arvidsson's examination of the style and mythology of socialism, I will argue that the articulation of revolution in Judaeo-Christian metaphors expresses an eschatological theme as well as a kind of nostalgia for a mythical past. To call upon a cyclical conception of time to legitimize the necessity of revolution, is to bestow upon cyclical time the function of fixating a modern horizon of expectations, without negating the importance of political action. This conclusion is supported by Koselleck's own arguments regarding the function of metaphors of nature in political language. Koselleck's explicit discussion of metaphors of nature in relation to the concept of revolution, is carried out in relation to a premodern concept of revolution, where he argues that the metaphors surrounding the concept of revolution were founded in the notion that historical time was closed and repeatable. Thus, using such metaphors in a modern, political context amounts to the attempt of transforming the uncertainty of modern times into certainty.

In relation to existing research on the Swedish labour movement during the years included in my study, my aim has not been to question their conclusions or to to present a competing interpretation as regards to the development of ideology or the structure of organization. The point of view of *Begriffsgeschichte* has rather placed my thesis at a different level of abstraction. Previous researchers have in a manner been closer to the movements studied and have to a larger extent taken their language for granted. A significant portion of such research has focused on categorizing different movements as revolutionary or reformist. Such arguments tend to become somewhat shallow when it is not clearly defined what is to be meant by revolutionary or reformist. From the perspective of my research as to how the different movements used the concept of revolution such a classification appears somewhat too clumsy. Given Eley's description of the development of Marx's concept of revolution on could argue that the true revolutionaries were those who emphasized the necessity of wide-ranging societal change, albeit in a successive and reformist manner. On the other hand, it perhaps seems more intuitive to call those revolutionaries, who in the wake of the October Revolution argued that a political revolution was necessary in Sweden as well. Such a view of revolution would also be more in line with that of the early socialists.

Referenser

Tidningar och tidskrifter

Arbetet 1916-1924
Brand 1916–1924
Folkets Dagblad Politiken 1916–1924
Ny Tid 1917–1918
Nya Folkviljan 1917–1920
Revolt (Stormklockans första maj-tidning) 1917–1923
Social-Demokraten 1916–1924
Stormklockan 1917–1918
Syndikalisten 1917–1921
Tiden 1916–1924
Zimmerwald 1918–1921

Kortare skrifter

Björklund, C. J., *Ett revolutionsprogram*, Stockholm: Bokförlaget Brand, 1919.

Håkansson, Ossian & En humanist (red.), *Varför jag blivit bolsjevik*, Stockholm: Fram, 1919.

Luxemburg, Rosa, *Massaktion och revolution*, bearbetning för svenskan av Ture Nerman, Stockholm: Fram, 1917.

Oljelund, Ivan,*"Inför de stora målen.", Vägar och mål. Några tankelinjer och drömbilder.,* Stockholm: Bokförlaget Brand 1919.

Souchy, Augustin, *Diktatur och socialism. En anarkists betraktelser*, Stockholm: Bokförlaget Brand, 1919.

Litteratur

Alexius, Katarina, *Politisk yttrandefrihet. En studie i lagstiftning och praxis under demokratins genombrottstid*, Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning, 1997.

Ambjörnsson, Ronny, *Socialismens idéhistoria. En inledning*, Stockholm: Gidlund, 1984.

Andrae, Carl Göran, *Revolt eller reform. Sverige inför revolutionerna i Europa 1917–1918*, Stockholm: Carlsson, 1998.

Arendt, Hannah, *On revolution*, New York: Viking Press, 1963.

Arvidsson, Håkan, *Revolutionen i Sverige 1917–1924*, Göteborg: Partisan, 1972.

Arvidsson, Håkan, *Till frågan om leninismen och revolutionen i Ryssland*, Stockholm: Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia, 1979.

Arvidsson, Stefan, *Morgonrodnad. Socialismens stil och mytologi 1871–1914*, Lund: Nordic Academic Press, 2016.

Becker, Wolfgang, *Zeit der Revolution! – Revolution der Zeit? Zeiterfahrungen in der Ära der Revolutionen 1789–1848/49*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1999.

Berggren, Henrik, Trägårdh, Lars, ”Historikerna och språket. Teoretiska ambitioner och praktiska begränsningar: en taktisk programförklaring”, *Historisk Tidskrift*, 1990, s. 357–375.

Berggren, Henrik, *Seklets ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900–1939*, Stockholm: Tiden, 1995.

Bhambra, Gurminder K., *Rethinking Modernity. Postcolonialism and the Sociological Imagination*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.

Björck, Henrik, *Folkhemsbyggare*, Stockholm: Atlantis, 2008.

Björk, Nina, *Drömmen om det röda. Rosa Luxemburg, socialism, språk och kärlek*, Stockholm: Wahlström & Widstrand, 2016.

Björlin, Lars, ”Vänstersocialism-kommunism 1916–1924”, i *Tema. Kommunismen i Sverige, Meddelande från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek 24/25*, 1982/1983

Blomberg, Eva, *Män i mörker. Arbetsgivare, reformister och syndikalister. Politik och identitet i svensk gruvindustri 1910–1940*, Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1995.

Blomqvist, Håkan, *Gåtan Nils Flyg och nazismen*, Stockholm: Carlsson, 1999.

Blomqvist, Håkan, *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*, Stockholm: Carlsson, 2006.

Bolin, Jan, *Parti av ny typ? Skapandet av ett svenskt kommunistiskt parti 1917–1933*, Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, 2004.

Bridge, Carl, ”Burke and the Conservative Tradition”, Bridge, Carl & Close, David (eds.), *Revolution. A History of the Idea*, Totowa, N. J.: Barnes & Noble, 1985.

Calvert, Peter, *Revolution. Revolutionsbegreppets historia*, Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1971.

Casparsson, Ragnar, *LO under fem årtionden. D. 2, 1924–1948*, Stockholm: Tiden, 1951.

Chakrabarty, Dipesh, *Provincializing Europe. Postcolonial thought and Historical Difference, Princeton*, N. J.: Princeton University Press, 2000.

Christensen, Erik, *Lenins revolutionsteori*, Aarhus: Modtryk, 1974.

Cohn, Jerome,, ”Introduction”, Arendt, Hannah, *Between Past and Future. Eight exercises in political thought*, New York: Penguin Books, 2006.

Dahlqvist, Hans, ”Folkhemsbegreppet: Rudolf Kjellén vs Per Albin Hansson”, *Historisk tidskrift*, 2002, s. 445–465.

Dahlqvist, Hans, ”Recension av Tomas Jonsson. ’Att anpassa sig efter det möjliga’”, *Arbetarhistoria* 98-99, 2001: 2-3, s. 72.

Dalin, Stefan, *Mellan massan och Marx. En studie av den politiska kampen inom fackföreningsrörelsen i Hofors 1917–1946*, Umeå: Institutionen för historiska studier, Umeå universitet, 2007.

Ekdahl, Lars-Olof, Hjelm, Hans-Erik (red.), ”Reformismens framväxt inom svensk arbetarrörelse.”, Åmark, Klas, *Teori- och metodproblem i modern svensk historieskrivning*, Stockholm: Liber förlag, 1981.

Elias, Norbert, *Civilisationsteori. D. 1, Sedernas historia*, Stockholm: Atlantis, 1989.

Eley, Geoff, *Forging Democracy. The History of the Left in Europe, 1850–2000*, Oxford: Oxford University Press, 2002.

Eley, Geoff, *A crooked line. From cultural history to the history of society*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2005.

Eliade, Mircea, *The myth of the eternal return*, London: Arkana, 1989.

Falk, Hans, *Socialistprästen. H.F. Spak (1876–1926)*, Stockholm: Carlsson, 1998.

Fernström, Karl, *Ungsocialismen. En krönika*, Stockholm: Federativs förlag, 1950.

Friberg, Anna, *Demokrati bortom politiken. En begreppshistorisk analys av demokratibegreppet inom Sveriges socialdemokratiska arbetareparti 1919–1939*, Stockholm: Atlas, 2013.

Frost, S. B., ”Eschatology and Myth”, *Vetus Testamentum*, vol 2, Fasc 1, 1952.

Gustavsson, Bernt, *Bildningens väg. Tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880–1930*, Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1991.

Haffner, Sebastian, *Den tyska revolutionen 1918/19*, Nora: Nya Doxa, 2005.

Helldén, Arne, *Maskinerna och lyckan. Ur industrisamhällets idéhistoria*, Stockholm: Ordfront, 1986.

Hilborn, Emma, *Världar i Brand. Fiktion, politik och romantik i det tidiga 1900-talets ungsocialistiska press*, Höör: Agering, 2014.

Holmberg, Håkan, *Folkmakt, folkfront, folkdemokrati. De svenska kommunisterna och demokratifrågan 1943–1977*, Uppsala: Univ., 1982.

Horgby, Björn, *Egensinne och skötsamhet. Arbetarkulturen i Norrköping 1850–1940*, Stockholm: Carlsson, 1993.

Horgby, Björn, *Den disciplinerade arbetaren. Brottslighet och social förändring i Norrköping 1850–1910*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1996.

Horgby, Björn, *Kampen om facket. Den socialdemokratiska hegemonins förändringa*r, Umeå: Boréa, 2012.

Howell, P. A, ”Liberal Thought about Revolution from Locke to Mazzini”, Bridge, Carl & Close, David (eds.), *Revolution. A History of the Idea*, Totowa, N. J.: Barnes & Noble, 1985. [1985a]

Howell, P.A., ”The Greek Experience and Aristotle’s Analysis of Revolution”, Bridge, Carl & Close, David (eds.), *Revolution. A History of the Idea*, Totowa, N. J.: Barnes & Noble, 1985. [1985b]

Howell, P. A., ”The Transition from Classical to Modern Times”, Bridge, Carl & Close, David (eds.), *Revolution. A History of the Idea*, Totowa, N. J.: Barnes & Noble, 1985. [1985c]

Hunt, Lynn, *Politics, culture, and class in the French Revolution*, Berkeley: University of California Press, 2004.

Hunt, Lynn, *Measuring time, making history*, Budapest: Central European University Press , 2008.

Isaksson, Anders, *Per Albin. 2, Revolutionären*, Stockholm: Wahlström och Widstrand, 1990.

Jansson, Jenny, *Manufacturing consensus. The making of the Swedish reformist working class*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Univ., 2012.

Jarrick, Arne, ”The growth of reformism in the Swedish labour movement”, *The Scandinavian economic history review*, 1981 (29), s. 72–76, 1981

Jones, Gareth Stedman, *Languages of class. Studies in English working class history, 1832–1982*, Cambridge: Cambridge U. P., 1984.

Jonsson, Karin, ”Svenska socialisters bruk av begreppet revolution under åren kring den ryska revolutionen”, opublicerad magisteruppsats, Södertörns högskola, 2010.

Jonsson, Karin, ”Kultur och civilisation hos Rousseau och Kant”, opublicerad kandidatuppsats i idéhistoria, Södertörns högskola, 2011.

Jonsson, Stefan, *Tre revolutioner. En kort historia om folket. 1789, 1889, 1989*, Stockholm: Norstedt, 2005.

Jonsson, Tomas, *”Att anpassa sig efter det möjliga”. Utsugningsbegreppet och SAP:s ideologiska förändringar 1911–1944*, Göteborg: Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Univ., 2000.

Jordheim, Helge, *Läsningens vetenskap. Utkast till en ny filologi*, Gråbo: Antrophos, 2003.

Jordheim, Helge, ”Against periodization. Koselleck’s theory of multiple temporalities.”, *History and Theory*, vol. 51, no. 2, 2012.

Josephson, Erland F., *SKP och Komintern 1921–1924. Motsättningarna inom Sveriges kommunistiska parti och dess relationer till den Kommunistiska internationalen*, Uppsala: Univ., 1976.

Kan, Aleksander, *Hemmabolsjevikerna. Den svenska socialdemokratin, ryska bolsjeviker och mensjeviker under världskriget och revolutionsåren 1914–1920*, Stockholm: Carlsson, 2005.

Kant, Immanuel, ”Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Purpose”, Reiss, Hans (ed.) *Political Writings. Kant; edited with an introduction and notes by Hans Reiss*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990. [1990a]

Kant, Immanuel, ”The Contest of Faculties. A Renewed Attempt to Answer the Question: Is the Human Race continually Improving?“ Reiss, Hans (ed.) *Political Writings. Kant; edited with an introduction and notes by Hans Reiss*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990. [1990b]

Kant, Immanuel, “Vad är upplysning?” i Östling, Brutus (red.), *Vad är upplysning? Kant, Foucault, Mendelsohn, Heidegren*, 2. uppl., Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion,1992.

Karlsson, Maria, Warlenius, Rikard, ”De tidiga åren (1910–1922)”, Boréus, Kristina, Ighe, Ann, Karlsson, Maria & Warlenius, Rikard (red.), *Ett sekel av syndikalism. Sveriges arbetares centralorganisation 1910–2010*, Stockholm: Federativs förlag, 2012.

Karlsson, Sten O., *Det intelligenta samhället. En omtolkning av socialdemokratins idéhistoria*, Stockholm, 2001

Klockare, Sigurd, *Den svenska revolutionen 1917–1918*, Stockholm: Prisma, 1967.

Kautsky, Karl, *Den sociala revolutionen*. Lund: Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia, 1979.

Kilander, Svenbjörn, *Svensk informationspolitik under 1900-talets första decennier*, Uppsala: Univ., 1981.

Kilbom, Karl, *Ur mitt livs äventyr. 2. I hemligt uppdrag*, Stockholm: Tiden, 1954.

Koselleck, Reinhart, ”A response to Comments on the Geschichtliche Grundbegriffe” i Lehmann, Hartmut, Richter, Melvin (eds.), *The Meaning of Historical Terms and Concepts. New Studies on Begriffsgeschichte*, Washington, D. C.: German Historical Inst., cop., 1996.

Koselleck, Reinhart, *The practice of conceptual history. Timing history, spacing concepts*, Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2002.

Koselleck, Reinhart, *Erfarenhet, tid och historia. Om historiska tiders semantik*, Göteborg: Daidalos, 2004. [2004a]

Koselleck, Reinhart, *Futures past. On the semantics of historical time*, New York: Columbia University Press, 2004. [2004b]

Kouvelakis, Stathis, *Philosophy and Revolution. From Kant to Marx*, London: Verso, 2003.

Lagerberg, Hans, *Små mord, fri kärlek. En biografi om Hinke Bergegren,* Stockholm: Carlsson, 1992.

Langkjaer, Jenny, *Övervakning för rikets säkerhet. Svensk säkerhetspolisiär övervakning av utländska personer och inhemsk politisk aktivitet, 1885–1922*, Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, 2011.

Lawrence, Jon, *Speaking for the people. Party, language and popular politics in England, 1867–1914*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Ledin, Per, *Arbetarnes är denna tidning. Textförändringar i den tidiga socialdemokratiska pressen*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1995.

Lenin, Vladimir, *Om religionen. Artiklar*, Moskva: Progress, 1972.

Linderborg, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, Stockholm: Atlas, 2001.

Ljunggren, Jens, *Den uppskjutna vreden. Socialdemokratisk känslopolitik från 1880- till 1990-talet*, Lund: Nordic Academic Press, 2015.

Lund, Arwid, *Albert Jensen och revolutionen. Syndikalismens revolutionära idéer 1900–1950*, Stockholm: Federativ, 2001.

Lundberg, Victor, *Folket, yxan och orättvisans rot. Betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887–1902*, Umeå: H:ström – Text & kultur, 2007.

Lundström, Gunilla, Rydén, Per, Sandlund, Elisabet (red.), *Den svenska pressens historia. 3. Det moderna Sveriges spegel (1897–1945)*, Stockholm: Ekerlid, 2001.

Löwy, Michael, *Förlossning och utopi*, Göteborg: Daidalos, 1992.

Löwy, Michael, *The politics of combined and uneven development. The theory of permanent revolution*, Chicago: Haymarket books, 2010.

Marklund, Carl, ”Revolution via ombud? Rysslandssynen i fyra stockholms-tidningar revolutionsvåren 1917”, *Presshistorisk årsbok*, 2006, Vol. 23.

Mayr, Ernst, 'The Idea of Teleology', *Journal of the History of Ideas*, 1992, Vol. 53(1).

Nilsson, *Anna, Lyckans betydelse. Sekularisering, sensibilisering och individua-lisering i svenska skillingtryck, 1750–1850*, Höör: Agering, 2012.

Nilsson, Martin, ”Hundraåringen behöver mer idédebatt! Anarkism och socialism i rörelsen”, Boréus, Kristina, Ighe, Ann, Karlsson, Maria & War-lenius, Rikard (red.), *Ett sekel av syndikalism. Sveriges arbetares central-organisation 1910–2010*, Stockholm: Federativs förlag, 2012.

Nordin, Svante, *Från tradition till apokalyps. Historieskrivning och civilizations-kritik i det moderna Europa*, Stockholm: Symposion, 1989.

Nygaard, Bertel, *Revolution. Masser af modstand*, Aarhus: Aarhus Universitets-forlag, 2012.

Paetau, Rainer, ”Cultures and Mentalities, Metaphors and Symbols. Approaches to the History of 19th Century German Labour Movement”, Stråth, Bo (ed.), *Language and the construction of class identities. The struggle for discursive power in social organisation: Scandinavia and Germany after 1800*, Göteborg: Dept. of History, Gothenburg Univ., 1990.

Palonen, Kari, *The struggle with time. A conceptual history of 'politics' as an activity*, Hamburg: Lit, 2006.

Pankakoski, Timo, ”Conflict, Context, Concreteness: Koselleck and Schmitt on Concepts.” *Political Theory*, vol. 38, no. 6, 2010, s. 749–779.

Péreney, János, *Revolutionsuppfattningens anatomi. 1848 års revolutioner i svensk debatt*, Uppsala: Univ., 1979.

Persson, Lennart K., *Syndikalismen i Sverige. 1903–1922*, Stockholm: Federativ, 1993.

Persson, Mats, ”Begreppshistoria och idéhistoria”, Lindberg, Bo (red.), *Trygghet och äventyr. Om begreppshistoria*, Stockholm: Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien, 2005.

Petrov, Kristian, *Tillbaka till framtiden. Modernitet, postmodernitet och geneartionsidentitet i Gorbačevs glasnost' och perestrojka*, Göteborg: Institutionen för idéhistoria och vetenskapsteori, Göteborgs universitet, 2006.

Pocock, John Greville Agard, *Politics, language and time. Essays on political thought and history*, London. 1972.

Pocock, John Greville Agard, ”'Concepts and Discourses. A Difference in Cul-ture?' Comment on a Paper by Melvin Richter', Lehmann, Hartmut & Richter, Melvin (eds.), *The Meaning of Historical terms and Concepts. New*

Studies on Begriffsgeschichte, Washington, D. C.: German Historical Inst., cop., 1996.

Pipes, Richard, *Den ryska revolutionen*, Stockholm: Natur och kultur, 2005.

Pressfelt, Victor, ”Kommunismens borgerliga bekännelser. Sveriges kommunistiska partis och tidningen Ny dags diskursiva kamp om och användning av folkbegreppet, 1939–1941”. Opublicerad Magisteruppsats i historia, Lund, 2012.

Richter, Melvin, *The history of political and social concepts. A critical introduction*, New York, 1995

Richter, Melvin, Michaela W., Richter. ”Introduction. Translation of Reinhart Koselleck's 'Krise'', in Geschichtliche Grundbegriffe.” *Journal of the History of Ideas*, vol. 67, no. 2.

Roselius, Aapo, *I bödlarnas fotspår. Massavrättningar och terror i finska vinterkriget 1918*, Stockholm: Leopard, 2009.

Sassoon, Donald, *Hundra år av socialism. Vänstern i Europa under 1900-talet*, Stockholm: Atlas, 2002.

Schmidt, Frithjof, *Die Metarmorphosen der Revolution. Der Wandel des Revolutionsbegriff von Blanqui bis zum Eurokomminismus*, Frankfurt am Main: Campus, 1988.

Schmidt, Werner, *Kommunismens rötter i första världskrigets historiska rum. En studie kring arbetarrörelsens historiska misslyckande*, Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion, 1996.

Schüllerqvist, Bengt, *Från kosackval till kohandel. SAP:s väg till makten (1928–33)*, Stockholm: Tiden, 1992.

Sundgren, Per, *Kulturen och arbetarrörelsen. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander*, Stockholm: Carlsson, 2007.

Thatcher, Ian. D, ”Left-communism: Rosa Luxemburg and Leo Trotsky compared”, Glaser, David och Walker, David M. (eds), *Twentieth-Century Marxism. A global Introduction*, London: Routledge, 2007.

Tingsten, Herbert, *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling. 1*, Stockholm: Tiden: 1941.

Townshend, Jules, "Right-wing Marxism", Glaser, David och Walker, David M. (eds), *Twentieth-Century Marxism. A global Introduction*, London: Routledge, 2007.

Trägårdh, Lars, *The concept of the People and the Construction of Popular Political Culture in Germany and Sweden, 1848–1933*, Ann Arbor, Mich.: Univ. Microfilms International, 1996.

Östling, Johan, *Nazismens sensmoral. Svenska erfarenheter i andra världskrigets efterdyning*, Stockholm: Atlantis, 2008.

Internetkällor

Jonas Arthur Engberg, urn:sbl:16115, Svenskt biografiskt lexikon (art av Hemming j: r.) hämtad 2017-11-09

C Zeth K Höglund, urn:sbl:14017, Svenskt biografisk lexikon (art av Agne Gustavsson), hämtad 2017-11-13

Anders C Lindblad, urn:sbl:10449, Svenskt biografiskt lexikon (art av Sven Erik Täckmark), hämtad 2017-11-09

Carl A Lindhagen, urn:sbl:10583, Svenskt biografiskt lexikon (art av Bernt Schiller), hämtad 2017-11-13.

A Gunnar Löwegren, urn:sbl:10086, Svenskt biografiskt lexikon (art av Mats Thunander), hämtad 2017-11-09

Ture Nerman, urn:sbl:8846, Svenskt biografiskt lexikon (art av Bengt Nerman), hämtad 2017-11-13

Erik Palmstierna, urn:sbl:8021, Svenskt biografiskt lexikon (art. Av Torbjörn Norman), hämtad 2017-11-10

J Emil Rosen, urn:sbl:6879, Svenskt biografiskt lexikon (art av Lars-Åke Engblom), hämtad 2017-11-09

Rickard J Sandler, urn:sbl:6346, Svenskt biografiskt lexikon (art av Torbjörn Norman, hämtad 2017-11-09

Otto Fredrik Ström, urn:sbl:34560, Svenskt biografiskt lexikon (art av Lars Björlin), hämtad 2017-11-13

Biografiskt lexikon för Finland, sökning på Otto Wille Kuusinen: http://www.blf.fi/artikel.php?id=640. hämtad 2017-11-13

Nationalencyklopedin; sökning på ryska revolutionen: http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/ryska-revolutionen (hämtad 2017-09-06)

Nationalencyklopedin; sökning på ryska inbördeskriget: http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/ryska-inbördeskriget, hämtad 2017-09-07

Nationalencyklopedin; sökning på finska inbördeskriget: http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/finska-inbördeskriget, hämtad 2017-09-07

Nationalencyklopedin; sökning på bondeuppror: http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/bondeuppror, hämtad 2017-09-09

Nationalencyklopedin, sökning på Zimmerwaldrörelsen: http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/zimmerwaldrörelsen, hämtad 2017-11-13

Uppslagsverk

Haug, Wolfgang Fritz, ”Fortschritt”, *Historisch-kritisches Wörterbuch des Marxismus. Bd 4, Fabel bis Gegenmach*t, Hamburg: Argument, 1999.

Koselleck, Reinhart, ”Fortschritt”, Brunner, Otto (red.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Bd 2, E–G*, Stuttgart: Klett-Cotta1975.

Koselleck, Reinhart, ”Revolution”, Brunner, Otto (red.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Bd 5, Pro–Soz*, Stuttgart: Klett-Cotta, 1984.

Würtenberger, Thomas, ”Legitimität, Legalität”, Brunner, Otto (red.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland, Bd 3, H–Me*, Stuttgart: Klett-Cotta, 1982.

Södertörn Doctoral Dissertations

1. Jolanta Aidukaite, *The Emergence of the Post-Socialist Welfare State: The case of the Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania*, 2004
2. Xavier Fraudet, *Politique étrangère française en mer Baltique (1871–1914): de l'exclusion à l'affirmation*, 2005
3. Piotr Wawrzeniuk, *Confessional Civilising in Ukraine: The Bishop Iosyf Shumliansky and the Introduction of Reforms in the Diocese of Lviv 1668–1708*, 2005
4. Andrej Kotljarchuk, *In the Shadows of Poland and Russia: The Grand Duchy of Lithuania and Sweden in the European Crisis of the mid-17th Century*, 2006
5. Håkan Blomqvist, *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*, 2006
6. Karin S Lindelöf, *Om vi nu ska bli som Europa: Könsskapande och normalitet bland unga kvinnor i transitionens Polen*, 2006
7. Andrew Stickley. *On Interpersonal Violence in Russia in the Present and the Past: A Sociological Study*, 2006
8. Arne Ek, *Att konstruera en uppslutning kring den enda vägen: Om folkrörelsers modernisering i skuggan av det Östeuropeiska systemskiftet*, 2006
9. Agnes Ers, *I mänsklighetens namn: En etnologisk studie av ett svenskt biståndsprojekt i Rumänien*, 2006
10. Johnny Rodin, *Rethinking Russian Federalism: The Politics of Intergovernmental Relations and Federal Reforms at the Turn of the Millennium*, 2006
11. Kristian Petrov, *Tillbaka till framtiden: Modernitet, postmodernitet och generationsidentitet i Gorbačevs glasnost' och perestrojka*, 2006
12. Sophie Söderholm Werkö, *Patient patients?: Achieving Patient Empowerment through Active Participation, Increased Knowledge and Organisation*, 2008
13. Peter Bötker, *Leviatan i arkipelagen: Staten, förvaltningen och samhället. Fallet Estland*, 2007
14. Matilda Dahl, *States under scrutiny: International organizations, transformation and the construction of progress*, 2007
15. Margrethe B. Søvik, *Support, resistance and pragmatism: An examination of motivation in language policy in Kharkiv*, Ukraine, 2007
16. Yulia Gradskova, *Soviet People with female Bodies: Performing beauty and maternity in Soviet Russia in the mid 1930–1960s*, 2007
17. Renata Ingbrant, *From Her Point of View: Woman's Anti-World in the Poetry of Anna Świrszczyńska*, 2007
18. Johan Eellend, *Cultivating the Rural Citizen: Modernity, Agrarianism and Citizenship in Late Tsarist Estonia*, 2007
19. Petra Garberding, *Musik och politik i skuggan av nazismen: Kurt Atterberg och de svensk-tyska musikrelationerna*, 2007
20. Aleksei Semenenko, *Hamlet the Sign: Russian Translations of Hamlet and Literary Canon Formation*, 2007

21. Vytautas Petronis, *Constructing Lithuania: Ethnic Mapping in the Tsarist Russia, ca. 1800–1914*, 2007
22. Akvile Motiejunaite, *Female employment, gender roles, and attitudes: the Baltic countries in a broader context*, 2008
23. Tove Lindén, *Explaining Civil Society Core Activism in Post-Soviet Latvia*, 2008
24. Pelle Åberg, *Translating Popular Education: Civil Society Cooperation between Sweden and Estonia*, 2008
25. Anders Nordström, *The Interactive Dynamics of Regulation: Exploring the Council of Europe's monitoring of Ukraine*, 2008
26. Fredrik Doeser, *In Search of Security After the Collapse of the Soviet Union: Foreign Policy Change in Denmark, Finland and Sweden, 1988–1993*, 2008
27. Zhanna Kravchenko. *Family (versus) Policy: Combining Work and Care in Russia and Sweden*, 2008
28. Rein Jüriado, *Learning within and between public-private partnerships*, 2008
29. Elin Boalt, *Ecology and evolution of tolerance in two cruciferous species*, 2008
30. Lars Forsberg, *Genetic Aspects of Sexual Selection and Mate Choice in Salmonids*, 2008
31. Eglė Rindzevičiūtė, *Constructing Soviet Cultural Policy: Cybernetics and Governance in Lithuania after World War II*, 2008
32. Joakim Philipson, *The Purpose of Evolution: 'struggle for existence' in the Russian-Jewish press 1860–1900*, 2008
33. Sofie Bedford, *Islamic activism in Azerbaijan: Repression and mobilization in a post-Soviet context*, 2009
34. Tommy Larsson Segerlind, *Team Entrepreneurship: A process analysis of the venture team and the venture team roles in relation to the innovation process*, 2009
35. Jenny Svensson, *The Regulation of Rule-Following: Imitation and Soft Regulation in the European Union*, 2009
36. Stefan Hallgren, *Brain Aromatase in the guppy, Poecilia reticulate: Distribution, control and role in behavior*, 2009
37. Karin Ellencrona, *Functional characterization of interactions between the flavivirus NS5 protein and PDZ proteins of the mammalian host,* 2009
38. Makiko Kanematsu, *Saga och verklighet: Barnboksproduktion i det postsovjetiska Lettland,* 2009
39. Daniel Lindvall, *The Limits of the European Vision in Bosnia and Herzegovina: An Analysis of the Police Reform Negotiations,* 2009
40. Charlotta Hillerdal, *People in Between – Ethnicity and Material Identity: A New Approach to Deconstructed Concepts*, 2009
41. Jonna Bornemark, *Kunskapens gräns – gränsens vetande,* 2009
42. Adolphine G. Kateka, *Co-Management Challenges in the Lake Victoria Fisheries: A Context Approach*, 2010
43. René León Rosales, *Vid framtidens hitersta gräns: Om pojkar och elevpositioner i en multietnisk skola*, 2010
44. Simon Larsson, *Intelligensaristokrater och arkivmartyrer: Normerna för vetenskaplig skicklighet i svensk historieforskning 1900–1945*, 2010
45. Håkan Lättman, *Studies on spatial and temporal distributions of epiphytic lichens*, 2010
46. Alia Jaensson, *Pheromonal mediated behaviour and endocrine response in salmonids: The impact of cypermethrin, copper, and glyphosate*, 2010
47. Michael Wigerius, *Roles of mammalian Scribble in polarity signaling, virus offense and cell-fate determination,* 2010

48. Anna Hedtjärn Wester, *Män i kostym: Prinsar, konstnärer och tegelbärare vid sekelskiftet 1900*, 2010
49. Magnus Linnarsson, *Postgång på växlande villkor: Det svenska postväsendets organisation under stormaktstiden*, 2010
50. Barbara Kunz, *Kind words, cruise missiles and everything in between: A neoclassical realist study of the use of power resources in U.S. policies towards Poland, Ukraine and Belarus 1989–2008*, 2010
51. Anders Bartonek, *Philosophie im Konjunktiv: Nichtidentität als Ort der Möglichkeit des Utopischen in der negativen Dialektik Theodor W. Adornos,* 2010
52. Carl Cederberg, *Resaying the Human: Levinas Beyond Humanism and Antihumanism*, 2010
53. Johanna Ringarp, *Professionens problematik: Lärarkårens kommunalisering och välfärdsstatens förvandling*, 2011
54. Sofi Gerber, *Öst är Väst men Väst är bäst: Östtysk identitetsformering i det förenade Tyskland*, 2011
55. Susanna Sjödin Lindenskoug, *Manlighetens bortre gräns: Tidelagsrättegångar i Livland åren 1685–1709*, 2011
56. Dominika Polanska, *The emergence of enclaves of wealth and poverty: A sociological study of residential differentiation in post-communist Poland*, 2011
57. Christina Douglas, *Kärlek per korrespondens: Två förlovade par under andra hälften av 1800-talet*, 2011
58. Fred Saunders, *The Politics of People – Not just Mangroves and Monkeys: A study of the theory and practice of community-based management of natural resources in Zanzibar*, 2011
59. Anna Rosengren, *Åldrandet och språket: En språkhistorisk analys av hög ålder och åldrande i Sverige cirka 1875–1975*, 2011
60. Emelie Lilliefeldt, *European Party Politics and Gender: Configuring Gender-Balanced Parliamentary Presence*, 2011
61. Ola Svenonius, *Sensitising Urban Transport Security: Surveillance and Policing in Berlin, Stockholm, and Warsaw*, 2011
62. Andreas Johansson, *Dissenting Democrats: Nation and Democracy in the Republic of Moldova*, 2011
63. Wessam Melik, *Molecular characterization of the Tick-borne encephalitis virus: Environments and replication*, 2012
64. Steffen Werther, *SS-Vision und Grenzland-Realität: Vom Umgang dänischer und „volksdeutscher" Nationalsozialisten in Sønderjylland mit der „großgermanischen" Ideologie der SS*, 2012
65. Peter Jakobsson, *Öppenhetsindustrin*, 2012
66. Kristin Ilves, *Seaward Landward: Investigations on the archaeological source value of the landing site category in the Baltic Sea region*, 2012
67. Anne Kaun, *Civic Experiences and Public Connection: Media and Young People in Estonia*, 2012
68. Anna Tessmann, *On the Good Faith: A Fourfold Discursive Construction of Zoroastripanism in Contemporary Russia*, 2012
69. Jonas Lindström, *Drömmen om den nya staden: stadsförnyelse i det postsovjetisk Riga*, 2012
70. Maria Wolrath Söderberg, *Topos som meningsskapare: retorikens topiska perspektiv på tänkande och lärande genom argumentation*, 2012

71. Linus Andersson, *Alternativ television: former av kritik i konstnärlig TV-produktion*, 2012
72. Håkan Lättman, *Studies on spatial and temporal distributions of epiphytic lichens*, 2012
73. Fredrik Stiernstedt, Mediearbete i mediehuset: produktion i förändring på MTG-radio, 2013
74. Jessica Moberg, *Piety, Intimacy and Mobility: A Case Study of Charismatic Christianity in Present-day Stockholm*, 2013
75. Elisabeth Hemby, *Historiemåleri och bilder av vardag: Tatjana Nazarenkos konstnärskap i 1970-talets Sovjet*, 2013
76. Tanya Jukkala, *Suicide in Russia: A macro-sociological study*, 2013
77. Maria Nyman, *Resandets gränser: svenska resenärers skildringar av Ryssland under 1700-talet*, 2013
78. Beate Feldmann Eellend, *Visionära planer och vardagliga praktiker: postmilitära landskap i Östersjöområdet,* 2013
79. Emma Lind, *Genetic response to pollution in sticklebacks: natural selection in the wild*, 2013
80. Anne Ross Solberg, *The Mahdi wears Armani: An analysis of the Harun Yahya enterprise,* 2013
81. Nikolay Zakharov, *Attaining Whiteness: A Sociological Study of Race and Racialization in Russia,* 2013
82. Anna Kharkina, *From Kinship to Global Brand: the Discourse on Culture in Nordic Cooperation after World War II*, 2013
83. Florence Fröhlig, *A painful legacy of World War II: Nazi forced enlistment: Alsatian/Mosellan Prisoners of war and the Soviet Prison Camp of Tambov*, 2013
84. Oskar Henriksson, *Genetic connectivity of fish in the Western Indian Ocean*, 2013
85. Hans Geir Aasmundsen, *Pentecostalism, Globalisation and Society in Contemporary Argentina*, 2013
86. Anna McWilliams, *An Archaeology of the Iron Curtain: Material and Metaphor*, 2013
87. Anna Danielsson, *On the power of informal economies and the informal economies of power: rethinking informality, resilience and violence in Kosovo*, 2014
88. Carina Guyard, *Kommunikationsarbete på distans*, 2014
89. Sofia Norling, *Mot "väst": om vetenskap, politik och transformation i Polen 1989–2011*, 2014
90. Markus Huss, *Motståndets akustik: språk och (o)ljud hos Peter Weiss 1946–1960,* 2014
91. Ann-Christin Randahl, *Strategiska skribenter: skrivprocesser i fysik och svenska*, 2014
92. Péter Balogh, *Perpetual borders: German-Polish cross-border contacts in the Szczecin area*, 2014
93. Erika Lundell, *Förkroppsligad fiktion och fiktionaliserade kroppar: levande rollspel i Östersjöregionen*, 2014
94. Henriette Cederlöf, *Alien Places in Late Soviet Science Fiction: The "Unexpected Encounters" of Arkady and Boris Strugatsky as Novels and Films*, 2014
95. Niklas Eriksson, *Urbanism Under Sail: An archaeology of fluit ships in early modern everyday life*, 2014
96. Signe Opermann, *Generational Use of News Media in Estonia: Media Access, Spatial Orientations and Discursive Characteristics of the News Media*, 2014
97. Liudmila Voronova, *Gendering in political journalism: A comparative study of Russia and Sweden,* 2014
98. Ekaterina Kalinina, *Mediated Post-Soviet Nostalgia*, 2014

99. Anders E. B. Blomqvist, *Economic Natonalizing in the Ethnic Borderlands of Hungary and Romania: Inclusion, Exclusion and Annihilation in Szatmár/Satu-Mare, 1867–1944*, 2014
100. Ann-Judith Rabenschlag, *Völkerfreundschaft nach Bedarf: Ausländische Arbeitskräfte in der Wahrnehmung von Staat und Bevölkerung der DDR*, 2014
101. Yuliya Yurchuck, *Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army in Post-Soviet Ukraine*, 2014
102. Hanna Sofia Rehnberg, *Organisationer berättar: narrativitet som resurs i strategisk kommunikation*, 2014
103. Jaakko Turunen, *Semiotics of Politics: Dialogicality of Parliamentary Talk*, 2015
104. Iveta Jurkane-Hobein, *I Imagine You Here Now: Relationship Maintenance Strategies in Long-Distance Intimate Relationships*, 2015
105. Katharina Wesolowski, *Maybe baby? Reproductive behaviour, fertility intentions, and family policies in post-communist countries, with a special focus on Ukraine*, 2015
106. Ann af Burén, *Living Simultaneity: On religion among semi-secular Swedes*, 2015
107. Larissa Mickwitz, *En reformerad lärare: konstruktionen av en professionell och betygssättande lärare i skolpolitik och skolpraktik,* 2015
108. Daniel Wojahn, *Språkaktivism: diskussioner om feministiska språkförändringar i Sverige från 1960-talet till 2015*, 2015
109. Hélène Edberg, *Kreativt skrivande för kritiskt tänkande: en fallstudie av studenters arbete med kritisk metareflektion*, 2015
110. Kristina Volkova, *Fishy Behavior: Persistent effects of early-life exposure to 17α-ethinylestradiol*, 2015
111. Björn Sjöstrand, *Att tänka det tekniska: en studie i Derridas teknikfilosofi,* 2015
112. Håkan Forsberg, *Kampen om eleverna: gymnasiefältet och skolmarknadens framväxt i Stockholm, 1987–2011*, 2015
113. Johan Stake, *Essays on quality evaluation and bidding behavior in public procurement auctions*, 2015
114. Martin Gunnarson, *Please Be Patient: A Cultural Phenomenological Study of Haemodialysis and Kidney Transplantation Care*, 2016
115. Nasim Reyhanian Caspillo, *Studies of alterations in behavior and fertility in ethinyl estradiol-exposed zebrafish and search for related biomarkers,* 2016
116. Pernilla Andersson, *The Responsible Business Person: Studies of Business Education for Sustainability,* 2016
117. Kim Silow Kallenberg, *Gränsland: svensk ungdomsvård mellan vård och straff,* 2016
118. Sari Vuorenpää, *Literacitet genom interaction*, 2016
119. Francesco Zavatti, *Writing History in a Propaganda Institute: Political Power and Network Dynamics in Communist Romania*, 2016
120. Cecilia Annell, *Begärets politiska potential: Feministiska motståndsstrategier i Elin Wägners 'Pennskaftet', Gabriele Reuters 'Aus guter Familie', Hilma Angered-Strandbergs 'Lydia Vik' och Grete Meisel-Hess 'Die Intellektuellen',* 2016
121. Marco Nase, *Academics and Politics: Northern European Area Studies at Greifswald University, 1917–1992,* 2016
122. Jenni Rinne, *Searching for Authentic Living Through Native Faith – The Maausk movement in Estonia*, 2016
123. Petra Werner, *Ett medialt museum: lärandets estetik i svensk television 1956–1969*, 2016
124. Ramona Rat, *Un-common Sociality: Thinking sociality with Levinas*, 2016

125. Petter Thureborn, *Microbial ecosystem functions along the steep oxygen gradient of the Landsort Deep, Baltic Sea*, 2016
126. Kajsa-Stina Benulic, *A Beef with Meat – Media and audience framings of environmentally unsustainable production and consumption*, 2016
127. Naveed Asghar, *Ticks and Tick-borne Encephalitis Virus – From nature to infection*, 2016
128. Linn Rabe, *Participation and legitimacy: Actor involvement for nature conservation*, 2017
129. Maryam Adjam, *Minnesspår: hågkomstens rum och rörelse i skuggan av en flykt*, 2017
130. Kim West, *The Exhibitionary Complex: Exhibition, Apparatus and Media from Kulturhuset to the Centre Pompidou, 1963–1977*, 2017
131. Ekaterina Tarasova*, Anti-nuclear Movements in Discursive and Political Contexts: Between expert voices and local protests,* 2017
132. Sanja Obrenović Johansson, *Från kombifeminism till rörelse – Kvinnlig serbisk organisering i förändring*, 2017
133. Michał Salamonik*, In Their Majesties' Service The Career of Francesco De Gratta (1613–1676) as a Royal Servant and Trader in Gdańsk*, 2017
134. Jenny Ingridsdotter, *The Promises of the Free World: Postsocialist Experience in Argentina and the Making of Migrants, Race, and Coloniality*, 2017
135. Julia Malitska, *Negotiating Imperial Rule: Colonists and Marriage in the Nineteenth-century Black Sea Steppe*, 2017
136. Natalya Yakusheva, *Parks, Policies and People: Nature Conservation Governance in Post-Socialist EU Countries*, 2017
137. Martin Kellner, *Selective Serotonin Re-uptake Inhibitors in the Environment: Effects of Citalopram on Fish Behaviour*, 2017
138. Krystof Kasprzak, *Vara – Framträdande – Värld: Fenomenets negativitet hos Martin Heidegger, Jan Patočka och Eugen Fink*, 2017
139. Alberto Frigo, *Life-stowing from a Digital Media Perspective: Past, Present and Future*, 2017
140. Maarja Saar, *The Answers You Seek Will Never Be Found At Home: Reflexivity, biographical narratives and lifestyle migration among highly-skilled Estonians*, 2017
141. Anh Mai, *Organizing for Efficiency: Essay on merger policies, independence of authorities, and technology diffusion*, 2017
142. Gustav Strandberg, *Politikens omskakning: Negativitet, samexistens och frihet i Jan Patočkas tänkande*, 2017
143. Lovisa Andén, *Litteratur och erfarenhet i Merleau-Pontys läsning av Proust, Valéry och Stendhal*, 2017
144. Fredrik Bertilsson, *Frihetstida policyskapande: Uppfostringskommissionen och de akademiska konstitutionerna 1738–1766*, 2017
145. Börjeson, Natasja, *Toxic Textiles – Towards Responsibility in Complex Supply Chains*, 2017

146. Julia Velkova, *Media technologies in the making: User-driven software and infrastructures for computer graphics production*, 2017
147. Karin Jonsson, *Fångna i begreppen? Revolution, tid och politik i svensk socialistisk press 1917–1924*, 2017

Revolution är ett av socialismens mest centrala och omtvistade begrepp. I samband med de ryska revolutionerna 1917 exploderade användandet av begreppet i den svenska socialistiska pressen och en kamp uppstod inom och mellan organisationer om dess definition. Genom att använda begreppet revolution i olika typer av texter försökte de svenska socialisterna i vid bemärkelse att både kommentera, förstå och påverka sin samtid, vare sig medlet för kampen uppfattades gå genom reformer och parlamentarisk demokrati, generalstrejk, politisk revolution eller en position däremellan.

Medan periodens sociala och politiska historia av massdemonstrationer för bröd och rösträtt, ofta benämnd som den svenska revolutionen, är väl täckt av tidigare forskning vet vi mindre om revolutionsuppfattningen. Undersökningens teoretiska inspiration kommer huvudsakligen från Kosellecks Begriffsgeschichte. Begreppets plats i den socialistiska pressen studeras såväl i förhållande till de ryska revolutionerna och andra tongivande internationella politiska händelser som den nationella politiska händelseutvecklingen. Undersökningen visar att revolutionsbegreppets användning både var präglad av tidigare uppfattningar om den socialistiska revolutionens karaktär och möjlighet och av samtidens konkreta politiska situation. Oktoberrevolutionen tvingade fram en precisering av begreppets innebörd, som fick betydelse för hur framtida bruk av begreppet, och de olika organisationernas revolutionsuppfattning formulerades i förhållande till varandra.

Karin Jonsson är verksam på Institutionen för historia och samtidsstudier, Södertörns högskola. *Fångna i begreppen? Revolution, tid och politik i svensk socialistisk press 1917–1924* är hennes doktorsavhandling i historia.

Historia, Historiska studier, Institutionen för historia och samtidsstudier och Centre for Baltic and East European Studies (CBEES), Södertörns högskola.

ISBN 978-91-88663-19-1 (tryck) / 978-91-88663-20-7 (digital)

Södertörns högskola | Biblioteket, SE-141 89 Huddinge | publications@sh.se/skriftserier